

C. TH. JONGEJAN-DE GROOT

**VERDONKERD
GOUD**

VERDONKERD GOUD

C. TH. JONGEJAN-DE GROOT

VERDONKERD GOUD

TWEEDE DRUK

G. F. CALLENBACH N.V. - UITGEVER - NIJKERK

HOOFDSTUK I

Ongeduldig en rauw krijst de Mitropa-expres zijn snerpemde gil in de mistige Novembermiddag. Traag en moeilijk knevelen de knarsende remmen het logge gevaarte, dat vastgehouden moet worden voor het waarschuwendende rode licht.

Hijgend staakt de zware Jumbo zijn tocht, als puffend en briesend tegen de belemmering op zijn reis naar het nabije station.

Hel verlicht rijen zich de luxueuze wagons met hun weelderige inhoud op de smalle spoordijk. Een brok mondaine wereld, gebed tussen de armoeveranda's die opeengestapeld liggen rechts en links van de spoorlijn.

Armoeveranda's met hun grauwe inventaris van was- en ploetermateriaal, als opgehangen symbolen van krappe bestaantjes.

Vrouwen leunen tegen de deurpost van hun vierkante-meter-keukentje. De handen steunen in de zij of hanteren het vettige mes, dat de plakjes aardappels moet keren, die smeugig gemaakt zijn met de dobbelsteentjes spek. Ze roeren in het prakje en gluren naar de restauratie-wagen met de keurig gedekte tafels.

Op de bovenste trede van het wankel trapje, dat afdaalt naar het kleine plaatsje, houdt Riek zich in evenwicht. Huiverend in de vochtige kilte grijpt ze naar de hals van haar openstaand jak. Met een haastige beweging gooit ze wat rollen ineengewrongen wasgoed op het konijnenhok.

Met een diepe kreunende zucht van vermoeidheid recht ze zich even de rug en drukt de hand in de zij. Heel de middag heeft ze gesloofd om Freekie's luiers nog even naar buiten te krijgen en nu is 't toch weer te laat. Affijn, 't goed kan uitdampen.

De expres loopt binnen om zes uur en dan is om deze tijd

van 't jaar de droog uit de lucht. Spijtig denkt ze aan al de keren, dat ze haar gezwollen zeepsophanden heeft moeten afdrogen om een kind aan een doosje lucifers of een cent snoepgoed te helpen.

't Is je brood, meid, denkt ze. Je kostwinner is nou eenmaal weg.

De verbeterde trek op haar gezicht wordt milder, wanneer ze aan Freekie denkt. Freekie, die het verwonderd kijken van heel kleine baby gaat afwisselen met tere, kleine geluidjes. Lekker lang sliep-ie door. Arm schaap, dat het grootste deel van de dag moest doorbrengen in zo'n donkere alkoof, omdat zij geen tijd had, een voet buiten de deur te zetten. En hier op 't plaatsje kreeg hij ook geen licht en lucht. Smook en rook van puffende treinen.

Met een stugge trek om haar mond grijpt Riek haastig de rollen gewrongen goed.

Uit het raam van de keukenwagen glundert het blozend gezicht van de kok. Hij wuift en grapt ruw: „Hallo, lekker diertje! Wil je soms instappen? Vanavond ken je nog in Keulen zitten. Je zel 't van ete en drinke goed hebbe.”

Stoeiend verdringt hem het koksmaatje. Ook hij zwaait naar Riek met wat keukenmateriaal.

„Lâ je nie voor de gek houwe, hoor juf. Hij is getrouwd, die lelijke Don Sjan.”

Nog één korte, schelle gil van de locomotief en de wagons worden weggetrokken.

Riek slaat het natte goed uit, graait in de waspinnen en knipt de dampende kledingstukken aan de lijn. Vluchtig monstert ze met toch nieuwsgierige blik de verlichte trein. Als een film glijdt de weelderige wereld aan haar voorbij. Dames, die zich bij het naderend station in bont hullen. Heren, rokend en drinkend.

Met een „och Here, ja”, waarin berusting klinkt, keert ze zich naar haar povere huisje.

Een roep van boven houdt haar even tegen.

„Sta je ook te likkebaarden, vrouw Velthof? Dâ's wat anders, hè, dan: we gaan naar Zandvoort aan de zee.... we nemen broodjes en koffie mee.”

Riek knikt stug afwerend, trekt een jute zak over de konijnenhokken en duwt wat wortelloof in de ruif.

Buurvrouw, belust op een praatje, houdt aan: „We kenne d'r nou lolletjes over make, maar 't most toch niet magge. 't Most verhinderd worde, dat de één zich in weelde baadt en de ander zijn natje en drogie niet op tijd ken krijege.”

Riek haalt wat nors de schouders op en wijst op de achterdeur.

„Me winkelbelletje is gegaan.”

Met een grimmig gebaar laat ze in het keukentje het valgordijn neerratelen.

„Voor zükke uitvluchte komt me gammele winkeltje nog goed te pas,” mompelt ze.

Wat was ze beu van de kletspraatjes van die „roje lui”. Ze hadden de mond vol over grote lui, die anderen te kort deden, maar hier haalden ze de boodschappen zonder geld en poften haar uit, tot ze in haar hemd stond als weduwe met haar twee bloeden van kinderen.

Vorige week heeft Riek deze buurvrouw voorzichtig gemaand het achterstallige te betalen.

„Mens, ik ken het ook nie uit me rug snije,” had ze brutaal gesnauwd.

Op de rand van de keukenstoel laat Riek zich zakken en geeuwt langgerekt. Haar hand voelt tastend in het grauwe sopwater, grijpt een kluwen kousen, glibberig als palingen. Met een gebaar van tegenzin laat zij ze terugglijden en schuift de teil naar een hoek van 't keukentje. Wee is ze van het geploeter, ze heeft geen moed meer om de was af te maken. En toch moet ze niet gaan zitten, want dan komt ze niet meer overeind.

Met de hand over het voorhoofd strijkend, bezint ze zich over het werk dat nog gedaan moet worden. Vóór ze Freekie helpt, moet ze de vis bakken en dan voor 't oog het keukentje een beetje aan kant maken.

Van de keukenplank neemt ze de vergiet met de snoekbaars. Ze duwt wat potten en pannen op een hoop om ruimte te maken voor het visplankje.

Poes, belust op het visafval, rekt zich geeuwend uit en haakt

haar nagels dwingend in Riek's rimpelige kous. Riek kwakt een viskop op de grond en duwt het beest ongeduldig weg met haar voet. „Daar, valse loeder.”

Haastig schrappt ze het graterige vislijf, veegt zich de wegspringende schubben uit het gezicht. Jammer was het, dat Jozientje nou net bij opoe at, ze was zo dol op een mootje gebakken vis.

Terwijl ze het water in de teil op het vislijf laat plensen, zoekt ze in het gootsteenkastje naar de olie. Ze zet de koekenpan op het aangestoken vuur en laat de trage olie in de pan vloeien.

Doch wanneer dreinerig het winkelbelletje klingelt, draait ze met een driftige ruk het gaskraantje weer dicht. Zuchtend sloft ze door het smalle gangetje met de ruw-korrelig gewitte muren naar de winkel, waar in de schemer het kleine figuurtje voor de toonbank bijna niet opvalt.

„Wat is 't hier donker, vrouw Velthof,” snibt een scherp kinderstemmetje.

Riek zoekt naar de schakelaar. Hel springt het licht in de hoeken en gaten van 't sobere kruidenierswinkeltje, verlicht de armetierige inventaris van vervelozе, halfgevulde bakken.

„Wat zal 't weze, Toossie?”

Zwijgend overhandigt het kind haar een stukje grauw papier, waarop wat moeilijk te ontcijferen woorden. Riek houdt het papier schuin in 't lamplicht. Toosje helpt haar lezen.

„Een pakkie sjek voor me vader en een half ons beste boter voor me moeder. Me vader heb 't opgeschreve, omdat-ie dacht, dat ik 't nie onthouwe kon.”

Riek haalt de tabak uit de trommel en spaant een klompje boter van de keiharde kluit.

„De boter is alleen voor me moeder d'r brood,” vertelt Toosje wijs. „Me moeder ken geen margerine ete, as ze geen beleg op d'r brood heb.”

Achteloos laat het kind de boodschappen in de meegebrachte karbies ploffen. Riek kijkt Toosje na, als ze op haar moeders pantoffels de winkel uitsloft en grijpt het vettige winkel-

boek. Met een stompje potlood noteert ze het luttele bedrag. Veel was 't niet, maar veel kleintjes maakten een grote. Toosje d'r moeder was er ook een, die maar haalde en niet betaalde. Ze kan geen margarine eten en haar man moet een goed pakje tabak hebben. Doch zij kan niet eens alle dagen warm eten koken en vlees ziet ze in geen week.

Riek toeft nog even in de winkel. Ze pakt wat papieren zakken bij elkaar en veegt wat gemorst zout weg.

Boven de toonbank wiegt langzaam aan een lus een zwart kartonnetje. Met zilveren letters prijkt daarop de veelbetekenende mededeling: Als de haan kraait: Piet — Geeft men hier crediet.

Riek tikt er tegen met een schampere trek om de mond. Hier kraaide de haan zeker de hele dag.

Moeizaam sloft ze naar het keukentje om het afgebroken werk weer te hervatten. Tòt het dringende winkelbelletje haar weer naar voren zal roepen.

HOOFDSTUK II

Hel verlicht spant de brug zijn bogen tussen de beide Maasoeveren. Boven het zwarte water wemelen de lichtjes, honderdvoudig weerkaatst in fluwelen trilling. Zwaarbeladen vrachtauto's en jachterige fietseren zoeken zich een weg naast nerveus bellende trams. Op de voetpaden haasten zich rijen mensen na volbrachte dagtaak naar huis.

Bij de afrit van de brug is een koopman bezig zijn warme waar te slijten. Beschut in zijn verlichte kraampje, gestoken in hagelwit jasje, prijst hij luidkeels zijn waren aan.

„Warme lever.... hete uurboord.¹⁾ Hier mot je weze, hier mot je zijn.”

Voor de kraam verdringen zich de hongerige fabrieksarbeiders, graaien gulzig de brokken dampende lever van de hun toegestoken vork, of bergen de kleverige pakjes uierboord weg als een verrassing voor moeder-de-vrouw.

Naast de lokkende tent kleumt Maarten Goejegeburen achter zijn onbeschutte handwagentje. Huiverend in devochtige, kille avond kruipt hij diep in zijn kale jasje, wachtend op de kopers, die bij hem zullen belanden.

Lachend verdringt zich wat jong volk om het schamele karretje.

„Wat verkoop-ie, baas? Eieren of zure haring? We hebbe een kater, baas. We hebbe-n-em half om gehad gistere.”

„k Heb bokkum en sinesappelen, jongens, mooie waar. Geen slap vissie d'r bij.”

Geduldig somt Maartens schorre stem op, wat hij te bieden heeft aan koopwaar. Zijn hand veegt even langs 't blauwe voorschoot, knijpt dan in de goudbruine vissen en verwijdert een vloeipapierdje van de rood-gespikkelde vruchten.

¹⁾ uier

„Bloedappele, jonges. Zoet as honing,” moedigt hij nog eens aan.

„Wat doene ze, baas?”

„De bokkeme benne drie om een kwartje en vier om een kwartje en de sinesappele doen vier om een duppie, groot en klein door mekaar.”

Elkaar aanstotend in stille pret doen zij hun bestelling.

„Een kwartje bokkeme van de goeiste en een kwartje sinesappels.”

Bij het flakkerend olielicht trekt Goejegeburen een krant onder de sinaasappelkist uit en pakt er de gerookte vis in. De sinaasappels zijn al verdwenen in de uitgelubberde jaszakken.

„Twee kwartjes, baas! Heb-ie 't gezien?”

Goejegeburen trekt met zijn verkleumde vingers het dichtgeknoopte geldbuideltje uit zijn zak en bekijkt bij het schaarse licht het ontvangen geld. Om dan het uitbundige gelach te begrijpen, waarmee de kwajongens op een afstand bijeengroepen. In de palm van zijn hand liggen twee zilververgulde centen.

Hoofdschuddend loopt oude Goejegeburen naar de warmelever-kraam.

„Altena, wat ze me nou gelapt hebbe, die snotjonges. Twee verzilverde cente hebbe ze me gegeve in de plaats van twee kwartjes.”

Altena schurkt zijn dikke, rode nek even tegen het gladde stijf sel van zijn jasje. Dan prikt hij een stuk lever uit de witte pot.

„Hier ouwe, neem een warme hap voor niks. 't Kan d'r bij mijn wel af. Wat doe je ook in de kou?”

Langzaam slentert een agent naderbij. Dreigend legt hij zijn hand op de afzakkende schouder van zijn geschrokken prooi.

„Van wie is die kar, die daar onbeheerd staat?”

„Van mijn, meheer de agent. 'k Heb me maar effe verwijderd, maar één minuutje. Altena hier ken 't getuige. Die kwajonges hebbe....”

Afwerend heft de agent zijn witgeschoeide hand.

„'t Kan allemaal wel waar wezen, maar je ben in overtreding, man. Wie niet hore wil, mot maar voele.”

„Je zal 't wel late om die stumper te bekeure, adoteman,” helpt Altena. „Ze hebbe dat mannetje net opgelicht voor twee kwartjes. Hij heb al schaaï genog.”

Goejegeburen strompelt ongehinderd terug naar zijn karretje en Altena lucht zijn hart tegen een volgende koper.

„Praas hebbe die smerisse genog. Zo'n arm onbenullig koopmannetje slingere ze op de bon, maar een paar gore oplichters kenne ze niet achterhale.”

Goejegeburen heeft de kwartjes in zijn vestzakje geborgen. Als hij die valse kwartjes in zijn geldbuideltje borg, kwamen er ongelukken van. Geen mens zou door hem willens en wetens bedrogen worden. Dat was zonde tegen het achtste gebod.

Moeizaam duwt hij in de donkere avond zijn karretje naar huis. 't Viel toch niet mee zo'n straatnegosie, als je naar de zestig liep. Maar wat moest je anders aanpakken? 't Groentewinkeltje gaf niet genoeg verdienste.

Als een magneet trekt 't handkarretje bij aankomst voor het winkeltje de straatslenterende jeugd naar zich toe.

„Zal 'k hellepe, buurman?”

„Zal ik de bennetjes bokkum naar binne drage, baas?”

„Nee jonges, afblijve,” remt Goejegeburen. „Doe nou eerst de deur effe ope en roep naar achtere, dat ik er ben.”

In hun ijver dringen de jongens elkaar voorbij. De winkeldeur slaat open, 't belletje jengelt nerveus en langdurig.

„Vollek.... vollek....,” melden zij.

Vrouw Goejegeburen komt naar voren. Kordate vrouw van midden vijftig is zij. Zonder muts of klederdracht in alle opzichten boerin gebleven, zonder toch iets van de linkse bedremmeldheid, die de plattelandsbewoner tegenover de stedeling kenmerkt.

Zij komt naar voren, driftig en tot uitvallen gereed. Die deksele kwajongens ook met hun straatschenderij. Om echter water in de wijn te doen, wanneer ze de goede bedoelingen van de buurtklantjes ziet.

„O zo, is Goejegebure daar? Hij is vroeg vanavond.”

De jongens dringen zich in baldadige ijver om de kar. Goejegeburen schuift de bennen bokkum en de kistjes sinaas-appelen op de uitgestoken jonge armen.

Wanneer de vracht binnengeschoven is, blijven de jongens wachten op de beloning van iedere avond: ieder een stekkie. Vrouw Goejegeburen monstert op steelse wijze de inhoud van de kisten.

De negotie was ook al niet veel geweest vanavond. Zonde dat die ouwe man daar nou de straat voor op ging. Hij moest het maar weer eens met een vrachtje Zeeuwse mosselen proberen. Een graag eten, waarbij de kopers de afval ook toegemeten kregen. Je kon niet van te voren de slikmossels er uit zoeken. Vorig jaar had hij er een aardige grijpstuiver mee verdiend.

De lege kar boldert over de bultige keien. Willige jongenshanden duwen hem zig-zag slingerend over de straat naar 't pakhuis om de hoek. Daar balanceren zij hem met veel gekrijs en gegil tussen de balen en kisten.

Goejegeburen sloft achter hen aan en houdt een oogje in 't zeil. Wanneer de kar op zijn plaats staat, taant de belangstelling van de straatjeugd meteen. Joelend en krijsend verspreiden ze zich weer, loerend op nieuw vermaak.

„Net een stel jonge spreuwen,” denkt Goejegeburen.

In de kleine kamer achter de winkel is vrouw Goejegeburen bedrijvig geworden. Ze veegt het geblokte tafelzeiltje schoon en trekt het blauw email steeltjespannetje naar voren op de kookplaat van de Zeeuwse jaagkachel. Dan neemt ze de pook van het koperen hekje en raffelt het vuur wat op.

„Ziezo Jozien, nou zalle we eerst opa's prakkie is opwarmede en dan gaan we je naar je moeder toe brengen. 't Wordt kinderebedtijd.”

Bij de tafel leunt Jozientje met weggezakte ellebogen en kijkt geeuwend naar de rosse gloed, die over opoe's handen valt. Haar zwartgerand wijsvingertje bepeutert een sleetje in het tafelzeil.

Dus opoe vroeg niet, of ze bleef slapen. Slapen bij opoe was heerlijk. Thuis ligt ze in een alkoof. Moeder slaapt bij haar

en dat is óók heerlijk. Maar de donkere uren vóór moeder naar bed komt en ze transpirerend van nerveuze angsten het spichtige vlechtenkopje in 't kussen drukt, zijn haar tot een verschrikking geworden.

Dan dwalen door haar gedachten de schimmen van haar vader en haar broertje. Beiden gestorven. Beiden door een ongeluk om het leven gekomen.

Vader is verdronken, toen hij ging kijken wat voor locomotief hij moest rijden. Hij was machinist. Hij moest naar de grote locomotievenloods en klom, om de weg te bekorten, over een bruggeleuning.

„Hij schoot tussen de bruggen in 't water en kwam met zijn hoofd op een paal terecht. Voor-ie in 't water kwam, was-ie al dood,” heeft Jozientje opoe horen vertellen.

Kleine Adje heeft in een onbewaakt ogenblik een slok loog gedronken. Loog, waar je zeep van maakte. De fles had onder in 't gootsteenkastje gestaan.

„Zes weken na elkaar verongelukt,” had opoe verteld.

In de donkere alkoof bepeinst Jozientje de problemen van leven en dood. Ze ziet vader verdrinken en kleine Adje sterven. Gegevens om de visioenen op te roepen heeft ze genoeg. Bijna dagelijks kan zij ze afluisteren in opoe's winkeltje, wanneer ze ineengedoken zit op haar lievelingsplaatsje onder de toonbank.

Huiverend van angst ziet ze kleine Adje in zijn kistje liggen. „Hij lag d'r zo mooi, buurvrouw. Net een engeltje uit de hemel. En z'n gezichie werd niet koud en stijf, zoas bij andere doje. Het vlees op z'n wangetjes bleef slap, omdat-ie vergif ingenome had, begrijp u? Me dochter was geknakt. Je man en je kind allebei in zes weke tijd.”

„En da's ook geen blijvertje,” had buurvrouw gezegd, op Jozientje wijzend.

Met grote, starre ogen van schrik had Jozientje hulpzoekend naar haar grootmoeder gekeken. Opoe had haar naar buiten gestuurd.

„Schiet op, meid, ga spele. Sta nie overal met je lange neus bij.” Jozientje denkt huiverend aan de bange uren, dat ze rechtop in haar bedje zit te wachten tot moeder komt. Moe-

der kent haar angsten niet. Wanneer zij naar bed komt, houdt Jozien haar oogjes stijf toegeknepen, of ze doet alsof ze juist wakker wordt.

In de veilige nabijheid van moeder ontspannen de in doodsangst gebalde vuistjes zich. De slaap ontfermt zich over het zichzelf martelende kind.

Bij opoe ligt Jozientje in de veilige bedstede in opoe's huiskamer. Vanuit die bedstede kan zij alles zien. De snorrende jaagkachel. Het kabinet met de vazen, waarop zilveren ballen rusten en de staartjesklok, die zo lekkertjes knort voor ze slaat.

Alles in die kamer is Jozientje zo vertrouwd.

Opa, die naast de kachel zit in zijn rood-bajen onderbroek en zelf doet op zijn stukgestoten benen. Opa, die neerknielt voor zijn rieten stoel voor hij naar bed gaat en verschrikkelijk lang bidt in een lange stilte, die alleen verbroken wordt door 't kraken van het riet, waarop opa's kromgewerkte handen rusten.

Waarom gaat Jozientje dan liever naar huis?

„As ik die twee kindere nie bij me heb, heb ik rust noch duur,” heeft moeder gezegd. „De kindere hore bij me. 's Nachts ken ik ze helemaal nie misse.”

Moeder kan haar niet missen 's nachts. Daarom wil Jozientje naar huis.

Overdag is ze dikwijls bij opoe. Maar dat vindt moeder wel goed.

„Neem ze maar mee, hier went ze misschien maar an straat-slijpe,” heeft moeder gezegd.

Opa's goeiige kneepje in haar wang haalt Jozientje terug uit dromenland.

„En hoe is 't met me stumpertje? Bê je d'r nog? Lus-ie soms een zoutedroppie?”

Als een gulzig vogelenbekje hapt Jozientje's mond naar het propje drop, door opa bewaard in een gedeukt blikken doosje.

„Maak ze nou maar nie misselijk,” waarschuwt opoe, terwijl ze opa het steeltjespannetje met 't nog pruttelende prakje.

toeschuift. „Eet maar warm op. Aardappels met andijvie. D'r zit nog een ressie vlees in ook.”

Opa vouwt zijn handen en bidt. Hij bidt niet hardop. Zijn lippen bewegen zich, zijn geheven hoofd is van moeheid wat weggezakt in de schouders.

Joziertje kijkt aandachtig naar hem. Opa bidt lang. . . . heel lang.

Opoe wacht met de geheven koffiepote in de hand.

Met een oneerbiedig smakje zet zij de kan neer, wanneer 't haar te lang duurt.

„Amen,” zegt opa.

„Amen,” zegt opoe, weer eerbiedig geworden.

Op een theeschoteltje krijgt Joziertje haar deel. Een aardappeltje en een prikje andijvie. Haastig kauwt ze de zoute-drop weg. Zoetigheid en warm eten smaakt niet lekker bij elkaar.

Wanneer zij het haar toegeschoven lepeltje neemt om haar schoteltje leeg te eten, kijkt opoe haar streng aan over haar bril.

„Heb-ie al gebed? Je ben toch geen heiden?”

Joziertje legt gedwee het lepeltje neer en bidt zachtjes:

„Here, zegen deze spijs en drank. Here, zegen deze spijs en drank. . . .”

Ze herhaalt het gebedje vijfmaal, zesmaal, tienmaal. Wanneer opoe humt, durft ze haar ogen weer opendoen. Nu is 't misschien lang genoeg geweest.

Wanneer het prakje genuttigd is, neemt opa „'t Woord”, dat naast hem op het tafeltje ligt. Het tafeltje, dat met een verkleurd groene stof overtrokken is en doet denken aan een muf catechisatievertrek.

Naast „Het Woord” liggen daar de oude preken en bekeringsgeschiedenissen van mensen, die opa en opoe gekend hebben in het polderland, waar zij vandaan komen.

Opa leest langzaam, met een zangerige stem. Joziertje luistert aandachtig.

„. . . . Een gouden kleinood van David voor de Opperzangmeester Al Taschet.”

. . . . Een gouden kleinood. . . . De woorden lichten even op

voor Jozientje. Goud was kostbaar. Van goud waren opoe's oorbellen met de koraalrode steentjes. Ze waren te wuft en te werelds om te dragen en daarom rustten ze in een doosje in opoe's kabinet. Opoe had ze gekregen toen ze „in de wereld” was.

Een gouden kleinood.... Jozientje's afgedwaalde gedachten grijpen weer naar de woorden, die opa leest.

„.... O God, verbreek hun tanden in hun mond, breek af de baktanden der jonge leeuwen. O Here....

„.... Laat hem smelten als water, laat hem daarhenen drijven....

„.... Eer dan Uw potten de doornstruik gewaar worden, zal Hij hem als levend als in hete toorn wegstormen.

„.... Ende de mens zal zeggen: Immers is er vrucht voor de rechtvaardige, immers is er een God, Die op de aarde richt....” Wanneer opa klaar is, kijkt hij Jozientje over zijn bril wachtend aan.

„Immers is er een God, Die op de aarde richt,” herhaalt Jozientje, ten teken dat ze geluisterd heeft.

Zij heeft niet begrepen wat opa gelezen heeft. Maar in haar hartje is een vreemde huivering voor de dreiging, die geklonken heeft in de voorgelezen Psalm.

Schichtig kijkt zij naar Calvijn's portret, dat aan de muur hangt. Dat was de boze man, die ze vereenzelvigd met God. Die haar vader en broertje heeft weggenomen om de zonden van haar moeder en haar.

Zo heeft opoe het verteld.

Er is een beklemmende angst in Jozientje, wanneer zij in haar kale manteltje glijdt. Angst voor God, Die tanden uitbreekt en Wiens straffende hand mensen doodt.

HOOFDSTUK III

Een eindeloos lange grote-stadsstraat met trapwoningen, mensengewriemel, bellende trams en veel kargeratel over ongelijke, bultige keien, buigt zich plotseling om. Nog tien huizen en in de hoek Riek's winkeltje, begrensd door de geteerde biels. Daarnaast de spoorwegovergang.

Voor de huizen een grasvlakte, uitlopend op wat dood water, dat ten onrechte de naam „kanaal” draagt. Zonder beduidende scheepvaart doet het water alleen dienst om de grote vrachten voor de houtzagerij af en aan te brengen.

Het „balkengat” noemen de jongens het. Het balkengat waarin Jozientje's vader verdronk.

Over de brug, die het balkengat overspant, begint de straatweg naar de polders.

Op het trottoir langs de tien huizen duwt Jozientje kleine Freekje in zijn wagentje heen en weer. Van de biels tot de hoek van de straat vijftig stappen.

Met de ellebogen op de ouderwetse, hoge duwer zeult zij de wagen wippend heen en weer.

Op de overweg mag Jozientje niet komen. „Twee verongelukten in de familie is genoeg,” zegt moeder.

Wanneer je de hoek omslaat en vijf minuten loopt, kom je bij opoe's groentewinkeltje. Maar met Freekje mag zij 't straatje niet uit.

„D'r moeder d'r zenuwe speelden d'r parten,” vertelde opoe tegen de bureu. „Ze ziet overal ongelukken en dat kan ze nie meer van d'r eige afzetten. Daarom is Freekie ook een zenuwekind. Omdat-ie al die rampe zogezegd meegemaakt heb voor hij gebore wier.”

Dat laatste ging Jozientje boven haar bevassing. Hoe kon je iets meemaken voor je geboren werd?

„'t Was een wonder van de hemel, dat 't schapie normaal

was," had buurvrouw gevonden. „Twee ongelukke mee te make, as-ie als vrouw zo liep....”

Aan Freekje is goed te merken dat hij een „zenuwekind” is. Hij huilt veel en is traag in de groei. Sabbelend op zijn duim, heen en weer gehobbeld door Jozientje, is Freekje verzoend met de hele wereld.

Als een beertje ingepakt zit hij in zijn wagentje en knippert met zijn oogjes tegen de waterige herfstzon. Boven Freekje's manteltje steekt een slip van zijn rouwjurkje. Wit met zwarte stipjes. Dit is Freekje's doopjurk.

„De halve kerk zwom weg in de tranen, toen hij gedoopt wier,” heeft opoe verteld en het klonk triomfantelijk.

Freekje's zwart gestippelde jurkje wekt vaker ontferming. Buurvrouwen duwen hem koekjes toe en schudden hun hoofden tegen elkaar. Zo'n arm, klein weessie!

Slenterend achter de wagen kijkt Jozientje naar het spel van de buurtkinderen. Ze klimmen op de stapels planken van de houtzagerij en stoeien en ravotten in hun wilde spelletjes. Ze voetballen met omwonden proppen papier en smijten elkaar tegen de grond.

Wanneer er een trein passeert en de toegang tot de overweg wordt afgesloten, klimmen ze op de slagbomen en wuiven tegen de reizigers. Wanneer de trein voorbij is, moet Rinus, de overwegwachter, uit zijn wachthuisje komen om de jongens van de neergelaten bomen te verjagen.

„Die dekselse, lastige jonges!”

Met zijn houten stompvoet bonkt hij over de keien van de overweg, maar de kwajongens wachten niet tot hij bij hen is. Joelend en schreeuwend vluchten ze weg.

„Dat tuig.... dat lamme tuig!”

Maar toen een paar passerende opgeschoten jongens Rinus eens uitscholden voor houten poot, toffelden dezelfde jongens er op. Ze zijn wel goede vriendjes met Rinus en mogen zich 's winters warmen in het wachthokje bij het kleine, snorrende potkachelkje.

En Rinus vertelt ze van de ansichtkaarten, die vastgeprikt zitten aan de wanden. Die kaarten komen uit Argentinië, waar een zoon van Rinus op een boerderij werkt. „Farm”

heet die boerderij en de jongens worden niet moe te luisteren naar de verhalen van Rinus.

Jozientje kent die verhalen ook. Dikwijls is zij met opa Goejgeburen het wachthuisje in gedwaald.

Rinus heeft ook een ongeluk gehad. Vroeger was hij rangeerder en toen is hij met zijn voet onder de trein gekomen. Maar Rinus betreurt zijn verlies niet zo erg.

„k Ben d'r niks niet rouwig om,” zegt hij. „Liever met een houten jat in een vierkante meter warmte, dan met twee van je eigen voeten in weer en wind te motte staan blauwbekke tussen de wagens.”

Jozientje speelt nooit met de kinderen uit de buurt. Ze is bang voor hun wild gestoei en trekt zich schuw terug, wanneer de kinderen het trottoir op vliegen.

De kinderen, aangespoord door de moeders — dat kind most een beetje aangehaald worde — hebben getracht Jozientje in hun spel te betrekken.

Sinds lang nemen ze geen notitie meer van haar. Langdurig meelij is niet te verwachten bij de wild stoeiende jeugd. Wanneer er eens een enkele op aandringt haar in het spel te betrekken, schudden de anderen ongeduldig het hoofd.

„Laat dat flauwe wicht er buiten. Ze grient direct.”

Een klant uit Riek's winkeltje heeft wel eens gevraagd, of moeder wel zeker wist, dat Jozien ze allemaal goed bij elkaar had.

„Ze is mijn te schuw en te stiekem,” had de klant gezegd.

Riek gloeide inwendig van nijd. Toch had zij zich niet verweerd.

„Klante most je niet te na komme.”

Later had zij tegen opoe haar hart gelucht.

„Ze mochte wille, dat ze allemaal zo bij waren as onze Jozien.”

Van de biels tot de straat slentert Jozientje haar vijftig stappen.

En ondertussen denkt ze.

Jozientje komt niet uitgedacht. Wat heeft zij meegemaakt?

Wat heeft ze moeten aanhoren?

Haar hoofdje is zo volgepropt met treurige herinneringen,
met gedachten aan een hoog en heilig wrekend God.
Zonneschijn, geluk, koesterend Evangelie zullen nodig zijn
om al het zwarte te verdrijven.
Jozientje loopt haar vijftig passen. Wiegelend op Freekje's
wagen.
En op het grasveld stoeit en ravot de jeugd.

HOOFDSTUK IV

Hallo Jozien, loop-ie lekker te wandele in 't zonnetje?
Is moeder thuis?"

Jozientje's grote, grijze ogen lichten op in het tengerere gezichtje, als ze oom Maarten ziet staan. Schuw als ze was tegen vreemden, koesterde zij zich in de knusse gezelligheid die familiebezoek meebracht.

„Me moeder is toch zeker altijd thuis. Ze heb toch een winkel,” wijsneust Jozien en ze trekt de wagen haastig met zich achteruit naar de winkeldeur.

„Help me is effe, ome Maarten.”

De stevige bootwerker neemt het hele wagentje op en zet het pardoes in de winkel.

„Assieblief, Riek, hier heb-ie je kroost,” zegt hij, wanneer zijn zuster op het dreinende belletje naar voren is gekomen.

„Je had „blijf maar” motte roepe, ome Maarten,” onderricht Jozien met een schuwe blik naar moeders vermoeid gezicht.

„Mot jij nou ook maar derek naar binne?” vraagt Riek. „Mot je met je wijsneus weer bij de grote mense staan? Van de buitelucht motte jij en Freek het hebbe. Affijn, ga maar naar de kamer, ik zal Freekie wel meebreng.”

„Lekker warm,” waardeert Maarten handenwrijvend.

„'k Had nog wat te naaie, daarom heb ik de kachel aangeemaakt. Een bakkie koffie, Maarten?”

„Altijd wel. 'k Heb in de nachtploeg gezete. Nog geen natje of drogie over me lippe gehad. Zel 'k zelf effe koffie male?” Maarten knelt de molen tussen zijn knieën en draait driftig de slinger rond. De knoeperende koffiebomen vergruizelen en springen weg.

„'t Schuifie dicht doen, ome,” waarschuwt Jozientje en ze duwt het koperen schuifje over de bonen.

Oud wijfje werd die Jozientje, denkt Maarten. Zat altijd maar in getob. Zonde van het kind en zonde van haar moe-

der. Als je zo eens rondkeek, aardige meubeltjes had die Riek. Zes keurige, leren stoelen en een buffetje. En dan van die rijkeluis-beeldjes er op. Een net zeiltje, een fleurig karpetje en een echt schilderstukje aan de muur. Alles keurig onderhouden. Net of 't zo allemaal uit de winkel kwam.

De koffiebonen zijn gemalen, in gedachten verzonken blijft Maarten de slinger doelloos ronddraaien. Hij herinnert zich als de dag van gisteren, dat Riek trouwde. Zeven jaar geleden was dat. Keurig paartje was het geweest. Bloemen en portret laten maken en trouwen in de kerk. Van alles er bij. Jans en hij hadden wel een toontje lager moeten zingen. Dat had je zo wanneer er haast bij was. En dan kwam je je hele leven niet meer uit de geldzorgen.

Wat was 't leven toch eigenlijk? Hier Riek in haar nette spulletjes, maar voorgoed alleen met haar kinderen. En hij zelf altijd dat gemier over geld.... bah!

Met een ongeduldige smak zet hij de koffiemolen neer en rukt aan zijn boord, of hij tekort heeft aan lucht.

„'t Water kookt, ome Maarten. Of moeder de koffie mag.”

Riek laat het hete water op de koffie plensen en zet de pot op het nikkelen spirituslichtje. Een pittige lucht van spiritus en koffie verspreidt zich in de kamer.

Lekker die lucht! De zwaartillende gedachten van Maarten worden er door verdreven. Je moest de toestand maar niet te somber inzien. Die Riek kwam nog best aan de man. Ze was stukken knapper dan haar zus Jaan, die d'r eigen sierde met lintjes en strikjes.

Hij kijkt naar de rijzige gestalte, gevuld — maar niet te fors. De katoenen werkJurk spant om de nog jonge vormen. De grote, grijze ogen, melancholiek en schichtig als van een opgejaagd dier, kijken vragend naar Maarten. De handen, die rood en gezwollen afsteken tegen het blank van de armen, tasten langs de japonsluiting.

„Je kijkt zo naar me, Maarten.... is d'r wat niet in orde?” Hij lacht.

„D'r is juist wèl wat in orde. Ik dacht zo, dat je je eige is een beetje hupser kleje most, meid. Je hoeft je leven toch niet te verknieze, omdat....”

„Och jô.”

Met een kleur van verlegenheid en een elleboogbeweging strijkt Riek een krulletje achter 't oor, dat losgesprongen is van 't zijig-blonde haar en tilt Freekje uit de stoel.

Het kind knikkebolt van de slaap. In de donkere alkoof bergt Riek het kereltje, dat slaperig in elkaar kruipt. Een mufte kinderlucht stijgt uit het nog onafgehaalde bed.

Riek schudt het hoofd. 't Bed moest hoognodig gelucht worden, maar het winkelbelletje heeft geklingeld van vanmorgen acht uur af. Toen werd ze uit haar bed gebeld om een halve stuiver azijn.

Wanneer ze teruggaat naar de kamer, laat ze de alkoofdeur op een kier staan.

„Wa's dat nou?”

Jozientje heeft stiekeme lachschokjes, wanneer zij moeders verwonderde gezicht ziet, nu er een hoopje uien op tafel ligt.

„Hoe komme die daar te legge?”

„k Heb een schuit met juin gelost en er is wat aan de strijkstok blijve hange,” verklaart Maarten. „Ik zei: ga je weg, of ik neem je weg. En ze ginge nie weg.”

Achter Jozientje's rug schudt Riek waarschuwend haar hoofd.

„Jozien zal wel niks bij opoe vertelle,” zegt Maarten. „Zo pietluttig as ze daar zijn met zulk soort dinge.”

„Vader en moeder neme het nou eenmaal nauw,” zegt Riek, „en daar motte we groots op zijn.”

Maarten haalt zijn schouders op.

„Zo as die mense leve, ken je niet leve,” zegt hij. „Weet je nog van dat baantje, dat vader bij de gemeente kreeg toen ze van Zeeland hierheen kwame? Omdat-ie 's Zondags most werke, liet hij 't baantje schiete.”

„Hebbe ze d'r soms een boterham minder om gegeten?” vraagt Riek.

„Nee, late we zegge, dat ze 't rejaal hebbe gehad,” hoont Maarten. „Die man gaat nog dood an z'n eerlijkheid. Hij gooit de sinaasappels bij de stekkes as d'r een bruin steetje

aan zit, maar hèm stoppe ze vals geld in z'n hande. In de handel ken je niet altijd eerlijk zijn."

Riek is opgestaan om voor de tweede keer koffie in te schenken. Ze denkt aan de door Maarten opgerakelde geschiedenis. Kan zij 't zich nog herinneren? Of leeft het alleen in haar herinnering door moeders verhalen? Hoe vader, gedwongen door zijn werkgever, een besluit moest nemen. Dagen had hij niet gegeten of gedronken, weifelend wat hij kiezen moest, de luttele uren Zondagsarbeid of de armoede voor zijn gezin, dat juist nu wat geregeld weekloon kreeg. „Ik kan 't niet doen, Siene, ik kan 't niet," had hij geklaagd. De luxe van 't vlees op Zondag was weer verdwenen. De planken van de mahonie kast, waarop moeder zo graag een paar verschoningen had zien liggen, waren leeg gebleven. „We motte toch respect voor ze hebbe, Maarten," zegt Riek zacht.

„Toe dan maar," plaagt Maarten luchtig.

Terwijl hij zijn koffie drinkt, bekijkt Riek hem van terzijde. Met zijn sjapachtige pet over zijn ene oor getrokken en zijn uitgestukte Engels-leren broek aan was Maarten wel op en top een Rotterdamse bootwerker geworden. In niets leek hij meer op de boerejongen, die met vader en moeder naar de stad gekomen was.

Riek denkt aan de keren, dat Jans haar beklag is wezen doen, omdat Maarten weer dronken was geweest. Ook in dat opzicht had hij de allures van de ruwe klanten aangenomen, met wie hij werkte.

„Hoe gaat 't anders met je zakie, Riek?"

Riek bijt met haar jonge, sterke tanden een draad van het naaiwerk, dat ze opgenomen heeft en haalt de schouders op.

„Veel te veel pofklante. Ze ete me winst op."

„Da's je eige stomme schuld. Met poffe had je niet motte beginne."

Riek's ogen dwalen naar Jozientje, die haar lepeltje in de koffie met veel melk heeft laten zinken en aandachtig het gesprek volgt.

„Jozien, drink je koffie op en ga is naar buite spele."

„Dan ga 'k maar naar 't plaassie,” zucht de kleine, die weet dat tegenstribbelen haar niet helpt.

Van dat plaatsje uit is er meer kans naar binnen te glippen dan van de straat af, waarbij ze langs het zeurig waar-schuwendende winkelbelletje moet.

Riek's hand strijkt over het voorhoofd.

„Waar hadde we 't ook weer over? 'k Word zo kort van memorie. O ja,” herinnert ze zich weer. „Je mot niet uit-vlakke, Maarten, in wat voor buurt ik hier zit. Ze kome bidde en smeke en ze vertelle je, dat ze zieke kinderen hebbe, of dat de man werkeloos is.”

„Ze hebben te doen met een weeuw.”

Riek werpt haar hoofd in haar nek en lacht fel en honend.

„Denk nooit dat de mensen meelij hebbe met een weduwe. Weet je wat ze eerder denke? Er is daar geen man in huis, die op de bres ken springe.”

Maarten staat op en loopt de paar passen, die hij kan maken op het gebloemde karpetje, heen en weer. Dan praat hij rap, alsof hij Riek een lang beraamd plan voorlegt:

„As-ie is wat meer werk maakte van je etelazie. 't Gaat nou tege Sinterklaas. Jouw voorgevel is zo dood as een pier. Doe is een beetje mee. Een Sinterklaaspop met een lintje d'r om en dan met Kerstmis is wat rood getingeltangel voor de glazen. Watjes aan een draadje gerege of van die andere flauwe kul. De mense wille wat anders zien voor de feestdage.”

Riek heeft haar naaiwerk op haar schoot laten zinken. Een trek van moeheid doet haar gezicht plots sterk verouderen.

„D'r zit geen fut meer in me, Maarten,” klaagt ze dan. „Ik ben te hard geslage. Me man en me kind tegelijk. Me hoofd is te suf en te moe om al die soesa van dat winkeltje te verdrage. Ik heb bij tijd en wijle een gevoel, of ik niet verder kan.... Wat zou ik er dan extra rompslomp bij hale?” eindigt ze na een pauze.

Maarten plant zich wijdbeens voor haar. Zijn duimen steken in de armgaten van zijn vest.

„Als ik me er eens voorspande?” vraagt hij. „Bij ons in de straat hadde ze verleje jaar een tombola zonder niete. Een ton met zaagsel en wat kleinighede is al wat je nodig heb.

Voor een kwartje per lot laat je ze raak grabbele."

„En wat mot d'r dan in die ton?"

Maarten, blij dat Riek aanvankelijk voor zijn plan gewonnen is, komt in beweging.

„Laat mijn dat nou is helemaal voor je bedissele. Ik gaan naar een grossier in snoep en ik koop wat hartjes en wat suikere poppetjes voor de waarde van een dubbeltje."

Riek tikt zich op het voorhoofd.

„Dach-ie dat me klante getikt ware? Een kwartje betale en een goedkoop stukkie snoepgoed terugkrijge?"

„Laat me nou uitprate," zegt Maarten. „We doen er ook wat duurdere stukkies bij. Een paar suikere harte van twee kwartjes. Dat zijn dan zozegzeg de lokkertjes."

Riek haalt lusteloos de schouders op.

„'t Is toch allemaal soesa voor niks."

Maarten windt zich op. Zo even dacht hij dat zijn zus voor het plan gewonnen was. Hij had er zich zoveel van voorgesteld hier eens wat leven in de brouwerij te brengen en nu weer dat terugkrabbelen.

„Je mot 't zelf wete. In 't winkeltje bij ons in de buurt hebbe ze d'r dertig guldes schoon bij overgehouwe."

De onverschillige trek verdwijnt van Riek's gezicht. Dertig gulden schoon winst zou betekenen, dat ze de achterstallige schuld van de tabaksleverancier weer kon voldoen. Het zou een pak van haar hart zijn, als ze die man weer vrij in de ogen kon zien. Hij maande niet en hij was niet lastig, maar veelbetekenend waren zijn vrijpostigheden, die haar walgden. De laatste keer had hij haar in de wang geknepen met de geruststellende woorden: „Maak je maar geen zorgen, vrouwtje, dat geld komt rijk terecht."

Riek moest nog kleuren, wanneer ze aan zijn vlezige vingers dacht, die in 't boekje bladerden, waar haar grote schuld genoteerd stond. Eén en twintig gulden zeventien.

„Hoe denk je d'r nou over, Riek?"

„Als je 't dan doen wilt, graag. Dan reken ik op je hulp."

„'k Neem het allemaal voor me rekening. 'k Heb d'r zelf schik in. 'k Ga nou maar naar huis en 'k beloof je, Riek, 'k zal maken dat de boel in orde komt."

Riek laat haar broer uit. Wanneer ze terugkomt, zit Jozien in haar lievelingshouding voor 't raam. Haar knietjes op een stoel. 't Slappe lijfje ver achteruit gebold.

„Zo meid, was 't je te koud op 't plaatsje?” zegt Riek hartelijk.

„Nou is ome Maarten weggegaan zonder me gedag te zegge,” dreint Jozien.

„Oom Maarten zal een Kerst-etalage voor ons make,” vertelt moeder opgetogen. „Met rood papier en watjes, weet je wel?”

Jozien antwoordt niet, maar haar vingertje vertelt op de bewasemde ruit, dat moeders mededeling tot een groot, kostelijk feest is geworden, een feest van kleuren en waar haar verbeelding te gast kan gaan.

Het sparachtige denneboompje en de wanstaltige engeltjes zijn er maar een flauwe afschaduwning van.

Tot Riek's aandacht op de ruit valt.

„Toe nou, Jozien,” snauwt ze dan. „Zit me de ruite niet te bekladdere. 'k Heb ze pas gelapt.”

Met een paar forse slagen van de zeem is het glas weer helder. Maar 't winkeltje met z'n fleurige tierelantijn-etalage leeft in Jozientje's brein en verdrijft voor dagen de schrikbeelden van sterven en dood.

HOOFDSTUK V

December heeft ingezet met hevige koude. Een felle Noordoostenwind heeft de thermometer plotseling beneden het vriespunt doen dalen en veel te vroeg bloemen getoverd op de ruiten.

Mensen, als geschrokken van de vroege winter, reppen zich over de straat, knorrig in jas en mantel gedoken, onwennig en kleumend mopperend tegen de felle vrieskou.

Vlak voor Sinterklaas lijkt het, of vadertje Winter berouw krijgt van zijn voorbarigheid. Een dikke, wit-wollen mist zet op en in één nacht is heel de natuur veranderd in een sprookjesachtig witte wereld van rijp en ijzel.

„De vorst komt uit de grond,” en mensen lopen glijdend en glibberend en roepen elkaar toe, dat 't gelukkig weer uit is met de vorst.

„'t Is nog veels te vroeg, hoor!”

Jozientje kijkt toe hoe Rinus voorzichtig met zijn houten stompvoet over de overweg strompelt.

„Kou mag me niet hindere, maar aan gladheid heb ik de mier,” roept hij tegen een voorbijganger. „Me andere jat mot maar heel blijve. An twee houte jatte heb ik niet veel. Dat wordt krukkewerk.”

Jozientje stapt voetje voor voetje naar huis toe. De gang is zwaar en moeilijk. 't Zweet parelt op het kleine ovaaltje, dat uit de wollen sjaal te voorschijn komt kijken, die Riek om haar hoofdje heeft gewonden. Over de smalle schouder tjes omvatten de kruiselings gelegde einden 't van moeheid hijgende borstje.

„De longtoppe motte bedekt weze,” had moeder gezegd.

Maar alles wat Jozientje hindert, kan niet haar stille vreugde wegnemen, die ze heeft aan de inhoud van de grofrietten tas, die aan haar spillige armpje bengelt. Twee rollen rood crêpe en engeltjes van bordpapier. De engeltjes heeft

ze zelf kunnen uitzoeken. Ze hebben lichtblauwe jurkjes aan en de vleugeltjes zijn devoot naar boven gevouwen, rustend tegen flarden wolken.

Riek wacht al in de deur op Jozien. Haar ogen stralen, wanneer ze het ingepakte kind de deur binnen helpt.

„Zo meid, ben-ie daar weer? Heb je 't moois meegebracht? Kruip maar gauw in 't keukentje, daar is 't warm.”

Maar Jozien is niet van plan iets van de feestvreugde te missen. Moeder die zo blij kijkt en oom Maarten met z'n grappen en grollen. Hij zit midden in de etalage en geeft Riek de planken aan, die nodig een sopje moeten hebben.

De rollen papier worden in de etalage gespreid. 't Is schemer in het winkeltje. Riek heeft op verzoek van Maarten het gordijn laten zakken. 't Kostte wel een extra stuivertje licht, maar oom Maarten wilde niet door de straatblagen op de vingers worden gekeken.

Joziertje dwaalt heen en weer. Door de spijlen van 't etalage-hek ziet ze het grauwe uitstalraam met z'n pakjes-koffie-en-thee-in-torentjes omtoveren in een feestelijke Kerstvitrine met rood-en-wit-en-zilver.

Tegen de deur geleund gluurt ze onder de etalageplaat met de zomerse eet-meer-kaas-wei naar de jeugd, die onder 't rolgordijn door een glimp probeert op te vangen van de Kersttooi.

Gisteren heeft Joziertje in een ongelooflijke vrijmoedigheid een buurtkind aangeklampt om het grote nieuws te vertellen. „We krijgen een loterij met allemaal fijne dingetjes en een etelazie met goud en met zilver.”

Het kind had onmiddellijk een domper gezet op Joziertje's uitbundigheid met haar weervraag: „Komp d'r een echte Sinterklaas in of dingetjes die beweegt?”

Joziertje had de schouders opgehaald, alweer terugwijkend van verlegenheid om de overdreven verwachting die 't kind koesterde.

Bezorgd volgt Joziertje oom Maarten's bewegingen. Als 't nu allemaal maar net zo fijn werd als bij die grote winkels in de stad. Bewegen dat kon hier niet.

Zuchtend denkt ze aan de rusteloos rondslierende trein in de

etalage van de grote speelgoedwinkel bij de brug. En aan het mannetje in de De Gruyterwinkel, dat met zijn grappig hoekige beweginkjes en wild-rollende ogen wijst op de „betere waar”. Daar zou oom Maarten wel niet tegen op kunnen.

Moeder geeft Maarten het etalage-materiaal aan, dat gekocht werd voor deze gelegenheid. Een luxe doos bonbons, een stukje zeep in mooie verpakking, wat Goudse pijpen met lint omwonden.

„As 'k d'r maar af kom,” zegt Riek bezorgd.

Het winkeltje wordt in overeenstemming gebracht met de fleurige etalage. Het rode, uitgeschulpte papier wordt met gekleurde punaises langs de plankranden bevestigd. Op de bakken prikt oom Maarten hier en daar een papieren roos en om de lamp frommelt hij rood vloeipapier. Dat papier wordt er later weer afgenomen. Het maakt het winkeltje te donker.

Dat constateert een buurvrouw, die er bij is, als 't licht aangestoken wordt.

„O nee, hoor, dat papier mot d'r af. 't Lijkt wel of alle mensen gezichten hebbe as lijkies.”

„'t Zou een wonder zijn, as dat mens niet wat aan te merke had,” zegt Riek later. Maar ze vindt 't toch ook maar beter, dat 't licht niet gedempt wordt in het toch al so sombere winkeltje.

Een gecamouffleerde, gereinigde zeepton op een stoof is gevuld met pakjes. Dat is de grabbelton, die een ereplaats krijgt.

Zeer economisch is de inhoud samengesteld. De dubbeltjespakjes zijn verre in de meerderheid. Dat is handel!

De dure twee-kwartjes-harten heeft oom Maarten aan de oppervlakte gestopt. Dat is ook handel!

„De moed mot d'r bij de mense ingebracht worde,” knikt hij glunder.

Wanneer de vroege Decemberavond invalt, verhult het gordijn niet langer de geheimen van de etalage. Een warm, rood licht valt op de straat. Voorbijgangers blijven staan om te lezen, wat er op het bord staat: „Hier wordt gehouden een

loterei zonder niete à een kwartje een lot à Ketant!"

Riek en Jozientje zitten met oom Maarten in 't keukentje te wachten. Moeder heeft drie rolmopsen uit een fles geprikt. „Je heb best een extraatje verdiend,” had ze tegen oom Maarten gezegd.

Jozientje heeft haar krukje dicht bij de tafel getrokken. De warmte van het kacheltje voelt ze plezierig in haar rug. De kousevoeten hoog op een stoelsport getrokken, geeft ze telkens een jolig gilletje, wanneer de poes met zijn scherpe, begeerige klauwtjes haar tenen belaagt.

„Au... au.”

„Meid, gil nie zo.”

„As-ie u maar is in uw voet bijt,” giechelt Jozien. „De nagels zet-ie in me benen.”

„Dat komt dat-ie vis ruikt,” zegt oom Maarten. „Die beeste benne gek van vis.”

„Denk maar aan je kouse,” waarschuwt Riek.

Jozientje schudt de poes van haar voet en trekt het spitse pinnetje uit het blauwig-blanke vissenlijf. Met viezig opgetrokken neusje en voorzichtige vingers pulkt ze één voor één de uitjes er af en knabbelt het halve augurkje op.

Oom Maarten hapt gulzig in de opgerolde lekkernij en moeder belegt er haar brood mee. Voorzichtig schuift Jozientje telkens een plukje vis onder tafel. Ze houdt niet van de zurig tranerige smaak.

Midden onder het maal staat dan plotseling opoe op de drempel van het keukentje.

„Verroest, 'k heb de bel zeker vastzitte,” schrikt Maarten. Riek ziet onmiddellijk, dat opoe's gezicht strak staat.

Opoe zet het meegebrachte schaalte met een smak op tafel.

„Hier is een ressie kapecijners met spek. Maar jullie hebbe feest zoas ik zie.”

Riek schuift ongeduldig haar stoel achteruit.

„We hebbe as paarde gewerkt vandaag, moeder en dan mag-ie wel wat extra's hebbe.”

Opoe wringt zich bedrijvig achter Jozientje's stoel door en draait het gas onder de ketel koffiewater lager. Riek pakt de

fles rolmops en vraagt alweer rustig: „Ook een harinkie, moeder?”

Opoë schudt het hoofd.

„k Heb al gegete.”

Maarten kijkt Riek veelbetekenend aan. Opoë's zwijgen, haar opeengeklemdde lippen boven de ingetrokken kin voorspellen niet veel goeds.

„Hoe vind je ons winkeltje, moeder? Mot ik jouw zakie ook is op komme kalefatere voor de Kerstmis?”

Maar dan probeert opoë niet langer te verbergen wat haar hindert. Haar verwijt komt vlug, fel aanvallend.

„Dus jullie doen mee an al die goddeloosheid van tegeswoordig? Kerstbome in een café en rood papier voor je rame, alsof je in een tingel-tangel woont.”

Maarten kijkt zijn moeder met wijddopen ogen aan. Zijn verbazing is ongeveinsd.

„Nou breek me de klomp. Mag dat nou ook alweer nie van 't kerkie?”

„En dan die loterij nog. Da's ook een schandaal. Heb-ie ooit gehoord, dat er onder Christenmense geloot wier?”

Maarten is opgestaan.

„En nou zou ik is wille vrage, waarom of dat een loterij zonde is,” zegt hij boos en hard.

Opoë haalt de schouders op.

„Ze hebbe de klere van de Messias ook verloot en 't mag nou eenmaal nie van ons soort mense.”

„Ons soort mense ken alles wel verbieje,” schampert Maarten. Opoë loopt naar de deur. Daar heft ze haar vinger nog eenmaal dreigend op.

„D'r zal geen zege op ruste, Riek. 't Is allemaal werk van Satan.”

„Toe maar,” grinnikt Maarten. „Sleep de hel d'r ook maar weer bij.”

Jozientje heeft met van angst gesperde ogen het gesprek gevolgd. Eerst heeft ze partij getrokken van opoë's bezoek en de poes het hele drellerige vissenlijf in zijn hakende klauwen geschoven. Maar daarna hebben opoë's ruzietoon en dreigende woorden haar fel benauwd.

„Spot d'r nie mee, Maarten,” waarschuwt Riek met een blik op het kind.

Dicht langs de huizen sloft opoe terug naar huis. Stijf trekt ze de zwart-wollen doek om zich heen. De koude trekt haar tot in de botten, tot diep in haar bekommerde hart.

De stad trekt haar kinderen naar de afgrond. Ze denkt aan haar dorp terug. Haar dorp, dat zo vroom was. Heeft zij haar kinderen niet het goede voorgehouden? Heeft ze 's Zondags niet de gordijnen laten zakken om haar kinderen te leren wat Sabbatsheiliging was?

Haar handen tasten door de rokgleuf naar de wit-keperen zak waarin haar sleutel zit. De sleutel en de snuifdoos, bewaard tussen de bajen rokkenvracht.

Opoe heeft het dorp vastgehouden. Het dorp heeft opoe vastgehouden.

Opoe is bekommerd. Dit is het grote Babylon, denkt ze. Hier woont de gruwelijke zonde. En met heimwee denkt ze aan haar dorp, waar ze de haren nu bijeengegroept weet om het vuur. Waar ze elkaar de verhalen vertellen van hun diepe zondeval. En van geheimzinnige waarschuwingen, die gehoord werden bij naderend onheil. Waar ze zuchten samen en berusten in hun benauwigheid.

Wie zal hen uithelpen? Want God is een verterend vuur.

Met driftige bewegingen zoekt opoe het sleutelgat.

„En hier frutselen ze met rood papier en dat is d'r Kerstmis,” denkt ze hardop.

Maarten en Riek kunnen niet veel woorden wijden aan opoe's bezoek. 't Winkelbelletje gaat en dat is de inleiding tot een nooit gekende Sint-Nicolaasdrukke.

Kinderen en grote mensen offeren willig het kwartje, dat door de kleintjes zweterig in de handpalm megedragen wordt. Kleine en grote handen graaien in het mulle zaagsel en weifelen tussen de verschillende pakjes.

De overwegwachter brengt een twee-kwartjes-hart te voorschijn en wordt heftig benijd.

„Gelukkig in 't spel, ongelukkig in de liefde,” lacht hij, wegdringend uit het eivolle winkeltje.

Wanneer de drukte wat luwt, helpt Riek Jozientje naar bed. Zenuwachtig druk praat ze, terwijl ze het kind in 't te kleine nachtponnetje helpt.

„Je haar slaan we vanavond maar over, hoor. Zaken gaan voor 't meissie.”

„Nou, 't is heel erg druk, hè moe?” glundert Jozien.

„'t Regent kwartjes. Je zel eens zien wat een boel geld we overhouwe.”

Maar Jozientje's haastig gestameld gebedje jaagt haar tevredenheid op de vlucht.

„Werk uit de hel,” heeft opoe gezegd.

Rode duivels dansen door Jozientje's brein. Duivels met narrenkappen in rood blinkend satijn. Verwrongen beelden van reclameplaten.

Vader en 't kleine broertje zijn al gestorven. Gehaald om de zonden van moeder en haar. Nu is de zonde van de ton daar nog bij gekomen.

Jozientje woelt in haar bed en luistert naar de ongewone geluiden in de winkel. Zo druk was 't daar nog nooit geweest. Er werd geld verdiend. Maar wat had je aan geld wanneer je weggenomen werd naar de hel?

Jozientje's angstige gedachten verwringen zich tot grijnzende saters. Diep onder de dekens vlucht ze weg tot ze tot stikkens toe benauwd weer te voorschijn komt. Ze wil moeder roepen, ze durft niet.

Dan schudt ze, wanhopig in haar angst, Freekje zacht heen en weer.

Wanneer het kereltje slaapdrunken heen en weer woelt, roept Jozientje: „Moeder.... Moeder....!”

Riek laat het winkeltje over aan Maarten.

„Me kleine meid hep 't weer op d'r heupe,” verontschuldigt zij zich.

„Freekie is wakker,” hijgt Jozien.

Moeder legt 't rustig doorslapende kereltje op zijn andere zij.

„Je kletst, meid, 't kind heb z'n eige zeker effe bewoge. Leg je weer te hanewake?”

„Mag ik wat drinke moe?” vraagt Jozientje, die moeder zo lang mogelijk bij zich wil houden.

Riek strijkt Jozientje's haren van het klamme voorhoofd.

„Kom-ie gauw, moe?”

Hoofdschuddend komt Riek terug in 't winkeltje. Haar vreugde over de drukte is geluwd om haar zorg over haar kind. Wat een zenuwpeesje toch dat Jozientje was. Wanneer zij zich maar eventjes opwond, was het weer mis.

Om tien uur worden de lichten gedoofd. Riek sluit met een kleur als vuur het kistje met de kwartjes in de ladekast.

„Laat mijn morgen nou de kas opmake,” bedelt Maarten. „Je zal is zien wat een emmese winst we gemaakt hebbe.”

Met een gevoel van tevredenheid, zoals zij in lang niet gehad heeft, kruipt Riek in bed. Als dat nou eens 't begin van betere tijden was.

HOOFDSTUK VI

Jozientje is op weg naar opoe. Twee dagen is het nu geleden, dat opoe boos weggelopen is. Riek kent het mokken van opoe wel. Een paar dagen laat ze zich niet zien. Dan wordt het verlangen naar de kinderen haar toch weer te sterk en komt ze weer naar haar toe.

Het is Riek's gewoonte de kinderen vast te houden, wanneer opoe een boze bui heeft. Nu heeft ze Jozientje naar opoe toegestuurd. Zij zou de verstandigste dan maar weer zijn. Er was al zoveel narigheid in 't leven. Je moest elkaar maar verdragen.

Lekker ingepakt gaat Jozientje door de opnieuw ingevallen kou. Een wollen manteltje heeft ze aan, een wollen das er overheen geknoopt en dan haar cape nog om. Een vreemdsoortige vierkante pop lijkt het kind zo.

Jozientje schuift vlug langs de huizen. De kinderen zijn nu naar school. Dat geeft Jozientje een gevoel van veiligte. Schuw kijkt ze van tijd tot tijd naar het midden van de straat. Jozientje is altijd bedacht op dreigend gevaar.

Achter haar ratelt een melkkar over de keien. In de verte hoort ze het snel nader komend geraas van de stoomtram, die even later scherp tingelend voorbijjacht.

Wanneer het paard van de melkkar nou maar niet op hol sloeg van 't lawaai! Maar 't grote-stadspaard, gewend aan felle geluiden, briest en krauwt met zijn hoef over de keien tot het vuur er afspat.

Jozientje kijkt naar de voorbij rijdende tram. Oud Beierland stond er op. Als opoe en opa op reis gaan, zitten ze in die tram. Dan draagt opoe haar Zondagse kap met de oorijzers, die ze ook op heeft, wanneer ze 's Zondags naar de kerk gaat.

Jozientje licht haar cape op en haalt met wat moeite een speculaasje te voorschijn. Voorzichtig knabbelt ze er aan

met kleine beetjes. 't Moet verdwenen zijn voor ze bij opoe is. „Niet praten over Sinterklaas-cadeautjes,” heeft moeder gezegd. „As opoe wat vraagt, haal je je schouders maar op. Je weet van niks.”

Jozientje vindt het jammer, dat ze niet mag vertellen, hoe goed Sinterklaas haar bedacht heeft. Vier heerlijke speculaasjes en een suikeren hart. Twee dagen lang hebben de koekjes voor 't keukenraampje gehangen als een uitstalling van Jozientje's weelderige feest. 't Suikeren hart heeft ze met moeder en Freekje gedeeld.

„Alla, daar hebbe we Jozientje ook weer. Waar heb-ie gezete, meid? Ga maar gauw naar de warmte. Opoe is wel achter.”

Jozientje speurt iets ongewoons in de huiskamer. 't Zondagse tafelzeiltje met de rose rozen ligt over de tafel. Jozientje snuift met welbehagen de lucht van nieuw zeildoek. De Zondagse koffiepote staat op de jaagkachel te trekken.

„Voor uw vijf-en-twintig-jarige echtvereniging”, vermelden de gouden letters op de achtkantige wit-porceleinen buik. 't Is een cadeau van de buurt geweest aan opoe en opa.

Jozientje's kleren worden in de bedstede gelegd. Opoe neemt uit het kleurige kammenbakje de ijzeren kam en haalt die een paar maal door Jozientje's sprieterige haren. Opoe is niet boos meer. Ze vraagt naar moeder en naar Freek en ze vertelt, dat oom Bram uit Filipoland straks komt.

Jozientje voelt een golf van blijdschap door zich heen gaan. Visite uit Filipoland. Dat is een groot en heerlijk feest. Zij streelt over haar bonte schortje.

„Ik heb me daagse jurk an.”

Opoe schudt het hoofd.

„Dat geeft niet. Ga maar as een grote meid op 't stofje bij de kachel zitte. As opoe koffie inschenkt, krijg-ie ook een bakkie.”

Bij ieder winkelbelletje schokt Jozientje op en 't winkelbelletje gaat dikwijls. De buurvrouwen gunnen opa 's morgens de klandizie voor een preitje en wat peterselie. Een pondje zuurkool of een rode kooltje vindt ook kopers. Veel groenten verkoopt opa niet. Voor groenten zoeken de vrou-

wen de groentekarren, die langs de huizen komen. Daar kunnen ze pingelen. Opa heeft vaste prijzen.

„Ze kope an de kar om te kenne kletse,” zegt opoe, „en ze late ons naar vore komme voor een vierduitestuk.”

Maar opa schudt dan zijn hoofd.

„Wie 't kleine niet eert, is 't grote niet weerd en vele kleintjes make een grote.”

Onverwacht stapt oom Bram binnen. Zijn vetleren kistjes klotsen door 't ongeloperde gangetje. Op en top een boer met zijn hoge, zijden pet en zijn gekleurde streepjesboeze-roen onder 't groenig-vale jacquet.

Hij slingert de blauw en wit geblokte reiszak op een stoel en geeft opoe de hand.

„Zo Siene, hoe gaat 't er mee? Alles nog wel?”

Hij krijgt Jozientje pas in de gaten, wanneer hij met zijn rood katoenen zakdoek zich 't zweet van 't voorhoofd wist.

„Kijk daar is, hebbe we daar niet de oudste van Riek? Wat word jij een grote meid.”

„Veruit, zeg is: dag ome en geef een mooie hand,” maant opoe. Jozientje voldoet aan de beleefdheidsplichten, maar kruipt dan verlegen op haar stoof terug. Wanneer opoe koffie ingeschonken heeft, zijn er geen klanten en komt opa ook naar achteren. Hij zet zich vlak naast Jozientje neer. Zijn rode dik-bestopte kousevoeten rusten op de koperen trommel van de jaagkachel en het tabakssap spuwt hij in de kolenbak.

Jozientje knabbelt aan een snee van de meegebrachte „krentestoete” en luistert naar de gesprekken.

Hoe ging het op 't dorp? Niet al te rooskleurig! 't Was maar goed, dat Goejegeburen vroeger naar de stad was getrokken. 't Leven werd voor een boer steeds moeilijker, dus ook voor de boerenarbeiders.

„'t Is in de stad anders ook krabbele om je hoofd bove water te houwe,” zegt opoe. „En daarbij komt dan nog de slechtheid van de grote stad.”

Wanneer ze over slechtheid begint, kan oom Bram een woordje meespreken. Hij vertelt van „Wullem de Zwemert”, die teruggevallen is in de zonde.

„As-ie hem vroeger een beschuit gaf,” vertelt oom Bram, „dan had hij een half uur nodig voor zijn gebed. Een innig en vroom gebed. Wat mijn moeder was, riep hem vaak binne voor de koffie om d'r eige te verkwikke an z'n gebed.”

„En nou weer afgedwaald,” zucht opa.

„Regelrecht op weg naar de hel,” knikt oom Bram. „Drinken as een ketter en vloeken as een beest.”

„Zou d'r dan nog genade voor hem weze?” rilt opoe.

De elleboog gesteund door de rechterhand houdt opoe in haar geheven linkerhand het ronde, oorloze kopje en slurpt ze genoeglijk haar koffie.

En oom Bram giet het hete vocht op zijn schoteltje en slurpt ook.

Er is een genoeglijk-gezellige sfeer. Een sfeer, die niets te maken heeft met de ontzetting, die in hun woorden klinkt. Ontzetting over zonde, die doet hunkeren naar enige uitweg. Er waart alleen een vreemde, mystieke huivering.

Opoe vertelt op haar beurt van de slechte stad. Eerst de algemene zonden: de bioscoop, de danslokalen. Dan weifelt ze even. Wanneer ze nu verder gaat, dan zal zij haar kinderen moeten aanklagen.

Ze bezwijkt toch voor de verleiding, oom Bram deelgenoot te maken van haar zorgen. Tegen haar man kan ze niet zo vrijuit spreken. Voor zichzelf streng en genadeloos, is hij ongekend mild voor anderen, voor zijn kinderen.

„Als Eli,” denkt opoe streng.

Opoe klaagt uiteindelijk haar nood.

„D'r gaan dage om, dat ik Jaan niet zie. 't Valt me mee, dat ze zo lang in d'r dienst blijft hange. In een fatsoenlijke dienst wille die meide niet meer. Ze worde te veel op hun vingers gekeke. As je d'r zag, Bram, je zou schrikke. As ze op visite komt, pulkt ze eerst d'r voiletje van d'r hoed. Ze denkt, dat ik d'r geen erg in heb.”

Met een smak, die Jozientje doet schrikken, zet ze haar kopje op 't schoteltje en gooit haar hoofd in de nek. Een gebaar waarin ze de overwinning van pientere moeder tegenover de pientere dochter legt.

„Geen cent zie je van d'r,” klaagt ze, terwijl haar nog sterke lichaam wat ineenzakt in zelfbeklag.

„Een bont schort of een wollen mutsje wordt je in je hande gedouwd als je jarig ben.”

Oom Bram maakt een afwerend gebaar met de hand. Ze zijn nu beland op het terrein van de jeugd en dan laat Bram zich niet lang het woord onthouden. De jeugd, die afgezakt is tot een poel, waaruit geen redding meer mogelijk is.

„Praat me d'r nie van, Siene. 'k Ben blij, dat ik geen kinders heb. Daar heb-ie Marinisse van Knelis van Cent. Die most naar de stad om te diene voor zijn nummer en wat denk-ie?” Hij klopt zijn pijp uit om de plezierige spanning te rekken. Jozientje volgt met haar vingertje de omtrek van haar schoentje en is heftig benieuwd wat Marinisse op zijn kerfstok heeft. Doch van het verhaal, dat nu volgt, ontgaat haar veel.

„Toen Marinisse op 't dorp terugkwam, ging hij zonder slag of stoot aan 't avondmaal.”

Opoe vouwt haar handen ineen van ontzetting.

„Wat zeg-ie, Bram? Durft zo'n kwajonge z'n hande uit te steke naar 't heilig Nachtmaal?”

„Die had zeker gestolen,” denkt Jozientje. „En dat is erg.”

„D'r zijn twee ouderlingen naar hem toe geweest,” vertelt oom Bram. „D'r is geen kennis van zonde meer.”

En dan zonder enige overgang vraagt oom Bram naar Riek. Opoe antwoordt niet direct. De volle rokkenvracht verduistert Jozientje's uitzicht op oom Bram, wanneer opoe zich naar haar toebuigt.

„Ga jij nou is effe buite spele, me kind.”

„Ik mag zeker niet hore wat me opoe over me moeder zegt,” denkt Jozientje pienter.

Verder dan de winkel komt Jozientje echter niet. Dat hoeft ook niet. Ze is nu buiten 't gehoor van de beide bekommerden over haar moeder.

Opa, die enige minuten geleden naar voren geroepen werd, ligt geknield tussen de sinaasappelkisten. Het gekrulde kransje haar om de kale schedel steekt wuft af boven de

blauwe, ruwe kraag van 't werkmanshemd. De eeltige vingers sorteren met zorg de goudgele vruchten.

Jozientje leunt tegen de toonbank. Onbehaaglijk voelt ze zich. Tegen haar zin heeft ze haar warme plaatsje naast de jaagkachel moeten verlaten. De weer omgeknoopte doek vergoedt slechts matig de koesterende kamerwarmte.

„Kom-ie is bij opa kijke, kind? Je mot niet zo stilstaan. Help opa maar is een handje.”

Hij laat Jozientje niet teruggaan naar de kamer. Hij begrijpt het resolute gebaar wel, waarmee Jozientje de winkel ingeduwde werd. Siene zou nu de doopceel van Riek wel lichten. Dat moest ze nou toch niet doen. Je moest toch je kinderen de hand boven het hoofd houden.

Het felle oordeel over anderen is opa vreemd. Hij krimpt ineen onder Gods oordeel over eigen zonden. Er is geen tijd voor opa om bekommerd te zijn over de zonden van anderen.

„Wat mot 'k dan doen, „opa?” vraagt Jozientje, ongeduldig geworden.

Opa zoekt een prettig werkje.

„Leg de snoepafel maar is terecht.”

Jozientje krijgt een kleur van voldoening. De snoepafel in orde maken is een heerlijk werk. Te kunnen grasduinen in de kleurige en kleverige lekkernijen, waar de andere kinderen moeten afblijven.

Ze doet met een toegewijd gebaar het hekje open, dat met het oog op vingervlugge gappertjes zorgvuldig met een haakje aan de binnenkant gesloten moet blijven. Dan ordent ze het snoepgoed. Hardrose zuurballen bij elkaar op een schoteltje en drop en jujubes apart. De lange strengen veterdrop plakken aan elkaar. Zij trekt ze van elkaar en geniet van het langzaam loslaten der zwart-kleverige substantie.

„Niet met je hande d'r zo an zitte, Jozien. Dat wille de mense nie hebbe,” waarschuwt opa, terwijl hij een schaal hardgekookte eieren tussen een paar kisten appelen in de vensteritrine schuift.

Jozien weegt de „wonder-buultjes” één voor één op haar hand. Zo'n klein, grauw toegevouwen zakje borg wonderen. Koekkrum, gebroken snoepgoed, feite-dadels... In enkele

van de zakjes heeft opa een cent gestopt. Het wonder, dat gevonden kan worden in zo'n grauw zakje. Een cent in een zakje dat een cent kost. Volledige inkoopsum terug.

„Eigenlijk is dat ook een loterij,” denkt Jozientje gevat. Zou opoe tegen oom Bram vertellen, dat moeder een loterij heeft?

Jozientje rilt van afkeer over de afgoderij, die in haar moeders winkel binnengeslopen is. De ton is nu gelukkig weg uit het winkeltje. In twee dagen tijds schoon uitverkocht.

Jozientje staart in gedachten naar buiten. Haar handen steunen wijd-uitgespreid tussen de half geordende schoteltjes. Opa komt haar weghalen.

„Kom meisje, we gaan is kijke, wat opoe in de pot heeft.” „Bietjes met spek,” snuift Jozien, wanneer ze de kamer binnenstapt.

Een blauwige walm trekt van 't keukentje naar de kamer. De keukendeur kon je niet dicht houden, wanneer je tegelijk het eten moest koken en de tafel dekken.

Op het tafelzeiltje zijn vier borden klaargezet. Vier borden en vier ijzeren vorken. Sober maar uitermate helder.

Opoe komt de vorken nog eens nawrijven met een schone doek, die ze over de schouder slaat, wanneer ze de vork weer moet hanteren voor 't te hard knisperende spek.

Er is overvloedig spek. Aanvoer uit het boerenland, weet Jozientje. Spek, worst en krentenbrood, de inhoud van de geblokte zakjes. Een schotel met goudgele schijfjes staat reeds op tafel.

„Veel zwoerdjes er aan,” denkt Jozientje, waarderend kijkend naar de donkerbruin gebakken randjes.

Op de kachel pruttelen de bietjes en puffen de aardappels. De poes wordt wakker en komt met een langzaam rekken van zijn achterpoten naar de tafel. Hij meet even, of hij de sprong op de stoel kan wagen.

„Nee, vuile dief, 'k heb je door,” giechelt Jozientje, haar handen plantend in zijn tegenstrevend wollen lijf.

„Hè, hè, Bram,” zegt opa in zijn verlegenheid, die geen woorden kan vinden, „hè, hè, Bram.”

Zijn zwager haalt een vergeeld boekje uit zijn zak.

„k Heb nòg wat meegebracht voor je, Wullem. De bekeringsgeschiedenis van Domenies Wagemaker.”

Een portret van deze dominee hangt aan de muur. Zijn steek houdt hij tegen zich aangedrukt. Met zijn korte broek, bef en schoengespèn, een teken van zijn waardigheid. Zelfbewust kijkt hij deze kamer in, waar zijn bekeringsgeschiedenis gelezen zal worden. „Wie heeft er een bekering meegemaakt als ik?” schijnen zijn uitdagende ogen te vragen.

„Als je 't boekie leest, word je d'r koud van,” vertelt oom Bram. „In een kippenhok heeft-ie gekrope van benauwigheid om zijn zonden.”

Opa legt het boekje op het stapeltje vergeelde manuscripten, dat naast de Bijbel prijkt.

„Tegeswoordig denke ze, dat ze op een schoen en een slof de hemel in komme,” zegt oom Bram. „Dat zie je an die snotblage, die aan 't Nachtmal durve te gaan.”

Jozientje zit op haar krukje bij de tafel en wacht op de dingen die komen gaan. Zij heeft, even schuw kijkend, aan één van de goudgele schijfjes spek gelikt, die opoe op haar bord geschoven heeft.

Nu kwakt opoe een lepel donkerrode bietjes er naast en een lepel blaak spekvèt glijdt op haar bord.

„Eerst bidde, Siene,” waarschuwt opa. „Oom Bram zal voorgaan in gebed.”

Deze bidt lang. Hij heeft God zoveel te vertellen. Over de toestanden op aarde en over de boosheden der mensen. Zijn stem, eerst zacht, wordt schreeuwend en klagend, wanneer hij God de zonden opsomt van het Babel, waarin ze verzeild zijn geraakt.

De bietjes op Jozientje's bord worden koud en 't spekvèt stolt tot een dik doorschijnend laagje vet.

Jozientje wordt zo moe van 't stijf dichthouden van haar ogen. Ze herademt, wanneer het winkelbelletje gaat.

Doch oom Bram bidt door. Oom Bram blijft ook doorbidden, als de klant enige keren een ongeduldig „volk” laat horen. Pas wanneer de klant vrijpostig het gangetje door komt stommelen, galmt oom Bram zijn „amen” door de kamer.

„k Docht, dat 't hele zakie hier in slaap gevalle was,” gie-

chelt de buurvrouw, die voor een stuiver azijn komt halen. Opoe doet vlug een maatje azijn in de fles en komt op een drafje weer naar de kamer terug. Spijtig kijkt ze naar haar bord koud geworden aardappelen met bieten.

„Er is tegewoordig geen tijd meer voor 't geestelijke,” zegt oom Bram, zijn vette speklippen aflikkend.

Opa en opoe knikken. Opoe rist het spek van 't knapperende zwoerdje en schuift dit op Jozientje's bord.

„Hier meid, jij heb sterkere tande as ik.”

Op Jozientje's bord komen ook de zwoerdjes van de anderen te liggen. Zij knoept het tevreden op. Lekkerder nog dan 't vette spek vindt ze de hard knappende kantjes.

Gelukkig leest opa zelf uit de Bijbel en hij dankt ook.

Na het eten trekt oom Bram zijn zijden pet over de ogen en gaat hij een dutje doen.

„Me tukkie mot ik neme, anders ben ik geen half mens,” verontschuldigt hij zich.

Terwijl opoe in 't keukentje met het vaatwerk rammelt en opa bezig is met de knisterende olienotenzak, bekijkt Jozientje het portret van dominee Wagenmaker. Wat had oom Bram van hem verteld? Op handen en voeten had hij door 't kippenhok gekropen. Zou hij zijn steek toen opgehouden hebben? En zijn schoenen met gespen?

Toen hij uit het kippenhok kwam, was hij bekeerd.*

Wat was dat, bekeerd? Jozientje wist het niet. Met ontzag hadden opoe en oom Bram er over gesproken. Bekeerd zijn was af en toe in de ruimte gesteld worden. Maar dan waren de aanvechtingen daarna des te groter.

Het zijn uitdrukkingen, die Jozientje niet begrijpt. Zij distilleert uit begrepen en onbegrepen dingen haar God van het strenge Calvijn-portret, die de wacht houdt, of Zijn slaande hand ergens treffen kan.

Jozientje keert pas tot de werkelijkheid terug, wanneer oom Bram met een langgerekte geeuw wakker wordt.

Veel vroeger dan anders gaat Jozientje naar huis terug. Opoe kan met het oog op haar gast niet van huis af en daarom moet ze bijtijds alleen teruggaan.

„Zeg maar, dat oom Bram d'r is en dat ik nie weg ken,” zegt opoe.

Jozien krijgt wat van de goede Zeeuwse gaven mee voor haar moeder. Een stukje spek en een worst en een paar sneden krentenbrood. Opoe heeft alles goed verpakt in een „Stikkezakje” van opa.

„Niet verliese en de complemente an je moeder.”

„De complemente an je moeder,” zingt het in Jozientje.

„Opoe is niet kwaad meer.”

„Bê je daar al?” vraagt moeder verwonderd.

Jozientje, getraind als ze is, geeft geen antwoord, omdat er een klant in de winkel staat. De mensen uit de buurt hoeven het naadje van de kous niet te weten.

Maar wanneer moeder achter komt, brengt Jozientje verslag uit van haar bezoek aan opoe.

„Oom Bram was d'r, moeder en hier is de worst en het spek voor u en u most de complemente hebbe. En oom Bram vertelde, dat de dominee in 't kippenhok gezeten had.”

Riek glimlacht niet eens om 't wonderlijke verhaal en ze toont geen blijdschap over het meegebrachte pakje. Met grote, afwezige ogen staart ze over het keukengordijntje naar buiten.

„Zo, zo, was oom Bram d'r en wat zei opoe? Zou ze nog is komme?”

„De complemente,” herhaalt Jozientje ongeduldig, „en as opoe dat zegt, komt ze ook weer.”

„Waarom zou opoe dan wegblijven?”

„Om de loterij ommers!” zegt Jozientje.

„Och ja, die loterij.”

Nu moeder niet op haar verhalen ingaat, wordt Jozientje ook stil. Schuw kijkt ze op naar Riek's gezicht. Wat zou moeder schelen? Haar ogen zagen weer rood van 't huilen.

„Is Freekie lastig geweest?” polst ze voorzichtig.

Riek strijkt zich met de hand over 't voorhoofd.

„Freekie....?” herhaalt ze dan, „....Freekie....? Och, dat arme schaap, dat slaapt de hele dag as je hem laat legge. Trek z'n stoel maar bij de tafel.”

Het kleine kereltje brengt wat vertier in het keukentje. Hij is wel gewend te slapen en op ongeregelde tijden gewekt te worden. Vrolijk roffelt hij met zijn rammelaartje op het blad van zijn stoeltje en werkt alle voorwerpen weer weg, die Jozientje geduldig voor hem opraaft.

„Nie doen, Freekie, nou nie alles op de grönd gooie.”

Moeder voert Freekje zijn pap. Jozientje kieskauwt tegen de met spek belegde boterhammen.

„’t Is zo vet, moe.”

„Jullie motte maar vroeg naar bed gaan,” zucht Riek. „Moeder heeft hoofdpijn.”

„Komt oom Maarten vanavond niet?” vraagt Jozientje.

„Nee,” zegt Riek.

Het antwoord klinkt als een snauw en ze bijt haar tanden diep in haar lip in een poging om zich goed te houden en niet weer te huilen om het onherstelbare.

Wanneer de kinderen op bed liggen, doet Riek geen poging meer haar verdriet te bedwingen. Stil, zonder snikken, komen de tranen en glijden langs haar wangen.

Telkens en telkens weer beleeft ze deze ellendige dag.

Maarten, die was gekomen om het geld te tellen, dat de loterij had opgebracht.

„’t Is maar een eenvoudig rekensommetje,” had hij gezegd.

„We wete de onkoste en we kenne zien wat we in kas hebbe.

We kenne zo zien, wat voor winst we gemaakt hebbe.”

En toen de desillusie!

Na al de Sint Nicolaasdruchte... een winst van één gulden vijf en zeventig.

„Maarten... het bestaat niet... het bestaat niet,” had ze haar teleurstelling geklaagd. „Tel de boel nou nog is na. Maarten... het bestaat heus niet.”

Maarten was opnieuw aan ’t cijferen gegaan. Het stompje potlood had hij belikt en nog eens belikt en hij had zitten cijferen op een velletje postpapier.

„Ik ken d’r niks anders uitkrijge.”

En toen, tegelijk met ’t uittrekken van zijn rode zakdoek,

waren er nog twee rijksdaalders uit de zak van zijn Engelsen broek te voorschijn gekomen.

Argwaan had ze niet gehad, ook niet toen Maarten met een kleur als vuur het geld terugduwde in zijn zak. Zou je je eigen vlees en bloed niet kunnen vertrouwen, waar het om het penningske der weduwe ging?

Tot de brief van haar broer kwam. Bezorgd door een klein jongetje, toen hij zelf amper de deur uit was.

„Riek, je heb het zeker wel begrepe, dat ik je bedrogen heb. Vergeef me maar. De verleiding was zo groot. Ik heb schuld bij de kastelein en 't geld most er wezen. Maar ik was het niet van plan, Riek. Tot de laatste cent zal ik je terugbetalen. Zeg alsjeblieft niks tegen de familie....”

Een los papier was in de enveloppe gesloten.

„Hierbij verklaart ondergetekende dat hij de somma van acht en twintig gulden geleend heeft van zijn zuster Riek Velthof geb. Goejegeburen.”

Riek rilt van de kou. 't Fornuis zal wel zo goed als uit zijn. Ze pakt de pook en probeert nog wat leven te rakelen in de smeulende as.

En wanneer de vlam wat opleeft, strooit ze er de versnipperde brief in, tegelijk met de klungelige schuldbekentenis.

„Moeder.... moe.... wat doe je?”

Dat was Jozientje. Ze schenkt wat water in een kopje en gaat er mee naar de alkoof.

„Leg-ie nou weer te hanewake, zenuwpeessie?”

Gulzig drinkt Jozientje en herademt. Moeder was er dus nog. Ze was niet weggelopen. Ze lag niet dood in de kamer.

Als je zo heel lang niets hoorde, ging je dat denken.

„Heb-ie al geslape?”

„Ja, moeder,” jukt Jozien in een vreemde drang, haar angsten voor moeder verborgen te houden.

„Nou, ik kom ook zo. Ga maar stil legge.”

Teruggekomen in 't keukentje kijkt Riek op het nerveus tikkende wekkertje, dat op de schoorsteen staat. Halftien al, 't was het beste dat ze ook maar naar bed ging. Wat zou ze nog langer op doen? Zin om te naaien of te stoppen had ze ook niet.

Ze draait het lichtje uit en trekt het rolgordijn op, haar gewone handelingen voor 't naar bed gaan.

Een personentrein stampst nader, jaagt zijn nerveuze gillen door 't nachtelijk duister.

Riek draait zich naar het raam. Ze kijkt naar de mensen, die even verschijnen in haar gezichtskring. Ze leven in een voor haar onwezenlijke wereld. Een wereld vreemd voor de zwogende buurt. Dan ligt de spoorlijn weer stil en verlaten.

Er achter zijn de huizen aan de overkant. Daar liggen de veranda's met de verlichte en de donkere ramen. Achter elk stel ramen ploeteren de mensen, denkt Riek.

In gedachten verzonken kijkt ze naar de schaduwen, die over de witte rolgordijnen aan de overzijde glijden.

„Net als bij een toverlantaarn,” peinst Riek. „Wat zou er zich afspelen in al die huizen? Ziekte of dood of misschien wel feest? Wie zou 't zeggen? 't Een wisselde het ander af in 't leven. Ieder huis krijgt zijn lief en zijn leed.”

„In mijn huissie is niet veel lief meer,” peinst Riek, halfhardop. „Alleen maar leed.”

„Ach God....,” kreunt ze.

Het is geen zucht, die verlichting brengt; 't is geen lispelen van Gods Naam in uiterste nood.

Ze kijkt op naar de sterrenhemel, waar duizenden hemellichamen flonkeren.

„'t Is niks gedaan hier beneje,” mijmert ze dan. „Een hoop ellende en dan 't kerkeputje in.”

Haar gedachten raken nu bewust aan haar Schepper, maar morrend keert zij zich af.

„En as 't de mense te benauwd wordt, kruipe ze in 't kippehok,” peinst ze verder. „Nou, dan werd 't voor haar ook wel tijd onderhand.”

Doch wanneer ze zich uitkleedt in de donkere alkoof, bezint ze zich weer op haar zondige gedachten. Zulke dingen moest ze niet in haar hoofd halen. God zou zich nog meer op haar wreken.

„Maar wat kàn me nog meer gebeuren?” vraagt ze zich vertwijfeld af. „Geslage as een hond, verlate van de mense en bedroge door me eige familie.”

Zij is te moe en te afgetobd om er verder over na te denken. Haar lichamelijk en geestelijk vermoeide lichaam verlangt naar rust. 't Liefst zou zij maar niet meer wakker willen worden.

Naast haar ligt Jozientje en die luistert — helder wakker — naar ieder geluid, dat haar moeder maakt. Wanneer ze hoort dat Riek niet huilt, vlijt ze zich met een zucht van tevredenheid neer. Voor vanavond is haar angst weer voorbij.

En morgen.... morgen komt er eerst weer een dag voor 't avond wordt.

Dicht tegen haar moeder gevlijd, valt Jozientje in slaap. Riek slaapt nog vóór haar in. Haar vermoeidheid is zo groot, dat het bewustzijn haar ontglipt, voor haar gedachten weer kunnen beginnen te spoken in haar afgetobde brein.

HOOFDSTUK VII

De kwakkelwinter verkruipt in regen en donkere, vorstloze dagen. Het ondergelopen land achter de houtzagerij heeft geen enkele dag van dolle ijspret gekend. Griep en verkoudheidsnarigheid vieren hoogtij.

Jozientje sukkelte van de ene kinderziekte in de andere. Riek verdeelt haar tijd tussen haar tobrende gezin en 't kwijnende winkeltje.

Voor de toonbank staan vrouw Voors en een buurjongetje. Riek kijkt vragend naar de buurvrouw.

„Help Klaassie maar eerst, buurvrouw. Ik ken wel effe wachte.”

Geheimzinnig knipogend naar Riek draait buurvrouw Voors zich om en bestudeert aandachtig de opgehangen reclameplaten.

Riek probeert uit te vinden, wat Klaassie moet hebben. 't Duurt lang eer het ineengevouwen briefje gevonden is in de grote boodschappentas, die aan Klaasje's arm bungelt.

Ongeduldig schept Riek het gewenste grove zout in de afgerukte papieren zak en monstert stuurs de rug van buurvrouw Voors. Wat die vrouw nu toch van haar moest hebben. Met e en zucht denkt ze aan het afwaswater, dat nu voor de derde maal koud staat te worden. Wat deed zo'n mens geheimzinnig. Riek kleurt bij de gedachte, dat ze haar eigenlijk zelf aangemoedigd heeft tot deze vertrouwelijkheid. Altijd had zij zich wat afzijdig gehouden van de buurt. Haar moeders raadgeving: laat niemand 't achterste van je tong zien, had ze wel erg in praktijk gebracht.

Tot zij — nu enkele weken geleden — buurvrouw Voors in vertrouwen had genomen. 't Was na die mis ere met Maarten geweest. E en van de dagen die daarop volgden, was de tabaksleverancier gekomen. Riek had staan stotteren, omdat

ze geen uitweg meer wist. Hoe moest het geld er nu komen? De man was zo beginnen te lachen, dat zijn dikke buik er van schudde.

„Arme meid,” had hij gezegd met zijn onuitstaanbare vertrouwelijkheid, „maak je toch niet zo druk om die paar centen. Weet je wat? We gaan vanavond fijn samen een bioscopie pakken en dat geld, daar praten we dan voorlopig niet over.” Als een furie was Riek geworden. Al de opgekropte ellende had ze uitgestort in een tomeloze woede tegen de onthutste tabaksleverancier.

„En nou me winkel uit. Dach-ie dan, dat ik een slet was?” had ze geraasd. „En as-ie niet weg wil, zal ik de hele buurt bij mekaar gille.”

„Mens, ik ga al, hoor,” had de onthutste dikzak gestameld. Riek had hem zijn hoed achterna gesmeten en met leedvermaak had ze gezien, hoe hij die uit een plas had moeten oprapen. Ze had de deur achter hem op slot gedraaid, doch toen was de reactie gekomen. Zij had haar ellende uitgesnikt en toen was buurvrouw Voors gekomen. Zij had aan de dichte deur gerammeld en Riek had haar open gedaan.

En in een zenuwcrisis had Riek haar nood geklaagd tegen de vreemde vrouw.

„Een weduwekleed is lang. D'r wordt gauw op getrapt,” had buurvrouw Voors getroost. „Hier meid, drink is en trek je nou van dat mansvolk zeker maar niks an. Ze denke, dat er bij zo'n knap vrouwtje zonder geld wel wat te hale zal zijn. Och meid, leer mijn het mansvolk kenne.”

Afwezig had Riek geluisterd naar de woordenstroom, die ze ontketend had.

„Waarmee ik nie wil zegge, dat ze allemaal eender zijn, want daar heb-ie nou die kostganger van mijn. Een ruwe kerel, maar met een hart van goud. Hij is machinist op de melkfabriek, maar as-ie uit de nachtdienst komt, zal-ie eerst nog effe m'n vuilnisbak van twee hoog naar beneje sjouwe. En as d'r een receppie naar de apotheek mot, gaat-ie 't voor me wegbrenge. En bij mijn hoeve ze 't toch niet meer te doen met 't oog op m'n knappigheid,” had ze gegiecheld.

Riek had gezwegen, spijtig over haar vertrouwelijkheid.

Wanneer Klaasje de deur uitgelaten is, wendt buurvrouw Voors zich tot Riek. Nu pas ziet zij, dat de buurvrouw een pakje verborgen houdt onder haar schort.

„Kenne we nie effe naar achtere gaan? As d'r onverwacht volk komt. De linkerhand mot niet wete wat de rechter doet. 'k Heb hier wat voor je.”

Riek gaat haar voor naar 't rommelige keukentje.

„Kijk maar niet naar me boeltje. Jozientje is weer in de lappemand en op Maandagmorge gaat de hele tijd de winkelbel.”

Buurvrouw schuift de ontbijtbordjes naar 't midden van de tafel en gaat op de hoek zitten. Twee op elkaar gelegde schoteltjes komen onder het blauwe werkschort vandaan.

„Wat ik hier heb, mens. Een karbenaadje. Alsjeblief, lekker vet.”

Ze geeft Riek een vertrouwelijke stomp in de zij.

„En raai nou is an wie je dat te danke heb?... An me kostganger.”

Met een kleur als vuur wendt Riek zich af.

„Nee, vrouw Voors, d'r is geen sprake van, dat ik vlees an ken neme van vreemde mense en zeker niet van een man.”

Doch de buurvrouw laat zich niet zonder meer afschepen. Ze neemt vrijpostig een bordje uit het aanrechtkastje en wipt er het karbonaadje op.

„Maak nou geen kapsies, meid. Rarigheid mot je d'r niet achter zoeken. Ik heb me kostganger alleen verteld van je narigheid hier en hoe hard je mot ploetere om rond te komme. Hij kende je niet eens. Hij had je alleen zo maar wel is gezien van de veranda af. Hij stond d'r van te kijke, dat je weduwe was. Hij had gedacht, dat je een grote zus van Jozien was.”

„En heb-ie toen dat karbenaadje voor me gekocht?”

„Welnee meid. 't Is z'n eige stukkie vlees van vandaag. Hij zee tege me: Vrouw Voors, laat mijn vandaag maar is vaste. 't Is goed voor me lijn.”

Riek begrijpt, dat ze geen kans zal krijgen het vlees terug te geven.

„k Zal 't dan maar an de kindere opvoere,” stamelt ze.

„Neem d'r gerust zelf ook een stukkie van, hoor,” lacht buurvrouw. „Geloof maar niet, dat d'r kwaje bedoelingen achter zitte. As die man vrouwevlees an z'n lijf had, was-ie geen dertig jaar geworde zonder te trouwe. As-ie z'n natje en z'n drogje maar op tijd heb, kijkt-ie niet naar een vrouw.” Wanneer buurvrouw verdwenen is, blijft Riek in gedachten verzonken aan 't wankele keukentafeltje zitten. Alles in haar verzet zich. Ze voelt zich langzaam verzinken in al dieper armoede. Ze denkt aan haar ouders. Zij hebben gewerkt van 's morgens vroeg tot 's avonds laat. Als paarden hebben ze gewerkt. Overvloed hebben ze nooit gekend. Maar deze nijpende, verstikkende zorg toch ook niet.

't Was wel ver met haar gekomen, dat ze vlees aanpakte, dat een ander zich uit de mond spaarde. En 't mooiste was, dat ze die weldoener alleen kende uit de verhalen van vrouw Voors. In de namiddag wipt opoe even over. Jozientje zit dik ingepakt op een stoel voor 't keukenraam.

„Tjonge, wat ziet dat kind wit. Hier zijn een paar eitjes, lekker zacht gekookt. Ik . . .”

Zij houdt op. Haar spiedende ogen hebben het karbonaadje ontdekt.

„Maar 'k zien daar, dat je fijner spekkie voor je bekkie heb. Vlees op Maandag, 't zit er an.”

„'t Is d'r maar één. 't Is voor de kindere.”

Opoe gooit zich met een ruk de zwart wollen doek van de schouders en trekt een krukje onder de tafel uit.

„Waar heb-ie de aardappele? Geef ze mijn maar. Je zel 't druk genog hebbe met dat zieke kind.”

Riek, blij dat moeder niet verder naar het karbonaadje informeert, schudt wat aardappelen in een vergiet.

„As d'r scheute an je aarpels zitte, mot je ze Jozien d'r is af late hale,” lacht opoe. „Ze zou bij mijn de aarpels, die onder de bedstee lage, is nakijke en wat denk-ie? Ze is in 't donker aan 't graaie gegaan en ze heb alle stekkie van de graniumplantjes afgetrokke.”

Jozien kijkt naar opoe, wier buik zo schudt van de lach, dat de vergiet op en neer wipt.

„Je mot net an opa z'n graniums komme,” lacht opoe. „'t Was

maar goed, dat Jozien 't dee. Daar kan-ie nogal wat van hebbe."

„'t Is zonde," lacht Riek. „Ze heb me d'r nooit niks van verteld."

„'t Was alleen maar van dat dorre loof," verdedigt Jozientje zich. „Ik kon d'r niet goed bij."

„Nou ja, 't mag geen woord hebbe. We benne d'r alweer over heen. Opa heb wat nieuwe plantjes gekocht."

Opoe zit op haar praatstoel, denkt Riek. Ze babbelt honderd uit. Als moeder je doen en laten maar niet naging, of je een klein kind was, dan bracht het ook nog wel zijn gezelligheid mee, dat ze zo dichtbij woonde.

Maar opoe laat plotseling haar luchtige toon varen. Met een vlugge, onderzoekende blik op Riek, informeert ze: „Loopt Jaan nog wel is bij jou an? 't Is een schandaal, zo weinig as die meid zich thuis laat zien. 'k Had vader wel is naar d'r dienst gestuurd, maar ze wil niet hebbe, dat die man d'r komt. Of 't geen ordentelijke man is. — En van Maarten hoor of zien ik ook nie veel."

Opoe is klaar met aardappels schillen, schuift de vergiet wat van zich af en staart peinzend het keukenraam uit.

„As je kinders klein zijn, trappe ze op je klere," zegt ze, „en as ze groot zijn, trappe ze op je hart. Drie grote kindere heb ik en wat zie je ze?"

„Ik ken niet weg uit me winkeltje," verdedigt Riek zich.

„En Jozien stuur ik dikkels genog."

Riek schuift een oorloze, gebloemde kom naar opoe toe.

„Hier, 'k heb een bakkie koffie opgewarmd. Thee zal u wel genog gedronke hebbe."

Er is een warm-hartelijke klank in haar stem. Deernis gaat uit naar haar moeder, die, overgeplant van 't stille dorp naar de stad, zo eenzaam haar weg gaat. Die niets dan wrevel bij haar kinderen wekt door haar stroefheid en die zich nu laat zien als iedere andere moeder, hunkerend naar wat liefde. „Mag ik een stukkie taai-taai uit de winkel hale?" vraagt Jozien, die de milde stemming aanvoelt.

„Pak je goed in dan."

Riek slaat de wollen deken om de smalle schouderdjes en

schuift haar een paar grote, afgetrapte pantoffels toe. Met malle, grote stappen sloft Jozientje door het gangetje. Eén, twee, drie stukken taai-taai neemt ze uit de trommel. Dan gaat de voordeur open en komt tante Jaan binnen. „Wat is dat nou? Een Indiaan in de winkel?” grapt tante Jaan.

„Opoe is d'r. Ze had 't net over u,” zegt Jozientje wijs. Een frons van tegenzin rimpelt Jaan's voorhoofd even. Ze legt een vinger tegen de lippen en gebaart, dat Jozientje moet zorgen dat er niemand naar voren komt.

„Blijf maar,” gilt Jozientje.

Dan volgt ze met aandacht de bewegingen van tante Jaan. Die heeft 't coquet zwart zijden hoedje van het pas gekapte hoofd genomen en knoopt er de voile af. Nadat het hoedje weer opgezet is, worden de glacé handschoenen in de tas geborgen.

„Waarom doet u die vale af? Die staat nou net zo mooi.”

Tante Jaan legt de vinger tegen de lippen en schudt het hoofd. „De wereld wil bedroge worde, meissie.”

Het tuiltje viooltjes wordt nog van de mantel genomen en met de modieuze tas onder de toonbank gelegd.

„Is er een klant, Jozien? Waar blijf-ie nou toch?”

Dollend met het kind komt Jaan naar achteren. Opoe monstert over haar bril haar binnengekomen dochter.

„Jozien vertelde me, dat jullie 't net over me hadde. As-ie over de duvel spreekt, trap-ie 'em op z'n staart,” lacht Jaan. Onder al haar bravour probeert ze haar verlegenheid te verbergen.

„Wat is dat nou voor een uitdrukking?” vraagt opoe, naar Jozientje kijkend.

„Och mens, dat is bij wijze van spreken. Hoe gaat 't hier over de bruggen? Alles nog goed?”

„Wat laat je je toch weinig zien,” mokt haar moeder. „Je doet je vader zo'n verdriet met dat wegblijven. Kom je nou van ons huis?”

Jaan schudt het hoofd.

„k Was van plan van de week een hele avond te komme. Overdag heb ik geen tijd.”

„En nou dan? Ken je overdag zo maar gemist worde uit je dienst?”

„'k Most naar de dokter,” zegt Jaan.

„Op 't ochtend-spreekuur?” vorst opoe. „Is 't voor je eige en mot je daar je Zondagse klere voor antrekke? Toen ik jong was, liepe de meide met blauwe japonne en heldere, witte mutse op en ze stelde er een eer in ook.”

„'k Most voor mevrouw,” zegt Jaan. „Wat ze in uw tijd deje weet ik niet, maar tegewoordig komme er geen meide meer op 't doktersspreekuur in dienstbodeklere.”

„Zijn d'r zieke in je dienst?”

Jaan haalt de schouders op.

„Rijkeluis-kuurtjes. Ze wete geen raad met d'rlui tijd.”

Het gesprek wil verder niet vloten. Opoe drinkt vlug haar kop koffie leeg en staat op.

„'k Ga dan maar weer.”

„Heb-ie zo'n haast?” vraagt Jaan. Maar ze doet verder geen poging haar moeder te laten blijven.

„Zeg maar tegen vader, dat 'k gauw kom, hoor!” zegt ze, toch met een zachtere klank in haar stem.

Wanneer opoe vertrokken is, zwijgen Riek en Jaan. Er zijn veel onuitgesproken gedachten tussen hen. Riek voelt het bedrog van Jaan, en haar door en door eerlijke natuur verzet zich tegen de praktijken van haar zus.

„Za'k nou de boel onder de toonbank uithale, tante?”

Riek kijkt vragend haar zuster aan. Die schudt lachend het hoofd.

„Kijk niet zo uitgestreke. 't Heeft niks te betekene, hoor. Om ruzie te voorkomme heb ik me tierelantijntjes effe afgelegd. Je weet hoe moeder is.”

„'k Wou, dat je 't kind d'r buite liet,” zegt Riek, wanneer Jozien naar de winkel is gegaan. „Je leert d'r liegen en bedriegen.”

„Dat lere we toch wel,” grinnikt Jaan. „Bij vader en moeder ken je niet eerlijk weze.”

Weer valt een stilte. Beiden denken aan de botsingen van vroeger, waarbij moeder fel aanviel, waar ze haar kinderen

maar iets zag afwijken van het uitgestippelde pad en vader vergoelijkend partij koos voor de kinderen.

„Laat vader er maar buiten,” zegt Riek zo laat, dat Jaan de samenhang met 't voorgaande niet eens meer begrijpt.

„Met die doktersvisite is 't zeker ook geen zuivere koffie,” vorst Riek verder.

Jaan geeft geen antwoord en kijkt het raam uit. Dan komt plotseling haar biecht in snel opeenvolgende zinnen.

„Die dienst? Daar ben ik al een jaar uit. 'k Werk tegenwoordig op de lampekappe-fabriek en 'k heb nou een paar dage vecantie.”

„Ben je niet meer in je dienst?” vraagt Riek, terwijl haar ogen zich in verwondering sperren.

„Dat zeg ik je toch,” snauwt Jaan ongeduldig. „Dach-ie nou heus, dat ik me mijn hele leve liet koejenere door een mevrouw? Jaantje, je heb de rode kool niet fijn genoeg gesneden. Jaantje, je moet de aardappelen een keer meer wassen.”

Jaantje, die met een hoge stem mevrouw heeft nagebootst, vervolgt met haar ietwat rauwe stem: „En an 't eind van de week je hand ophouwe voor een paar harde guldes. 's Zondags om de veertien dage vrij en 's avonds bezig tot je naar bed gaat. Mijn niet gezien.”

„Op zo'n fabriek is 't ook nie alles,” weerlegt Riek.

„Op zo'n fabriek heb-ie schik onder mekaar. As-ie je werk doet, valt niemand je lastig en as de deur achter je dichtslaat, ben je vrij.”

„Maar dan heb je nou 's nachts ook geen onderdak in je dienst,” schrikt Riek.

„'k Ben an de scharrel en 'k ben bij me aanstaande in huis,” zegt Jaan met een zekere uitdaging in haar stem.

„Da's netjes,” schampert Riek.

„Nee, diene is netter, vooral as d'r volwasse jongehere in huis benne die je nie met rust kenne late.”

Riek duwt Jozientje in de richting van de alkoof-deur.

„'k Geloof, dat ik Freekie hoor, kind. Praat maar is effe tege hem.”

„'k Ben lang genog kort gehouwe,” makt Jaan. „Weet je nog

hoe 't was, toen we kindere ware? 's Zondags ging 't gordijn naar beneje en as we onder de gordijne door gluurden, vroeg moeder of we de duvel zochte."

„Ze dachten dat ze 't goed deje. Ze hadde 't beste met ons voor," vergoelijkt Riek.

„Ze kenne wel zoveel denke. In d'r dommigheid hebbe ze d'r kindere d'r jeugd afgenome."

„As ik nog an me eerste diensie denk," vervolgt Jaan. „'k Was veertien jaar en 'k mos alleen op een zolder slape, waarop het huis hier wel kon danse. 'k Heb gesoebat om een lichie, maar dat kon d'r niet af. 'k Mocht het alleen ansteke om me uit te kleje. En 'k sliep voor een zolderraam dat uitkeek op een kerkhof.

Die meneer waar ik diende, had een lange, zwarte baard en hij dreigde dat ie zou komme kijke, of ik het nachtlhie nié liet brande. Urelang stond ik te rille en te beve voor het raam. Af en toe keek ik schuw om, of ik die Landru-kop niet zag. En voor me zag ik de stene van 't kerkhof."

„Bah - bah - bah." Jaan stampt op de grond. Al de doorleden angst ligt in die uitroep van afkeuring. Ze denkt aan de keren, dat ze een beroep heeft gedaan op haar moeder, die haar teruggestuurd heeft met een stapel bijbelteksten.

„As je een goed geweten had."

Jozientje is teruggekomen. Ze heeft het laatste gedeelte van tante Jaan's woorden gehoord. Alle kleur is uit haar gezicht geweken.

„Laân we nou maar over wat anders prate," zegt Riek. „Wat is 't voor een jonge, die je heb? Heb-ie al trouwplanne?"

Jaan gooit haar hoofd achterover en ontbloot in een schaterlach haar sterke, witte tanden.

„Trouwplanne? Meid, wees wijzer. Ik steek me voorlopig niet in een wespenest."

„As ik niet zeker was van mijn zaak, zou ik ook niet bij een jonge in huis wille zijn," zegt Riek nors.

„Ik zeg niet, dat ik niet zeker ben van me zaak, maar je kan me niet kwalijk neme dat ik de kat nog is uit de boom kijk. Ga jezelf maar na. Jij ben jong getrouwd. Wat zit jij niet in de misère."

„Iedereen is niet zo voor 't ongeluk gebore as ik,” zegt Riek zacht.

„Och nee, maar je mooie leve is toch uit. As je mevrouw ben en dienstboje ken houwe, is 't wat anders. Maar òns leve is tobbe en slove en dat kan net zo goed op je acht-en-twintigste jaar beginne as op je drie-en-twintigste.”

Riek herademt wanneer 't rinkelend winkelbelletje een eind maakt aan het vruchteloos heen en weer gepraat.

HOOFDSTUK VIII

Alleen gebleven met Jozien trekt Jaan het kind naar zich toe.

„En vertel me nou is, hoe 't met jou gaat. Wat zie je d'r pipsies uit, schaa en wat heb-ie toch een sprieterig haar. Zal tante Jaan is fijne pijpekrulle draaie? Haal me de kam maar is en vloeipapier, dan zelle we jou is mooi make.”

Jozientje trekt het krukje bij het aanrecht en haalt de kam uit het kammenbakje. Dan zoekt ze in de tafella naar wat kreukerig vloeipapier, dat al eerder gebruikt werd om haar haren in papillotten te draaien.

„Vijf keer is 't winkelbelletje nou gegaan, dan staan d'r wel vijf mensen in de winkel,” verzucht Jozien, haar tante de kap-ingrediënten reikend.

„Drukke negosie heb je moeder dan,” grapt Jaan.

Jozientje's haren zitten in de war. De kam haakt in een klit en met korte, ongeduldige halen probeert tante Jaan de kam er door heen te krijgen.

„Wat sta je nou voor lelijkerds te trekke?” grapt Jaan. „Morge zal je is wat zien, as je met die fijne pijpekrulle loopt. En as tante Jaan weerom komt, krijg-ie een fijne zijje strik. Zo'n fijne roje of een rose.”

Jozientje knikt. Maar al die beloften zijn niet in staat haar het beluisterde verhaal van tante Jaan's diensten te doen vergeten. En wanneer tante Jaan met een „ziezo” de haren uit de kam plukt, vraagt ze zacht:

„Tante Jaan, kwam-ie wel is echt kijke?”

„Waar heb-ie 't nou over?” vraagt Jaan met grote verwonderde ogen.

„Die man met die zwarte baard, naast dat kerkhof.”

„Zit je daar nog over te tobbe?” vraagt tante Jaan hoofd-

schuddend. „Natuurlijk kwam-ie niet kijke en d'r was niks om bang van te zijn. Nou lach ik d'r om.”

Doch wanneer Riek haar zuster de winkeldeur uitlaat, waarschuwt deze: „Dat Jozientje is een zenuwpeessie, Riek. En ze heb d'r oge en ore veel te wijd ope, staan voor zo'n kleine spreeuw. As ik jou was, liet ik haar niet zo dikwijls naar vader en moeder gaan.”

„Daar leert ze toch geen kwaad,” weert Riek af.

„Nee, maar ze make d'r een oud wijffie van.”

Jaan's hoge hakjes klikken weg. Een dansmelodietje zingt in haar. Jaan is jong, haar jeugd zal niet zo lang duren. Eer ze 't weet, zal zij in een nieuwe armoe-omgeving verflensen tot zorgenvrouwetje.

Er is niet zo heel veel tijd voor Jaan. Ze drinkt het leven met volle teugen.

Ze bekijkt haar tas en voelt met haar fijn geschoeide vinger aan haar voiletje.

Ze klikt verder. En in haar zingt een dans-melodietje....

Riek kijkt speurend rond in de vleeswarenkast, die op de toonbank staat. Ze kon wel eens een plakje bloedworst op Jozientje's boterham doen. Jaan had gelijk, 't kind was erg zenuwachtig en ze at bijna niets. Ze moest maar weer eens naar de kliniek met 't schaap. Wanneer opoe op haar winkelkje kon passen, zou zij er een middag voor nemen.

„'t Kind heeft geen kwaal, maar moet onder contrôle blijven,” had de kinderarts vorige keer geadviseerd.

Achter in 't keukentje zit Jozien voor zich uit te staren. In de alkoof jengelt Freekje.

Riek geeft Jozientje een duwtje.

„Toe nou, meid, hoor je je broertje nou nie huile? As moeder in de winkel is, mot je toch is een beetje oplette.”

Ongerust kijkt Riek naar Jozientje's starende ogen.

„Wat zeg u?.... Huilt Freekie?”

Riek heeft geen tijd om op deze roezige Maandag nog veel bezig te zijn met haar kinderen.

's Avonds, wanneer zij samen met Jozientje bij Freek in de alkoof is, merkt ze weer hoe bang zij is. Ze neemt het slaap-

dronken jongetje op en draagt Jozien op, een broekje voor hem te zoeken.

„Ik ga vast met 'em in de warmte.”

„Maak dan eerst licht,” bedelt Jozien.

„Zo donker is 't nog niet,” zegt haar moeder, terwijl ze door 't nauwe gangetje naar het keukentje gaat.

Dan volgt Jozientje haar op de voet.

„Er zijn geen schone broekjes meer.”

Wanneer moeder zelf poolshoogte gaat nemen, vindt zij de broekjes op de gebruikelijk plaats.

„Ze lage wel degelijk in 't kassie,” snauwt ze verwijtend.

Jozientje zwijgt. Eén voor één steekt ze haar vingertjes op voor Freekie, die nooit moe wordt te grijpen. Riek smeert het brood en roert in Freekje's pruttelende pap. Ongerust ziet ze toe, hoe traag Jozientje in haar boterham hapt.

„As Freekie z'n pap niet op kan, krijg jij ook een happie.”

„'k Heb geen honger. Maar mag Freekie bij me slape tot u komt?”

„Dan mot 't schaap later weer in z'n eige kouwe bedje,” weifelt Riek. „Affijn, as je je boterham opeet, zal ik zien.”

Jozien doet haar best. Ze is vanavond nog banger dan anders om alleen in bed te liggen en ze weet bij ervaring hoe kalmerend de nabijheid van Freek's warm-koesterende lijfje werkt.

Maar deze avond zijn haar angsten te groot. Wanneer Riek kousen zit te stoppen, staat ze plotseling op de drempel.

„Hè meid, wat laat je me schrikke.”

„Ik kan nie slape, moe en 'k hoorde u niet. 'k Was zo bang dat ik alleen in huis was. Mag 'k opblijve tot u ook naar bed gaat?”

Riek ziet de angst in de grote, gesperde ogen van haar kind. Ze loopt naar de alkoof om een deken te halen.

„Je komt slaap te kort zo,” knort ze, terwijl ze Jozien inbakert. Hoe je zo'n kind toch aan moest pakken? Wanneer je haar dwong te blijven liggen, maakte ze zich van streek en wanneer je ze ophield, kwam ze slaap te kort.

Riek warmt wat melk en gooit ze in twee grote koppen.

„Mag ik d'r een anijsblokkie in, moeder?” bedelt Jozien.

„Vooruit dan maar. Maar denk er om, dat nachtbrake geen regel wordt, hoor! Kleine kindere hore 's avonds nie over de vloer.”

Jozientje slurpt haar hete melk. De witte papillotten omkranzen haar bleke gezichtje.

Precies een vogelverschrikkertje, denkt Riek.

„Waar is hier het kerkhof?”

Riek schrikt van de vraag, die zonder enige inleiding gesteld wordt.

„Hoe kom-ie nou bij zo'n zotte vraag?”

„Hier ver vandaan?” houdt Jozientje aan.

Wanneer moeder weifelt met haar antwoord, vervolgt Jozien: „Laân we maar nooit dicht bij 't kerkhof gaan wone, hoor moe. As-ie 't raam uitkijkt net as tante Jaan, is 't veel te griezelig.”

„En wat dan nog?” vraagt Riek streng. „Van een dood mens en van een kerkhof hoef-ie nie bang te zijn, as je een goed gewete heb.”

Jozien schurkt zich de schouders in het versleten nachtponnetje. Zo met moeder in de keuken was ze ook niet bang. Ze vindt het zelfs prettig te denken aan het griezelige verhaal, dat tante Jaan verteld heeft.

Riek werpt af en toe een blik op Jozientje's magere gezichtje. Jaan moet nodig praats hebben, dat Jozientje naar opoe gaat, denkt Riek. Aan alles is te merken, dat 't verhaal van Jaan in haar hoofdje spookt. Ze moest zelf maar eens oppassen met wat ze vertelde waar zo'n kind bij was.

Jozientje geniet nu met volle teugen van 't bijzondere avontuur. Hier zit ze bij moeder in de keuken, terwijl 't al zo laat is. En morgen zal ze pijpekrullen hebben.

„Ik krijg een nieuwe zijje strik van tante Jaan,” vertelt ze in aansluiting op haar gedachten.

„'k Zou d'r maar niet te vast op rekene,” waarschuwt haar moeder. „Bij tante Jaan is 't uit het oog uit het hart.”

Een langgerekte geeuw van Jozien doet Riek haar stopwerk oprollen.

„Laân we maar naar bed gaan,” zegt ze. „Je ben op van de slaap.”

Maar Jozientje is nog helder wakker. Voor moeder uit loopt ze naar de alkoof. De wollen deken sleept achter haar aan. „As ik nou me krulle al had en me strik, dan was ik een bruid.”

Riek gaat op Jozientje's fantasie in. Wanneer het kind van die onzin verkocht, dacht ze tenminste niet aan dat griezelverhaal van tante Jaan.

Wanneer de late expres voorbij stampst, ligt Riek zelf nog wakker. Jozientje's warme lichaam ligt in haar arm. Het slappe armpje dwars over haar heen, houdt haar nog in de slaap gevangen.

Riek zendt een zeldzame, milde glimlach het donker in. Haar droeve trekken ontspannen zich. Zo met je kind te liggen, dat was het enige geluk wat overbleef in de misère van je gebroken leven.

HOOFDSTUK IX

De lente zit in de lucht. Rinus, de overwegwachter, kan 't in zijn kleine huisje niet meer uithouden. Hij drentelt naar buiten en maakt een praatje met iedere voorbijganger. Hij wijst op de veranda's waar het beddegoed te luchten ligt en waarop geklopt en geboend wordt dat het een lust is.

„De wijfjes hebbe ook last van 't voorjaar. De een steekt de ander an. En morges zitte ze weer bij een snorrende kachel.” Riek staat met opgestroopte mouwen op 't plaatsje en slaat de mattenklopper fiks op de matrassen. Heerlijk dat warme zonnetje op je bedden. Als 't zo koud was, kwam het beddegoed in geen maand naar buiten. De wollen dekens moesten dit jaar ook eens een wasbeurt hebben. Een paar pond zout in een teil met water.

Zij brengt het geluchte beddegoed naar binnen en komt met het kinderbedje naar buiten. Vlug wipt zij het harde matrasje op de lijn. 't Zou wel blijven balanceren zo.

Voor ze naar binnen gaat, blijft ze nog even in de deuropening staan. Ze zet haar handen in de zij en haalt diep adem. Ze strijkt een losse streng haar achter 't oor en kijkt met welbehagen naar de blauwe lucht, waar flarden wolken langs stoeien en zich stapelen tot witwollige sneeuwgebergten.

Een vreemd verlangen pijnigt in haar en doet een ongekende hunkering in haar opleven.

„Op een dag als vandaag wordt een mens anders,” peinst ze. Het leven is haar vandaag niet tot een last. Ze neuriet een melodietje uit haar kinderjaren: Ga niet alleen door 't leven — Die last is u te zwaar....

„Mooi is dat versje,” denkt ze. „Jammer dat een mens 't in zijn leven altijd weer zo bederft, dat hij wel alleen moet

gaan. Wie zal zondig en wel kunnen gaan tot een heilig God?"

Terwijl ze wat reddert in het keukentje, gaat de winkelbel. „Weer volk,” denkt ze wat wrevelig. „Affijn, dan kan 'k gelijk kijken, waar de kinderen ergens uithangen.”

Er meldt zich deze keer geen bekende klant. Riek monstert even de robuste gestalte in zijn blauwe trui. Iemand met een bekend gezicht, die ze toch niet weet thuis te brengen. Zijn eerlijke, blauwe ogen lachen haar vrijpostig toe. Zij slaat er haar blik voor neer.

Uit zijn rappe woorden begrijpt ze, dat hier de kostganger van vrouw Voors voor haar staat.

„Een boodschap heb ik niet, juffrouw. Ik rook niet en ik pruim niet en ik drink ook niet. Ik kwam alleen maar waar-schuwen, dat er een lijntje geknapt is bij u op 't plaatsje. Vrouw Voors stuurde me naar beneden om u effe te helpen. D'r is hier geen mansvolk in huis. Ik heb een hamer en spijkers meegebracht.”

Riek buigt in een lichte verwarring het hoofd. Er is wat onwil tegenover deze vreemde, die haar eerst zijn gaven stuurde en nu zich verder probeert in te dringen met zijn ongevraagde hulp. Hij moest toch begrijpen, dat zij als weduwe moederziel alleen staat en een naam heeft te verliezen. Wat zullen de burens zeggen, wanneer ze hem uit haar huis-kamer zien komen?

Zijn open glimlach ontwapent haar en haar stroefheid verdwijnt. Waarom zal zij niet ronduit zeggen, waar 't op staat? Hij zal haar moeilijkheden begrijpen.

„'k Denk dat ik het bedje zelf maar effe opraap, meneer....”

„Meneer, meneer, ik ben een doodgewone proletariër, hoor, meer niet en ik heet Van Randwijk. Wat dat zelf oprapen betreft, ik denk wel, dat ik begrijp waar de schoen wringt, maar eh... onie swakkie mallie pans, zoals de Engelsman zegt. As iemand d'r praats over durft te hebbe, dat een mens een weduwe voorthelpt, dan is 't zelf niet veel bijzonders.” Riek schudt het hoofd. Een glimlach vaagt de stroefheid van haar gezicht weg.

„Ik wil toch liever niet, dat de burenen van de overkant zien, dat u me keukentje uitkomt.”

„Helpe zal 'k u toch,” lacht Van Randwijk. „Maar 'k beloof dat ik niet uit uw keukentje zal komme.”

Hij verdwijnt lachend en wanneer Riek naar achteren gaat om de situatie te bekijken en zij bezig is het beddegoed bijeen te rapen, ziet ze plotseling zijn lachende snuit boven de houten biels verschijnen.

Met een rappe beweging hijst hij zich over de puntige palen en staat op het kleine plaatsje.

„Inbreker,” grapt Rinus vanuit zijn wachthokje.

Riek is ontwapend. Ze heeft een kleur als vuur. Het onverwachte avontuur komt zo vreemd in haar leven, dat van zorgen zo vol is. Ze borstelt het stoffig geworden beddegoed en brengt het naar binnen. In de deur geleund blijft ze later kijken, hoe Van Randwijk de drooglijn opnieuw bevestigt.

„'k Had het heus zelf niet voor elkaar gekregen, meneer... eh... buurman.”

Ze lachen beiden en het ijs is gebroken. Riek gaat naar binnen en schenkt een kopje thee in.

„As u een kopje thee lust?” nodigt ze.

„As u 't me dan maar eve aan wil reike,” glimlacht de buur, „want de buurt hoeft niet te denke, dat ik in uw keukentje kom.”

Riek glimlacht nog om het grapje. Haar ogen verwijden zich en een weemoedige trek glijdt over haar gezicht.

„U mot me wel kinderachtig vinde, maar 'k geef liever geen aanstoot. De mense prate zo gauw.”

Ze wacht even en pulkt met neergeslagen ogen aan haar schort. „Wat u van de week gedaan heb, mot u ook maar niet meer doen. De mense wille zo graag roddele.”

Van Randwijk reikt Riek het lege kopje aan.

„De ene mens mot de andere voorthelpe in 't leve,” zegt hij.

„Als alle mense daar is naar handelden en wat minder leuterden, dan ging het beter in de wereld.”

Een trein stoomt nader en maakt met zijn overdadig getjoek het spreken voor enkele minuten onmogelijk. Ze kijken beiden naar de voorbij stampende trein, die 't huis doet dreu-

nen. De al grijzende machinist leunt uit de cabine. Hij wuift even gemoedelijk met de dot poetskatoen, die hij in de hand heeft.

Riek en Van Randwijk knikken en zien in 't voorbijgaan het oplaaiende vuur in de vuurkist, dat de stoker oprakelt.

„Fijn hè,” zucht Van Randwijk.

Er is een hunkering in zijn ogen, wanneer hij de voortstomende trein nakijkt.

„Op zo'n machine te staan, dat was mijn lust en mijn leven geweest.”

„Dat lijkt ook mooier dan 't is,” zegt Riek. „Me man reed ook as machinist. Bij nacht en ontij op. Altijd dat uitkijken bij weer en wind. En dan die grote verantwoording. Ellenlange rapporten schrijven as de trein een paar minuten te laat aankomt.”

Van Randwijk toont haar de binnenkant van zijn handen. Riek kijkt naar het bed van diep-eeltige kloven.

„'t Is zonde. . . .” zegt ze meewarig, „'t is zonde.”

„Dacht u dat ik mijn brood zo gemakkelijk verdiende? Op zo'n febriek manusje van alles te zijn valt ook niet mee. Stoker en machinist tegelijk te weze. As je dat nou vergelijkt met het leve van zo'n spoormachinist. Met zo'n fijne Jumbo kilometers te vrete. Te jage door velde en bosse. 't Zou mijn lust en mijn leven zijn geweest.”

„Heb u nooit geprobeerd an 't spoor te komme?”

Van Randwijk haalt de schouders op.

„Ik kreeg op mijn veertiende jaar een stiefvader en dan hoef ik u nie veel meer te vertelle. 'k Mocht niet naar de Ambachtsschool. Ik most loopjonge worde. 'k Moest verdiene, hè. Toen 'k achttien was, ben 'k weggelope van huis en 'k heb net zo lang gewurmd tot ik bij een smid kwam. Voor een goeie degelijke opleiding was 't toen te laat. Affijn, 'k heb me brood en 'k heb niet de pé an me werk, hoor. Laat 'k maar dankbaar weze, dat ik het zo gerooid heb. 't Had nog heel anders kenne lope.”

„Hebbe ze u van huis uit verder met rust gelate?”

Van Randwijk gooit zijn hoofd in de nek en lacht een schampere, bittere lach.

„Ze ware toch zeker blij, dat ze me geloofst hadde! Nou ja, laat ze betije. 'k Voel me zonder familie kiplekker. Van je familie mot je 't niet hebbe.”

Riek's antwoord is een lange, diepe zucht.

„Ieder mens heb toch z'n pak te drage,” zegt ze zacht.

„Ja en uw pakkie is ook niet licht,” zegt Van Randwijk. „Me kostjuffrouw vertelde me d'r zo 't een en ander van.”

„Randwijk, hier benne ze van de duive-vereniging voor je.”

„'k Kom al,” roept de bezoeker, opspringend.

Hij maakt aanstalten om weer over de schutting te klimmen, maar Riek maakt zwijgend plaats op 't keukentrapje.

„Late we maar niet zo kinderachtig doen.”

„Zo mag 'k het hore,” knikt Van Randwijk. „Mens, durf te leve. As u me nodig heb, roep u me maar gerust, hoor. Ik ben van alle markten thuis.”

Wanneer hij verdwenen is, hervat Riek niet direct haar werk. Peinzend draait ze de waterkraan open en weer dicht. Niemand was toch te beoordelen naar zijn uiterlijke omstandigheden. Volgens de verhalen van vrouw Voors had deze man een hemel op aarde. Hij behoefde voor niemand te zorgen, had een goed weekloon. En toch... wat was zo'n mens dan toch eenzaam.

Het aanhoudend rinkelend winkelbelletje doet haar opschrikken uit haar gepeins. Daar had ze de kinderen vergeten. Ze kwamen nu zeker uit zichzelf maar naar huis.

Door het nauwe gangetje trekt Jozientje Freek's wagentje. „Moe... moeder, we hebbe ieder een cent gekrege van een man, die hier in de winkel was geweest. Mag ik er snoep voor kope?”

„Doet-em maar liever in je spaarpot,” zegt moeder. „Snoepen vlak voor 't eten is niks gedaan.”

Er zit een goed hart in die Van Randwijk, dat is zeker, denkt Riek, en het doet een mens goed eens uit te praten met iemand, die ook maar alleen op de wereld staat.

„Moeder zingt vandaag,” denkt Jozien en zij zont zich in moeders milde stemming.

HOOFDSTUK X

Opoe Goejegeburen zit bij de tafel. Voor haar staan de kopjes met klein geld. Eén voor de huur, één voor 't ziekgeld, één voor de snoepleverancier.

„Weet je zeker, dat je alle cente in 't snoepbakkie gedaan heb, Maarten?”

Opa is bezig een grauw papier op zijn borst te leggen. Er hangt een walgelijk weë lucht van knoflook en ranzig vet in de kamer. Hij knikt en probeert het vettige papier tussen het opengeknoopt, rood baaien hemd te schuiven.

„D'r mag is een enkel centje verdwale, maar over 't algemeen hou ik de inkomste wel apart.”

Opoe trekt de test uit de stoof en rakelt met een breipen het vuurkooltje op.

„k Begrijp d'r anders niks van. Nou mot d'r morgge weer geld bij as de snoepman komt.”

„We boere achteruit, da's zeker,” zucht opa. „En ik kan d'r niet op uit met negosie, zo lang ik 't zo op me borst heb.”

„k Zou maar is vroeg naar bed gaan. Je heb kou gevat met dat kille Aprilweer.”

„De ene dag bevries je en zit je met een warme stoof en de andere dag is 't finaal warm,” klaagt opa, terwijl hij al bezig is zijn vestje uit te trekken.

„As-ie toch naar bed gaat, loop ik nog effe naar onze Riek,” waarschuwt opoe. „k Heb Jozien vandaag de hele dag nog niet gezien. Misschien is ze wel ziek.”

„Je doet de deur dan wel dicht.”

Opoe neemt van de bedsteedeur de zwartwollen omslagdoek en stapt door het winkeltje de straat op.

„Precies weer winter,” zucht ze, voorzichtig met haar stoffen pantoffels langs de plassen laverend.

Riek's winkel deur zit ook al op slot. Ze moet aan de deur rammelen om toegang te krijgen. Jozien doet haar open.

„Leg jij nog niet in je bedje, kind?”

„Moeder heb vandaag d'r hoofdpijndag.”

„Ik dacht al, dat er wat was. Hoe is 't er mee?” zucht opoe, achter Jozientje de gang door stommelend.

In het kleine keukentje zit Riek. Ze heeft haar nachtjak aan over haar wollen onderrok en het lange, blonde haar hangt in een vlecht op haar rug. Blauw omkringd liggen de ogen weggezonden in de kassen. Vaalbleek zijn de ingevallen wangen. Met toegeknepen ogen, als beducht voor ieder gerucht dat haar pijnlijk hoofd zal martelen, kijkt ze op naar de late bezoeker.

„Een zware zieke lijkt ze wel,” denkt opoe.

„Meid, wat zien je d'r uit,” zegt ze hardop. „Is het weer zo laat? Waarom heb je me geen boodschap gestuurd?”

„Vrouw Voors heb Freekie de hele dag gehad en Jozien heeft in de winkel geholpe zo goed en zo kwaad as 't ging. We hebbe ons kenne redde.”

„Is 't nou wat gezakt?”

„'t Is in ieder geval weer uit te houwe.”

„Heb-ie de medicijn ingenome, die de dokter je gegeve heb?” Riek knikt en drukt haar hand tegen het nog kloppende hoofd. „'k Had d'r niet veel baat bij. 't Was dit keer ook zo erg. Of ze zonder ophouwe met messe in me hoofd an 't kerve ware. Ik kon geen licht an me oge vele. Altijd 'tzelfde liedje. As ik 't dikkels had, hield ik 't niet uit.”

„Gaan d'r is mee naar een waterkijker.”

Riek haalt de schouders op.

„'t Is een overblijfsel van de vreselijke schrik, die 'k gehad heb,” zegt de dokter. „'t Zal moete slijte. Verandering van lucht of omgeving, dat zou kenne helpe.”

„As-ie is een daggie naar Schevening ging.”

„As 'k me kalm houd, trekt 't wel weer weg en dan hebbe we 't voor een week of wat weer gehad.”

„'k Zal is een sterk bakkie koffie voor je zette.”

Opoe laat het water in de ketel plensen en begint wat orde te brengen in de chaos op het aanrecht.

„'k Zal gelijk de rechtbank wel effe glad make.”

Riek knijpt de ogen weer dicht bij opoe's geredder in 't

kleine hokje. Het ging niet om je moeder voor haar hoofd te stoten, maar ze zou veel liever in de rommel zijn blijven zitten. Stilte en duisternis, dat waren de geneesmiddelen voor haar tergende kwaal.

„Moeder heb odeklonje gekrege van ome.... van ome....”
Jozientje hapert onder de strenge, afkeurende blik, die moeder haar toewerpt.

„k Meende al zo'n deftig luchie te ruike,” doet opoe luchtig.
„Neem u maar een scheutje,” zegt Riek. „'t Staat bovenop de schoorsteen.”

Opoe neemt het glazen flaconnetje van de schoorsteen en ruikt even aan het ontkurkte flesje.

„Erg sterk is ze niet. 't Is meer odeur. Jaan heb onlangs ook een flesje van d'r mevrouw gekrege.”

„Is Jaan bij je geweest?” manoeuvreert Riek om opoe af te leiden.

„'t Werd tijd, hè,” zegt opoe, het kokend water op de gemalen koffie schenkend. „D'r mevrouw schijnt nogal tevrede te zijn, dat ze zo'n dure fles reuk kedo krijgt.”

Terwijl opoe afwast, slurpt Riek met kleine slokjes haar koffie op. Wat waren die mensen toch dom om al die verhalen van Jaan maar zo aan te nemen. Maar zij was niet van plan hun de ogen te openen. Ze was veel te blij, dat moeder niet verder inging op Jozientje's gebabbel. En ze had het kind toch zo de wacht aangezegd, dat ze moest zwijgen tegenover opoe.

Deze slaat met een paar ferme slagen de gespoelde theedoek uit en zet de afgewassen kopjes weer op het theeblad.

„D'r zat een mufte lucht an de schutteldoek, meid,” waarschuwt ze.

„D'r zal hier wel is meer wat muf gaan ruike,” zegt Riek wrevelig.

„Voor je vaatdoek mot je altijd zorge.”

„En voor je vorke en lepels,” zegt Jozientje wijs.

Opoe is gaan zitten. Ze lacht zo gul, dat haar buik schuddt onder de gevouwen armen.

„Die Jozien toch.”

't Kind had natuurlijk het verhaal van opa onthouden, die

als schippersknecht eens een pluimpje kreeg van de schipper, omdat zijn vorken en lepels zo blonken en omdat zijn vaatdoek zo fris rook.

„'t Wordt tijd, dat Jozien naar bed gaat,” zegt Riek.

Jozientje kijkt schuw naar moeder. Ze weet wel, dat ze zich moeders ongenoegen op de hals heeft gehaald door haar loslippigheid.

„Hoe kom je d'r nou bij om dat te vertellen van oom Randwijk?” vraagt Riek, wanneer haar moeder weg is. „Je weet toch wel, dat je niet alles over mag brieven. As je kletst, laat ik je niet meer naar opoe toegaan.”

Opoe sloft naar huis door de stille avond. Ze trekt de zwartwollen doek dicht om zich heen. Ze heeft haar lippen opeengeklemd tot een dunne spleet en haar gezicht staat misnoegd. De burens hadden het dus goed overgebracht. 't Was niet in orde tussen Riek en die kostganger van vrouw Voors. Dacht Riek nou heus, dat ze zo maar toestemming zou geven tot een huwelijk?

„Die slampamper, die in geen kerk of niks komt,” scheldt ze half hardop.

Vanavond had zij gezwegen. Met moeite had ze zich ingehouden om niet in te gaan op de opmerking, die Jozientje maakte over die fles reuk.

Door het donkere winkeltje zoekt opoe een weg naar de achterkamer. Het aangeknippte licht werpt alleen een lichtkring op de ronde tafel. De hoeken van de kamer blijven in schemer. 't Licht is duur.

Uit de bedstede ronkt opa's zware gesnurk. Opoe neemt de paarsig rode sok, die bovenop de gevouwen kleren ligt. Ze geeuwt lang en hardop, maar dan slaat zij het tafelzeiltje terug en trekt de tafella open.

Het bolletje stopsajet met de er door gestoken stopnaald neemt ze er uit. Er ging geen avond voorbij, dat er geen reparatie was aan de kousen.

Opoe trekt een stoel dicht bij de tafel en heft de vuist met de er over gestoken sok vlak onder het licht. Haar ogen tranen achter brilleglazen.

„Me oge worde slecht,” prevelt ze zacht. „'t Licht mocht wel wat sterker zijn.”

Wanneer het gat dicht is, voelt ze aan de koffiepote, die achter op de kachel staat. De koffie is koud. Dan moet ze maar naar bed gaan.

Bij de tafel zit ze nog even stil. De armen vouwen zich. Het grijzende hoofd knikt langzaam naar de borst.

Als de Friese klok trilt en broemt voor ze slaat, schrikt opoe wakker. 't Was zonde van het kostelijke licht om in slaap te vallen bij de tafel. Langzaam kleedt zij zich uit en dan verzorgt ze het huis voor de nacht. De deuren moeten gesloten worden. Het gaskraantje in 't keukentje gecontroleerd.

De poes rekt zich nog slaperig op opoe's arm, wanneer hij van zijn warme plaatsje wordt overgezet naar het kille duister buiten.

Opoe zet wat suikerwater op de bedsteeplank en windt de wekker op, die ze op een stoel naast het bed zet. Op zes uur was de wekker gezet. De nachten werden te kort als een mens ouder werd.

Bij het spiertje licht, dat het patentolie-vlammetje, drijvend in het glas, verstrekt, strekt opoe haar stramme benen onder de grauw-gemoltonneerde dekens.

Hè, wat een mens dat goed deed! Onrustig gooit zij zich even later weer om. De gedachten aan Riek drijven de slaap uit haar ogen. Wanneer ze toch het ongeluk had, dat Riek aanlegde met die heiden.

Wat was toch een mens. Zwoegen en sloven van 's morgens vroeg tot 's avonds laat om je brood, en je kwam nog om in de zorgen.

Opa hoest een schorrige hoest, mompelt half in slaap een paar onverstaanbare woorden.

Zijn vrouw richt zich moeizaam op, neemt het kroesje van de beddeplank.

„Drink nog is, Maarten, je heb zo'n lelijke hoest.”

Dan ligt opoe weer stil en tobt naar de slaap. Vager tuimelen de gedachten in haar hoofd.

Opoe denkt ook aan God. Aan God, Die toornet en wraakt als Thor.

„Komt allen tot Mij, die vermoeid en belast zijt en ik zal U rust geven.”

De weg naar de rust.

Opoe kent die niet. Opoe denkt aan mensen, die na bange jaren van klagen en steunen een greintje licht vonden en dan af en toe in de ruimte gesteld werden, om dan weer terug te vallen in groter benauwdheid. Daar durft ze zich zelfs niet bij te rekenen. Opoe's hart is vervuld van de angst, die overgebleven is van het heidendom, sidderend voor de goden. Verder komt zij niet.

Wanneer de expres om elf uur voorbij stoomt en 't oude huis dreunt en heeft onder het gestamp van de zware trein, slapen de oudjes allebei. Ongelijk komt hun zware ademhaling uit de opengezakte monden. Twee tobrende mensen zijn weggevlucht uit het moeilijke leven en verzamelen krachten voor de lange, zware dag.

Riek spreekt zelf enkele dagen later haar mond voorbij en geeft opoe de langgezochte gelegenheid, haar aan de tand te voelen.

Wanneer opoe komt, is ze aan de was en vertelt, dat Freekje gehaald is door vrouw Voors, die wel op hem passen wilde. „Ze is zo dol op 't kind en ze heeft niet veel om handen,” voegt ze er verontschuldigend aan toe.

Opoe zet haar veren recht overeind.

„Vrouw Voors. . . die is nog geen vijf minute geleje groente bij ons weze hale,” schampert ze. „Dan laat ze 't kind zeker maar aan z'n lot over.”

„Van Randwijk is vanmiddag vrij,” vertelt Riek. „Die past dan zeker op.”

Opoe haalt minachtend de neus op.

„Je schijnt goed op de hoogte te weze met het doen en late van die kerel.”

„Van die kerel?” vraagt Riek rekenschap.

„Ja, van die kerel,” knikt opoe, voldaan dat ze eindelijk haar hart kan luchten. „Mannen die weduwvrouwe te na komme, zijn bij mij kerels.”

Riek beseft plotseling, dat ze zich op gevaarlijk terrein heeft laten lokken.

„Mens, wees wijzer,” weert ze zacht af.

Opoë is opgestaan.

„Jij most wijzer weze,” snauwt ze. „Jij most denke om je goeie naam en je niet afgeve met een man waarmee je toch niet trouwe ken.”

„Wat haal je je nou in je hoofd, moeder?” zegt Riek bezeerd. „Dacht u, dat ik trouwplannen had? Hoe lang is Kees helemaal dood? Dacht u, dat een mens geen behoefte kan hebbe an wat hartelijkheid?”

„Die krijg je van ons genog,” zegt opoë resoluut.

„Ja, ik heb u en ik heb me andere familie,” knikt Riek, „maar de ervaringen die je soms opdoet. . . .”

„As je ons wat te verwijte heb, zeg het dan.”

„Jullie zijn bezorgd genog voor me. Jullie hebbe je niks te verwijte. Maar verder zijn er dinge in de familie, die verzege diene te worde.”

„As je in raadsele gaat prate.”

„Alles kan niet gezegd worde, maar dit zal ik u vertelle, moeder: een vrouw alleen heb het niet gemakkelijk op de wereld.”

„Dat is nog geen rede om met een wildvreemde man, die ook nog niks gelooft, hier thee en koffie te gaan zitte drinke.”

Nu staat Riek ook op.

„De kere, dat Van Randwijk hier was, is-ie gekomme om me te helpe.”

„Een smoës is gauw gevonde,” zegt opoë bitter.

„As u 't kwaaieste wil denke.”

„Je most 's Zondags weer onder 't gehoor komme,” waarschuwt opoë dan op wat zachter toon. „Jij heb toch zeker in je leve wel geleerd, dat God niet met zich laat spotten. De Here weet een mens te vinde met Z'n oordele.”

„D'r kan nog meer bij,” zucht Riek, terwijl ze opstaat en weer naar de wastobbe gaat. „k Mot opschiete, 't is nog zo vroeg donker.”

Opoë stroopt de mouwen van haar zwarte jak op.

„Geef mijn maar een vuil schort, dan zal ik het bonte goed

d'r wel voor je uithale. Hang jij 't witte maar op. De lucht trekt nog lekker uit. Daar ken geen bleekwater tege op." Riek gaat naar buiten met het wasbord, vol ineengewrongen stukken goed gestapeld. Ze veegt de waslijnen af en hangt er het wasgoed op, na het met vinnige klappen uitgeslagen te hebben.

„Niet te hard slaan, buurvrouw. Dat goed moet langer mee dan vandaag.”

Riek kleurt fel. Dat moest er nu nog bij komen, dat Van Randwijk een praatje met haar wilde maken, terwijl moeder in het keukentje bezig was. Dan had je helemaal de poppen aan het dansen.

Stug en gesloten is haar gezicht, wanneer ze even omhoog kijkt en met een kort knikje groet, zonder zijn grapje te beantwoorden.

Van Randwijk kleurt even fel onder Riek's plotseling afwerende houding.

Over het verandahek geleund volgt hij haar bewegingen. Daar begreep hij nu niets van. Op een afstand bleef ze altijd, dat vrouwtje. Maar nu leek het wel, of ze plotseling iets tegen hem had.

Ongeduldig schuift hij met zijn vetleren schoen over de richel tussen de ijzeren spijlen. Die vrouwen hadden allemaal kuren, de één niet minder dan de ander. Misschien dachten ze hem zo te vangen.

Hij schudt glimlachend een haarlok weg van zijn voorhoofd. Neen, wanneer hij eerlijk was, moest hij bekennen dat ze hem wel op een afstand hield. Ze liep niet met de strooppot om aan de man te komen.

Vrouw Voors komt naar buiten en leunt gemoedelijk naast hem over de balustrade.

„Zo,” zegt ze, „heeft buurvrouw haar wasje buite hange? Dan ken Freek naar huis toe, as hij meteen wakker wordt.”

„Ik zou haar niet achterna lope met het kind. Ze kan het toch zeker wel even komme hale?”

Vrouw Voors bevestigt, alweer bedrijvig geworden, een drooglijntje wat beter aan een spijker en hangt een Cupido-kop recht, die, afgebrokkeld, verbannen is naar buiten en nu

bij iedere schoonmaak meegewit wordt. De klompjes witkalk versieren als vreemde bultjes zijn gegolfde haren.

„Heb-ie zo graag, dat buurvrouw op visite komt?” pareert ze. „As u dat denkt, mot u 't kind vooral zelf terug brenge,” antwoordt Van Randwijk in een ongekende norsheid.

Juffrouw Voors kijkt hem hoofdschuddend na. Die vrijgezellen kregen allemaal iets wonderlijks. Zo'n goeie kerel kon niet eens een simpel plagerijtje hebben. Wanneer ze het meende, zou zij het immers niet hardop zeggen! Ze zou toch nooit in ernst denken, dat Van Randwijk zich een vrouw met een blok aan 't been zou nemen, al was ze nog zo jong en aardig. Welke jonge kerel nam een weduvrouw met twee kinderen?

Na de avondboterham grijpt Van Randwijk naar zijn pet.

„k Ga nog effe een straatje om. Vanavond om elf uur gaat me nachtdienst in. Denk u an mijn brood?”

„Twaalf sneje brood met zo hier en daar een roggetje d'r tusse,” knikt juffrouw Voors.

Ze schuift het raam in de voorkamer op en kijkt de wegslechterende man na. Twaalf belegde sneetjes brood, peinst ze. Zo'n jongen zou toch dom zijn te trouwen. Een verzorging als een prins had hij bij haar.

Van Randwijk loopt langs Riek's winkeltje en kijkt de andere kant op. Wanneer dat vrouwtje kuren had, zou hij laten zien dat hij best buiten haar kon.

Bij de overweg maakt hij een praatje met Rinus.

„Ben je ook de pier vannacht?”

„Tot vier uur,” knikt Rinus. „Maar ik kan een tukkie doen. De verklikker maakt me wel wakker.”

Tegen de deur van het wachthuisje geleund kijkt Van Randwijk naar de achterkant van Riek's huis. Alles potdicht! Wat zo'n vrouwtje daar nu moederziel alleen opgesloten zat.

„Ben je soms één van je doffers kwijt?” informeert Rinus.

„Zo'n grijze met zo'n groen weerschijne kraag? Die lammekater van Overveld kwam langs hinke en hij had er eentje in z'n bek. Die lamme mankpoot. Hij rooft en snaait op drie pote meer dan een andere kat op vier.”

„Och, dat is 't beest z'n natuur,” vergoelijkt Van Randwijk.

„Een duivemelker, die van katte houdt, dat zie je niet dik-
kels,” lacht Rinus. „De meeste duiveliefhebbers hebbe de pé
an dat kattegespuis.”

Van Randwijk haalt de schouders op.

„Onze Lieve Heer heb alle diere gemaakt en een ieder beest
heb z'n eige aanleg.”

Rinus knikt.

„Da's wijze taal. As de mense d'r allemaal zo over dachte,
was d'r heel wat minder gekif in de wereld.”

„Steek d'r is op. 'k Weet niet of-ie goed is, want 't is een
krijgertje.”

Rinus pakt met welbehagen een sigaar uit het hem voor-
gehouden zakje.

„Dank-ie wel. Een rokertje is altijd welkom, al mag ik nou
niet opsteke.”

Voorzichtig brengt Rinus zijn sigaar in veiligheid. Wanneer
hij teruggedrentelt, klept het waarschuwings-signaal.

„Mot je nou de bome sluite?”

„Effe geduld nog. Dat betekent zoveel as: houd je eige
klaar!” Het verkeer dat de overweg nadert, wordt aangezet
tot meerdere spoed. Ook in de handkar, die traag aange-
schoven wordt, komt wat meer vaart.

„De mense hebbe allemaal de mier an wachte,” grinnikt
Rinus. „Zelfs de ouwe Goejegeburen doet er een stappie
bij op.”

„Is dat Goejegeburen, die ouwe man met dat karretje?”

Rinus knikt.

„Die man is op en verslete voor-ie oud is. 't Is een stille in
den lande. Een enkele keer wil hij wel is wat loslate over zijn
tijd in Zeeland. Hij heeft gewerkt en gesloofd in 't polder-
land en as schippersknecht tot-ie niet meer kon. En toen is-ie
naar de stad getrokke om rijk te worde. Maar dat wil hem
ook al niet lukke.”

„En dan de misère, die hij in de stad gehad heeft,” vult Van
Randwijk aan. „Hij is toch de vader van weduwe Velthof?”
Hij maakt een hoofdbeweging in de richting van Riek's
winkeltje.

„De vader van 't weeuwetje,” knikt Rinus, „en dat is ook al

een toberd. Maar och, die is jong, die zie ik nog wel weer is trouwe.... Hoewel," valt hij zichzelf in de rede, „een weduwe met twee kindere is geen happie. Je mot maar net zin hebbe om een heel gezin in je huwelijksbootje te lade. Meer als een weduwnaar zel ze niet meer krijge.”

Rinus gaat aanstalten maken om de bomen te sluiten. Van Randwijk drentelt verder. Voor het kruidenierswinkeltje blijft hij even staan. Maar met een wrevelig schouderophalen gaat hij weer verder. Hij zou niet als een schooljongen voor dat winkeltje gaan hangen. De buurt praatte al genoeg.

Een vreemde onrust woelt echter in hem. Hij neemt er zichzelf om onderhanden. Wat kon het hem toch schelen, of dat vrouwtje meer of minder vriendelijk was? Hij heeft geprobeerd goed voor haar te zijn zonder enige bijbedoeling. Als het haar nu liefde opeens stug te gaan doen....

Hij is bij zijn huisdeur gekomen en wil de sleutel in 't slot steken, maar de deur wordt opengetrokken en Riek komt juist het gangetje uit. In haar armen draagt ze het slapende Freekje. Naast haar loopt Jozientje, die zich aan haar rok vasthoudt.

Hij stapt opzij, wil haar voorbij laten gaan met een groet, die even afwerend is als de hare vanmiddag.

„Voorzichtig an, meid,” waarschuwt de stem van vrouw Voors van boven. „Ben je al beneje? Laat de deur maar ope staan, als je d'r moeite mee heb.”

Van Randwijk kijkt het jonge vrouwtje na. Scheef gebogen onder de al zware last van het kind, tast haar hand naar Jozientje. Zo'n wijffie toch, wat was ze toch door het leven geknoeid.

Met een paar stappen heeft hij haar ingehaald. Hij treedt haar opzij en neemt zonder een woord te zeggen de zware jongen uit haar armen. En Riek — ze is zo moe — ze wil wel protesteren, maar ze kan niet. Grote tranen dringen naar haar ogen bij deze onverwachte vriendelijkheid.

„Och.... laat maar.... ik kan wel....,” zegt ze wat later. Van Randwijk vraagt niets en antwoordt niets. Stil en vertrouwd gaat zijn forse, langzame stap naast de hare.

„Alsof hij bij ons hoort,” denkt Riek, tersluiks haar tranen wegvegend.

Jozientje kijkt schuw op naar haar moeder. Moeder hilde nu alweer, maar 't was fijn dat ome Randwijk Freekje droeg. Voor het winkeltje gekomen, wil Riek het kind van hem overnemen, maar Van Randwijk schudt koppig het hoofd. „Maak de deur maar open, 'k breng u eve achter.”

„Als mijn moeder nu net binnen komt, of vader?” denkt Riek in vage angst.

Maar dan, in een lome lust om alles te aanvaarden wat over haar komt, gaat ze naar achteren.

In het donker staan ze bijeen, tot Riek licht heeft gemaakt. Ze neemt haar kind van de man over en haar grote, grijze ogen ontmoeten de zijne.

„Wat kijkt ze nu hulpeloos,” denkt hij vertederd. „Geen spoor meer van stugge terughouding.”

Jozientje schuift een stoel bij.

„Ga maar zitte, ome Randwijk,” zegt ze, belust deze uitzonderlijke gezelligheid vast te houden.

„'k Moet in de nachtdienst.”

„Jammer, anders kon u nou me plakprentjes bekijke. 'k Heb zukke fijne.”

„Op een andere keer, kleine meid,” zegt hij, zijn hand even op Jozien's sprietharen leggend.

Riek, die het slapend jongetje op bed gelegd heeft, volgt hem in het gangetje. Hij loopt niet door naar de winkel. Hij keert zich om en legt de hand op haar schouder.

„Waarom zei je vanmiddag zo stug gedag, buurvrouw? Had ik je wat in de weg gelegd?”

Direct en zonder omwegen is zijn eerlijke vraag.

„Hij laat het „u” varen,” denkt Riek verward.

Zij schudt het hoofd en dempt haar stem.

„Me moeder was bij me. De mense hadde gepraat. 't Is beter dat je mijn huis mijdt.”

„Juffrouw Velthof,” zegt Van Randwijk, „ik ben mondig en jij ben mondig. As wij wete, dat we mekaar recht in de oge kenne zien, dan gaat het geen sterveling an, of ik hier over

de vloer kom. Morgenavond kom ik naar Jozientje d'r plakplaatjes kijke."

Riek's hoofd buigt diep.

„'t Geeft toch geen pas. Ik as vrouw alleen."

„Ja, jij as vrouw alleen, veels te alleen. Doe je d'r zonde an om wat vriendschap an te neme van iemand, die ook alleen is?"

Riek gaat mee tot de winkeldeur. Voor ze terugkeert naar de huiskamer, toeft ze nog even in het gangetje.

Wanneer ze terugkomt, bespiedt Jozientje haar met wijze ogen. Van Randwijk loopt langzaam terug naar zijn kosthuis. Zonder in de kamer te gaan, loopt hij ineens door naar de nauwe alkoof, waar zijn dienstkleren hangen.

Wanneer hij zich verkleed heeft, loopt hij nog even naar binnen.

„Zo," zegt vrouw Voors, „ben je daar? 'k Was al bang, dat je niet op tijd terug zou zijn. Hier staat je trommeltje en je kruik met drinken. Lekkere sterke koffie en brood met bloedworst."

Van Randwijk doet nog wat teruggetrokken en vrouw Voors haalt de schouders op. Zeker nog boos over dat grapje, dat ze vanmiddag gemaakt had.

Zij zet zich op een stoel en tast met de punt van haar voet naar de stoof. Dan begint ze de aardappelen te schillen voor de volgende dag. Het vlijmscherpe mesje hakt ze in de schil en jaapt er nijdig de pitten uit.

„Zo, zo, ben u maar weer an 't zorge voor de kokerij?"

Met een ruk heft vrouw Voors haar hoofd op. Kijk, nu praatte hij weer, of er geen vuiltje aan de lucht was. Opgelucht komt ze weer los met haar gebabbel en staat op om hem nog een kopje koffie in te schenken.

Van Randwijk, de trommel onder de arm, de kruik in de hand, giet de kop koffie in één teug naar binnen. Even later klossen zijn zware, vetleren schoenen de onbeloperde trap af.

Buiten schijnt helder de maan. Flarden wolken drijven voorbij de fonkelende sterren. Het is zo helder of het dag is.

Wanneer hij de overweg passeert, zoeken zijn ogen nog even het donkere winkeltje. Alles donker, voor en achter, ze was zeker al naar bed gegaan met haar kindertjes.

Midden op de overweg staat hij stil.

„En às ik ze nou is neem?” denkt hij half hardop. „As ik ze nou is vraag en zorg voor haar en d'r twee bloeje van kindere? Zou ik heus zo'n stomme streek uit kenne hale?”

„Zoek-ie mijn soms?”

Van Randwijk schrikt op van de stem van de overwegwachter en bukt zich naar zijn schoen.

„Ik ben het, Rinus. De veter van me schoen was losgeraakt.”

„Die krenge knappe altijd as je ze nodig heb,” grinnikt Rinus. „Wil je soms effe in 't licht komme?”

Van Randwijk is al doorgelopen. De fabriek is niet ver weg. In grote, donkere contouren steekt hij af tegen de heldere hemel.

Langs het contrôle-hokje, waar de nachtwaker hem geuwend zijn penning toereikt, betreedt hij het fabrieksterrein. Vlak voor het gebouw blijft hij staan en kijkt weer op naar de sterren. Twee wolken drijven naast elkaar in dezelfde richting.

„Als ze elkaar raken,” denkt Van Randwijk, „as ze bij mekaar komme, dan zal dat voor mij een teken zijn, dat ik met dat weduwvrouwtje ga trouwen.”

Dan lacht hij helder op.

„Welja, Coen,” spot hij met zichzelf, „'t is ver met je gekomen, hoor, dat je as een ouwe vrouw naar de wolkies staat te kijke of het een kommetje koffiedik is.”

De machinist, die hij moet aflossen, knikt hem toe.

„Zo, Van Randwijk, 'k geloof dat je nogal schik in je eige heb. Je lacht, of je an een verlof van een dag of veertien begint.”

„Niks te melde?” vraagt Van Randwijk, zonder op het grapje in te gaan.

„De achterste machine mot in de gate gehouwe worde. Je ken 't verder op je sloffe af, maat. As-ie soms leze wil, een spannende detective: Het vurig oog. De griezels lope je over je rug.”

Wanneer de dagmachinist het gebouw verlaten heeft, bladert Coen in het zwart-beduimelde boekje en probeert wat te lezen. Maar rusteloos staat hij dan weer op, neemt een dot poetskatoen en wrijft wat langs de glimmende, koperen kranen.

„De mensen zullen het een stomme streek van je vinden, Coen. Hoe zei Rinus 't ook weer? Je laadt een heel gezin in je huwelijksbootje. 't Gaat de mense niet an, 't gaat alleen maar ons an,” besluit hij.

Een invallende gedachte doet hem het poetskatoen weer wegwerpen. Rusteloos begint hij te ijsberen. 't Ging hèm aan en haar! Maar zou zij willen? Haar man was nog maar zo kort dood.

En dan 't geloof! Vrouw Voors had verteld, dat ze gelovig Protestant was. En hij? Ongedoopt en ongelovig. Nou ja, dat kon hij ook niet helpen. Zijn vader was Protestant en zijn moeder Rooms, allebei op rolletjes. Wat was er dan van hem te verwachten? Zij kwam nooit in de kerk. D'r vader en moeder moesten wel bar dweperig zijn, maar daar had zij niet veel van overgenomen.

Coen maakt een bruuske beweging. „En nou niet langer ijsberen, Coen. Als ze voor je weggelegd is, krijg je ze wel en anders. . . . nou ja, anders is 't nog geen weeskind.”

Hij lacht zijn frisse gezicht toe in een scherf van een spiegel, die ten algemene nutte tegen de muur gekramd zit. Dan bemerkt zijn geoeffend oor een afwijking in 't geluid van de zoemende machines. Hij springt op en grijpt een sleutel om een losgelopen moer vast te draaien.

Als ze niet wilde, was er niets veranderd. Maar in de lange, doorwaakte nacht ervaart hij, dat de rust van hem weggenomen is.

HOOFDSTUK XI

De Meimaand heeft zijn intrede gedaan. Met zijn mild-warme dagen vergoedt hij alles wat zijn grillige voorganger verbruid heeft. De natuur siert zich plotseling met de weelderigste voorjaarsdos.

Rinus, de overwegwachter, kijkt met welbehagen naar zijn uitbottende plantjes. De mensen in de benedenhuizen langs de spoorlijn spitten hun paar vierkante meter grond om en zaaien er het pakje bloemzaad in uit, dat ze voor een stuiver gekocht hebben.

Opä Goejegeburen drijft er een handeltje in. De fel gekleurde afbeeldingen op de pakjes fleuren zijn armoed-etalagetje op.

Jozientje bekijkt de plaatjes en geniet er van.

„Een aardig winsie apart,” zegt opa Goejegeburen. „Een goeje gedachte van me.”

Opoë haalt de schouders op en trekt een paar verflenste bladeren van de kropsla.

„Wat we an de pakkies zaad verdiene, verspele we op de jonge groente,” zegt ze. „Dat spul is veels te duur voor de buurt hier. Je most niet van alles inslaan. 't Is geen wintergroente, die duren kan. 't Verflenst onder je oge.”

„As-ie een artikel niet in de winkel heb, vragen ze d'r na,” zegt opa. „Van „nee” verkope ken je niet leve.”

„En van verlies ook niet,” bitst opoë.

„Een mens heb werk om z'n hoofd boven water te houden”, foetert opoë in stilte, terwijl ze naar achteren loopt.

Ze denkt aan 't dorp, waar 't leven ook niet gemakkelijk was. 's Morgens voor dag en dauw op, wanneer 't in de dagen van de zilverjuin was. Ze denkt aan Jozientje's moeder, die bijna op 't land geboren was. Rust werd een mens niet gegund. Daar ook niet. Maar dáár leefde je van de ene week in de andere. Je had er geen zorg voor wissels en veilinggeld.

Jozientje heeft een stoof onder de tafel uit gehaald en neemt de poes, die er op lag, op haar schoot. Ze kijkt toe, hoe opoe de jaagkachel aanmaakt en de strijkpan met de strijkbouten opzet. Opoë gaat de domineeswas strijken.

Het wordt snikheet in 't kleine kamertje. Een electrisch strijkijzer gebruikt opoe niet. 't Is te gevaarlijk en te duur volgens opoe. Er gaat niets boven 't strijken op de kachel. 't Kost weinig en 't goed schroeit niet.

Met haar handjes om de behaaglijk spinnende poes gevouwen, kijkt Jozientje toe, hoe opoe het ingevochte goed uitrolt en op de strijkplank legt.

Sissend trekt de bout een hagelwitte, gladde baan op 't kreukelige linnen.

„Dat is 't overhemd van de dominee,” zegt Jozientje. „Preekt hij daar nou in, opoe?”

Opoë veegt met de rug van haar hand het natte voorhoofd af en knikt.

„Mevrouw heb 't een keer naar de fijnstrijkerij gedaan, maar dat beviel dominee niet,” pocht opoe trots. „'t Was te stijf gestreke. 't Gaf hem zozegzegd een beklemming op z'n borst bij 't preke.”

Wanneer het hemd later over opa's stoel hangt te wachten om gevouwen te worden, kan Jozientje haar ogen er niet van afhouden. Ze bekijkt het waardige kledingstuk met eerbiedige blikken. Zo lomp en gewoon hing het daar nu maar. Met de witte mouwen stijf naar beneden gestrekt. Vlak naast opa's rood-bajen hemd. Net of 't helemaal niets bijzonders was en het 's Zondags niet mee zou gaan de preekstoel op. Na het stijfselgoed komt het bonte goed aan de beurt. Jozientje kijkt naar de lichtblauwe en rose, mouwloze hemdjes, die opoe nu strijkt. Die zijn van de domineeskinderen. Jozientje draagt lijfjes van wit katoen met mouwtjes. Opoë had ze gebreid. Jozientje strijkt voorzichtig met haar vingertje over het half zijden weefsel.

„Mooi hè, opoe?”

Maar opoe schudt afkeurend het hoofd.

„Da's geen dracht voor kindere,” zegt ze. „De oksels en de longtoppe motte bedekt weze. Veel te veel bloot.”

Jozientje heeft de afkeuring in opoe's stem gehoord.

„Doet de dominee ook wel is wat verkeerd?” vraagt ze.

Opoe tilt met de punt van 't gebruikte ijzer een vers ijzer van de kachel. Ze spuwt op 't strijkvlak van de nieuwe bout, om te kijken of 't ijzer goed is. Wanneer het ijzer weer over 't goed glijdt, zegt ze:

„Of een dominee wel is wat verkeerd doet? Wat dach-ie dan? Geen mens is zonder zonde. Allemaal in verkeerdigheid ontvangen en geboren. De dominee ligt net zo goed onder 't oordeel as jij en ik.”

Ze kijkt even waarderend naar 't portret van haar dominee met de steek en de kuitbroek, dan snuift ze minachtend en vervolgt:

„Van die nieuwlichters hier in de stad kan 'k helemaal nie veel goeds zegge. Ze gaan naar de Hogeschool en dan denke ze klaar te zijn voor 't ambt. Bij ons op 't dorp ware de dominees misschien minder geleerd, maar bekeerd ware ze allemaal. 't Zou bij ons op 't dorp nie voorkomme, dat een dominee afgezet most worde, omdat-ie wat op z'n kerfstok had, zoas hier onlangs.”

„Wat had-ie dan gedaan, opoe?” informeert Jozien nieuwsgierig.

Opoe laat met een smak het ijzer in de strijkpan vallen en haalt de schouders op.

„Dat kan 'k je niet allemaal uitlegge.”

Ze klapt de strijkplank dicht. Ze is nog wel niet klaar, maar in één keer kan zij 't goed toch niet wegstrijgen en 't witte goed moet nog gevouwen worden. De fijnstrijk moet van de vloer voor opa achter komt, vindt opoe. Er komen zo licht smetjes op.

Stuk voor stuk vlijt opoe het hagelwitte goed losjes in de grote wasmand, die klaar staat.

„Ziezo, me kind, nou eerst maar zorge voor een koppie troost. 'k Heb dorst gekrege van al die hittigheid.”

Terwijl het water opstaat, laat opoe zich in de krakende rieten leunstoel vallen. Ze strikt de banden van haar gehaakte muts los en waait zich met de bruin geschroeide krant, waar ze 't ijzer op geprobeerd heeft, wat koelte toe.

Door 't gangetje, dat naar de winkel voert, komen sloffende voetstappen. Een buurvrouw steekt haar hoofd om 't hoekje, maar trekt het haastig weer terug.

„Bah, wat een gloei-oven is 't hier. Om te bezwijken, mens. Heb-ie de kachel an? Ik had voor een keer maar op 't gas gestreke. 't Zou me niks verwondere as we onweer kregen. De lucht ken de warmte nog nie hebbe.”

„Is Goejegeburen nie in de winkel om je te helpe?” vraagt opoe wat afwerend.

Buurvrouw wijst op haar schort, waarvan ze de voorkant omgeslagen heeft en waarin ze een maaltje spinazie torst.

„'k Ben al geholpe, maar 'k wou een kommetje suiker van je lene tot morg. De kruidenierswinkels benne vanmiddag dicht.”

Opoe gaat naar de kast en geeft buurvrouw een half kopje suiker.

„'k Zit er zelf krap in,” zegt ze.

Doch wanneer de buurvrouw verdwenen is, krijgt Jozientje de werkelijke reden van haar schrielheid te horen.

„Ik ken me pappenheimers. Vandaag een kommetje suiker en morg een paar sheppies thee. 't Zijn altijd dezelfde en teruggeve, ho maar.”

Jozientje zet zich op de bovenste trede van 't trapje, dat naar het plaatsje voert en kijkt met een beklemd hartje naar de lucht. Haar vreesachtige zieltje heeft een nieuwe angst te torsen gekregen. Onweer kan er komen. In de lange wintermaanden is ze bijna vergeten, dat deze verschrikking bestond. Buurvrouw heeft haar rust weggenomen.

„Kan d'r echt onweer komme, opoe?” vraagt ze met een bedeesd stemmetje. „'k Ben d'r zo bang voor.”

Opoe leunt in de deuropening en kijkt naar de wolken, die zich hier en daar samenvakken tot dreigende onweerskopen.

„'t Kon best onweer geve,” antwoordt ze. „Ja, me kind, je opoe is d'r ook bang voor en dat hoort ook zo. As God toernt in onweer en bliksem, dan mag een mens gerust bang weze.”

De zon gaat nu schuil achter de dik opeengepakte wolkengevaarten.

De eerste dreunende donderslag doet Jozientje van schrik op handen en voeten de kamer inkruipen.

„Zalle we in de bedstee gaan, opoe? As 't is gaat lichte.”

„Waar zalle we heen kruipe as Gods toorn losbarst in bliksem en onweer? Hij kan ons overal vinde, me kind.”

Angstzweet parelt op Jozientje's voorhoofd. Ze kijkt op naar de strenge Calvin-kop, die ze vereenzelvigd met God en die met koude, onbewogen ogen op haar neerziet.

„Ik houd niet van God,” denkt ze in een bitter verweer tegen de angsten waarin haar zieltje dreigt te verzinken. „Ik houd niet van God. Ik heb een hekel aan Hem.”

Maar heftiger angst achterhaalt dat verweer. Nu zal God haar voor straf treffen.

Met ingehouden adem luistert ze naar alle geluiden buiten. De vrouwen op de veranda's aan de overkant, die bedrijvig bezig blijven, stellen haar wat gerust.

„Zouwe die mense nou niks bang zijn?” vraagt ze. „As d'r nou is ineens een harde slag komt.”

Opoe schudt het hoofd.

„Nee, me kind, dat benne voor 't grootste gedeelte heidene. Ze vreze Gods almacht niet.”

Opoe is gaan zitten. Haar altijd bezige handen liggen leeg in haar schoot. Geen stop- of breinaald zal ze te voorschijn halen. Haar losgeknoopt schort is over de kap van de naaimachine gehangen. IJzer en staal trekken de bliksem aan! Jozientje heeft de stoof dicht tegen opoe's schoot getrokken. Waarschuwend heft opoe haar vinger op.

„Maar één keer zalle die heidene daar aan de overkant ook motte luistere,” zegt ze. „As het laatste onweer komt. As God de Here niet langer met Z'n eige laat spotte en het aardrijk an vier hoeke in brand steekt.”

Jozientje rilt.

„Kan het bij dit onweer al gebeuren?”

„We wete de dag niet en het uur niet,” zegt opoe. „God zal komme as een dief in de nacht.”

„Maar het is nou dag,” denkt Jozientje. „As 't onweer nou komt, is 't dus de laatste keer niet.”

Het onweer zet niet door. Jozientje herademt, wanneer opa

achter komt. Hij knijpt haar in de wang op zijn gewone vertrouwelijke manier en dit kalmeert haar.

„Zo, me stumpertje, wat kijk-ie betoeterd.”

„Wat denk-ie van 't weer?” vraagt opoe.

Opoe gaat naar buiten en inspecteert de lucht.

„D'r komt niks van. D'r is wind bij gekomme. Ik denk dat de bui verwaait.”

Opoe haalt haar stopwerk te voorschijn en Jozientje rekt zich met een kroes naar de kraan om wat water te nemen.

Drinkend kijkt ze naar opoe, wanneer deze zegt:

„Ja, da's waar ook, vrouw Voors was in de winkel. Ze had een boodschap van Riek. As Jozientje soms vannacht hier wou blijven, dan kon dat wel.”

Opoe laat de kous in haar schoot zinken en kijkt opoe argwanend aan.

„Wat is daar de bedoeling van?”

„As ik 't goed begrepe heb, most Freekie vannacht bij d'r slape. Hij heb zo'n last van z'n tandjes.”

Opoe schudt het hoofd. Haar achterdochtige natuur heeft argwaan opgevat. Ze vertrouwt het verzoek van Riek niet. Misschien wilde zij Jozientje wel uit de voeten hebben om vannacht te kunnen doen en laten wat ze wilde. „Zij zal die vent 's nachts toch niet. . . .” mompelt ze. „Schande zou het zijn, driedubbele schande.”

Onrustig staat ze op en drementelt heen en weer. Ze doet een schoon streepschort voor en knoopt het besluiteloos weer los. Jozientje kijkt haar na. Ze begrijpt opoe niet. Zou ze niet blij zijn, dat zij mag blijven vannacht, anders was opoe toch altijd blij.

Opoe schuift Jozientje een kopje thee toe. Lauw van de vele koude melk, die er in geplensd is en lekker zoet. Dan opeens doet opoe's onrust haar vragen: „Krijg je moeder wel is visite as jij op bed leg?”

Jozientje weifelt en krijgt een kleur. „Niks tegen opoe loslate,” heeft moeder gezegd. „Je weet van niks as ze wat vraagt.”

„Je ken toch wel antwoorde?” gebiedt opoe streng.

„Ik slaap altijd derek as ik op bed leg.”

Jozientje kleurt nog sterker onder deze erge leugen. Het gaat om moeder en opoe, begrijpt ze en ze moet naast moeder staan. Opoe's boosheid is duidelijk te merken. Met driftige rukken zet ze stoelen recht, die al recht staan. Ze trekt de bedsteedeuren open en doet ze met een smak weer dicht. Dan blijft ze voor Jozientje staan en kijkt haar doordringend aan. Zal ze namen noemen tegen het kind? Zal ze ronduit vragen, of Van Randwijk wel eens over de vloer komt?

Maar ze wendt zich af en schudt het hoofd. Wanneer Jozientje thuis vertelde, dat ze haar had willen uithoren, had je de poppen aan 't dansen. En bovendien — ze hoefde het kind niet uit te horen. De bureu hielden haar wel op de hoogte. Bureu hadden haar verteld, dat die heiden in- en uitliep bij dag en bij avond.

En vrouw Voors — zijn kostjuffrouw — deed er met haar schijnheilig gezicht het zwijgen toe. Anders was ze ook zo stilzwijgend niet. Een uur kon ze blijven roddelen in het winkeltje, als zij zelf stond te wippen om aan de slag te gaan.

Opoe haalt de schouders op.

„Riek moet d'r eige boontjes maar doppe. Ze is oud en wijs genoeg,” mompelt ze moe.

Jozientje luistert met een benepen hartje naar opoe's diepe zuchten. Iedere keer, dat je zuchtte, kostte een druppel bloed, had de dokter tegen haar moeder gezegd. En opoe zuchtte maar raak.

Landerig geeuwend rekt Jozientje zich uit. Erg gezellig is 't nu niet bij opoe.

„Klerantie make, Jozien, 't is bedtijd,” waarschuwt opoe kortaf.

Klerantie make voor bedtijd! Jozien grijpt de poes en bergt die vast in de bedstede. Bij opoe mocht dat wel. Thuis moest de kat naar buiten. Moeder was bang, dat hij op Freekje's keeltje zou kruipen 's nachts als iedereen sliep. Dat was wel eens gebeurd met kleine kinderen.

Jammer. Jozientje voelt graag het warm-spinnende lijf. Het bedaart haar onrust. De poes van opoe mag wel op bed, maar hij is moeilijk vast te houden.

Jozientje draait de knop van de bedsteedeur dan ook stevig om.

„Nou heb ik me nachtpon niet hier,” schrikt Jozientje. Maar opoe weet raad. Ze kleedt Jozientje uit tot op het katoenen borstrokje. Jozientje schurkt haar magere lijfje en wacht.

Opoe vist uit de wasmand van het vuile goed één van de pyama's van de domineeskinderen. Een prachtige rose met een gebloemde kraag.

„Trek maar an voor een nacht,” zegt opoe. „Kwaad ken 't niet. Wat dat soort mense in de was gooit, is nog brand-schoon.”

„Drage ze daar geen nachtponne?” vraagt Jozientje.

Opoe schudt het hoofd.

„Bij de stadsdominees is een hoop wereldgelijkvormigheid,” zegt ze.

Met de poes in haar armen ligt Jozientje dan in de grote gezellige bedstede. Slapen gaat ze niet. Nog lang niet! Genieten zal ze van de lange avond zonder angsten.

Ze kijkt naar opoe's gezellige bedrijvigheid. Ze luistert naar 't rammelen van de kopjes op het blad. Opoe duwt in de loop van de avond de bedsteedeur wat dicht. En dan valt Jozientje in slaap.

Na een poos wordt ze weer wakker van gedempte stemmen. Knipogend tracht ze zich te herinneren waar ze is, maar dan herkent ze de stemmen van tante Jaan en opoe.

„Mens, waar bemoei je je mee. Riek ken toch ontvangen wie ze wil.”

Jozientje gaat rechtop zitten en luistert. Ze hebben het over haar moeder.

„Ik wil d'r haring of kuit van hebbe,” zegt opoe. „As jij nou is doorloopt naar Riek en rondneust, dan ken je mijn komme zegge, of ze alleen was. Waarom wordt dat schaaap 's nachts naar d'r opoe gestuurd?”

„Jozientje slaapt toch wel eens meer hier,” sust Jaan. „Je mot niet altijd zo wantrouwig weze.”

„As Jozien hier slaapt, ben ik degene waar 't van uit gaat. Riek is niet graag alleen.”

Jaan haalt de schouders op.

„'k Zal wel is effe poolshoogte gaan neme,” zegt ze.

„Kom dan nog effe an,” bedelt opoe. „'k Ben d'r nie gerust op. 'k Zal de winkeldeur ope late. Je ken d'r zo in. Maar doe een beetje zachies, want je vader zal dan wel slape.” Jozientje laat zich in de kussens zakken en spert de ogen. Nu moet ze wakker blijven tot tante Jaan terugkomt. Ze moet weten, of tante Jaan moeder gaat verklikken.

„Zo, ouwe dibbes,” groet Jaan haar vader, wanneer ze door de winkel loopt. „Zit je je oge weer uit te stare op je stek-kies? Hier, koop daar een glaassie bier voor.”

Opa kijkt naar de kwartjes, die Jaan hem in de eeltige hand legt.

„Dank-ie meid. Dank-ie vrindelijk.”

„Ouwe tobberd,” denkt Jaan. Werken moest hij tot hij er bij neerviel. Dat had je als je oud werd.

Buiten gekomen rekt Jaan haar jonge, fiere lijf hoger op. Ze herademt na de bekrompen sfeer van haar huis. Een minachtend lachje glijdt over haar gezicht. Nu moest ze dus op verkenning uit bij Riek. Ze zou wel wijzer zijn om voor verrader te spelen.

Met dat al werden haar eigen plannen danig in de war gestuurd. Ze had nog een uurtje willen gaan dansen.

Bij een zwak lichtschijnsel is Riek bezig kousen te stoppen.

„Je bederft je ogen, meid,” waarschuwt Jaan.

„Ik zou goeienavond zegge.”

„Nou ja, ook goeienavond. 'k Hoorde bij moeder dat Freekie niet lekker was. Toch niks ergs?”

Riek haalt de schouders op.

„'t Kind was zo jengelig vandaag. 'k Heb Jozien maar bij moeder gelate. Was alles goed met 'r?”

„'t Zal wel. Om je de waarheid te zegge heb ik d'r niet gezien. Ze lag in bed. Moeder vroeg, of ik effe naar jou door wou lope.”

„Had ze een boodschap?”

Jaan heeft zich van hoed en mantel ontdaan en doft haar haren wat op. Riek's vraag beantwoordt ze met een luide, geforceerde schaterlach.

„Ja, 'k had een boodschap.”

Ze knipoogt even in verstandhouding naar Riek. Riek heeft het stopwerk in haar schoot laten zinken.

„'k Begrijp niet veel van je,” zegt ze schouderophalend.

Jaan lacht weer.

„Nee;” zegt ze, „naar dat jij getrouwd ben geweest en zo veel mee heb gemaakt ben je zo groen as gras. Moeder stuurde me door om te kijke, of-ie wel alleen was.”

„Hè bah!”

Riek trekt haar neus op.

„Bah, en dat jij je daarvoor leent.”

„As ik me d'r voor geleend had, lichtte ik je nou niet in,” zegt Jaan. „'t Ouwe mens had 't danig te kwaad over een heiden van een man, die hier over de vloer zou komme.”

Riek haalt de schouders op.

„'k Ben oud en wijs genoeg om te ontvange wie ik wil.”

Jaan leunt met de armen op tafel.

„En toch zou 'k uitkijke, meid. Mijn vrijer is ook zo christelijk niet, maar hij is tenminste nog gedoopt in een Protestantse kerk.”

„Jij maalt nogal wat om geloof,” schampert Riek.

„Dat doe ik ook niet,” stemt Jaan grif toe. „'k Heb in me jonge jare te veel van 't goeie gekrege. Maar toch.... trouwe met iemand die niet eens gedoopt is, zou ik nooit. 't Geeft allemaal maar gekif met de familie. En later as de kindere gedoopt motte worde....”

„De kindere zijn gedoopt.”

„Je ken d'r nog wel een dozijn bij krijge.”

Riek zwijgt bezeerd. Ze moest zich niet verder uit haar tent laten lokken. De loop, die 't gesprek nam, beviel haar niet. Haar opmerking van zo-even leek een halve bekentenis van haar verbintenis met Van Randwijk.

Doch daarover was ze toch niet in het reine met zichzelf. Ze ontving hem. Een hele avond kon hij bij haar zitten. Ze merkte zijn onrust wel. Alles goed en wel, maar uitgesproken had hij zich niet.

En wat dacht zij er zelf van? Zijn gezelschap was goed en vertrouwd. Maar als Jaan, zoals nu, met ruwe woorden zei,

wat ze zelf niet durfde benaderen in gedachten, dan schrok ze terug. Een nieuw huwelijk — kinderen naast Freekie en Jozientje. — Ze zou ze zien als wildvreemde eenden in de bijt.

Zij was blij met wat steun... met wat aanspraak ook in haar verlatenheid; maar trouwen.... neen, ze dacht er niet aan.

„Wat zit je nou weer te tobbe,” zegt Jaan hoofdschuddend.
„Kijk liever of-ie nog wat voor me te drinke heb.”

Riek staat op en voelt aan de theepot.

„Ze is van vanmiddag. Zal 'k een vers bakkie zette?”

Jaan schuift haar een kopje toe over de tafel.

„Schenk maar in. As 't maar nat is.”

„'k Denk niet over trouwe,” zegt Riek dan, in vervolg op haar onuitgesproken gedachten.

„Wat is 't eigenlijk voor iemand?” vraagt Jaan nieuwsgierig.
„Komt hij wel bij je over de vloer? Zie ik hem vanavond nog?”

Riek schudt het hoofd.

„Vanavond niet. Je mot niet denke, dat-ie dag in — dag uit bij me zit. Hij loopt wel dikwels an.”

Jaan lacht met een dubbelzinnig knipoogje.

„Nou meid, da's een bekentenis. Iemand die wel veel bij je over de vloer komt, maar met wie je niet trouwt. Hebt-ie ping?”

„'k Wou dat je niet zo ruw uit de hoek kwam.”

„Bij jou ken een mens nie veel goed zegge. Nou ja, as je niks loslate wil.”

„D'r is niks over te zegge,” antwoordt Riek verdrietig. „Mag een mens dan geen beetje gezelschap zoeke?”

„Daar wille de bure niet an en vader en moeder helemaal niet,” grapt Jaan luchtig.

Ze is opgestaan en trekt haar mantel weer aan.

„Affijn, ik kan met mijn hand op mijn hart verklare, dat je moederziel alleen zat.”

„'k Wou, dat moeder wijzer was en zich met 'r eige zake bemoeide,” zegt Riek mat.

Door de donkere winkel loopt ze met Jaan mee.

„Is Rein niet bij je vanavond?”

„Rein most in de nachtploeg. 'k Had nog effe wille gaan danse, maar 'k zal nou wel te laat zijn.”

„Heb jij dan danse geleerd?” schrikt Riek.

„Mag ik je voorstelle: me zuster de non, die manne op d'r eentje ontvangt,” grapt Jaan met toch een tikje verwijt in haar stem.

„Nou ja, ieder mot z'n eige boontjes maar doppe,” zegt Riek.

„Daar wou 'k je hebbe,” knikt Jaan. „As alle mense d'r zo over dachte, dan was d'r een hoop heibel minder.”

.. .. .

In de stille achterkamer zit opoe kousen te stoppen. Jaan valt met de deur in huis.

„Riek was helemaal alleen, hoor.”

„Ga nog effe zitte,” zegt opoe, belust Jaan uit te horen over haar gebrachte bezoek. „Wat zei Riek? Ben je nog wat te wete gekomme?”

„Trouwplanne heb ze niet en verder zou 'k me maar niet met d'r zake bemoeie,” zegt Jaan onverschillig.

„Een kommetje koffie?”

Jaan schudt het hoofd. Ze is achter de haar toegeschoven stoel blijven staan.

„'k Heb bij Riek thee gedronke. 'k Ga nou maar weer is op huis an.”

„Alles nog goed bij je mevrouw?”

„Best,” knikt Jaan onverschillig. „Lâ me nog is effe naar Jozien kijke.”

Jozientje is in haar pogingen om wakker te blijven door de slaap verrast. Met voorover gevallen hoofdje, het vlechtje spichtig omhoog, leunt ze in het omhooggetrokken kussen.

„Kijk zo'n kind nou toch is legge.”

„Krijg ik een beetje water?” bedelt Jozien slaperig.

Opoe laat haar drinken uit de kroes, die klaar staat op de bedsteplank.

„'k Ga maar gauw. 't Licht weer in de verte,” zegt Jaan, loerend achter het neergelaten rolgordijn.

„Volgens opa is 't weerlichte en krije we geen onweer.”

Jozientje, eerst geschrokken, herademt weer. Geen on-

weer. . . . geen vuur. . . . vannacht zou de wereld nog blijven bestaan.

Dan herinnert ze zich, dat ze nog niet gebeden heeft.

„As de wereld nou is verging,” denkt ze toch weer veront- rust. Ze peinst er verder over. Schrikkelijke taferelen ver- dringen zich in haar angstige brein. Mensen die in brand staan. Eén laaiende vuurzee, zoals met Kerstmis, toen er aan de overkant van de spoorlijn een huis in brand stond.

Diep in de nacht had Jozientje, in een deken gerold, op moeders schoot huiverend gekeken naar de knetterende vlammen, die venijnig sissend ineen schrompelden, toen de waterstralen er in werden gespoten.

Wanneer de wereld verging, zou geen brandspuit meer hel- pen. Alles zou moeten verbranden en God zou toezien, nadat Hij de aarde in brand had gestoken aan vier hoeken.

Weer voelt Jozientje in haar hart de onwil tegen zoveel wreedheid. 't Zweet brak haar uit. Ze duwt een klein eindje de bedsteedeur open en kalmeert weer iets, wanneer ze opoe rustig aan tafel ziet zitten.

„Slap-ie nog niet?” vraagt opoe, over haar bril naar de bedstede kijkend.

Jozientje geeft geen antwoord. Opoe moest maar denken, dat ze sliep.

„Ging ik maar dood vóór de wereld verging,” peinst Jozientje verder.

Doodgaan. . . . maar dat was ook een straf van God, had opoe gezegd.

Neen, dat wilde ze toch ook maar liever niet.

Ze wikt en weegt wat ze zal kiezen. Doodgaan of het vergaan van de wereld en al zijn verschrikkingen meemaken. Van twee erge dingen moet ze dan het minst erge maar kiezen, maar dan ook geen minuut vroeger dan nodig is.

„Here, laat me vijf minuten sterven voor de wereld ver- gaat,” bidt ze zacht.

En in haar bevend stemmetje kreunt de angst om ontfer- ming, die ze toch niet verwacht van de wrekende, verschrik- kelijk toornende God.

HOOFDSTUK XII

Een drukkend warme avond is gevolgd op een broeiend hete dag. Riek heeft de ramen hoog opgeschoven. De gordijnen hangen muisstil, niet bewogen door enige koelte. Buiten is het lawaai van de mensen, die op de veranda's frisse lucht happen.

Een gramfoon krijst zijn jaszmuziek de zomernacht in, een spreker probeert zich verstaanbaar te maken door het gekras van de onweersstoringen in de radio.

Op een stoel geleund kijkt Van Randwijk half geamuseerd, half geërgerd naar het gebogen vrouwenhoofd tegenover hem.

„Zeg nou maar ronduit, waar 't op staat en draai er liever niet omheen. Je heb liever dat ik wegblijf, hè?”

Riek legt het verstelgoed neer waaraan ze bezig was, maar haar hoofd blijft gebogen.

„Heb ik dat gezegd?”

„Nee, je zong het liedje, dat je al zo vaak gezongen heb. Dat het eigenlijk geen pas geeft dat ik hier kom en dat we aanleiding geve tot roddele.”

Riek kijkt de tegenover haar staande man plotseling vol aan. „Coen,” zegt ze zacht, „hebbe de mense dan geen gelijk? Kan het dan wel zo doorgaan?”

Van Randwijk trekt een stoel naar zich toe en gaat tegenover haar zitten. Hij steekt zijn eeltige werkhand uit en neemt de hare, die op de tafel ligt.

„Riek,” zegt hij zacht, „late we die roddelaars de wind uit de zeile neme. Laten we dan trouwe.”

Zij heeft deze vraag verwacht. Al zo heel lang. En toch komt er als reactie op die vraag een heftige schrik in haar ogen. Ze schudt het hoofd.

„Nee Coen, dat kan niet. Zet het uit je hoofd.”

Hij kijkt op naar het levensgrote crayonportret, dat boven

haar hoofd hangt. Een jeugdportret van de man, die ze verloor. Een knap, onbeduidend jongensgezicht van achttien — negentien jaar.

Riek heeft zijn blik verstaan. Zij maakt een hoofdbeweging in de richting van het portret.

„Met hem heeft dat niks te make,” zegt ze. „Ik heb van 'em gehouwe, maar met de dode kan je niet leven en ik ben nog jong.”

Hij knikt. Nog zo erg jong en meisjesachtig zag zij er uit.

„Een vrouw alleen is ook niks,” herhaalt hij.

„Dat heb ik ervaren, Coen. Maar ik heb kindere. Ze zulle groter worde. Een stiefvader. . . .”

Coen heft afwerend de hand op.

„Gebruik zulke grote woorde niet. Een stiefvader. . . . Dat woord klinkt zo rauw. Dacht je dat ik niet goed zou zijn voor die twee arme schape?”

Riek haalt moe de schouders op.

„Kijk maar eens naar je eige jeugd, Coen. Je heb zelf een vader, die je eigen niet was.”

„Daarom juist,” antwoordt hij, „daarom juist zal ik zo goed voor de kindere weze als ik maar kan.”

Riek staat op en laat de rolgordijnen neer.

„Als er nog meer kindere zoude komme, zou je die van je eige voortrekke.”

Ontroerd kijkt Coen haar aan. Kinderen van Riek en van hem. Zo iets moois. Ze zitten deze zaak te beredeneren, alsof het buiten hun hart omgaat.

„Houd je wel een beetje van me, Riek?” vraagt hij zacht en dringend.

Met een hulpeloos eerlijke oogopslag kijkt ze naar hem op.

„Ik mag je graag, Coen, maar een vrouw in mijn omstandighede heeft geen tijd meer om an zulke dinge te denke.”

„Ze heeft ogen als een opgejaagd dier,” denkt hij, toch bezeerd door haar eerlijkheid.

Hij loopt om de tafel heen en legt zijn hand op haar blonde, kroezige haar.

„Denk d'r nog is over, meid,” zegt hij zacht. „Over een paar dage kom ik terug.”

Wanneer hij vertrokken is, blijft Riek lang met het hoofd in de handen geleund zitten. Ze is zo moe. . . . zo eindeloos moe. Ze is zo murw geslagen door het leven. Wanneer zij Coen neemt, zal ze bescherming vinden.

En haar kinderen zullen een stiefvader hebben. Hij zal goed zijn voor haar kinderen. Hij weet wat het is hartelijkheid te ontvangen, stelt ze zich gerust.

En haar vader en moeder?

Haar ouders zullen een verbintenis met een ongelovige man vreselijk vinden, maar zij zullen haar hun toestemming niet weigeren.

Coen is uit een gemengd nest. Hij zelf gelooft niets.

Zij haalt haar schouders op.

Kees, haar eerste man, was dooplid van de Hervormde Kerk, toen hij met haar trouwde. Hij is om haar van kerk veranderd. Maar wat had het te betekenen gehad? Toen zij pas getrouwd waren, was hij met haar naar de kerk gegaan. Doch toen er kinderen kwamen; zijn ze allebei uit de kerk weggebleven.

Wat geeft dat alles ook? denkt ze. Wat kan een mens beginnen tegen Gods altijd straffende hand?

Wanneer ze met een ongelovige man trouwde, zondigde ze. Dan had ze Gods oordelen te wachten. Maar die oordelen kwamen toch wel.

Het is al laat, wanneer ze naar bed gaat. Jozientje is als alle avonden nog wakker.

„Je druipt van 't zweet,” zegt haar moeder. „Schik is wat naar de muur. Moeder heeft haast geen plaats.”

„Wat was oom Coen vanavond gauw weg,” zegt Jozientje.

„Kleine kindere motte niet alles zo hore. Die motte slape as ze naar bed gebracht zijn.”

„Maar ik zal niks an opoe verklikke,” zegt Jozientje wijs.

„D'r valt niks over te klikke. Moeder wil nu eenmaal niet, dat je over huis praat.”

„Maar tante Jaan most gaan kijke, of oom Coen hier was, toen ik bij opoe sliep.”

„Ga nou maar slape.”

Rusteloos wendt Riek zich om en om zonder de slaap te

kunnen vatten. Waarom heeft Jozientje's opmerking haar zo opgewonden? Jaan had toen toch ronduit erkend, dat ze op haar afgestuurd was. Nu ergert Riek zich dat Jozientje van deze dingen af weet.

Waarom zorgen ze niet, dat zulke kinderen er buiten gelaten worden? Een vrouw, die jong weduwe werd, was er ongelukkig aan toe, denkt ze verdrietig. Terug naar huis kon je niet meer. Je kinderen waren nog te klein om er enige steun van te hebben en niemand ter wereld bekommerde zich om je. Wat bleef haar anders over dan een verzorger te accepteren? De gelegenheid deed zich nu voor. Wat moest er van haar winkeltje worden met haar groeiende schulden? „Houd ik van deze man?” vraagt ze zich af. „'k Mag hem graag en 'k zal goed voor hem zijn, als ik hem neem. Liefde is goed, als je negentien of twintig jaar bent.”

Op Kees was ze verliefd geweest en het had toch haken en ogen gegeven. Niet dat het een ongelukkig huwelijk was geworden. Dat werd het met Coen ook niet. Aanpassen moest je je altijd. Maar ze mochten elkander en wanneer je dan je verstand gebruikte, ging het immers altijd goed!

Moe van het denken, valt ze eindelijk in slaap zonder tot een besluit te zijn gekomen.

Een stralende zomerdag. Een uittocht uit de warme stad van Zondagsmensjes, die uit wandelen gaan.

Moeders duwen de kinderwagens, houden af en toe stil om wat van de in de wagen gepakte proviand aan de altijd-dorstige en altijd-hongerige kleinen te geven.

Vaders slenteren er naast, de handen in de broekzakken van de gekreukte zakkerige confectiepakken.

Kinderen draven van hun ouders weg en hollen weer terug als jonge speelse honden.

Paartjes wandelen, elkaar verliefd omvattend, de nodende polder in.

Riek duwt Freek's wagentje en houdt Jozien bij de hand. Ze kijkt naar de paartjes, die geheel in elkaar opgaan. Zo zou zij nu eigenlijk ook moeten lopen met Coen. Ze lacht van stille pret om dat dwaze denkbeeld.

Jozientje kijkt blij op naar haar moeder. Moeder lacht gul en dikwijls tegenwoordig. En ze huilt niet meer zoals vroeger. Riek haalt diep adem. Heerlijk was 't hier buiten de drukte van de stad. Coen had haar met de kinderen mee willen nemen naar een uitspanning, maar daar had ze niets voor gevoeld.

„Overdreven vroom ben ik niet, maar ik houd er toch niet van om geen onderscheid te maken tussen de Zondag en de werkendag,” had ze geantwoord. „En ze hoeven ons ook niet samen te zien. 'k Heb er nog geen mond thuis over open gedaan.”

„Mag ik een bouquetje plukke voor opoe?” bedelt Jozien.

„Strakkies gaan we erges zitte,” belooft Riek.

Vlak bij de aanlegsteiger van een Heen- en Weer-bootje zoekt ze zich een plaatsje. Riek zet haar hoed af en trekt het manteltje van haar costuum uit. Netjes was ze nog met dat pakje. Daar was ze nog in getrouwd. Veel gedragen was het niet. Na Kees' dood was ze niet veel meer uitgegaan. Het bleef bij het loopje naar haar moeder.

Diep inhaleert ze de pittige lucht van de pasgeteerde steiger. Jozientje dwaalt heen en weer en plukt de boterbloemen.

Wanneer ze getrouwd was met Coen, zou ze meer tijd hebben om met de kinderen naar buiten te gaan, mijmert Riek.

Als ze maar goed en wel uit het winkeltje was.

Freek, die heeft liggen soezen in zijn wagentje, kraait.

„Daar heb-ie ome Coen op z'n fiets,” roept Jozientje.

Riek kleurt als een jong meisje. Jozientje springt op en holt naar de weg. Coen lacht gelukkig, legt de fiets aan de kant van de weg en vlijt zich naast Riek in het gras.

„Of 'k ook een goeie neus heb. 'k Weet precies waar ik mijn familie kan vinde.”

„Je had het toch niet motte doen,” streeft Riek tegen. „As ze je nou is zien van ons huis. 't Zou ze zo rauw op het dak valle.”

„Je vader en moeder hebbe 't Zondags te druk met in de kerk te zitte.”

„Niet spotte, Coen, daar houd ik niet van. Je mot ieder in de waarde late, waar die in is.”

„Tob maar niet, 't is mooi weer en verder prakkezere we niet.”

„D'r komt een ijsco-karretje an,” waarschuwt Jozien veel-betekenend.

„'s Zondags kopen we niet,” zegt Riek streng.

Maar Coen is al opgesprongen.

„Maar ik wel. Ik ben een heiden.”

Hij holt op het karretje af en komt even later met vier dikke ijswafels terug. Riek wacht hem hoofdschuddend op, maar hij lacht haar reprimande weg.

„Gauw opete, meid, anders smelt het ijs.”

„Freekie mag geen hele wafel hebbe,” zegt Riek. „Ik zal hem wel van de mijne mee late happe.”

„Dan delen Jozien en ik het ijssie van Freek,” lacht Coen.

„Die Jozien is zo'n holle-bolle-Gijs.”

„'t Was niet nodig geweest, dat je op Zondag kocht,” houdt Riek voet bij stuk. „'k Had van alles meegenome. Kerse en nog een snoepie ook.”

Coen heeft zich languit in 't gras laten zakken en kijkt naar de strakke, blauwe lucht.

„Och wijfie, dach-ie nou heus, dat ze daar bove met een zakagenda in d'r hand bijhielde, of jij op een verkeerde dag kocht?”

Riek zwijgt bezeerd. Hij moest toch niet zo spottend spreken over zulke dingen.

Wanneer Jozientje wat weggedwaald is, vraagt ze zacht:

„Heb-ie nooit wat an je geloof gedaan, Coen?”

Deze haalt de schouders op.

„Tot me moeder d'r dood ben ik wel eens naar de kerk ge-gaan. Me moeder was Rooms, maar me vader was niks. Later kwam ik nergens meer.”

„Heeft geen enkele kerk zich verder om je bekommerd?”

Coen lacht. „Jawel, d'r is nog wel een paar keer een pastoor bij vrouw Voors geweest, maar dan hield ik me niet thuis.”

Riek trekt zwijgend wat grassprietjes uit de grond. Coen wil telkens speels zijn hand op de hare leggen, maar ze trekt die terug met een waarschuwende blik op Jozientje.

„Coen, zal je goed vinde, dat ik de kindere in mijn kerk laat

dopen? Ook de kindere die ik misschien nog met jou krijg?" Hij richt zich op en kijkt haar vol en warm aan.

„Zeg dat nog eens, vrouw.”

Riek bloost en schudt het hoofd.

„'t Gaat nou om 't geloof. Ik wil de kindere op een christelijke school hebbe.”

Coen lacht zijn jongensachtige lach.

„Voor mijn part maak je d'r nonnetjes en paters van. O nee, dat kan niet in de Protestantse kerk.”

„Wees nou is ernstig, Coen. Wat nou allemaal zo eenvoudig lijkt, zou later moeite kunne geve. Ik ben al getrouwd geweest. Ik weet hoe 't gaat. In het begin wordt alles goed gevonde, maar later....”

„Je mag de kindere opvoede zoals je wil, Riek. Ik bemoei me d'r niet mee. Jullie kunne bidde en danke an tafel, 't laat me allemaal koud.... Of nee, eigenlijk vind ik het nog wel zo goed, as er wat vromigheid in een kind gebracht wordt. Later gooie ze 't vanzelf over boord.”

Riek voelt toch weer een lichte onrust na dit gesprek, maar strijd brengt het haar niet. Ze weet dat ze niet meer terug zal komen op haar eens genomen besluit. Ze kan niet alleen optornen tegen het harde, rauwe leven en daarom zal ze leunen op Coen's sterke arm.

In de verte draait langzaam en statig één van de Heen-en-Weer-boten naar de steiger.

„As we eens een tochie maakten,” stelt Coen voor. „We komen dan vlak bij je huis aan.”

Riek wil tegenwerpen, dat ze niet gewend is op Zondag te varen, maar de angst voor zijn luchtige spot weerhoudt haar.

„Fiets jij dan door, als we aankomen?” vraagt ze zacht.

Jozientje staat opgetogen naast moeder op de steiger te wachten. Ze vindt het heerlijk op het water en wanneer de loopplanken uitgelegd worden, wacht ze vol ongeduld.

„Even wachten, meid,” waarschuwt Coen. „Dan ga je op de rug van een paard aan boord.”

Met een forse zwaai zet hij haar op zijn schouders. Riek duwt Freekje's wagentje er achteraan.

„Goeiëge lobbjes toch,” denkt ze vertederd. „Hij is met ons op

stap, of we zijn gezin zijn. Een vrouw en twee kinderen. Als hij wilde, had hij een frisse, jonge meid kunnen krijgen."

Coen op zijn beurt kijkt stil en vergenoegd rond.

„Vier stuks, dat benne me vrouw en me kindere," zegt hij plagerig knipogend tegen Riek, wanneer de controleur komt.

„Een blok an 't been," noemde Jan en alleman het, wanneer je een weduwe trouwde. Maar hij was blij, dat hij na al die jaren van eenzaamheid deze vrouw met haar kinderen had om voor te zorgen.

En hij zou goed voor hen zijn. Ze zouden niet voelen, dat ze een stiefvader hadden.

En in uitbundige vrolijkheid trekt hij een reeks rare gezichten tegen Jozientje, die haar doen schateren van de lach.

HOOFDSTUK XIII

Een gonzende bromvlieg brengt onrust in het middagdutje van opoe Goejegeburen. Maar wanneer de brommer met zijn blauw-groene, glanzende lijf zich op opoe's neus zet om daar zijn achterpoten wat op te wrijven, is het gedaan met opoe's rust. Nijdig is ze met de handstoffer in de weer tot de waaghals met verpletterd lijf tegen het gele rolgordijn kleeft.

„Bah,” griezelt opoe. „Een vlek op m'n rolgordijn. Morgen maar effe met wat lauwwater proberen de viezigheid er weer uit te krijgen.”

't Zou beter geweest zijn, wanneer het direct gebeurde, maar vandaag was 't Zondag.

„Hoe laat is 't, Siene?”

„Tijd voor de kerk... opstaan.”

Opa, die zich voor zijn Zondagsdutje uitkleedt, alsof het nacht is, zwaait zijn kromme schippersbeentjes uit het bed en begint zich geeuwend aan te kleden.

„Ga je ook naar de kerk?”

Opoeschudt het hoofd.

„'k Ben bang, dat ik last krijg van hartkloppinge met die hitte. 't Was me vanmorge al te heet.”

Opa neemt van de kast het gesteven befje, dat het witte overhemd vervangt. Het ligt naast opoe's Zondagse spulletjes: de witte kanten muts met de oorijzers en het zwarte mutsje.

Hij kleedt zich in de vaal-zwart groenige, geklede jas. Hij heeft die geërfd van zijn vader. Hij is er in getrouwd en gaat er iedere Zondag in ter kerke.

Wanneer hij klaar is, drinkt hij zijn kopje thee en neemt het kerkboek, bekleed met een stof, die gesneden lijkt uit zijn jas. Van de tafel raapt hij de drie stuivers en de drie

pepermunten, het kerkgeld en de geoorloofde kerkversnapering.

Met een gemompelde groet loopt hij 't donkere winkeltje door, ontsluit de deur, die onder geen enkele voorwaarde 's Zondags voor kopers geopend wordt en dan drentelt hij, met zijn handen op de rug, kerkwaarts.

Opoe probeert haar gestoorde middagdutje te hervatten. Wanneer het haar niet lukt, neemt ze een blaasje op het kleine plaatsje. Misprijzend kijkt ze naar de rook, die uit verschillende schoorstenen stijgt. Heel wat mensen hebben de was opstaan voor morgen.

„Sabbat-schenders.” Die moesten nu vandaag het goed uit de soda wringen. Kon dat nu niet anders? Zij had morgenochtend toch ook haar was te doen! En dan de domineeswas. 's Zondags kwam er bij haar geen wasketel op het vuur. Op zulke arbeid rustte immers geen zegen.

Er wordt driftig driemaal op het belletje gedrukt. 't Afgesproken teken, wanneer er familie wenst toegelaten te worden. Opoe sloft door het nauwe gangetje naar de voordeur.

„Nee maar, wat zullen we nou hebbe? Ben jij 't? Kom er in.” Moe en verhit van het gesjok over de gloeiend hete straat met de bultige keien, sjort Riek het wagentje in de winkel en wil Freekje er uit nemen.

„Laat mijn dat maar doen,” zegt opoe. „Je heb geen kleur meer op je gezicht. Kom je regelrecht van huis?”

Riek bijt zich op de lip om haar verwarring te verbergen. Ze heeft van te voren gewikt en gewogen, wat ze opoe zou vertellen en waar ze niet over zou reppen, maar 't is of haar moeder haar met haar scherpe blik en directe vragen al de dingen kan ontputselen, die zij voor zich wilde houden.

„We hebben gewandeld in de polder,” zegt ze dan wat kortaf. „De kindere hebbe de buitelucht zo hard nodig.”

Maar Jozientje brengt het gesprek onmiddellijk weer op gevaarlijk terrein.

„We kwame opa tege,” vertelt ze.

De waarschuwendende blik van Riek komt te laat. Opoe kijkt over haar bril haar dochter aan.

„Zijn jullie opa tege gekomme? Die ging toch niet naar de polderkerk? Die ging naar onze eige kerk.”

„Toen we uit de polder kwame, zijn we nog een straatje omgegaan,” zegt Riek en rap praat ze verder om het gesprek op een minder gevaarlijk onderwerp te brengen.

„Die daar aan de overkant hebbe nog gelijk. Die bivakkere zo'n hele Zondag op de veranda. Een mens most er niet uit gaan met zo'n hitte. Alleen hebbe ze 't voordeel, dat ze 's middags schaduw hebbe. Wij zitte nou an de zonkant.”

Opoë antwoordt niet direct. Ze zet op tafel de kopjes van het Zondagse servies uit. Witte kopjes met een versiering van gouden bloempjes. Een heel servies heeft opoe zo. Gekregen met de zilveren bruiloft. Op de koffiekant staat: Ter herinnering aan Uw vijf-en-twintig jarig feest. Dat staat ook op de drie schilderijtjes, die aan de muur hangen.

„Eben-Haëzer” staat er ook op te lezen.

Joziertje weet wat dat betekent. Tot hiertoe heeft ons de Here geholpen. De kinderen wilden, dat opoe er één zou houden en de andere zou ruilen, maar opoe had dat niet gewild. Een cadeau ruilen is een slag in 't gezicht van degene die 't gegeven heeft, had ze gezegd. En 't is niet erg, of we het drie keer aan de muur lezen. Dat is beter dan geen één keer.

Joziertje wordt uit haar gemijmer over serviezen en schilderijtjes gewekt door de snauwerige stem van opoe.

„Die daar,” zegt ze met een hoofdbeweging naar de overkant, „hoef je niet na te doen. Van dat hele zakie deugt niet veel. Ze komme in geen kerk of kluis. Alle Zondag ken je ze op de veranda zien hange met d'r trekharmonica, waar ze d'r hoempa-liedjes op spele.”

„Krijg ik ook thee, opoe?”

„Heb ik ie ooit overgeslage?” vraagt opoe verwijtend. „Hier staat je thee, 'k heb d'r een flinke scheut melk in gedaan.”

Joziertje slurpt hoorbaar de thee en kijkt tersluiks daarbij van opoe naar moeder. Erg gezellig waren die twee weer niet vanmiddag. 't Leek wel, of opoe weer eens een beetje kwaad op moeder was. Maar van 't varen op Zondag wist

ze toch niets en ook niet van oom Coen, die mee was geweest.

Varen op Zondag mocht niet van opa en opoe. Als je vaarde op Zondag, had je God niet lief.

Moeder vond het eigenlijk ook niet goed, had ze gezegd, maar voor één keertje kon 't toch zeker geen kwaad.

Jozientje is er niet helemaal gerust op. God was streng. Maar Hij zal de wereld toch niet laten vergaan om één keer varen op Zondag? denkt Jozientje. Die andere mensen konden niet helpen, dat zij dat gedaan hadden.

„k Geloof, dat ik maar weer is op huis an ga,” zegt Riek, als ze een poosje gezeten hebben.

„Blijf een boterham ete, we hebbe brood genog.”

„k Heb zelf ook nog brood en dat ligt dan maar oudbakken te worde. En dan, Freekje mot op tijd naar bed.”

„Graag of niet.”

Wanneer Riek met de kinderen weg is, zet opoe de kopjes ineen. Zij zet ze bij het vuile vaatwerk in het keukentje, dat daar blijft staan tot de Zondag voorbij is. Jammer eigenlijk, dat ze niet even kan afwassen. Ze had nu zoveel tijd en morgen was iedere minuut weer bezet.

Vlug schuift ze de verzoeking van zich af. Vaten wassen op Zondag, werk doen dat wachten kon tot Maandag. Ze zal er zich niet aan bezondigen.

Zij plukt een ineengedraaid propje papier weg, dat op Jozientje's schoteltje is blijven liggen. Even gedachteloos als het kind het opgevouwen heeft, ontrolt haar grootmoeder het weer.

Maar wanneer er uit het kleine propje papier drie kleine biljetjes komen, wordt opoe wakker. Ze zet haar bril recht. Drie plaatsbewijzen voor de Heen-en-Weer, mompelt ze half hardop, of eigenlijk twee en een half, want er was er één rood gekruist. Een kinderkaartje voor Jozientje, Freek ging voor niets en twee kaartjes voor. . . . Ja, voor wie? Een voor Riek, maar wie heeft het andere plaatsbewijs gebruikt?

Ze hebben dus gevaren op Zondag en er is iemand mee geweest, heeft opoe's speurdersbrein alras ontdekt. Zou zij met die heiden op stap zijn geweest? denkt opoe ongerust.

Wanneer opa thuiskomt, duwt zij hem de gekreukte papier-
tjes toe.

„We motte d'r op af, Maarten. We motte daar haring of kuit
van hebbe. D'r mot daar een stokkie voor gestoke worde,
anders loopt het verkeerd.”

Opa strijkt vermoeid met zijn wit-met-zwarte-balletjes-zak-
doek langs het voorhoofd.

„Laat ze 't zelf maar uitzoeke,” zucht hij. „Wat doet een
ouder d'r an, as z'n kindere 't goede niet wille?”

„Ze waarschuwe voor ze 't eeuwig verderf tegemoet gaan,”
zegt opoe.

„Ze luistert toch niet. Kijk naar Jaan, kijk naar Maarten. Je
ziet ze nooit meer in de kerk,” klaagt opa zacht.

Doch opoe laat zich niet van haar plan afbrengen. Als voor
een Zondagse kerkgang zet zij 's avonds haar witkanten muts
op en verwisselt ze haar stoffen pantoffels voor haar riem-
schoentjes.

En opa Goejegeburen gaat mee. Niet graag gaat hij mee. Hij
vreest Gods toorn voor de afdwalingen zijner kinderen, maar
hij voelt zich niet opgewassen tegen hun jong verzet.

„Satan gaat rond als een briesende leeuw en hij grijpt het
eerst naar het zaad der kerk,” mompelt hij.

Hij herhaalt nog eens, dat opoe maar alleen moet gaan, maar
opoe reikt hem als antwoord zijn slappe, zwarte hoed.

Verwonderd ontsluit Riek de deur voor het ongewone be-
zoek. „Hadde jullie zin in een avondwandelingetje?” zegt
ze, terwijl zij schichtig een blik op de porceleinen pendule
werpt. Coen was gewend zijn Zondagavonden bij haar door
te brengen.

Opoe spreekt geen woord. Voor opa uit gaat zij naar binnen.
Voor Riek de kamer binnenkomt, liggen de bewijsstukken
van Riek's vermoedelijke Sabbats-schending al op tafel.

„Dat hebbe we gevonde,” zegt opoe, haar lippen vast opeen-
klemmend.

Riek is onmiddellijk in de war gebracht. Even overweegt ze
nog, of ze zal zeggen, dat Jozientje de kaartjes van straat
heeft opgeraapt. Maar wanneer zij Jozientje's grote ogen

ziet, die beurtelings van haar naar opoe kijken, laat ze de leugen los.

„As u 't dan wete wil, we hebbe ons vanmiddag over late zette. We ware in de polder en we ware te moei om dat end terug te lope.”

„En wie was d'r bij jullie?”

Riek is niet op deze vraag bedacht geweest. Ze raakt in het nauw en dan begrijpt ze, dat ze nu zal moeten spreken.

„Wie d'r bij ons was?” herhaalt ze langzaam om tijd te winnen.

„Ja, wie d'r bij je was,” knikt opoe. „Freekie gaat vrij mee en Jozien gaat op een kinderkaartje en d'r zijn nog twee kaartjes voor volwassene.”

Riek voelt een woedend verzet in zich opkomen. Was ze een onmondige, dat ze op deze manier uitgehoord moest worden?

„As jullie 't dan persé wete wille, Van Randwijk was bij ons.” Opoe knikt tegen opa met 't gebaar van: heb-ik-het-je-niet-gezegd?

Voor ze verder ter verantwoording geroepen kan worden, komt haastig Riek's bekentenis.

„Van Randwijk heeft gevraagd, of ik met hem trouwen wil.”

Opoe zwijgt. Alle kleur is uit haar gezicht geweken.

„Wat je geantwoord heb, hoef ik niet te vrage.”

„Ik heb „ja” gezegd. Dan kan ik tenminste mijn winkeltje an de kant doen.”

„As dat de enige rede is, ken je bij ons in komme,” zegt opa zacht.

Riek's stem wordt minder hard, wanneer zij het gebogen hoofd van haar vader ziet.

„Vader, wees nou wijzer. Je weet toch zelf, dat dat niet meer zou kenne. Jullie heb zelf ternauwernood je brood. Van Randwijk is goed voor me. Hij zal best voor me zorge. Denk eens an, hij ken een jonge, frisse meid krijge en hij neemt een weduwe met twee kindere om voor te zorge.”

„Een ongelovige uit een verkeerd nest,” steunt opoe. „Het is me dood. Zijn d'r nog geen oordele genog over je huis geweest?”

Riek richt zich op.

„Was ik dan zoveel slechter dan andere mense, toen ik me

man en me kind verloor? As ik nou geslage word, weet ik tenminste waarom. Dan is d'r een rede."

„Spot niet, me kind," zegt opa zacht.

Opoe is opgestaan.

„As je je plan doorzet, kom ik hier niet meer over de vloer," hijgt ze. „Dan ben je me kind niet meer. Ik zag je liever onder de aarde, dan getrouwd met een heiden."

Riek haalt de schouders op.

„Ik kan zo ook niet blijve leve. 't Water is me tot an de lippe gekomme. As ik maar een vast geldje had, dat een beetje toereikend was, taalde ik niet meer naar een man. Die paar gulde pensioen zijn een druppel op een hete plaat."

„Dat smoessie kenne we," zegt opoe hard. „Maarten, ga mee, we hebbe hier niks meer te doen."

Opa volgt zijn vrouw met tegenzin. In het nauwe gangetje steekt hij achter opoe's rug zijn hand uit naar zijn kind met een hulpeloos gebaar.

Riek grijpt de oude, vereelte hand, drukt hem tegen haar wang, die nat is van tranen. Ouwe stakkerd. Dat ze hem dit moest aandoen.

Zonder groet verlaat opoe het huis. Zij komt alleen nog even terug om nieuwe bedreigingen uit te stoten.

„Je hoeft niet te denke, dat je onze toestemming krijgt," waarschuwt ze. „As-ie wil trouwe met een heiden, ga je maar toestemming hale bij 't Kantongerecht."

Coen van Randwijk vindt Riek in een grote ontreddering. Met het hoofd op haar arm snikt ze haar heftig verdriet uit. Coen vraagt niets. Hij heeft haar ouders langs het huis van vrouw Voors zien gaan en hij begrijpt wat er gaande is. Hij laat haar stil uitsnikken, tilt Jozientje, die met grote ontstelde ogen naar haar moeder kijkt, van de stoel.

„Assieblief, Jozien. Wij gaan koffie zette. Wijs jij me as een grote meid waar alles staat, de koffiemole en de koekepan."

„De koekepan om koffie te zetten?" lacht het kind.

„Dan de vergiet maar," grapt Coen.

Samen malen ze koffie. Op Coen's schouder gezeten, neemt Jozientje de koffiepote van de keukenplank. In het kleine keukentje legt ze haar wang vertrouwelijk op zijn hoofd.

„Word je mijn vader, ome Coen?”

„Dach-ie dat ik zo'n dochter wou hebbe?” lacht Van Randwijk. „Wie heb je dat wijs gemaakt?”

„Me moeder heb tege me opoe en opa gezegd, dat ze met je ging trouwe en toen is me opoe kwaad geworden.”

„Dat juffert niet,” zegt Coen. „As jij me hebbe wil, word ik je vader.”

Er komt een goed en veilig gevoel in Jozien's hartje. De herinnering aan haar eigen vader is vervaagd. Eigenlijk kent ze alleen nog de herinnering aan het grote leed, dat over hen kwam, toen hij verongelukte. En de verhalen, die ze tot uit den treure hoort vertellen, houden die herinnering levendig.

„Opoe was kwaad, omdat je niks gelooft,” vertelt Jozientje.

„As-ie nou is bij onze kerk kwam? Dan was alles fijn.”

„Een mens mot z'n hemmetje nooit omkere,” lacht Coen.

„Maar daar mot jij nog maar niet over piekere. Jij krijgt een nieuwe vader.”

Jozien lacht om de dwaze uitdrukking en draagt achter Coen aan de melkkoker met hete melk naar de kamer. Riek is tot bedaren gekomen. Ze heeft haar haren wat opgekamd en haar gezicht gewassen. Zonder te spreken knikt ze Coen geruststellend toe.

„Zet de koffie maar op 't lichtje. As ze getrokke is, zal ik ze wel inschenke.”

Terwille van Jozientje doen ze een spelletje dominee. Pas wanneer Jozien naar bed gebracht is, hebben ze gelegenheid het voorgevallene van die avond te bespreken.

Veel zegt Riek er niet over.

„Heb je 't eindelijk maar is gezegd tege de ouwelui?” spot Coen. „Kolossaal, wat een moed.”

„Ze hadde de plaatsbewijze van 't bootje gevonde. Toen most ik vanzelf wel prate.”

„En hoe namen ze 't op?”

Riek haalt de schouders op.

„We zelle voor 't Kantongerecht motte trouwe. Moeder wil geen toestemming geve.”

Om zijn ergernis te uiten, lacht Coen geforceerd hard en slaat zich op de knie.

„Heb-ie 't ooit zo hore prevele? Een vrouw, die zelf twee kinders heeft, zal voor 't Kantongerecht motte trouwe. 't Lijkt wel, of ik een vagebond ben. 't Beste is, dat ik er zelf eens heen ga. Er zal met die mense toch wel te prate weze?”

Maar Riek schudt het hoofd.

„Begin daar maar niet aan, Coen. Met vader is er nog wel te prate. Hij is alleen maar verdrietig, dat z'n dochter met een ongelovige trouwt en 't is op de keper beschouwd ook niet prettig. Maar moeder is er zo verschrikkelijk onredelijk bij. Daar is geen land mee te bezeile.”

„Affijn,” zegt Coen, „as we 't same maar kenne vinde, ik ben d'r ook altijd zonder familie gekomme.”

Riek antwoordt hier niet op. Zo heel eenvoudig is het probleem voor haar niet opgelost. Ze weet, dat ze het moeilijk zal kunnen stellen zonder haar ouders.

Stil gaat ze van de kamer naar het keukentje. Coen trekt haar tegen zich aan.

„Zal ik je is een raad geve, meid? Je houdt de kindere een poosje weg uit 't groentewinkeltje. Je zal is zien, hoe gauw ze dan bakzeil hale. Ze kenne Jozien toch immers niet misse.” Riek denkt aan de manier, waarop opa zijn karretje voor haar deur inhoudt om naar de kinderen uit te kijken.

„Dat kan 'k niet doen, Coen. As ze zo geen toestemming wille geve, moeten ze 't maar late.”

„En late we nou je ouwers maar is vergete,” vindt Coen, terwijl hij haar onstuimiger dan anders omhelst.

Riek verbergt het hoofd aan zijn schouder.

„Mijn vrouw ben je,” zegt Coen. „Me eige vrouw.”

En het weggeduwde gezicht van Riek, die zich koestert in ongewone hartelijkheid, is nat van tranen om de kloof, die er gekomen is tussen haar en haar huis.

HOOFDSTUK XIV

De buurt is ontstemd over Riek. Lang niet meer zo plichtsgetrouw is ze van 's morgens vroeg tot 's avonds laat op haar post. Buurvrouw Lamers rammelt aan de gesloten winkel deur en gluurt langs de fleurige reclameplaat in de verlaten winkel.

„Die neemt tegewoerdig ook een lopie met d'r zaak.”

Buurvrouw Wassink neemt haar azijnfles ook maar weer onder haar arm.

„Hoe vind je dat nou? Tege etenstijd op stap. Hoe mot ik nou me krootjes zuur krijge?”

„As dat volk je niet meer nodig heb, is 't met de bereidwilligheid gedaan. Ankommende maand gaat ze trouwe met de kostganger van vrouw Voors.”

„Twee stiekemers bij mekaar, vrouw Lamers. Ken u me soms an een scheutje azijn helpe?”

„Loop maar effe met me de trap op. 't Winkeltje zal toch met een half uur wel ope gaan.”

Maar Riek's winkeltje blijft de hele dag gesloten. Freek is bij vrouw Voors en Riek heeft samen met Jozientje een vrije dag genomen om toebereidselen te treffen voor haar trouwdag. Samen genieten ze hun vrijheid op deze stralende zomerdag.

In de electriche tram zijn ze eerst naar buiten gereden om huizen te kijken. Een vrij huisje wil Riek hebben. Niet een etage, waar ze met twee of meer gezinnen op één verdieping moet hokken en de trap met vier gezinnen moet delen.

„As we wat buite de stad gaan wone, hebbe we voor 'tzelfde geld een heel huissie,” heeft ze Coen verteld. „Alleen. . . . jij mot dan zo'n end lope.”

„Er bestaan nog zoiets as fietsen ook,” heeft Coen haar zorgen weggelachen. „Ik neem de fiets en ik ben in een wip heen en weer.”

Met hunkerende ogen heeft Riek de huisjes bekeken. Huisjes met een breed raam en een groen geverfde deur. Een tuintje voor en achter. Daar kon Coen fijn wat in werken. En ook een hok timmeren voor zijn duiven.

Aan een vrouwtje, dat de straat aan 't schrobben was, had ze gevraagd of er misschien ergens een huisje vrij kwam en hoe het boven ingericht was.

„U mag wel even kijken,” had het vrouwtje gezegd, blij dat er een gelegenheid was, met haar fonkelnieuwe boeltje te pronken.

Riek was stil geworden van verrukking. Boven drie kamertjes en beneden een grote woonkamer met een keuken, waar haar tegenwoordige keukentje wel in kon dansen. Een eigen trap en een granieten gangetje. 't Was gewoon een lust!

„Wat hebt u 't allemaal nog keurig,” had Riek bewonderd.

„Ik ben pas getrouwd,” had de juffrouw verteld en met een verlegen lachje had ze Riek in de diepe kast laten kijken, waar de half-opgemaakte wieg een plaatsje had gevonden.

Op het woningbureau, waar het vrouwtje haar heen had gestuurd, had Riek gehoord, dat ze voorlopig nog niet in aanmerking kwam. Zij zou op de lijst worden gezet.

„U hebt een huis, hè; de mensen zonder huis gaan voor.”

„Maar ik woon in een winkel en ik kan die winkel niet voortzetten, wanneer ik weer ga trouwen,” had Riek geklaagd.

„Weduwe?” had de inspectrice gevraagd, naar Jozientje kijkend.

„Ja juffrouw, ik ben weduwe. M'n man is verongelukt en een kind d'r bij. 't Leven heb tot nog toe niet veel moois voor me gehad.”

„Trouwt u een goede man weer?” vroeg de inspectrice met haar aparte belangstelling voor de toekomstige bewoners van haar huizen.

„Een bovenste beste man,” knikte Riek, „en hij heb goed z'n brood.”

De inspectrice knikte haar vriendelijk toe.

„We moeten dan maar eens een uitzondering maken en u wat naar voren schuiven. U krijgt wel bericht van me.”

Blij is Riek weer op de tram gestapt, die haar naar huis terug heeft gevoerd.

„Gaan we naar tante Jaan?”

„We gaan eerst een ijssie ete, hoe vind je dat?”

Jozien krijgt een kleur van blijdschap. In een drukke ijs-salon, waar een schorre gramfoon wat stemming probeert te brengen, lepelen ze hun ijs, dat in een fel-rose, gekleurde bal op het hardstenen schoteltje ligt.

„Niet te gulzig, Jozien, anders krijg-ie kramp in je buik,” waarschuwt moeder.

Langs het raam slenteren wat matrozen met opgedirkte meiden. De jongens willen hun verlofdagen productief maken en genieten zo lang het dag is. Eén van de matrozen drukt zijn meid tegen zich aan en zoent haar ongegeneerd op de fel rode lippen.

Geschrokken kijkt Riek naar Jozientje. Wanneer ze zulke schandelijke dingen niet lieten voor de grote mensen, dan moesten ze het laten voor de kinderen.

Maar Jozientje heeft geen oog voor de straat. Ze kijkt naar de grote ijsbeer, die een passende wandversiering vormt in de salon. Zulke dieren waren er ook in de diergaarde. Ze plonsden maar in het ijskoude water of het niks was. Ze was er met opoe eens naar toe geweest en ze had olienootjes gegooid in de ijzeren kooien. Ze had de meeste olienootjes gehad van de kinderen. Natuurlijk omdat opoe ze zelf in haar winkeltje verkocht. Dan had je ze voor niets.

„Heb-ie je ijssie op?” vraagt moeder.

Tussen het drukke verkeer van ratelende sleeperswagens en toeterende vrachtauto's banen ze zich een weg naar de straat, waar Jaan uit de lampekappen-fabriek gehaald moet worden. Jaan weet, dat haar zus komt. Zij weet ook, dat Riek's verkering een breuk heeft veroorzaakt tussen haar ouders en haar zus.

Na de waarschuwing bij Riek aan huis heeft ze er niet veel woorden aan verspild. Eensdeels interesseert het haar niet genoeg en dan heeft zij genoeg te stellen met de problemen in haar eigen niet vlottende verkering.

Tussen de andere fabrieksmeisjes komt ze naar buiten. Moe

en verlept ziet zij er uit, nu ze niet opgemaakt is, denkt Riek. Jaan knikt hen toe.

„Zijn jullie daar? Dat is in geen eeuwen gebeurd, hè? 'k Heb wat langer schafttijd genomen om boodschappen met je te kunnen doen. Ze maakte kapsies, maar daar trek ik me niks van aan. Ze zitten verlegen om goeie krachten. Ga je mee naar m'n kosthuis?”

„Ben je niet meer bij Rein in?” vraagt Riek verbaasd.

Jaan schudt wrevelig het hoofd.

„Dat geeft al herrie voor je nog getrouwd ben. Jij ben nog zo dom niet, dat je een man neemt zonder familie. Laat hij dan maar vinden, dat 't vlees beter is dan de benen.”

„Een slordige boel,” denkt Riek, wanneer ze bij het huis belanden, waar Jaan haar intrek heeft genomen.

De deur staat open. Over de stoep kruipt een kleuter, die met een touw aan de ijzeren trapleuning vastgebonden is. Het kind strekt de handjes uit, wanneer het een bekend gezicht ziet, maar Jaan schudt het hoofd.

„Niks d'r van, hoor, je zit hier goed. 'k Weet niet, of de burens je binnen willen hebben.”

Riek vindt het niet prettig, wanneer Jaan een ogenblik later van boven roept, dat ze welkom zijn. Langs de uitgesleten treden klimmen ze naar boven.

Moeder grijpt Jozientje's hand, wanneer zij de vettige trapleuning wil pakken. Je kan nooit weten wat voor viezigheid er aan zo'n leuning gesmeerd zit.

In de slordige huiskamer grijpt Jaan's slonzige kostjuffrouw naar haar uitgezakt knoetje en neemt met een vettige vaatdoek haastig een plas gemorste melk van het tafelzeiltje.

„Is dat nou u zuster?” vraagt ze, meewarig het hoofd schuddend. „Zo jong en dan al zoveel mee te hebben gemaakt. Ik was trouwens ook nog maar veertig jaar, toen ik me man verloor. Een juweel van een man, juffrouw.”

Ze pakt de koffiekkan en zet die op het gas.

„U lust zeker wel koffie en de kleine meid melk?” babbelt ze verder. „Sjeneer je niet, mens. We kijke hier niet op een kommetje drinken, hè juffrouw Jaan?”

Riek kijkt misprijzend in de rondte. Die Jaan kroop ook

overal maar in. Ze kwam nog eens een keer met ongedierte te zitten en dan was Leiden in last.

Terwijl Riek haar kop koffie uitdrinkt, die door de scheut koude melk lauwig is geworden, eet Jaan haar boterhammen met bloedworst.

„Ze bidt en dankt niet eens meer voor 't eten,” denkt Riek. „Zo ging het in het leven. Als je de kerk over boord wierp, volgde de rest vanzelf wel.”

Riek zucht. Ze bedenkt, dat ze zelf ook aan het begin staat van een hellend vlak. Ik zal in ieder geval nooit goed vinden, dat mijn kinderen als beesten aan tafel gaan, stelt ze zichzelf gerust.

Terwijl Jaan in de alkoof is om zich wat te verfrissen, probeert de kostjuffrouw Riek uit te horen.

„Was u man er ineens uit of heeft-ie nog een tijdje geleefd? En wat gebeurde er met uw kind? Jaan vertelde me er iets over. 't Is om nooit te vergete as een moeder zo één van d'r kindere weg kan brenge.”

Riek is zeer gereserveerd in haar antwoorden. Dat Jaan haar levensgeschiedenis nu maar tegen zo'n wildvreemd mens had verteld.

Maar de vrouw behoeft geen aanmoediging. Zij babbelt verder. „'k Heb zelf maar één dochter en die heb een meissie, dat zo oud is als de kleine Jozien. En as dat kind ziek is, juffrouw, wie lijdt er dan het meest?”

Ze staat vlak voor Riek en wijst met haar zwart gerande wijsvinger op haar borst: „Dan ben ik as grootmoeder degene, die het meeste lijdt.”

„Kon je nou heus geen ander kosthuis krijgen?” vraagt Riek, wanneer ze later met hun drietjes over straat lopen.

„O jewel, hotel Koomans en Atlanta hadde me wel wille hebbe,” spot Jaan.

„'k Begrijp niet, dat je niet in je dienst gebleve ben,” vindt Riek. „Een fijne dienst en een keukentje met blinkend koper.”

„Waar je 's avonds alleen in kan zitte en dan liefst nog tot elf uur karweitjes voor mevrouw op ken knappe,” spot haar zus wrang. „Trouwens, daar hebbe we 't al is over gehad.”

„'t Zijn mijn zake ook niet. Late we maar is denken over onze boodschappe.”

„Wat had je gedacht te drage op de trouwdag, Riek?”

„Voor mezelf een nieuwe japon en voor Jozien ook een blommetje of een ruitje.”

„Wou je 't gemaakt neme of an de lap?” informeert Jaan.

„Van 't stuk maar,” weifelt Riek. „Gemaakt kope is altijd duurder.”

„Voel je niks voor tweede-hands koop? Dat is goejekoop en sjiek.”

„Martgoed?”

„Martgoed, welneen. We kope het in een winkel. Ik weet wel een uitdragerijtje. Mijn mantelcostuum, dat jij zo mooi vond, was d'r ook vandaan.”

Riek is nog niet overtuigd.

„Je mot met kindere voorzichtig weze. Stel je voor, dat iemand met een kwaal de klere gedrage heb.”

Jaan haalt de schouders op.

„Die klere zijn afleggers van rijk volk en toneelspelers. Ze zulle wel gestoomd worde. 't Is trouwens de vraag, of we voor Jozien slage. Late we is kijke. Dat kost toch niks.”

Het blijkt dat Jaan een bekende klant is in de tweede-handszaak. Riek monstert verlegen de rommelige etalages. Een herenparaplu, wat koperen ketels, een ouderwetse petroleumlamp naast paren uitgelopen schoenen met scheve hakken.

Jaan graait zonder terughouding in de kleren, die op stokjes bij de ingang hangen.

„Kom er in, meid, kom er in,” nodigt een dikke, slordige koopvrouw. „Kijken kost geen geld. Wat je buiten niet ziet, vind je binnen wel.”

„Late we eerst zelf maar is rondneuzen,” zegt Jaan. „We zoeken iets om in te trouwen.”

De schommel verdwijnt naar binnen en Riek stoot haar zuster aan.

„Waarom zeg je dat nou weer? Hang toch niet iedereen alles an z'n neus.”

Jaan antwoordt niet. Ze is bezig een rose-satijnen japon met kanten lubben te bewonderen.

„Kijk toch is wat een rijkdom.”

Fel begerig tasten haar handen langs het soepele satijn.

„Dat is een morgenjapon,” zegt de koopvrouw, Jozientje een trommeltje snoepjes voorhoudend.

Jaan laat de slip terugglijden in de soepele plooiënval. Er is een hunkering in haar ogen, als ze de fluwelen ceintuur streelt.

„Wat voor rijke freule dat gedragen zal hebben?” mijmert ze. In haar verbeelding ziet ze zich in dit gewaad als één van de diva's uit de filmwereld. Ze draagt het over een zijden nachthemd. Ze zit er mee aan een ontbijttafel, overladen met zilver en kristal en een hooggehakt dienstmeisje in 't zwart en wit bedient haar. Ze keert echter tot de werkelijkheid terug en lacht grimmig. Zijden ondergoed was nog wel te krijgen, maar dan moest het gedragen worden onder de uitgestukte fabrieksjurken.

„Wat kijk je lelijk, meid,” zegt de koopvrouw. „Geen spek-
kie voor je bekkie, hè? Dat gaat eerst nog wel is door de
handen van rijkdom.”

„Rijkdom zel je hier niet zien,” bitst Jaan.

„Zou je dat denken?” meesmuilt de vrouw. „Kom hier
's avonds eens om licht en donker.”

„Nou ja, kale nete; mense met lef, maar die geen cente
hebbe.”

„Kom maar eens binnen,” sust de koopvrouw. „'k Heb al
twee japonnen voor je klaar hangen.”

Jaan's schaterlach bij het zien van de bruidsjaponnen ver-
stomt. Een droom van ivoorkleurige zijde met een sleep van
een paar meter lengte.

„Ben je gek geworden, Kee?” schimpt ze bot. „Doe die rom-
mel weg. 't Mot gewoon een geklede jurk weze. 't Is trou-
wens niet voor mijn, maar voor me zus, hier.”

Terwijl de vrouw, giechelend om haar blunder, verder
zoekt, loert Jaan jaloers naar de bruidsweelde. Waarom
moest je toch geboren worden in armoede? Wanneer je toe-
vallig in een deftig huis geboren was, kon je in deze statie
naar 't stadhuis gaan. Dan hoefde je 't niet hier te kopen, dan

liet je het aanmeten in een magazijn, waar de meisjes voor je vlogen op je wenken.

„Bah,” denkt ze, „wat is ons leven toch een surrogaat.”

Met een ontevreden gezicht blijft ze rondrentelen tot Riek haar roept bij een parelgrijs, stoffen jurkje met een zijden ceintuur.

„Jaan, wat denk je hiervan? Niet opzichtig en toch keurig.”

„De juffrouw gaat zeker voor de tweede keer trouwen?” informeert Kee met een hoofdbeweging naar Jozientje.

„Bent u gescheiden?”

„Me man is dood,” zegt Riek verlegen.

„Nou ja, uw man is dood en de mijne leeft nog. Maar hij heeft me laten zitten, toen ik zo oud was als u. 'k Zou niet weten, waar je meer hartzeer van hebt. Ik heb me na die tijd nooit meer met mannen ingelaten. Als ik nou 's avonds mijn winkeltje sluit en mijn voeten onder mijn tafel steek, weet ik tenminste dat ik rust heb.”

Al pratend heeft ze in het winkeltje lopen rommelen. Zij houdt Jaan, wier koopziekte ze gemerkt heeft, een groen zijden gecapitonneerde avondcape voor met een opstaande kraag van grijs bont.

„Is dat niets voor je? Heerlijk warm 's avonds.”

„De mensen zouden denken, dat ik niet deugde,” lacht Jaan.

„Heb je niet soms nog een gemaakte jurk hangen voor de kleine meid?”

„Mag ik deze grijze jurk onderwijl eve passe?” vraagt Riek.

„'t Is geen gewoonte en een paskamer heb ik niet, maar kom maar even mee naar achteren.”

Met hun drietjes klimmen ze achter Kee naar het kleine opkamertje, waar versleten doch voorname meubels prijken naast fonkelnieuw, goedkoop bazargoed.

Jozientje wordt op de zwart leren sofa gezet en kijkt nieuwsgierig rond. 't Rook hier net als in opa's winkeltje. Ook een beetje muf, maar toch weer anders ook. En wat stond het vol op dat grote buffet. Een paard en glazen schalen en een danseres op de tenen en een grote vaas met papieren bloemen. En op de schoorsteen stond de klok in een rond glazen kastje. Dat had zij nog nooit gezien.

Riek probeert zich te bekijken in de grote, wat verweerde spiegel, die boven de schoorsteen hangt.

„Wat vind je, Jaan?”

„Keurig, meid. Geknipt voor je. En heus niet ouderwets. Ruimte in de mouw. Die modellen staan nou nog in de modeplaat.”

Kee stommelt het trapje weer op en spreidt een paar kinderjurkjes op het rood met zwart wollen tafelkleed.

„Voor kleine meisjes heb ik niet veel,” hijgt ze. „Hier een van wit kazimier, maar dat zal u wel te besmettelijk vinden en dan nog een licht-groentje.”

Jozien bekijkt verrukt het zijden jurkje, dat een bijpassend tasje aan de ceintuur draagt.

„Wat motte die jurke koste?” vraagt Jaan geroutineerd.

Kee strijkt zich bezinnend over het voorhoofd.

„De grijze kan ik geven voor twaalf gulden en de kleine voor vier en een half.”

Jaan geeft de vrouw een verwijtende duw met de elleboog.

„Maak het nou schappelijk,” zegt ze. „Voor die prijs kan me zus ook in een confectiewinkel terecht.”

„Maar dan heeft ze deze stof niet,” zegt de ander koppig. „Ik zal het jullie samen laten voor zestien gulden, maar dan ook geen cent minder.”

Riek bedenkt zich met haar vinger aan de lip. Twaalf gulden voor haar, dat ging. Maar vier gulden voor Jozien. Neen, dat was te veel.

„Voor dertig cent de el heb ik al een aardig ruitje zien legge,” fluistert ze, wanneer Kee in haar keukentje verdwijnt.

Jozien strijkt met haar vinger over het tasje.

„Here, laat me moeder die jurk toch neme,” bidt ze zonder woorden.

Maar dan herinnert ze zich opoe's woorden: „Van ijdelheid moet God niets hebben,” en Jozientje zucht. Er bleven niet veel dingen over, waar de Here God niet boos over werd. „Ik zal d'r wel wat bij legge,” zegt Jaan goedig. „Je ben dan ook van 't gepas en gemeet af, moet je denke.”

Kee — zakenvrouw als ze is — presenteert monter de snoep-

trommel aan alle drie. En Jozientje kreeg er nog drie extra. Op één been kon ze niet lopen en je zou eens zien, hoe chique ze er uit zou zien in dat mooie kleedje.

„Geeft het nog een trouwfeest?” informeert Jaan, voor ze uit elkaar gaan.

Riek maakt een afwerende beweging.

„Vind je dat de omstandighede daarnaar zijn?”

„k Begrijp die kinderachtigheid van vader en moeder ook niet,” moppert Jaan. „Late ze je toestemming geve.”

Riek haalt moe haar schouders op.

„Het betekent voor hen heel wat, dat ik met een ongelovige man ga trouwe.”

„Ik heb er eerst ook zo over gedacht, maar nou ik Coen ken....”

„Ze trekke toch an 't kortste end,” zegt Riek.

„Ze plage d'r eige 't meest,” knikt Jaan. „As je wist hoe vader hunkert naar de kindere. Moeder praat d'r niet over.”

De woorden van Jaan laten Riek niet los. Ze ziet in gedachten vaders gebogen gestalte door de straat gaan. Moe en krom gewerkt. En zij onthield hem de kinderen.

Wanneer Riek met Jozientje op de drukke brug loopt, zegt ze: „Morge mag je weer naar opoe toe.”

„We zijn toch kwaad,” zegt Jozientje wijs.

„Daar moete kindere d'r eige maar niet mee bemoeie,” wijst moeder terecht.

En de volgende morgen bezoekt Jozientje voor het eerst in weken opa en opoe weer. Maar voor ze gaat, wordt haar flink de wacht aangezegd.

„Niet over moeder prate en geen mond losdoen over oom Coen.”

„En van de jurk?” vraagt Jozien met een angstige spanning op het gezichtje.

„Nou ja, daar steekt niks in, dat je een nieuwe jurk heb gekrege. Maar vertel niet, waar we die gekocht hebbe.”

„Dat weet ik toch ook niet eens,” lacht Jozientje.

Opa en opoe kunnen hun ontroering nauwelijks verbergen, wanneer Jozientje bij hen binnenstapt.

„Och, me kind, ben je daar?” zegt opa en hij kan zijn ontroering nauwelijks bedwingen, als hij het kind omhelst.

Opoë kijkt onbewogen toe, maar ze verwent het meisje met pinda's en vijgen. Ze neemt zich voor, niet naar haar dochter te vragen, maar toch kan ze niet nalaten, in de loop van de morgen Jozientje wat uit te horen.

„Gaan jullie verhuizen uit de winkel?”

En Jozien, alle goede voornemens ten spijt, vertelt van het huisje met de tuin en over de nieuwe jurk laat ze heel wat meer los dan met haar moeder was afgesproken.

„Ik heb een groene zijje gekrege met een tasje opzij en moeder een grijze. O, zo'n fijne.”

Jozientje klakt met haar tong om de graad van deftigheid aan te geven.

„Tante Jaan is mee geweest om ze te kope.”

„En die fijne meneer zel ze wel betaald hebbe,” mompelt opoe binnensmonds.

Verder durft opoe niet veel over de kwestie te zeggen. Ze is veel te bevreesd, dat Riek 't kind voorgoed weg zal houden. Maar wanneer zij de aardappels zit te schillen en Jozien de peultjes uitdopt en telkens in de hoeken en gaten moet kruipen om de wegspringende doppers op te zoeken, probeert ze toch met zijdelingse opmerkingen de kwestie te benaderen zonder kwaad te spreken.

„Je mot altijd naar de kerk blijve gaan, me kind,” zegt ze.

„Je ben gedoopt en je hoort in de kerk thuis. 'k Waarschuw je maar van te vore, want de duivel gaat rond als een briesende leeuw. Weet je wel, dat opa je een keer plaatjes liet kijke in dat boek van de martelare? Dat ware vrome mense, die om hun geloof gemarteld werde. Geloof en ongelooft hebbe mekaar nooit verdrage.”

Jozientje rilt van afschuw. Ze herinnert zich de gruwelplaatjes nog heel goed. En oom Coen was ook ongelovig.

„Zou oom Coen ons kwaad willen doen?” vraagt ze met een angstig gezichtje.

Opoë haalt de schouders op.

„Daar wil ik afblijve. Dat zelle we af motte wachte.”

Stellig heeft opoe's wantrouwen iets anders op het oog dan geloofsvervolging, maar zij heeft in Jozientje's hart onrust gezaaid.

's Avonds, wanneer Jozien met Coen thuis aan 't stoeien is, vergeet ze weer wat opoe zei. Tòt ze op zijn knie zit uit te rusten. Dan friemelt ze aan de knoop van zijn jas en informeert, terwijl ze hem onderzoekend aanziet: „Oom Coen, as je getrouwd ben met moeder, ben je dan lelijk tegen ons?” De schaterlach van Van Randwijk is bitter en hard.

„Reken maar,” spot hij. „Ik breng een koffer met gruwelwerktuige mee. Ik zal jullie wel klein krijge.”

Maar dan betreft zijn gezicht.

„Wie heeft je die onzin wijs gemaakt?”

„Opoe zegt, dat de mense van de kerk vroeger gemarteld zijn,” vertelt het kind argeloos.

Riek kleurt. Zonder overleg met hem heeft ze Jozien naar haar moeder laten gaan.

Wanneer Jozientje naar bed is, begint Van Randwijk over dat afgelegde bezoek.

„Was dat nou verstandig van je, Riek, om het kind naar huis te sture?”

„'k Had zo'n meelij met de ouwe man.”

„Je hoorde hoe ze je meelij met hen beloonden. Vind je het wat om dat onnozele kind zo onrustig te make? 't Is nogal een kunst om wat gruwelverhale uit de ouwe tijd op te hale. Dat ziekelijke gedweep van jullie.”

Het „jullie” van Coen doet Riek pijn. Het doet haar klaar en duidelijk zien, hoe groot de scheiding eigenlijk wel is. Ze kijkt op haar verstelwerk.

„Late we d'r maar niet over vechte,” zucht ze. „'t Bloed kruipt toch waar 't niet gaan ken.”

„Ik ben heus niet hatelijk, maar van dat gestook houd ik niet. 't Was het beste maar, dat er nooit zwartrokke over de vloer kwame,” windt Coen zich op.

„Geen dominee of ouderling zal ik hier buiten de deur houwe,” zegt Riek.

Er wordt verder gezwegen, maar nors en dreigend hangt de stilte tussen hen.

Vlugger dan ze gedacht heeft, krijgt Riek gelegenheid te bewijzen, dat ze gemeend heeft wat ze zei. De oudjes heb-

ben Riek's voorgenomen huwelijk, dat niet kerkelijk bevestigd zal worden, onder de aandacht van de kerkeraad gebracht. En dominee Heyster heeft besloten, het afgedwaalde schaap te bezoeken.

Dominee Heyster komt niet met een hart, dat overvloedig van liefde met het verdoolde lid der gemeente. Hij deelt zijn gemeenteleden in twee groepen: de schapen en de bokken. De schapen gaan twee keer naar de kerk, komen aan het Heilig Avondmaal en laten hun kinderen op tijd dopen of bezoeken als dooplid getrouw de catechisaties. Voor deze schapen is de dominee vol ijver. Zij kunnen rekenen op hem.

De bokken echter willen niet in het gareel lopen. Ze verlaten de afgebakende weg en verstoren de goede orde. Dominee Heyster heeft niet veel geduld met hen.

Oprechte Christenen noemt hij zijn trouw kerkende leden.

„Waarom blijven zij lid van de kerk?” mort hij over de anderen.

Een goed en trouw dienaar des Woords, maar die toch niet genoeg voor ogen houdt met wat voor grote liefde zijn Meester het afgedwaalde schaap in Zijn armen nam en het thuis bracht. Wanneer hij Riek bezoekt, heeft hij bovendien nog een slechte dag. Hij heeft pas een aanval van asthma gehad en laat zich hijgend op een stoel zakken. Riek begrijpt wel met welk doel de dominee gekomen is. Zij heeft het dwaze gevoel, dat zij direct de schuld is van zijn asthmatisch gejaagde ademhaling en vraagt: „Kan ik iets voor u doen, dominee? Wat suikerwater maken bijvoorbeeld?”

Dominee Heyster wuift de ongewenste bezorgdheid weg.

„Let er maar niet op. Ik heb er zelf weinig last van.”

En dan valt hij meteen maar met de deur in huis.

„Kind,” zegt hij, zijn voorhoofd fronsend, „ik heb je op de catechisatie gehad vroeger. Ik heb je getrouwd, je kinderen gedoopt, ik heb je bijgestaan toen je je man verloor. Nooit had ik kunnen denken, dat er zo weinig ernst in je stak.”

Riek slaat haar grote, droeve ogen naar de oude man op.

„Zo moet dominee het niet opvatten. Maar heeft dominee wel eens nagedacht hoe moeilijk het is voor een weduwe om door het leven te komen? Als je man pas gestorven is, be-

loven de mensen je vriendschap en hulp. Maar ze vergeten je zo gauw en dan.... Je hebt geen steun meer. Je verzorger is weggenomen.... de moeilijkheden kunnen zo groot worden.” „Dus,” zegt dominee Heyster, „er is hier in de eerste plaats geen kwestie van liefde. Maar dan....”

Riek valt hem in de rede: „Mijn toekomstige man is er één uit duizenden. Met niemand zou ik liever willen trouwen.”

Dominee Heyster schudt ongeduldig het hoofd.

„Je kent het spreekwoord: „Het juk aangaan met een ongelovige”. Een waar woord. Verkoop je ziel niet voor wat zilverlingen.”

Riek schudt het hoofd.

„Dominee begrijpt me verkeerd. Ik trouw niet om het beter te krijgen. Ik heb geen keus meer. Het water is me tot aan de lippen gestegen.”

„Wanneer de nood het hoogst is, zendt God Zijn uitredding.”

„Deze man kan ook door God gezonden zijn om mijn gezin te redden, dominee.”

Dominee Heyster rilt.

„Een ongelovige man? Dacht je, dat God daarvoor een ongelovige nodig heeft?”

Hij staat op. Driftig deponeert hij met een harde slag zijn stok met zilveren knop op de tafel.

„Je zult eens zien, wat voor klachten je binnenkort hebt en dan is de kerk weer goed.”

Die stok van dominee Heyster. Hij verstoort de rust en de onrust van het kleine kamertje. De slag is doorgedrongen tot in het winkeltje, waar Jozientje bezig is een klant aan een pond zout te helpen.

„D'r valt achter wat,” zegt de buurvrouw.

Jozientje had aan het verstoorde gezicht van de dominee gezien, dat zijn bezoek niet veel goeds voorspelde voor haar moeder. En nu die slag! Jozientje's willige fantasie toont haar haar moeder, aangevallen door een vreemde man. Ze smijt de zoutschep op de toonbank en bekommert zich niet meer om de kantelende zak, waaruit het grofwitte zout over de schaal morst.

„'t Is zonde,” zegt de buurvrouw en ze maakt haar vinger nat om er een frauduleus likje van te nemen. Jozientje loopt naar achteren. Om het hoekje van de deur gluurt ze, of er gevaar dreigt.

„Kan je 't niet af, Jozien?” vraagt Riek, blij met de afleiding. Hulpeloos kijkt Jozientje van moeder naar de dominee.

„Vindt u goed, dat ik even in de winkel help, dominee?”

„Ik ga dan maar gelijk,” zegt dominee, „we zijn hier toch uitgepraat.”

Dominee Heyster verlaat met een korte groet het huis. Zijn zilver gemonteerde stok tikkelt nijdig op de tegels.

Er heeft in Riek een verlangen gebeefd om uit te praten met haar dominee al haar moeite en al haar verdriet. Maar er was een slag met een stok. Er had een gebed kunnen zijn, een gebed waarin dominee de noden van zijn opgejaagd schaap bij het Kruis bracht.

Er was een slag met zijn stok. Die verstoorde de rust en veranderde de onrust van een verdoold schaap in een nijdige, onverschillige wat-kan-het-mij-schelen-rust.

Het verslag, dat bij de kerkeraad belandde, was milder dan de dominee het eigenlijk gewenst had. Een onwillig schaap, dat binnenkort in aanmerking zou kunnen komen voor censuur. Zo heeft dominee Heyster het geval willen signaleren. Maar ouderling Harmsen, met wie hij het geval besprak voor het ter kerkeraad kwam, had het hoofd geschud.

„Niet te vlug van stapel lopen, dominee. Met geduld kan nog zoveel terecht gebracht worden.”

„Ik ben langer dominee dan vandaag, Harmsen,” broemt dominee Heyster. „Na een huwelijk met een totaal ongelovige is de kans op de terugkeer tot de kerk wel heel klein.”

„Goed dominee, een kleine kans, maar dan toch nog een kans. Christus' arm is onverkort, ook na dat huwelijk.”

Zo'n Harmsen, zo'n eenvoudig mannetje. Hij loopt maar achter een broodkar en veel intellectuelen in de kerk zeggen, dat hij maar eens plaats moest maken voor een man, die wèl ter tale is. Zo'n mannetje verandert toch nog het voornemen van de dominee. En een intellectueel is hij toch niet.

HOOFDSTUK XV

De zomer verdruilt in klamme regendagen. De primitieve zonneschermen van geel katoenen tweepersoonslakens, gespijkerd op een stok, worden niet uitgespannen over de armoe-veranda's. En de gramofoons en radio's schetteren 's Zondags en op de lange avonden achter opgeschoven ramen.

Het ruikt muf in de huizen en 's morgens ligt er op de vloer het slijmerig-zilveren spoor van een week slakkenlijf.

Jozientje's vingertje heeft er over geaaid en zij heeft gedacht aan kabouters en elfjes, die 's nachts in huis zijn geweest. Oom Coen heeft haar ingeleid in de sprookjeswereld, waarvan Jozientje tot nog toe niet gehoord had en waarvan opoe niets wil horen.

„De vent lijkt wel zot,” heeft opoe in machteloze woede tegen opa geklaagd. „Hij doet dat schaap verhalen over een kind met een rood mutsie op, dat opgegete wordt door haar grootmoeder. Lelijke heiden. Laat-ie 't kind vertelle over de waarheid uit de Bijbel. Maar daar weet-ie zelf niks van.”

„Late we blij zijn, dat 't kind hier nog een goed woord meekrijgt,” heeft opa gesust.

Riek had verteld hoe het zilveren spoor op het koeharen karpel kwam.

„Afblijve, Jozien, daar heeft vannacht een vieze slak gekropen.”

Jozientje heeft trillend haar vinger teruggetrokken bij de gedachte aan het bleek-weke lijf met de spokerig tastende kop, dat nu nergens meer te ontdekken is.

„Ken een slak in je bed komme, ome Coen?”

„Jewel,” grapt Coen, „ik werd vannacht wakker omdat er één an me grote teen hing.”

Een waarschuwend hoofdschudden van Riek doet hem zijn fout herstellen.

„Slakke komme niet waar mense zijn, kind. Je heb toch nooit een slak in huis gezien als het licht is.”

„En as je 's nachts opstaat, ome Coen?”

Hij knikt en tilt haar op zijn schouder.

„Daar heb ik nog nooit tijd voor gehad. Dat zulle we doen, as ik bij jullie kom wone in ons nieuwe huis. Dan blijve we een nacht op en gaan we op de slakkejacht. Moeder, late we flink wat zout uit de winkel meeneme. We hebbe nou alles hier voor niks.”

Een zonnige glimlach ontspant Riek's ernstige gezicht. „Moeder” noemt hij haar nu en 't is haar goed. 't Is of hij met die benaming de oudere rechten van de kinderen erkent.

De regendagen hinderen Riek niet. Er is een stille vreugde in haar. Ze luistert naar het lustige gebabbel van haar kleine meid, die in deze zorgeloze sfeer al rustiger wordt. Zij zullen weggaan uit deze omgeving, die vergroeid is met narigheid. De sleutel van haar nieuwe huis heeft zij al veilig geborgen. Drie weken van te voren heeft ze het huis mogen huren.

En zij hoefde het zelf niet schoon te maken ook. Een buurmeisje heeft het in ruil voor wat boodschappen gereinigd. En blij heeft Riek de volgende dag geluisterd naar het opgetogen relaas van de moeder van haar werkstertje.

„Dientje vond het gewoonweg een rijkeluihuis. Drie slaapkamers en een tuintje bij het huis. Om van te watertanden. Ik kom ook is kijken as u er zit. As d'r voor ons soort mense ook nog is zo'n huissie was weggelegd! Maar wij blijve hokke in onze krotte éénhoog, tweehoog en driehoog tot onze dood toe.”

„De huur is daar niet zo veel hoger dan hier,” had Riek gezegd.

„'t Is veel te ver van 't werk van me man en van de school.” Riek had afwezig geknikt en de post opgenomen, die de postbode op de toonbank neergelegd had. Een paar kaartjes en een brief.

De buurvrouw had veelbetekenend gelachen.

„Je kan wel zien, dat je de bruid ben. Heb je 't in de krant gehad?”

Riek maakte een elleboogbeweging en schudde haar hoofd.

„Van Randwijk stond d'r op, dat er kaartjes gestuurd werde. Naar de febriek en naar een paar kennisse en naar een handjevol femilie. Een eenvoudig kaartje met 'n gewone letter. Het had als een verontschuldiging geklonken.

„'t Is voor hem voor de eerste keer, dat mot je niet uit 't oog verlieze,” had buurvrouw onderwezen. „'t Is al prachtig mooi, dat-ie een weeuw neemt met twee bloeie van kindere. Maar voor wat fleurigheid moet u zorge. Zeg u zelf.”

Samen met Coen bekijkt Riek 's avonds de kaartjes.

„Allemaal name van de febriek,” zegt Coen.

Riek neemt een envelop van het buffet en reikt hem aan haar toekomstige man.

„Dit is gekomme van je stiefmoeder.”

Met spot in zijn ogen bekijkt Coen het kaartje, dat bij het openvouwen een paar ineengestremgelde handen laat zien, omgeven door hard-blauwe vergeet-mij-nietjes en rode, knobbelige, satijnen rozen.

„Dat likene wel roje kolen,” lacht hij grimmig. „Wat heeft ze zich uitgesloofd. Ik denk, dat ze op een bruiloft rekent. Niks hoor. 't Gaat allemaal buiten haar om.”

„'k Zal er Jozien gelukkig mee make, ze wou 't zo graag hebbe.”

Riek schuift de kaart in de buffetla en neemt er een briefje uit, geschreven met beverige lettertjes. Na een korte weifeling schuift ze het Coen toe.

„Dit is een berichtje van Kees z'n moeder, Coen. Misschien wil je 't liever niet leze. Ze schrijft, dat ze 't niet prettig vond, dat ik haar een kaartje heb gestuurd zonder meer. Ze had een brief van me verwacht.”

Coen leest het briefje, glimlacht meewarig over de botte fouten en schudt het hoofd.

„As je 't mijn vraagt, Riek. Het was ook niet erg mooi van je om dat ouwe mens alleen een kaartje te sture.”

„'k Durfde niet anders tegenover jou, Coen.”

Maar dan verstrakt Coen's gezicht. Hij maakt een hoofdbeweging naar het portret van Kees.

„Ben ik dan ooit zo kleinzielig geweest wat hem betref? As je mijn een plezier wil doen, ga je dat ouwe mensje vandaag

of morges is opzoeke. Je neemt Jozientje maar mee. 't Is dat mens d'r kleinkind."

„As 'k mag, 'k Zou 't wel prettig vinde."

Bij zijn afscheid neemt hij Rieks gezicht tussen zijn handen. „Riek, onthou dit van me: ik zal alles doen wat in mijn vermogen is om jou en de kindere wat geluk in 't leve te brenge. Zie me nou nooit as boeman. Je heb al narigheid genog gehad in je leve."

Riek luistert in het donkere winkeltje naar zijn wegstervende voetstappen. Een goed hart had hij. Hij dacht alleen maar aan haar moeilijkheden. Hij had toch zelf ook niet zoveel geluk gehad tot nog toe.

„'k Zal op mijn beurt ook voor hem doen wat ik kan," neemt zij zich voor. „Hij is het dubbel en dwars waard."

Samen wachten Riek en Jozientje te midden van het gestremde verkeer bij één der bruggen in het hart van de stad. Dicht tegen haar aangeleund kijkt Jozientje naar de ophaalbrug, waarvan één zijde zich geheimzinnig — als door eigen kracht bewogen — opricht.

„Nou is-t-ie meteen geveegd," lacht ze. „Alle paardevijgen zijn d'r afgerold."

Langzaam glijden wat schuiten aan, tartend met hun traagheid het jachtig stadsverkeer, dat verstard is tot onrustig wachten. Paardehoeven ketsen ongeduldig de bultige keien. Jozien trekt haar moeder een eindje achteruit om verder weg te zijn van de dampend bruine, kolossaal lijkende paardelijven.

Een tramconducteur wacht met zijn hand op de stuurstang en maakt een praatje met één van de reizigers. Een groepje loopjongens klit bijeen. Half over hun manden geleund, wisselen zij hun gijntjes in ongebonden vrijheid. Ze genieten van de opgehaalde brug. Ze hebben geen haast. Ze observeren het verkeer en hebben er hun op- en aanmerkingen over. Ze trekken hun braniepetten een tikje schuiner over de ogen en spuwen links en rechts. Ze genieten van het stadsbeeld en zijn er vergroeid mee.

„Hallo die kruijeniers-sijssieslijmer."

„Zal ik me late zegge door zo'n pilledraaijer.”

„Is die schuit op weg naar Kersemiss? Kolossaal, wat een vaart.”

„De mesjienes kenne toch niet heet lope.”

„Heila schipper, heb-ie geen contrabande an boord? Neen? An je roje neus zou je 't anders wel zegge.”

Riek luistert geamuseerd, maar toch ook gehinderd naar de heen en weer gekaatste geestigheden. De jongens kwetteren als een stel straatmussen en zo'n kind hoorde die ruwe woorden maar.

„Hallo Riek, wat is dat? Ga je op reis?”

Dwars door de wachtende file baant Maarten zich een weg. Even gegeneerd kijkt Riek naar de slordige bootwerkerskieren van haar broer. Een net werkmanspak was niet erg, maar deze gescheurde overall! 't Was niet voor de eerste keer, dat ze Maarten ontmoette. Een paar maanden was hij bij haar weggebleven. Toen hij had gehoord van Riek's voorgenomen huwelijk, was hij weer komen opdagen. Met geen enkel woord had hij op de pijnlijke geschiedenis gezinspeeld. Over haar huwelijk had hij weinig gezegd.

„Je ben oud en wijs genoeg om je eige boontjes te doppe en wie z'n gat brandt, zal zelf de blare wel voele,” had hij opgemerkt. „Alleen vind ik 't flauw van moeder om jullie voor 't gerecht te hale. Maar zo zijn ze. Ze zijn dom genoeg om te denke, dat ze 't op de een of andere manier nog tege kenne houwe.”

Nu neemt hij Rieks koffertje op.

„Mot je naar 't station? 'k Zal je wel effe brenge.”

„Ik kan 't alleen wel af. We gaan vandaag op en neer naar Utrecht. Naar Jozientje d'r grootmoeder.”

Ze zegt niet meer Kees zijn moeder. Ze scheidt afstand tussen zichzelf en de familie van haar eerste man.

Wanneer de brug neerklappt, blijft Maarten toch bij haar. Hij draagt het koffertje en houdt Jozien bij de hand.

„Waarom neem je zoveel bagazie mee als je maar voor één dag gaat?”

„'k Heb wat boodschappe meegenome,” legt Riek uit. „Een half pondje koffie en een pakkie boter. 'k Had ook nog wat

sajet. Incourant goed. 'k Verkoop mijn winkel zo langzaam an leeg."

„Waarom doe je de zaak niet over?"

Riek haalt de schouders op.

„Wie zal d'r een cent geve voor zo'n verlope zaak?"

„Denk ook is om ons, as 't winkeltje helemaal gelijkwideerd wordt."

Even ontmoeten hun ogen elkaar. Maarten slaat de zijne neer voor de spot, die in Riek's ogen twinkelt. Wanneer er wat te halen viel, was de familie present.

„Loop maar is an. 'k Zal wel wat bij mekaar zoeken. 'k Heb ook nog wat kleertjes, die Jozien te klein zijn," zegt ze later toch weer goedig.

Maarten helpt hen de trein in en slentert weer weg in zijn bootwerkersgang, de handen diep in de zakken. Bij de stationsuitgang wuift hij nog even tegen Jozientje.

Riek kijkt hem na en ziet in gedachten het boerenjongetje, dat met klompen aan door hun dorp klotste. Altijd had ze hem uit de moeilijkheden moeten helpen, waarin hij geraakt was door zijn eigen onnadenkendheid.

Zuchtend wendt zij het hoofd af. Wat waren ze nu vervreemd van elkaar. Je leefde met elkaar als gezin en later ging ieder zijn eigen weg. Dat zo iets toch mogelijk was.

Wanneer zij dacht aan haar eigen kinderen Freek en Jozien. De gedachte alleen, dat er een tijd zou komen, dat ze als vreemden zouden zijn. Meestal ging het goed zolang de ouders nog leefden. Maar dan....

Een schrille locomotief-gil voert haar terug naar het heden. Ze knikt tegen Jozientje.

„Fijn, hè meid, zo'n hele coupé voor ons alleen. Eet maar lekker je brood op en kijk niet zo strak naar buite. Dat voorbijdraaie van die bome en huize maakt je duizelig en je zit ook verkeerd. Met je rug naar de lomomotief, dat is het beste."

Jozientje pulkt aan haar brood en voelt wat wagenziekte in haar maagje wringen. Maar ze voelt zich toch goed genoeg om te genieten van het feit, dat ze met moeder naar een

nieuwe opoe gaat, die ze nog nooit van haar leven gezien heeft.

In de kussens geleund is een oud vrouwtje de dag begonnen. Zij is onwetend van de verrassing, die komen gaat en wikt en weegt, of ze zich goed genoeg voelt om op te staan. Maar een buurvrouw beslist voor haar.

„Nee, me lieve ziel, daar is geen sprake van. Och wat, zou jij het te druk hebben? Ik leg je dekens recht en ik zorg voor je natje en je droogje. Een heerlijk bordje soep staat er al te trekken. Een kraamvrouw zou er jaloers op worden.”

Met een vermoeid gebaar leunt het vrouwtje weer tegen de kussens.

„Als 't dan mogelijk is, vrouw Reinders. Hoe zal ik het je vergelden?”

Vrouw Reinders lacht gul en strikt haar mutsebanden nog eens over.

„We zijn oude meujes onder elkaar, vrouw Velthof. 't Is wel goed bekeken van onze huisbaas. Zoveel mogelijk mensen bij elkaar, die kind noch kraai op de wereld hebben, dan ben je op elkaar aangewezen. Ga maar weer lekker dutten. Ik zorg wel voor je boeltje.”

Terwijl het oudje in haar bedstee wat nadut, brengt het krasse buurvrouwtje de kamer wat op orde. Ze kruipt met stoffer en blik over de vloer om het kaalgesleten karpert te reinigen.

Zij is de sterkste van de hele rij oudjes, denkt ze trots. En toch is zij de oudste, vijf en zeventig jaar en ze gaat voor geen buurvrouw op zij.

Handig ruimt zij het kamertje op. Wanneer ze daarmee gereed is, haalt ze de rolgordijnen hoog op en plukt de verdorde blaadjes van de geraniums, die in de vensterbank staan. Keurend blijft ze nog even in de deur staan.

„Zo kan 't wel hè, vrouw Velthof? Ik zal je steeltjespannetje meenemen en er een half pintje melk in laten doen.”

En het vrouwtje in de bedstede knikt en kijkt tevreden de kamer rond, die nu weer zo keurig aan kant is.

„Och Here, wat zorgt U toch goed voor me,” verzucht ze, wanneer de buurvrouw weggegaan is.

Ze kreunt van pijn, als ze wat overeind wil komen. Die vreselijke rheumatische pijnen! Ze zag er nog van komen, dat ze helemaal hulpbehoevend werd. En wat moest ze dan beginnen?

Een glimlach verheldert het oude gezicht. Zo was een mens. Hij dankte God, omdat Hij het zo wel gemaakt had en terwijl begon hij alweer te piekeren over de dagen, die hem nog restten.

Wanneer buurvrouw Reinders de melk komt brengen, doet ze gewichtig en gejaagd.

„Nu moet ik je eens ergens op voorbereiden,” babbelt ze. „Nee, niets geen narigheid. Er is visite voor je gekomen uit een andere stad. En nou moet je eerst eens raden, wie dat kan zijn. Ik kwam 't je eerst maar eens vertellen, want je ben zo schrikachtig.”

Niettegenstaande de voorzichtig gebrachte boodschap, klopt en bonst het hart van de zieke wild. Vrouw Reinders schudt het hoofd. Wat kon die tobberd toch weinig hebben!

Zij trekt het dek glad en sluit het knoopje van het witte nachtijk. Een paar grijze haarsliertjes strijkt ze onder het mutsje.

„Je kleinkind is er met haar moeder.”

Vrouw Reinders heeft niet gezegd: je dochter is er. Zij weet, dat Riek gaat hertrouwen en ze is bang haar buurvrouw pijn te doen.

„Riek... is Riek daar? Waar is ze dan?”

Riek staat al achter de buurvrouw en ze omhelst het oudje warm en innig.

„Lieverd... Moeder, ik wist niet dat u ziek was.”

„Kind dan toch. Dat je nog zelf gekomen bent.”

De oude hand streelt het jonge, blonde hoofd, dat schoksnikkend op het dek ligt. 't Is of al het leed, dat Riek opgekropt heeft, uitgesnikt moet worden, al het leed van het jaar dat zo onmogelijk wreed was voor haar.

Maar vrouw Velthof heeft haar ontroering bedwongen. Ze legt de hand op Rieks schouder.

„Kom meisje, flink zijn, je maakt het kind ook van streek. Laat ze haar opoe eens flink pakken.”

Jozientje wordt naar het bed geschoven en de nieuwe opoe trekt haar naar zich toe.

„Dat ik dàt nu nog beleven mag, dat ik dat kind opgegroeid mag zien. . . . Zijn kind. . . . och Here, och Here. . . .”

„Ziezo Riek, zal ik ook maar zeggen, nu neemt u zeker vandaag hier de honneurs waar. Dat is wel zo gezellig.”

Riek knikt. Zij laat zich terecht helpen met een en ander en is een half uurtje later zo bedrijvig in de weer, alsof ze in haar eigen huisje is. En het oudje in bed redeneert mee. De koffiebuis stond in 't keukentje op de plank. De eerste van rechts. Een half loodje koffie moest Riek maar nemen, of neen, een heel loodje. Een lekker sterk bakje moesten ze maar zetten.

En onder het aanrecht zou Riek wel wat bietjes vinden. Het was een bewerkelijk eten, maar met een onsje spek ook een heerlijk eten.

Zo rustig en blij als ze in geen tijden geweest is, beredert Riek het huishoudentje. Even komt de wens in haar op, dat ze hier blijven mocht. Zo heerlijk rustig en stil bij dat lieve oudje, dat altijd als een moeder voor haar was geweest.

Maar als een onrecht, Coen aangedaan, verdringt ze die gedachte weer.

Jozientje wordt uitgestuurd om speklappen. Een tractatie, die Riek betaalt.

„Kan ik niet verdwalen?” vraagt Jozientje angstig.

„'t Tweede huis om de hoek. As je niet oppast, bijt het in je neus,” grapt opoe.

Jozientje lacht. Ze heeft het gevoel, of ze deze opoe al jaren kent.

Wanneer Jozientje weg is, vraagt opoe naar Rieks tweede man. Verlegen plukt Riek aan de deken.

„U mot niet denken, moeder, dat ik Kees maar zo één-twee-drie vergeten ben, maar. . . . ik. . . . ik heb het zo moeilijk gehad. En dit. . . . och, het is een bovenst-beste man.”

Opoe's hand bedekt haar nerveuze vingers.

„Ik ben er niet kwaad om, kind. Je bent nog zo jong en met

de overledenen kun je niet leven. Krijg je ook goed je brood?"

„Misschien wat minder as met Kees, maar hij heeft vast werk."

Jozientje's terugkomst onderbreekt het gesprek.

Terwijl Riek in de keuken het popperige vleespannetje op het éénpits-petroleumstelletje zet om de speklappen gaar te laten sudderen, trekt opoe haar kleinkind naar zich toe.

„Wat ben jij een grote meid geworden. Ik heb je nog maar één keertje gezien. Je was nog maar een half jaar en je vader droeg je op zijn arm."

Jozientje lacht verlegen en kijkt naar een oude gravure, die in een zwart ebbenhouten lijst op het gebloemde behang prijkt. Een klein meisje op blote voeten gaat langs een afgronden een Engel zweeft achter haar om haar te bewaken. Opoë volgt Jozientje's blik en streelt haar handje.

„Mooi hè, mijn liefje? Zie je wel, hoe die lieve Engel waakt over dat kindje?"

„Dat is toch niet echt gebeurd?" weifelt Jozientje.

„Misschien zweeft er naast ieder kind geen Engel," zegt opoe glimlachend, „misschien ook wel, wie zal het zeggen? Maar 't is toch waar dat de Here Jezus altijd bij je is. Houd je veel van de Here Jezus?"

„Van de Here Jezus of van God?" vraagt Jozientje, die moeilijkheden heeft met het begrip van de Drie-eenheid.

„Dat is 'tzelfde," zegt opoe.

Jozientje knikt langzaam en weinig overtuigd.

Opoë voelt zich zo opgemonderd door haar bezoek, dat ze na het koffiedrinken wil opstaan. Buurvrouw Reinders, die ook een oogje in 't zeil houdt, bedisselt: „Ieder voelt z'n eigen lichaam het best. Laat ze maar proberen. Maar 'k zou geen kleren aantrekken. Laten we proberen haar samen in de zorg te krijgen. Dan zit ze lekker in het zonnetje."

„Maar mijn kousen wil ik aan," zegt opoe.

Innig tevreden zit ze later in het hoekje bij het raam en kijkt toe, hoe Riek het witte tafelzeiltje uitspreidt en de witstenen borden uitzet.

„De vorken liggen in de bak. Kijk nu toch, er zit een roest-vlekje op.”

„Ik zal ze wel effe schure vanmiddag,” belooft Riek.

Een traan biggelt langs de gerimpelde wang.

„Als ik er aan denk, dat ik zo'n dochter als jij had kunnen hebben. Twee kinderen heb ik gehad en nu... niets meer. 't Meisje stierf, toen het zeven jaar was en mijn jongen... mijn jongen...”

Riek slaat haar arm om de hals van het oudje en legt haar wang op het gehaakte mutsje.

„k Beloof u, dat ik nog is over kom wippe, hoor moeder. Wat Coen betreft, as ik geen winkeltje meer heb, kan 't best. U wil toch Freekie ook wel is zien, hè?”

Genoeglijk knabbelen ze later aan de hard gebakken spek-zwoerdjes en prikken ze de aardappels met een ijzeren vork uit het witte schaalteje.

„'t Smaakt me toch zo patent, hè,” glimlacht opoe. „Je trek gaat weg als je altijd alleen zit te mummelen. En mijn pijn is ook veel minder.”

Na het eten vraagt opoe, of Riek een hoofdstuk uit de Bijbel wil lezen. Jozientje haalt het Boek met de koperen sloten. Het ligt op een standaard voor het raam en de uitlopers van de weelderige Bethlehem-ster raken hem.

„Psalm 23, mijn kind,” vraagt opoe.

„De Here is mijn Herder, mij zal niets ontbreken,” begint Riek.

Haar stem trilt. Het is zo lang geleden, dat zij zelf de Bijbel opnam voor haar gezin.

„Hij doet mij nederliggen in grazige weiden. Hij voert mij zachtkens aan zeer stille wateren.

Hij verkwikt mijn ziel. Hij leidt mij in het spoor der gerechtigheid om Zijns Naams wil.

Al ging ik ook in het dal der schaduwe des doods, ik zou geen kwaad vrezen, want Gij zijt met mij. Uw stok en Uw staf, die vertroosten mij.”

Opoe legt haar bevende hand op Jozientje's hoofd.

„Want Uw stok.... en Uw staf.... die vertroosten mij,” herhaalt ze zacht.

Een gouden kleinood is die psalm voor opoe geworden. Ze heeft de glans er van geleerd in een lange, moeilijke weg.
„Als we dat maar vasthouden, dan kan ons niets deren, m'n kind.”

De voortgekropen zon heeft alleen opoe's plaatsje nog in haar stralend licht gelaten. Op het nog vroom geheven gezicht ligt een vrede, die niet van deze wereld is.

„Als ik dit bezat, zou ik met haar willen ruilen,” denkt Riek.
„Op slag. Wat kan haar nu nog overkomen?”

Wanneer Riek later het peuterige afwasje van drie bordjes, drie vorken, een schaalje doet en in een teiltje op tafel heeft neergezet, vraagt opoe: „Is de man, die je krijgt, gelovig, Riek?”

Deze kleurt fel en probeert haar verwarring te verbergen.
„Coen's moeder was Rooms, zijn vader Protestant, hij zelf is niet eens gedoopt.”

„Voelt hij ook niets voor de Roomse kerk?”

„Gelukkig niet, moeder, want dan zou ik er niet over denken hem te nemen.”

Opoe is het niet met haar eens.

„Als hij naar de Roomse kerk trok, kind, was dat een teken, dat hij nog wat geloofde. Maar dit, een huwelijk met iemand die nergens van wil weten, dat is een juk.”

„Hij is tenminste eerlijk. Soms beginnen de mensen met naar de kerk te gaan, wanneer ze trouwen en later... dan zakken ze af.”

Opoe antwoordt hier niet direct op. Ze steekt haar hand in haar roksleuf en neemt uit de witte zak de vettig leren beurs.
„Hier heb je een stuivertje, Jozien. Wil je daar wel een pijp laurierdrop voor halen? De drogist woont een paar huizen voorbij de slager.”

Wanneer Jozientje is weggestapt, komt opoe's antwoord.
„Ik begrijp wel, waar je heen wilt, mijn kind. Toen Kees kennis aan jou kreeg, deed hij belijdenis in jullie kerk en dat ging tegen mijn zin, dat weet je wel. Hij was in de Hervormde kerk gedoopt en 't was mij liever geweest, als hij in zijn kerk was gebleven. Ik had daar verdriet over.”

Zij wacht even. Dan zegt ze eerlijk: „Maar weet je, wat me veel meer had moeten hinderen?”

Ze wacht Riek's antwoord niet af.

„Dat hij gedoopt was en toch de Here Jezus niet kende.”

Zij wist zich de ogen af.

„Hij is verongelukt. Zo maar uit het leven weggerukt.... Ineens voor Gods rechterstoel.... En was hij bereid? Wat weten wij daarvan? Hoe was ik zelf voor die tijd? Ik was lid van de kerk en 'k ging er ook heen, met feestdagen miste ik nooit. De Here Jezus heeft me gegrepen, kind. Hij nam mij alles af om me Zichzelf terug te geven. Ik heb een zware tijd gehad, Riek. Maar 'k heb leren zien, dat alles wat God deed toch liefde was. Hij heeft me als een brandhout uit het vuur gerukt. En wat mijn jongen betreft... ik moet dat overgeven. 'k Zou alle moeders wel toe willen roepen, dat ze niet moeten rusten met gebed, en ook niet met woorden, voor zij weten, dat hun kinderen geborgen zijn in Christus. Een kind te zien sterven is erg, maar een kind te moeten missen en niet te weten, of het behouden is, dat is erger dan de dood zelf.”

Riek antwoordt niet. Ze houdt haar hoofd gebogen en tranen druppelen op haar gevouwen handen.

„Je zal op mijn aanraden je huwelijk niet afstellen. Ik ken het leven te goed, maar rust niet voor jij en je kinderen vrede hebben gevonden voor je ziel. En wat je man betreft.... God kan wonderen doen.”

In de namiddag vertrekt Riek. Ze omhelst het oudje lang en innig.

„Ouwe lieverd.”

Wanneer zij weer in de trein zit en het raampje uitkijkt, ziet ze steeds het oude gezicht voor zich. Het oude gezicht overglansd door een bovenaardse vrede, die alle verstand te boven gaat.

Daar kon een mens jaloers op worden, denkt Riek. Als ik iets daarvan kende, zou mijn huwelijk met Coen niet nodig zijn.

„Mag me andere opoe wete, dat we daar naar toe zijn geweest?”

Het is Jozientje, die haar moeder weer midden in de problemen van de dag zet. Riek knikt.

„Netuurlijk wel.”

Wat er toch altijd in dat hoofdje omging?

Haar eigen vader en moeder. De God, die zij kennen, is als een verterend vuur. Riek schudt het hoofd. Wanneer je zo gemakkelijk kon ingaan, als Kees' moeder dacht....

Riek haalt de schouders op. Een mens moest maar zien, dat hij zo goed en zo kwaad als 't ging door het leven kwam.

En wanneer zij het lachend gezicht van Coen ziet, als ze de trein uitstapt, doorstroomt haar een warm en dankbaar gevoel. Later gaat ze naast hem over de drukke bruggen, haar arm stevig in de zijne gesloten. Jozientje's hand weet ze in zijn sterke greep en ze voelt zich veilig en welbewaard.

Zo lief en hartelijk als hij nu weer informeerde naar Kees zijn moeder. Ze had een man getroffen met een goed en warm hart. En de rest zou wel terechtkomen.

HOOFDSTUK XVI

En hier benne we op jullie bruiloft.”
Jaan met Rein en Maarten met zijn vrouw verdringen zich in het kleine gangetje van Riek's nieuwe tehuis. Jaan schatert van de lach om het beduusde gezicht van haar zuster.

„Ongenode gaste zet je anders buite de deur, hè?”

Rein kan niet laten die steek onder water te geven, maar Jaan geeft hem een duw in de rug. 't Was zijn familie niet en zij zou wel zeggen, wat er te zeggen viel.

„Dat had je niet gedacht, hè Riek? Jullie hadden gedacht vanavond hier saampjes te kenne koekeloere.”

Maarten schuift zijn vrouw naar binnen.

„Neen hoor, niks d'r van. Zet de bruidsuikeers en de glasies maar op tafel en dan de beentjes maar van de vloer.”

Riek trekt met een ietwat verstoord gezicht de tuindeuren dicht.

„Denk nou een beetje om de bure. 't Is hier een nette buurt.”

„Een half onsie speklappe, slager en stop ze maar door de brievebus,” treitert Jaan.

„Nou ja, we komme ook binnevalle as een troep halve wilde,” zegt Rein.

Hij trekt zijn dasje recht en strijkt zich de vettig glanzende haren terecht. En dan steekt hij Riek de hand toe.

„Nou dan, meneer en mevrouw Van Randwijk, namens de feestcommissie mag ik jullie wel van harte feliciteren met je trouwdag.”

„We voelde er behoefte an de familie te vertegenwoordigen,” knikt Maarten.

Er worden handen gedrukt en de familie krijgt een plaats om de tafel met het nieuwe pluchen tafelkleed. Maar het kamertje is dan eivol en Riek kijkt hulpeloos naar Coen. Hoe zal zij zich een weg naar de keuken banen?

Coen komt haar te hulp. Hij laat Maarten opstaan, verzet een stoel en wat kleine meubeltjes en helpt Riek naar de keuken. Ondertussen praat zijn rustige stem:

„Kijk is, mense, we hebbe niemand speciaal gevraagd, maar wie d'r komt, is van harte welkom. We hebbe nog wel wat onder de kurk en een rokertje ken d'r ook nog wel op overschiete.”

Riek knikt, wringt zich naar het buffet en neemt er de glazen uit.

Maarten's vrouw heeft haar stoel dicht bij de tafel getrokken en leunt breeduit op haar armen.

„Je ben anders niet naast de deur gaan wonen, Riek. 't Zou niks voor mij weze. Phoe, wat zit je hier een end van de stad. Ik wil zo 's Zaterdagavond me uitstapjes is hebbe.”

„Met de trem is 't maar een hortje,” zegt Riek, „en we hebbe kleine kindere, dus we kenne toch niet van huis.”

Als een terechtwijzing hebben Riek's woorden geklonken, maar Jans doet, alsof ze niet begrijpt waar haar schoonzuster heen wil.

„Wij hebbe ook kleine kindere, maar as we nou in huis blijve plakke, gaan je mooiste jare voorbij. De hele dag ben ik voor me kindere, maar de avonde zijn van mijn.”

Riek denkt aan Jans' slonzige huishouding, die nooit in orde is. Wanneer je onverwacht komt, is Jans bij de bureen. Ze neemt overdag ook haar uitgangetjes wel.

„Late we d'r maar is op prooste,” zegt Maarten, die vindt dat het gesprek een verkeerde kant op gaat. „Coen — Riek — waar zit die meid nou weer — dat we ze nog maar lang magge krijge, luste zal wel gaan.”

Riek heft een leeg kopje op.

„Nee, nee, ik wil zelf geen glaasje, ik ken d'r niet tege.”

Jaan leegt haar glas in één teug als een kerel en kijkt minachtend naar haar zus. Die hield niet van een borrel. Ze leek wel een non in dat grijze japonnetje met het hoge boordje. Maar zo preuts was ze niet, of ze sloeg maar twee mannen na elkaar aan de haak.

Kees was een prettige vent geweest. Jammer, dat hij ver-

ongelukt was. En Coen mocht er ook zijn. Heus geen afval. Hij kon nog best wedijveren met Rein.

Een flinke kerel was Rein — anders had ze hem niet genomen — maar voor geen greintje heer. Altijd zijn lus boven zijn jasje uit en dan een snit in zijn pak! Je rook op een uur afstand de confectie.

Er is een stilte gevallen en Rein grapt: „Er stapt een tweede luitenant de hemel in.”

Jans draait haar glaasje ongeduldig rond.

„Kenne we niet is een grammefoonplaatje late draaie?”

„We kenne toch zeker geen grammefoon uit de grond stampe?” lacht Coen.

Jans zet haar glas met een plof op tafel en zucht demonstratief. Ze hadden toch zeker wel voor een beetje muziek kunnen zorgen. Gramfoons kon je huren. Maar 't mocht natuurlijk geen centen kosten. Als je een cadeau aanpakte van vier gulden, dan had je verplichtingen tegenover je familie.

„Viel 't nachtkassie nogal mee?” informeert ze opzettelijk.

„Ik heb er zelf niet veel van gezien. 'k Heb alleen mijn geld kenne afdrage.”

Ziezo, nu begrepen ze wel, waar de schoen wrong.

„Late de dames eve bove gaan kijke,” zegt Coen. „De here zal ik nog is inschenke.”

Jaan en Jans banen zich een weg naar het kleine gangetje, klimmen de trap op, die belegd is met een spekgladde cocosloper.

„Houd je goed vast, hoor. Coen is ook al een keer uitgegleden,” waarschuwt Riek.

„Je zou je een hersenschudding valle,” zegt Jaan ruw.

Op de overloop van krap een vierkante meter opent Riek één voor één de deuren.

„Hier is onze slaapkamer. 't Is niet groot, maar 't ledikant ken er toch ruim staan.”

Jaan wrikt aan het stevige hout.

„Echt eike, hè? Niet geschilderd. Spulletjes, hoor. Heeft aardig wat gekost zeker?”

Riek knikt en Jaan ergert zich. Riek liet nooit 't achterste

van haar tong zien. Zou Coen nu zoveel geld hebben, of zouden ze de meubels op afbetaling hebben genomen?

Riek is weer doorgelopen.

„Hier is de kindere d'r kamer,” zegt ze zacht. „'k Zal 't licht maar uitlate, want ze zelle wel slape.”

Doch Jozientje zit rechtop. Riek draait het licht dan toch maar op en schrikt van Jozientje's grote ogen. Vanavond was 't weer mis. Zeker door de drukke dag.

„'k Leg hier zo ver van u af en 't is zo donker,” klaagt het kind. „Heb u visite?”

„We komme naar je nachtkassie kijke,” zegt Jaan. „Prachtig hoor. Je leg hier as een rijkeluiskind. Kijk Jans, hier hangt dat mooie jurkie. Was je d'r vandaag niet fijn in, Jozien?”

„Nou, hè kind,” knikt Riek en ze dekt Jozientje er weer onder. „Lekker gaan slape, hoor, meid. Net als Freekie. Moeder en... en oom Coen zijn beneje.”

„Ze kenne nou wel afgeve op de bedstede en alkove, maar ik heb me kindere maar liever vlak bij me,” zegt Jans, wanneer ze beneden zijn. „Dat zie je nou weer. Zo'n kind legt d'r eige maar op te draaie en je merkt er beneje niks van.”

In het kleine huiskamertje hangt een dik-blauwe rookwalm. „Hè, wat zitte de here te dampe. Je ken de rook wel snijje,” moppert Jaan.

„Zelle we de deure wat ope zette?” stelt Jans voor.

„Dan lokke we de mÿgge zo,” vindt Riek.

Het is niet de eigenlijke reden. Zij heeft gezien, dat de burenen ook de tuindeuren open hebben en ze praten hier zo hard.

„Hebbe jullie nog wat van vader en moeder gehoord?” informeert Maarten.

Jaan lacht spottend. „Ja zeker, ze hebbe een bloemenmand gestuurd via 't kantongerecht. Wat is dat nou voor een vraag?”

„Het gaat allemaal van moeder uit. Vader is niet zo fel,” meent Maarten. „En daarom had ik gedacht, dat vader nog wel stilletjes eve an was gewipt.”

„We hebbe niks gezien of gehoord,” zegt Riek. „Ze zijn zelf niet verschene voor 't kantongerecht. Ze hadde ons trouwe op die manier nog drie maande tege kenne houwe. We motte

nou maar afwachte. Ze zelle wel bijdraaie. Ze wete nou, dat d'r niks meer an te doen is."

Jaen is opgestaan en stommelt rond in het schemerig verlichte voorkamertje.

„Dat theekastje doet 't goed, Riek. Je spulletjes komme hier heel wat mooier uit."

Coen draait het licht aan en trekt de handgeweven overgordijnen dicht. Gedempt straalt het licht door de kap van licht perkamentpapier, beschilderd met boeketjes kleurige bloemen.

„Die wit-zijje zak zal je niks bevalle," zegt Jans. „Ik had d'r ook één, maar Maarten had hem er zo uitgetornd. Je heb zo geen licht op je hande."

„Zoveel zelle ze hier niet zitte," zegt Jaen, „en in de achterkamer valt 't licht op je hande. As Riek wat te stoppe of te naaie heb, ken ze daar gaan zitte. 't Is hier niet zo bekrompe as in die eenkamerwoninge."

Het gesprek stokt weer en Maarten geeuwt langgerekt.

„Ken je wel?" informeert Jans wrevelig.

Maarten grinnikt.

„Ja, jij ken je niet begrippe, dat ik slaap heb, hè? Maar vanmorge om vijf uur was ik al bezig een schuit te losse en toen jij je om nege nog is omdraaide, was onze boot leeg."

„Late we afspreke, dat je 't hard heb," zegt Jans nijdig, omdat haar man de aandacht op haar late opstaan heeft gevestigd. „De helft van de tijd kom je er met niks doen."

„Dat is ook een kunst," treitert Maarten.

„Zelle we is opstappe?" stelt Rein voor, die vindt dat het gesprek de verkeerde kant uitgaat.

Coen grijpt nog eens naar de fles.

„Late we die fles nou maar leeg make. Hier, allemaal nog een hallefie. Je hoef niet bang te zijn, dat je d'r de hoogte van krijgt, want alcohol zit d'r niet in. 't Is nog uit Riek d'r winkeltje."

„Heb-ie nogal wat voorraad meegenome?" informeert Jans spijtig.

Zij had er zo op aangedrongen, dat Maarten zijn zuster nog eens opgezocht had voor ze vertrok uit het winkeltje, maar

behalve wat knotjes sajiet en een paar pakjes tabak had ze niets van de winkel-inventaris gekregen.

„k Heb me voorraad verkocht in de buurt,” zegt Riek. „Ze hebbe een hoop gepoft, dus 't is maar afwachte of we ons geld daarvoor terugzien. Maar we hadde geen keus. 't Ware levensmiddele, die aan bederf bloot stonde.”

Wanneer de glaasjes leeg zijn, maakt het gezelschap zich gereed te vertrekken. Coen haalt als man-die-weet-hoe-het-hoort de kleren uit de gang.

„Asjeblijf, Jaan, dat tule gevalletje is, geloof ik, van jou. En Jans, wat had jij op je hoofd?”

„Leg alles maar op deze stoel, dan zoeken we 't wel uit,” lacht Jaan.

Er worden handen gedrukt, er is wat gestoei van Rein en Jaan in het nauwe gangetje en wanneer Coen nog in de deuropening staat om ze na te kijken, is Riek al teruggelopen naar de kamer. Ze zet de tuindeuren nog even open.

Hè, heerlijk, die frisse lucht aan haar hoofd. Ze legt de hand tegen haar kloppende slapen. Ze hoopte toch niet, dat de opwindning van vandaag haar morgen een hoofdpijndag zou bezorgen. Coen was nog vrij.

Zij brengt de glaasjes naar de keuken en zet water op het fonkelnieuwe groen emaille gasstelletje.

„Wat ga je nou doen, meid? Begin je nog an de afwas?”

„Eve de vuile boel wegwasse,” knikt Riek. „k Neem maar wat warm water, want de glaasjes zijn zo kleverig. 't Is zo ongezellig as we morgenochtend de boel zo overhoop vinde.” Coen neemt de tegenstrevende Riek de theedoek uit haar hand. Samen lachen ze om de glibberigheid van het nieuwe weefsel, waarmee Coen geen weg weet.

„Kijk er is een pluissies an zitte, Riek. Hoe krijg je die d'r af?”

Riek trekt dan toch de theedoek weer uit zijn hand.

„Ga maar vast naar bove. Ik kom zo.”

Maar Coen gaat niet naar boven. Hij loopt naar binnen en sluit de tuindeur. Hij wacht tot Riek naar boven gaat en voelt dan aan de gaskraantjes en doet de deur op het nachtslot. Er is een rijkdom in die simpele handeling.

Ik doe mijn deur op het nachtslot, denkt hij. Dit zijn mijn gaskraantjes, die ik moet controleren. Het is voor een gezin, voor mijn gezin, dat ik te zorgen heb.

Wanneer hij later de slaapkamer binnengaat, vindt hij Riek roerloos bij het open raam. Hij treedt op haar toe en legt zijn arm om haar schouder. In de verte weerlicht het zwak. Van het rangeerterrein klinken bekende geluiden, het zeurderig geluid van de rangeer-toeter, het stoten van de buffers, het melancholieke gillen van een trein.

Aan het zachte schokken van Riek's schouders merkt Coen, dat zij snikt. Hij vraagt haar niets. Alleen drukt hij haar wat vaster tegen zich aan.

Wat er nu toch omging bij zo'n vrouw. Voor hem was het allemaal voor de eerste keer. Zijn trouwdag, zijn huis. Maar voor haar....

Riek probeert haar ontroering meester te worden. Dat ze haar tranen toch niet kon bedwingen.

Ze denkt aan haar huisje, waar ze met Kees heen ging. Precies dezelfde lucht van nieuw linoleum.... nieuwe gordijnen.... Ze denkt aan haar eerste trouwdag, hoe ze die gevierd hadden in dolle uitgelatenheid. Ze waren toen van het stadhuis naar de kerk gegaan.

Ach, wat was er veel gebeurd na die tijd. Moest ze daar nu aan denken? Dat was voor Coen toch niet aardig.

Wanneer ze stil geworden is, klopt Coen haar nog eens op de schouder.

„Maak je maar niet van streek, hoor meid. Kruij maar gauw in je bed en ga lekker slape.”

Wanneer ze later wegdoezelt, haar hoofd tegen de sterke schouder van haar tweede man, weet ze dat hij haar door het leven zal helpen, zoals deze avond.

Een sterke steun zal hij voor haar zijn. Hij zal zijn eigen wensen en verlangens opzij schuiven voor de hare.

HOOFDSTUK XVII

Heb je wel gehoord van de zilveren vloot,
De zilveren vloot van Spanje. . . .

Coen staat aan het primitieve werkbankje, dat hij heeft mogen maken op de kleine vliering en hij zingt. Hij maakt zelf een hakmes en straks zal hij een warmwater-stoof repareren, of een koperen fluit maken voor de spaarcenten van de kinderen.

Hij zal werken voor zijn gezin en er bij zingen. Want hij werkt in zijn eigen huis en hij werkt voor zijn eigen mensen. Beneden in de keuken rinkelt Riek met het vaatwerk en neuriet mee.

Twee maanden beleven zij nu hun samenzijn en het is geworden tot een dierend feest.

Er is geweest een gruwelijke eenzaamheid, waarin Riek moest ploeteren om het hoofd boven water te houden. Er is nu iemand die voor haar zorgt. Er zijn kousevoeten, die 's morgens voor dag en dauw de trap op klimmen.

„Assieblief, vrouw, een koppie thee met een beschuit. Draai je maar om en ga maar weer slape, ik zal zelf wel voor mijn brood en koffie zorgen.”

Er is een vriendelijke, bezorgde stem.

„Kleed Jozientje maar an, dan gaan ik wat kuiere met d'r. Je heb kringe onder je oge en 't mag geen hoofdpijndag worde.”

's Avonds is er de lichtkring, die schijnt op haar bezige handen en op zijn boek over de sterren.

„Riek, nou mot je is luistere. Zou je nou denke, dat d'r sterre zijn, die duizend jaar van je afstaan. Lichtjare dan!”

Riek stopt Jozientje's kousen, luistert naar zijn uitleggingen en staat later met hem op het kleine plaatsje en kijkt omhoog naar de fonkelende sterrenwereld.

„En ze hebbe allemaal name. Die daar is de Grote Beer, ja dat koppeltje bij mekaar, daar en daar en daar. En as je nou de lijn van die twee sterre volgt, dan zie je de Poolster. 't Is niet zo'n grote, maar je ziet 'em toch. Nee, je kijkt verkeerd. Zie je dat vierkant van sterre niet?”

En Riek knikt. Een simpel versje uit haar kinderjaren zingt in haar.

Weet gij hoeveel sterren kleven
Aan de blauwe hemelboog?

Maar ze duwt het wijsje weer weg. Het zou onrust kunnen brengen in haar hart. De onrust van de herinnering. En de herinneringen van vroeger heeft zij uitgebannen. Weggesloten met het portret van Kees.

„Zou je dat wel doen, vrouw? Dacht je, dat ik jaloers zou zijn op iemand die dood is?”

Ze heeft het hoofd geschud.

„Dat is voorbij, Coen. We motte daar niet telkens aan herinnerd worde.”

Bitter is het dat vader en moeder geen toenadering tonen. Zo af en toe brengt Coen Jozientje naar het groentewinkeltje. Hij brengt haar 's morgens achter op zijn fiets en om zes uur moet zij weer voor het winkeltje staan. En Jozientje zorgt, dat ze op tijd is.

„As de wijzers helemaal rechtuit staan, dan komt me vader me hale,” waarschuwt ze opoe.

„Me vader. . . .,” schampert opoe binnensmonds. Maar verder spreekt ze niet over Jozientje's thuis.

Opa, wanneer hij met haar geknield ligt bij de stekjes, probeert wel wat toenadering. Ging 't goed met haar moeder? Had ze nog wel eens hoofdpijn?

Jozientje gaat nooit meer tussen opoe en opa naar de kerk, zoals dat vroeger wel eens gebeurde.

Coen heeft dat Riek afgeraden.

„Late we 's Zondags maar bij mekaar blijve. Wat zel zo'n kind daar een paar uur in de kerk zitte. Ze begrijpt d'r toch niks van. Laat ze liever wat frisse lucht happe.”

Meer nog hebben bij Riek gegolden zijn overige argumenten.

Zo'n kind kreeg voorgoed genoeg van het kerkgaan. Ze snapte er toch niets van. Daarom moest je er haar niet te dikwijls mee naar toe nemen.

Riek heeft zich voorgenomen weer zelf naar de kerk te gaan met Jozien. Maar ze wilde er niet direct over beginnen. Coen vond juist de Zondagen zo gezellig, met het late opstaan en het samen ontbijten.

Riek bergt het gereinigde vaatwerk op en zet dan thee. Ze luistert naar Coen's gezang en loopt stil te denken. Ze is als een opgejaagd dier, dat nu eindelijk rust heeft gevonden.

„Coen, d'r staat thee voor je ingeschonke,” roept ze dan aan de trap.

Coen laat zich niet lang noden. Hij komt naar beneden en laat Riek het hakmes zien.

„'t Is nog niet klaar, hoor. Er mot nog veel an gebeure, maar je zal is zien, wat een fijn hakmes jij krijgt.”

„Mag ik op je voete gaan staan en meelope, vader?” vraagt Jozientje, die nooit moe wordt van een stoeipartijtje.

Coen veegt met de rug van zijn hand langs zijn mond en schurkt zich in het ver-omgeslagen gestreepte boezeroen.

„Eén keertje dan, kom maar gauw, 'k ben nog zo druk. 'k Wil nog een hortje naar bove en dan nog wat wiede en aarpels hale.”

„Je ben d'r wat je vrije tijd betreft niet op vooruit gegaan,” plaagt Riek.

„Meid,” zegt hij en hij geeft haar een klap op de schouder, die pijn doet, „meid, as ik nou nog denk an me lange vrije middage bij vrouw Voors. 'k Hield me paar duive schoon en verder lag ik maar te maffe in de alkoof uit landerigheid. Was dat nou een leve?”

Hij verdwijnt weer naar boven en wiedt later op de dag zijn tuintje en wanneer hij aardappels gaat halen — 't is zonde dat hij het winkeltje van opa voorbij moet gaan — brengt hij voor de boterham van zijn zakgeld een ons spek en een ons kaas mee, lekkere zoetemelkse, waar Jozien zo dol op is. Later op de avond komt het vlooienspel op tafel en Jozientje heeft de grootste schik, als Coen de gekleurde schijven ver over het doel laat springen.

„We gaan nooit meer naar 't winkeltje toe, hè oom Coen?”
„Dat kost je weer een cent uit je spaarpot, meissie. Je noemt me weer bij me verkeerde naam,” lacht Coen. „'k Geloof, dat we jou maar is alleen terug zelle bringe naar 't winkeltje.”

Riek luistert naar het gestoei, wanneer hij het kind naar boven brengt en hoort zijn geruststellende antwoord, als Jozientje roept: „Ja, hoor kind, je hoeft nergens bang voor te zijn.”

En ze meent het van harte, als ze later tegen vrouw Voors zegt: „Geen eige vader zou bezorgder kunne zijn.”

Vrouw Voors knikt, doch waarschuwt: „'t Leven van een mens loopt niet over roze. Wie weet hoe gauw d'r een kink in de kabel komt. We krije dan roze met doorne d'r bij.”
„Misschien heb ik de doorne apart vooruit gehad,” zegt Riek en in haar glimlach ligt al de overmoed van haar nieuwe geluk.

HOOFDSTUK XVIII

Coen, de bel....”

Het duurt even voor Riek haar man uit zijn diepe, vermoeide slaap gewekt heeft en dan weifelt hij slaapdrongen nog of hij wel zal opstaan.

„Je vergist je, meid. 't Is twee uur, wie zal ons....”

Een hernieuwd aanhoudend gelui doet hem zijn bed uitspringen en in de nodigste kleren schieten.

Riek, geschrokken, is ook uit bed gestapt, maar moet zich aan het bed vasthouden om niet om te tollen van duizeligheid, veroorzaakt door het plotselinge opstaan.

Een harde stem beneden klinkt tot haar door: „Ben ik hier terecht bij Randwijk? Ik kwam eve zegge, dat de juffrouw d'r vader niet goed geworde is.”

Riek is in haar nachtjapon naar beneden gekomen. Groot en verschrikt staan haar ogen en haar gezicht lijkt een wit masker.

De agent is het gangetje binnengestapt.

„Nou mens, daar hoef je niet zo van te schrikke.”

Riek denkt aan de beide keren, dat haar een onheilstijding door een agent werd gebracht.

„As-ie verongelukt is, vertel het me dan maar meteen.”

„Niks d'r van, hoor,” kalmeert de agent. „Eén van de burens heeft me aangeklampt en omdat ik toch deze kant uit moest, heb ik maar op me genomen u even te waarschuwen.”

„Weet u niet of 't erg is?”

De agent haalt met al de onverschilligheid van zijn beroep de schouders op.

„k Zou me maar niet te sappel maken voor de tijd, juffrouw.”

Coen reikt de agent een haastig te voorschijn gehaalde sigaar toe.

„Dank-ie wel voor de beweze dienst, hoor.”

De agent tikt aan zijn pet en verdwijnt. Riek luistert naar de klinkende voetstappen, die wegsterven in de stille straat. Machteloos leunt zij tegen de deur.

„As vader dood is, Coen, zal ik het mezelf nooit vergeve. Ik had de minste motte weze en naar hem toe motte gaan.”

Zachtjes dringt Coen zijn vrouw naar de trap.

„Ga nou eerst is naar bove en was je is fris. Terwijl jij je klaar maakt, warm ik een bakkie koffie op. Daar kikker je helemaal van op en dan vrage we an de bure, of ze een beetje acht wille geve op de kindere.”

„Dat is te veel vergevd, Coen, zo midden in de nacht.”

„Bij ziektes mot je mekaar helpe. Ze hoeve niet de hele nacht op te zitte. As ze alleen maar acht geve, as ze soms huile. We zulle er de sleutel heen brenge.”

Riek kleedt zich werktuiglijk aan.

„Trek een warme jurk an, meid,” raadt Coen hartelijk en hij dwingt haar een kop hete koffie te drinken.

Voor zij weggaat, kijkt ze nog even bij de kinderen. Ze zijn niet wakker geworden door het ongewone leven.

„De bure zulle een ogie in 't zeil houwe, hoor,” zegt Coen, wanneer hij de deur sluit. „k Heb de sleutel afgegeven.”

Tandenklapperend gaat Riek later aan zijn arm door de uitgestorven straten.

„Een en al zenuw,” denkt Coen meewarig. 't Was 's levens beloop. Mensen van vaders leeftijd konden uitgeschakeld worden. Daar moest je op voorbereid zijn.

„Goed dat ik geen nachtdienst had,” praat hij om zijn vrouw wat af te leiden. „Dan had je helemaal met je hande in je hare gezete.”

„As ik hem nog maar levend mag zien,” beeft Riek's stem.

„En as je hem niet meer levend ziet, heb-ie je nog niks te verwijte, meid. Menigeen had z'n kindere ook nog bij hen weggehewe.”

Naargeestig klinken de geluiden van het rangeerterrein. Wat late bruiloftsgangers lallen hen brooddronken na: „Zijn jullie de polder in geweest, kindere? Mag dat van moe?”

Heel in de verte zien ze het rode achterlicht van de dokters-auto, die voor het groentewinkeltje parkeert.

„De dokter is d'r. Wat doe jij, Coen? Ga je mee naar binne, of...?”

„Wees wijzer, meid,” zegt hij, achter Riek het winkeltje binnen stappend, waarvan de deur op een kier staat.

„Met ziekte en dood moet je niet denken aan geharrewar,” vindt Coen.

Het oude vertrouwde van de bekende omgeving ontroert Riek fel. Coen houdt haar terug.

„Niet huile, Riek. Beheers je nou.”

Achter elkaar stommelen ze door het nauwe gangetje. Uit de bedstede klinkt de zwaar-reutelende ademhaling van de ziekte. Over de bedstede buigt zich de dokter in zijn leren jekker.

„Kan ik misschien wat meer licht krijgen?”

Hulpeloos kijkt opoe naar de twee binnenkomenden. Coen gooit zijn jas uit en trekt de lamp zo ver in een schuine richting, dat het licht in de bedstede valt.

Hij schrikt van de starre uitdrukking in de wijd gesperde ogen. De dokter neemt zijn zaklantaarn en laat het licht in de pupil schijnen. Dan knikt hij en gebaart, dat het licht weer getemperd kan worden.

Opoe zit achter de tafel en wacht. Haar nerveuze vingers knopen het witte nachtjak open en dicht. Met de grijs-baaien rok en de witte nachtmuts zit ze nog in het nachtgoed, waarin zij zich uit bed heeft laten glijden, toen opa's rochelende ademhaling haar wekte.

Riek vangt dokters zoekende blik en laat een teiltje water vollopen. Ze zet het op tafel en legt er een stukje zeep op een theeschoteltje naast.

„Heb-ie een witte handdoek, moeder?”

„Alleen bonte; rechts boven in de kast.”

Dokter wast zijn handen en draait nog altijd met zijn diagnose.

„Loopt 't af, dokter? Zeg het me dan maar derek.”

Dokter haalt de schouders op en schudt het hoofd.

„Nee, nee, zo ver zijn we nog niet, hoor! Uw man heeft een

attaque gehad. Er kan natuurlijk van alles gebeuren, maar direct levensgevaar.... och.... 't is wel jammer, dat dit gebeurde. Zo heel oud is hij toch ook nog niet."

„Zou de dokter 'n drankie kenne geve voor de benauwdigheid?"

„We kunnen de eerste dagen niets doen dan afwachten," zegt de dokter. „Ik loop morgen in de loop van de dag nog wel eens aan."

Coen laat hem uit en praat nog even met hem in 't winkeltje.

„Ik heb zelden een lichaam gezien, dat zo uit elkaar gewerkt is als het zijne. Het kan misschien nog terechtkomen, maar mooi ziet het er niet uit."

„Zullè we de familie vannacht nog waarschuwen?"

Dokter schudt het hoofd.

„Voor alles rust om hem heen. Rust, rust, rust. Stel de familie in kennis, maar vooral geen opwinding."

Nu de dokter verdwenen is, beheerst Riek zich niet meer. Coen vindt haar schreiend.

„Stil nou maar, meid. Dokter heb me net gezegd, dat de ouwe man stilte mot hebbe."

Hij loopt naar opoe toe en legt haar de hand op de schouder.

„Komaan, opoe, wijs me de theepot maar is an, dan zelle we een bakkie zette. 't Zel ons allemaal deugd doen na die alteratie."

„Laat Riek je maar wijze, jonge," beeft opoe's stem.

In al haar ontredde hoort Riek, hoe opoe Coen aanspreekt en een blijde ontroering doorstroomt haar. Dan herinnert ze zich weer, wat de aanleiding is geweest tot deze verzoening en opnieuw komen de tranen.

Wanneer de snorkende ademhaling in de bedstede ophoudt, stoot opoe haar dochter zachtjes aan.

„Riek, ga is kijke. Ik hoor 'em niet meer."

Riek doet het en kijkt om het hoekje. In de streek licht, die door de deurkier valt, ziet ze hoe haar vaders gezicht vreemd vertrokken is. Zijn rechterarm hangt slap op de gebloemde gestikte deken. De linkerhand betast rusteloos de verlamde kant.

Verbeeldt zij het zich, of is het starre uit vaders gezicht verdwenen?

„Vader....” fluistert ze zacht, „....vader.... vadertje....” Ze legt haar wang tegen zijn raspige kin. De zieke stoot wat onverstaanbare klanken uit. Riek wendt zich af en veegt haar ogen af met de rug van haar hand.

„’t Is net, of-ie niet meer zo star kijkt,” zegt ze. „Net of d’r meer leven in z’n ogen komt.”

Opoe gaat ook naar de bedstede.

„Maarten.... ken-ie me nog?.... Maarten.”

Coen dringt de vrouwen zachtjes van de bedstede weg.

„Voor alles rust, zei de dokter. Late we ons daar nou an houwe.” Dan zitten ze samen bij de tafel. Opoe schenkt de gezette thee in en boert op.

„Dat benne de zenuwe, die breke,” zegt Coen. „Sjenever je maar niet. Je zal wel geschrokke weze.”

En dan komt opoe’s relaas, gedempt en eentonig.

„We benne op de gewone tijd naar bed gegaan en om twaalf uur heb ik ’em nog wakker gemaakt, omdat-ie hardop droomde. ’k Ben dan altijd bang, omdat-ie me wel is een klap gegeve heb in z’n droom. Hij dacht toen, dat ik een hollend paard was.”

„Wat had-ie daar een hartzeer van later,” zegt Riek meewarig. Opoe knikt en vervolgt: „En toen ineens, een half uur later, wier ik wakker omdat-ie zo raar snorkte. Ik heb ’em angestote en geroepe, maar ik kreeg geen antwoord meer. En toen dacht ik wel, dat-ie een beroerte gekrege had.”

Coen legt een vinger tegen de lippen.

„Niet dat woord noeme, ’t klinkt zo lelijk; z’n gehoor ken scherper weze dan je denkt.”

„Wie heb d’r toen voor een dokter gezorgd?” vraagt Riek.

„Ik ben in me verbouwereerdheid naar de deur gelope en ’k heb de eerste de beste maar angehouwe, die ’k op straat zag,” vertelt opoe. „En eve later stapte een agent binne en die zei, dat de dokter gewaarschuwde was en die vroeg me, wie of-ie van de familie kon waarschuwe. En toen heb ik jullie maar opgegeve. Jullie benne zeker ook geschrokke?”

„Riek dacht direct ’t ergste,” zegt Coen. „Maar nou ’k hem gezien heb.... as je ’t mijn vraagt, geloof ik dat hij ’t er door haalt.”

„D'r mot ook een boodschap naar onze Maarten en Jaan.” bedenkt opoe. „En de groente, die op de veiling staat. . . . hoe mot 't daarmee?”

„Maak je maar nergens bezorgd over,” kalmeert Coen. „Zo gauw de dag aan de hemel is, gaan ik d'r tusse uit en doe alles wat d'r te doen valt. Ik vraag an-pesant wel een paar dage verlof op de febriek vanwege de toestand hier.”

„Zou je dat wel kenne krijge?” weifelt Riek.

„As ik 't niet krijg, dan neem ik 't van me vekansie af,” zegt Coen. „Maar ik ben d'r niks bang voor. De dirrekteur is ook een mens.”

„En de kinderen, Coen? Motte we zo langzamerhand niet naar de kindere? As ze wakker worde en we benne d'r niet. . . .”

„Misschien ken hier eh. . . . eh. . . . moeder — het woord komt maar moeilijk over Coen's lippen — je straks een hortje misse. Ga de kindere dan hale en breng ze bij vrouw Voors.”

„Ken ik Jozientje hier niet bij me houwe?” weifelt Riek.

„Ze is geen druk kind.”

Opoe knikt: „Welja, breng dat schaaap maar hierheen. Ze zit niemand in de weg.”

Er valt een stilte, waarin telkens een geeuw bedwongen moet worden.

Nu de eerste schrik voorbij is, voelen moeder en Riek zich zenuwachtig. Opoe gaat naar de kast en haalt de broodtrommel voor de dag. Ze snijdt drie sneetjes tarwebrood, die ze met reuzel besmeert. Tussen duim en wijsvinger neemt ze wat zout en strooit het er overheen.

„Hier. . . . hartig. . . . dat gape komt van de weeigheid.”

In de bedstede is het luidruchtige ademhalen verstild. Af en toe klinkt een zacht kreunen op.

„Motte we de dominee geen boodschap sture?” vraagt Riek zacht. „Vader zou d'r behoefte an kenne hebbe.”

„Och nee,” schudt opoe het hoofd, „naar de dominee hoeve we zo hard niet te lope. Overmorge wordt de was weggebracht en dan ken 't wel gezegd worde. Een dominee ken je niet van 't verderf redde. Je ben bereid om weg te gaan, of

je ben 't niet. Een tusseweg is niet mogelijk. We motte 't maar overgeve."

„t Zel met die ouwe man wel loslope," zegt Coen. „Hij heb nooit iemand wat in de weg gelegd. Van Riek heb ik wel gehoord hoe nauw-ie 't nam."

Opoe zwijgt met vast opeengeklemd lippen. Ze zwijgt niet, omdat ze geen antwoord heeft. Ze zou heel wat terug weten te zeggen, maar 't is toch immers verspild aan deze ongelovige. Riek weet wel wat voor taal opoe's sombere ogen spreken. Een wilde onrust spreekt er nu uit. Zij denkt aan de Goddelijke Wreker, Die nu zo vlak voor haar is komen staan.

Opoe bebijt haar nagels en herademt wanneer de dag door het witte valgordijn begint te lichten. Ze trekt de gordijnen op en draait de lamp uit. In een langzame cadans dreint een vroege goederentrein voorbij. Het schrille gefluit doet haar bezorgd naar de bedstede kijken, waar opa al onrustiger begint te worden.

Vogels begroeten met hun gekwinkeleer de stralende dag. Heel vroeg in de morgen klingelt het winkelbelletje al. Riek vindt één van de burens in de winkel. Een zwarte doek is haastig over het nachtjak geslagen. Geeuwend doet zij haar boodschap, een paar slordige haarpieken wegstrijkend: „Zou d'r ook een half litertje olie te krije zijn? Ik ken geen koppie thee warm houwe. Me stelletje is uitgebrand."

Riek pakt het vettig petroleumkannetje en pompt de olie uit het vat naar boven.

„D'r is toch geen narigheid, dat u nou al hier is?"

„Me vader is niet goed geworde vannacht. 't Lijkt nogal erg te weze. Z'n rechterkant is lam."

Maar dan wil de buurvrouw het naadje van de kous weten. Ze zet haar kannetje olie op de toonbank.

„Zie je wel," zegt ze, „ik heb 't dus wel bij 't rechte end gehad. Vannacht om een uur of twee hoorde ik al wat. 'k Slaap zo licht as een veer en 'k maakte me man nog wakker. Later, toen ik die auto hoorde, vertrouwde ik het helemaal niet meer. Maar 'k heb 't me ontgeve en ben in slaap gesukeld, maar al maar drome over ziektes en narigheid."

Riek zwijgt na de woordenstroom van de klant en als Coen komt kijken, waar zijn vrouw blijft, weet de buurvrouw niet anders te doen dan te verdwijnen.

„Die nieuwsgierigheid van die mense,” verzucht Riek.

Coen maakt korte metten. Hij sluit de buitendeur en schrijft op een kaartje, dat de winkel een paar dagen gesloten wordt wegens familie-omstandigheden.

„Zou 't niet te veel scha geve?” vraagt Riek bezorgd.

Coen haalt de schouders op.

„Dan passe we er an 't end van de week maar wat bij. Zo'n rijkeluisbestaan is 't ook niet.”

Opoe leest de hanepoten van letters, die Coen achterop het kaartje heeft getekend en knikt.

„'t Ken niet anders. Dat geloop zal Maarten zo hinderen.”

Wanneer Coen vertrokken is en Riek alleen is gebleven met haar moeder, zegt ze zacht: „Een goeie man heb ik aan Coen. Goed voor de kindere ook.”

„Ik ken d'r geen woord kwaad van zegge,” antwoordt opoe afgemeten. „k Heb me hoofd motte buige voor ziekte en hij is nou in huis gekomme. Hij blijft d'r in. Maar nou kenne jullie allebei is zien, dat we rekening hebbe te houwe met de dood. Eenmaal kom je ook an de beurt en dan zel God rekenschap van je vrage. Reken daar op. Mij komt de wrake toe, spreekt de Here.”

De dreigende woorden klinken na in Riek's oren als ze zich naar haar huis spoedt. Het is nog vroeg in de morgen, maar er is al druk verkeer in de straten. Melkkarren ratelen voorbij en het trammetje naar Zeeland zeurt haar zekere gangetje naar de polders.

Diep in gedachten botst Riek tegen een bootwerker op.

„Kijk uit je oge, zus — je heb zeker te lang gefuifd.”

Riek denkt aan de afgelopen nacht en glimlacht weemoedig. Zo was het leven. Een tijd kon je het rustig hebben en dan kwam er weer ziekte en narigheid. Als vader bezweek, zou ze wroeging hebben van haar koppigheid. Ze had de minste moeten zijn en terug moeten gaan naar huis. Maar dan was het de vraag geweest, of haar moeder haar onverzoenlijke houding had opgegeven.

Dat de ziekte van vader nu de oorzaak moest zijn, dat het weer goed werd! Ouwe toberd, mompelt ze. Je zal pas rust hebben, als je in het graf ligt. Dan kreeg hij ook de beloning voor zijn nauwgezette leven.

Haar moeder was het niet met haar opvatting eens. Opoe was van mening, dat geen mens de zekerheid kon bezitten, deel te hebben aan de genade Gods.

En waar moest zij zelf dan wel blijven? Zij taalde immers niet naar God of Zijn gebod.

Angstige beklemming doet haar vlugger voortstappen, als zou zij deze gedachten kunnen ontvluchten. Zij duwt haar angst weg.

Het blijkt dat de kinderen al gehaald zijn door een buurvrouw. Freekje zit zoet te spelen, maar Jozientje's ogen zijn behuild.

„Dat meissie van u is me ook een eenkennig kind,” begroet de buurvrouw Riek. „Ze zette een keel op as een mager varken, toen ik haar kwam halen. Ze dacht minstens, dat ik haar moeder vermoord had. Hoe is 't bij u thuis, buurvrouw?”

Riek brengt verslag uit van de toestand. Maar dan staat ze op.

„k Moet weer weg, buurvrouw. Moeder zit zonder hulp. U begrijpt . . .”

De buurvrouw is blij, dat de kinderen meegaan. Het jongetje bezorgde haar te veel werk en het meisje vond ze te schuw.

Riek kleedt de kinderen aan en geeft ze hun ontbijt. Ze brengt nog wat orde in haar huishoudentje. Wanneer ze op de slaapkamer de ramen openzet, kijkt ze over de rangeerterreinen. 't Beeld van alle morgens. Af- en aanrijdende losse machines. Een sliert wagons, die, door een machine weggestoten, langzaam zijn vaart uitrijdt en met veel lawaai opgevangen wordt door wachtende buffers.

Het leven gaat voort. . . . altijd maar voort. Een mens wordt geveld, een mens zinkt ineen, een mens valt uit en 's morgens zijn er weer de gewone geluiden, de gewone dagelijkse dingen.

Mocht ik maar in mijn huis blijven, denkt Riek. Maar ze verdringt die gedachte. In nood moest je elkaar bijstaan en in huis zou ze toch zeker ook geen rust hebben!

Ze brengt Freekje weg en loopt met Jozientje terug naar het winkeltje.

De auto van de dokter staat alweer voor de deur. Een paar buurvrouwen klampen haar aan. Wat een mens toch zo maar ineens krijgen kon! Maar aan Goejegeburen was het wel te zien geweest, dat het spaak zou lopen vandaag of morgen. Hij had achter zijn karretje gekropen.

Riek maakt zich los van de bijeengeklitte vrouwen en gaat naar binnen.

Om die koele teruggetrokken houding wordt ze dan fel gelaakt. Dat was die kakmadam van dat winkeltje om de hoek, die met die ongelovige man getrouwd was. Dat was ook een nagel an die man zijn doodkist geweest. En nou zette ze een uitgestreken gezicht, of ze hem nooit wat in de weg had gelegd.

Riek blijft met Jozientje in de winkel tot de dokter vertrokken is.

„Wat zegt-ie d'r nou van?” vraagt ze.

„De pols beviel 'em wel. Die klopte rustig. Er mot een zuster komme. Je vader heb z'n eige bevuild.”

„Daar motte we dan een briefie voor hale,” weet Riek.

Dat briefje blijkt reeds op tafel te liggen. Riek gaat er met Jozien op uit om een zuster te halen en ze heeft geluk. Op de overweg houdt Rinus haar aan om te informeren, hoe 't met haar vader is en wanneer ze zegt, dat ze een verpleegster gaat halen, zegt hij: „Blijf u hier maar eve wachte, dan hoef u niet naar 't huis van de zusters. Iedere morge passeert er hier eentje. Daar kan ik me klok op gelijk zette.”

Rinus heeft een goede raad gegeven. Het vriendelijke zustersje, dat langs komt, belooft direct naar het winkeltje toe te gaan.

„As die de hemel niet verdient. . . .,” zegt Rinus.

Schuw kijkt Riek naar het winkeltje, dat nog leeg staat. Ze trekt Jozientje haastig voorbij het witgekalkte raam. Als ik weer terug moest, overleefde ik het niet, denkt zij.

Joziertje moet in de winkel blijven tot de verpleegster klaar

is. Met hoog opgetrokken knieën zit ze op de kruk achter de toonbank en wrijft met haar vingers door het plasje azijn, dat onder de zure-haringfles plekt.

Ze had opa nog niet gezien. Moeder had verteld, dat hij een scheve mond had, maar dat ze daar niets over zeggen mocht. En ze mocht er ook niet over praten, dat oom Coen... ze bedoelde haar vader... nu ook bij opoe kwam.

Zo is zij in gedachten verdiept, dat ze niet hoort, dat het zusterje de winkel binnen komt. Verschrikt kijkt ze naar het crucifix, dat stijf geklemd zit tussen de nauwe keurs.

Het nonnetje ziet de schrik in de wijdsperde ogen en steekt Jozientje haar hand toe.

„Geef me eens een handje, zusje,” vraagt ze. „En vertel me eens hoe je heet?”

Jozientje reikt haar een hand, maar kijkt niet op.

Met een vriendelijk knikje loopt de zuster door.

„Dat je nou een zuster van een ander geloof neemt,” verwijt opoe haar dochter, wanneer de zuster vertrokken is.

„Ze was voor vader erg lief en wat doet het 'r toe, wat dat mens van d'r geloof is?” zegt Riek. „Kom Jozientje, geef opa is een hand.”

Op schijnt bij kennis te zijn. De blauw-dooraderde hand tast naar het kleine handje.

Schuw kijkt Jozientje naar opa's vreemd vertrokken gezicht. Lang mag ze niet blijven. Moeder trekt haar weg bij de bedstede en zet haar op een stoof naast opa's leunstoel.

Met haar vinger peutert ze in de rieten zitting en luistert soezerig naar de schaarse woorden, die moeder en opoe wisselen.

Voor het middagmaal wil opoe andijviesla maken, gestampt met aardappelen en „spekkies”, maar moeder schudt het hoofd.

„Een veel te bewerkelijke middagpot. Late we toch een boterhammetje etc. Ik voor mijn ken geen stuk door me keel krijgen.”

Jozientje is blij, dat opoe toch haar zin doorzet. Zoals opoe dat klaar kon maken! Zij watertandt al bij de gedachte aan de heerlijk knoeperende blokjes spek, die je tegenkomt in de stampot.

Zij wordt door opoe naar de winkel gestuurd.

„Haal me 't hele bennetje maar op. Nog vier kroppe zitte d'r in. 't Is een laatste klussie, de blare verflense al. 'k Heb een hekel as we op een hap groente motte kijke.”

Coen komt pas tegen de middag thuis, maar dan heeft hij ook heel wat werk verzet. Hij is naar de veiling geweest en hij heeft groente gehaald. Hij heeft de „Snoepman”¹⁾ voor de deur getroffen en de inkoop geregeld.

„'k Heb maar een sortering genome,” vertelt hij. „Zo van alles wat.”

„As-ie ons dan maar geen duur snoep in de hande douwt,” zucht opoe. „Drop van een cent gaat hier niet. De blage wille liefst een hallefie koop en een hallefie terug.”

„Ik versleet me zole niet voor hallevende,” zegt Coen.

Hij dreunt in de richting van de bedstede.

„Ken je me wel, opa?” vraagt hij, als hij ziet dat de patiënt wakker is. „Ik ben de man van Riek.”

Er glijdt een vage glimlach over opa's vertrokken gezicht en hij knikt even als een teken van herkenning.

„Nou is opa ziek en 't is toch gezellig,” denkt Jozien, wanneer ze 's middags aan tafel zitten.

Maar opoe wordt stil en teruggetrokken na het gebed.

Daar zat je nu met een heiden aan tafel. Nu ja, hij sloot de ogen en hij vouwde zijn handen. Alsof zij niet in de gaten had, dat hij dat alleen deed om haar te bedotten. Hij geeuwde tijdens de gebedsstilte van wonder en geweld. Maar zij zou geen enkele van de godsdienstplichten nalaten om hem. Zij zou lezen uit het Woord.

Opoe windt zich al meer op. Wat gaf het, of zo'n man zich aardig voordeed? Dat waren de strikken, die de Satan haar spande. Ze moest op haar stuk blijven staan.

„Geef me de Bijbel is an, Jozien.”

Het duurt lang eer opoe kan beginnen. Ze moet eerst haar leesbril hebben en dan bladert ze lang in het dikke Boek. Maar als ze begint, is haar stem in overeenstemming met haar hart, koud en vol dreiging.

¹⁾ Koopman in snoepgoed.

Zij leest niet vlot. Ze spelt de woorden en slaat veel over. Ze heeft ternauwernood lezen geleerd. In Zeeland was er niet veel tijd geweest om naar school te gaan.

....„Welgelukzalig is de man, die niet wandelt in de raad der goddelozen, noch staat op de weg der zondaren, noch zit in het gestoelte der spotters....”

Met horten en stoten komen de beloften voor de godvruchtige mens over opoe's lippen.

....„Hij zal zijn als een boom, geplant aan waterbeken, die zijn vrucht geeft op zijn tijd.... al wat hij doet, zal wel gelukken....”

Maar dan hard en striemend komen de dreigementen. Opoë leest deze teksten vlot. Neen, ze leest ze niet; ze zegt ze op uit een herinnering, oververzadigd van Gods toorn.

....„Daarom zullen de goddelozen niet bestaan in het gericht, noch de zondaars in de vergadering der rechtvaardigen.... Maar de weg der goddelozen zal vergaan.”

Met een harde slag sluit opoe de Bijbel. Het gelezene heeft op Coen niet de minste indruk gemaakt. Genoeglijk peutert hij tussen zijn tanden.

Doch vanuit de bedstede klinkt een schreeuw, die hem doet opspringen van schrik. Opa huilt. Hij huilt zo klagend.

„Als een dier, dat in nood is,” denkt Riek.

Ze gaat naar de bedstee en tracht haar vader te kalmeren.

„Niet huile, vader, dat is niet goed voor je. Houd je nou maar kalm en drink is.”

De scheefgetrokken mond probeert woorden te vormen. Het schreeuwen is even plotseling opgehouden als het begonnen is.

„Dat is een verschijnsel van de ziekte,” zegt Coen. „Ze wete niet, waarom ze huile.”

Maar Riek is daar niet van overtuigd.

Opa wijst naar het tafeltje, waarop de Bijbel ligt en dan op zichzelf en heft dan de wijsvinger dreigend op.

Riek meent hem te begrijpen.

„Dat was toch niet voor jou bedoeld, vader,” zegt ze zacht.

„Je heb toch gehoord, dat de Here de weg der rechtvaardigen kent?”

Maar opa schudt het hoofd. In zijn ogen ligt een nameloze angst.

„Zelle we Coen de dominee late waarschuwe, moeder?” zegt Riek. „Die ken beter met hem prate as wij en die ken ook nog is bidde.”

„Je weet hoe ik d'r over denk. Maar as jullie denke, dat opa graag een dominee heb. . . .”

Na het eten komen Maarten en Jaan. Jaan maakt veel misbaar. Ze werpt zich snikkend over opa's bed, maar na tien minuten zit ze over koetjes en kalfjes te praten en moet Riek haar schaterlach dempen. Dan heeft ze haar tranen wel weer bij de hand.

„'t Was zo'n goeie, ouwe baas. Altijd maar slove voor z'n kindere en nou. . . . alles uit.”

„Ze praat alsof vader al dood is,” denkt Maarten. Hij dreunt naar de bedstede en roept, voor hij weer weggaat, zijn moeder apart. Fluisterend vraagt hij haar wat.

Riek zucht. Moeder hoefde heus niet zo geheimzinnig te doen met het pakje tabak, dat ze uit de winkel gaat halen. Riek weet heus wel, wat het gesmoes van Maarten te beduiden had. Mistroostig luistert ze naar de gedempte stemmen van Maarten en Jaan. Haar gedachten dwalen weg.

Dat was nu het leven. Met moeder samen had de oude man drie kinderen grootgebracht en nu had hij een klap gekregen, die hem had geveld. Nu zou je verwachten, dat zijn kinderen verdriet hadden. Jawel! De een maakte kabaal dat horen en zien verging, maar zat even later haar haren weer op te doffen en de zoon, de enige zoon, probeerde vlug voordeel te trekken uit de situatie.

„Och ja,” verzuchtte Riek, „vraag je niet, dan heb je niet.” Zij daalt het trapje af naar het plaatsje, waar Jozientje een hennepen touw aan de biels heeft vastgebonden en haar springtouw draait voor een denkbeeldige springster.

Een, twee, drie. . . . sjo!

Een, twee, drie. . . . ko, zingt ze met een eentonig stemmetje. Riek buigt zich naar haar over en liefkoost haar op een

onstuimige, ongewone manier. Als ze klein waren, bezat je je kinderen ten minste nog. Ze hadden je nodig. Maar later kon je uit het leven verdwijnen zonder dat ze een traan om je lieten.

Zo was het leven!

Ze schrikt, wanneer Coen de hand op haar schouder legt. „k Heb een boodschap bij de dominee gebracht. Hij is onderweg. As je soms weg wil gaan.”

„Ik hoef hem niet te ontlope,” mompelt Riek. Maar ze trekt toch haar mantel aan.

„As u 't goed vindt, gaan we eve naar Freekie kijke.”

Freek kraait en lacht van plezier en toont moeder zijn voortreffelijk speelgoed. Hij graait in een doos vol oude portretten, waarop de groot geworden kinderen van vrouw Voors prijken op alle leeftijden.

„Daar houd ik alle kindere zoet mee,” zegt vrouw Voors triomfantelijk.

„Konde jullie gemist worde?” informeert ze dan.

„Riek heb de vlucht genome voor de dominee,” spot Coen.

„k Heb je al meer gezegd, dat ik nooit iemand van de kerk uit de weg zal gaan of mijn huis zal verbieje,” zegt Riek wrevelig.

Vrouw Voors kijkt van de een naar de ander. Ha, ha, dus 't gaf nu al wrijving als de kerk in 't geding kwam.

„Dominee kon geen goed woord kwijt an je vader,” klaagt opoe, wanneer ze weer terugkomen. „Hij ging weer zo te keer, toen hij dominee zag en we konden hem niet stil krijge. Dominee heb toen ook maar niet gebeden.”

„'t Zal 't beste weze, dat we hem maar rustig late betije,” zegt Riek.

Jozientje heeft een feestelijk gevoel als ze naar bed gaat. Geen donkere kamer, waarin je wakker lag met een kloppend hart van angst, dat vader en moeder niet meer beneden waren. Of dat ze dood lagen, gestikt in gas, zoals er wel eens in de courant stond over andere mensen.

Nu hoefde ze niet rechtop in bed te zitten luisteren tot ze een enkel hardop gesproken woord opving. Veilig lag je de kamer in te kijken tot je sliep. De kamer was wel donkerder

dan anders. Er zat een blauwe doek om de lamp gebonden. Opoë en moeder zitten bij de tafel en later komt de non weer om opa te helpen. Wantrouwend gluurt Jozientje door een kier van de bedsteedeur. Die non was wel erg vriendelijk tegen opa. Ze praatte tegen hem en opa kon niets terugzeggen. Kreunen, dat kon hij wel.

Als de zuster klaar is met opa, vraagt opoe of de zuster een kopje koffie wil hebben. Maar zij schudt het hoofd.

„Stel je voor, dat we bij iedere patiënt koffie dronken,” lacht ze.

„’t Is haar zeker te min bij ons soort mense,” schampert opoe als ze weg is.

„’t Is een vriendelijk mens,” zegt Riek kortaf.

Jozientje slaapt eindelijk in en als ze wakker wordt, ligt ze tussen opoe en moeder in geperst.

En ze knuffelt haar hoofd tegen opoe’s brede, warme rug en geniet van het veilige gevoel tussen twee grote mensen te liggen, die haar beschermen zullen. En het gekreun uit de andere bedstee, dat opoe telkens onrustig het hoofd doet heffen, deert haar niet.

HOOFDSTUK XIX

Opa Goejegeburen kon niet gemist worden. Hij sloofde van 's morgens vroeg tot 's avonds laat. „Maarten, opstaan!” riep opoe. „Je mag niet te laat komme op de veiling.”

En dan sjokte dat mannetje naar de veiling, een lege kar heen, een kar met andijvie, sla, radijs of andere groente terug.

Daarna was er het winkeltje, dat op zijn zorgende hand wachtte. Beurse peren uitzoeken en bussen met tabak nakijken met het oog op de schimmel.

En als er een boot te lossen viel, deed hij dienst als bootwerker. Dan sjouwde hij tot het bloed door de schouderhuid drong. Opoe deed olie op de schrijnende plekken en gaf hem voor zijn moeiïghheid een scheutje Haarlemmer-olie. Vijftien druppels uit het gaatje, in het perkament geprikt met een spijker, die roestig moest zijn.

Er waren de konijnen op het plaatsje. Het was niet gelijk, hoe ze verzorgd werden. Opa wist het precies: niet te veel vochtig groen en flink wat haver. Welke konijnen waren zo mals als die van opa?

Zo'n onopvallend mannetje. Gekomen uit een klein Zeeuws dorp, dat dan komt werken in de stad.

Boordevol met werk zijn z'n dagen geweest.

En dan — op een nacht — gebeurt er iets in zijn kromgewerkt lichaam. Niet erg veel! Een aderwand, die de bloeddruk niet kan weerstaan, een druppel bloed, die een uitweg zoekt.

„Apoplexia-cerebri,” zegt de dokter.

Als lamme, neergeschoten vogels liggen dan zijn rechterarm en -been. Zijn gezicht lijkt een vertrokken masker.

Het voedsel, dat in de rechter helft van de mondholte terecht komt, kwijlt zijn mond weer uit.

Het werk is uit zijn handen gegleden. Opa Goejegeburen ligt maar zo stilletjes vanuit de bedstede de kamer rond te kijken. Waaraan denkt dat boeremannetje?

Er zijn dagen, dat zijn linkerhand zijn rechterarm betast, dat hij met zijn linkerhand zijn dode been optrekt en recht houdt. Er zijn dagen, dat hij zich niet om zijn lamme ledematen bekommert.

Wat is er gebeurd in dat hoofd?

Ergens een wondje als een speldeprik. Een groot mens, die geworden is als een kind. Die de lekkere beetjes, die de burens hem brengen, graait uit opoe's handen. Die in zijn onverstanebare klanken juicht en jubelt om het lichamelijke behagen in een warme kruik.

Dagen en nachten rijen zich tot maanden. Er is wat beweging gekomen in opa's lamme been. De pleegzuster, die op opoe's aandringen het nonnetje heeft vervangen, ziet de beweging het eerst.

Nu zal opa wel spoedig weer kunnen lopen. Zoiets begint bij het been en dan duurt het niet lang, of de arm komt in beweging en de praat komt ook weer terug.

Iedere buur kan opoe hierover inlichten. Er is niemand, of hij had een soortgelijk geval in de familie.

„Pas op, mens, as-ie denkt dat je d'r ben, krijg-ie d'r een tak overheen.”

„'k Heb mense gekend, die an 'tzelfde leje en die later konde lope as een kievit.”

Opoe wacht en slooft en spelt opa de woordjes over, terwijl ze de domineeswas strijkt.

„Zeg me nou is na: Noot — Poes.... Nee, geen Toes, maar Poes met een P. Je lippe op mekaar.”

Opoe is niet altijd even geduldig. Als opa altijd maar hardop huilt, wanneer ze uit het Woord wil beginnen te lezen, slaat ze met haar vuist op de tafel.

„Bè je dan een heiden geworde, Maarten? Wil je nie meer naar Gods Woord luistere? Mot je in de hel komme?”

Er komt ontzetting in opa's ogen en hij schudt als een bang kind zijn hoofd.

„Nou, luister dan,” waarschuwt opoe.

En hoe gaat het met het winkeltje, waarin opa onmisbaar was? Dat winkeltje loopt weer verder. De groenten worden gehaald door een betaald buurjongetje. Dat buurjongetje zoekt de stekjes uit. Er verdwijnt wel eens een bosje radijs en er worden wel eens goede peren tot „stekkie” verklaard. Er moet wel eens een muf geworden pakje tabak weggegooid worden.

De olienoten kraken niet meer zo, nu opa er niet meer is om de bruin papieren zak achter de jaagkachel te houden.

Maar 't winkeltje draait verder.

De gebloemde, oorloze kommen, de spaarpotjes in opoe's linnenkast, bevatten heel dikwijls geld te weinig. Het komt zo ver, dat de al uitgestelde wissels niet betaald kunnen worden en dan moet Coen er op uit om geld te lenen.

Maar waar zal iemand geld lenen als hij dat nodig heeft?

Opoë weet het niet. Opa heeft zijn hoofd altijd precies boven water weten te houden.

Coen zoekt een weg voor haar. Hij gaat om te beginnen de geldschieterskantoren af. Snuivend van woede komt hij terug.

„Ploerten zijn het... allemaal geldwolven. As je binnen komt, schuive ze je een stoel toe en zetten je op je gemak! Ze beklagen je, dat je in de zorgen zit. Nee maar, je kan gerust het bedrag noemen, dat je nodig heb. Ze zelle je helpe uit menslievendheid. Maar dan komme de papiere op tafel. Geld voor administratiekosten en een verplicht verzeke-ringetje van een paar gulde per maand. Ze dachte dat ze met een boerejonge te doen hebbe. Laat ze op dak gaan zitte met hun vijftig gulde.”

„Late we 't bij de kerk probere,” adviseert Maarten.

Opoë schudt het hoofd.

„Daar zou je vader nooit van wille hore,” zegt zij. „Het is geen mens om zijn hand op te houwe.”

„Late we 't vader zelf vrage. Hij is toch niet helemaal de kluts kwijt.”

Neen, helemaal de kluts kwijt is opa niet. Hij wijst op de naaimachine als het gaat onweren en heeft geen rust voor opoe's zwart-wollen doek er overheen hangt. Hij wijst op de

klok wanneer het tijd is voor de medicijnen. Neen, helemaal de kluts kwijt is opa niet.

Maar het kringetje, dat hij kan bekijken, is zo klein geworden. Hij stelt alleen belang in dingen, die belangrijk zijn voor hemzelf.

Geld lenen van de kerk? Hij haalt zijn schouders op en lacht vaag en wijst op zijn blote, grote teen, die sedert enkele dagen op en neer kan bewegen.

„Ik staan d'r alleen voor,” zucht opoe. „Alleen mot ik het maar bedissele.”

Coen gaat zonder verder overleg naar een dominee toe. Neen, hij gaat niet naar de dominee, die het gezin Goejeburen kent.

„t Zal wel net gaan als bij de biecht,” lacht hij. „Voor je pekelzonde mot je niet in je eige parochie zijn.”

Riek luistert naar het verslag, dat Coen na dien uitbrengt. „Die dominee vroeg me het hemd van 't lijf en toen noemde hij me de naam van een rijke meneer van de kerk. Voor diaconiezaken most ik me bij vaders eigen dominee melde, maar deze meneer wilde misschien particulier helpe.”

„Is 't geld d'r nou?” vraagt Riek in spanning.

„k Heb die meneer niet eens te spreke gekrege. Zijn vrouw zei me, dat d'r man wel genege zou weze om met een paar anderen op een lijst te tekene.”

„Nou, da's toch mooi,” waardeert Riek.

„Nou ja, 'k begrijp wel, dat zo'n meneer niet voor iedereen klaar kan staan, maar 'k heb nou toch heus geen zin om bij nog meer mense asjebliedt te spele.”

„Wat moete we dan?” vraagt Riek.

„k Zal nog is naar Maarten en Jaan toe gaan. As we de hande is ineen slaan.”

Riek trekt een mistroostig gezicht.

„Maarten heb het niet,” zegt ze. En Jaan heb alleen geld over voor strikkies en lintjes.”

Zij zitten samen aan tafel in de lichtkring van de laaghangende lamp. Coen klopt zijn pijp uit en veegt de gemorste as weer op met een opengeschoven lucifersdoosje.

„Kijk is, Riek, as jij 't ook goed vindt, kenne we ze alleen

helpe. Toen we pas getrouwd ware, hadde we geen halve rooie cent. Maar nou heb 'k weer een klein spaarpotje. Ik zeg: we zouwe ze kunnen helpe. 't Is alleen maar. . . . je ken nooit wete, hoe we 't zelf nodig hebbe. Met ziekte of zo."

Riek laat haar naaiwerk in de schoot zakken en kijkt naar hem op. Zij heeft tranen in de ogen.

„As dat zou kenne, Coen. 't Benne zukke tobbers."

Coen gaat het geld brengen, maar het kost hem nog moeite het achter te laten bij opoe.

„As we 't nou is nooit meer terug kenne geve, Coen?" zegt ze. Maar deze schudt het hoofd.

„Maak je daar maar geen kopzorg over, mens. Je ben voor 't moment geholpe. Wij benne nog jong. Wij kenne werke."

Opa graait naar het geld op tafel.

„M. . . .mooi. . . .," lispelt hij, „. . . . m. . . .mooi."

„Soms denk ik, dat-ie alles nog in de gate heb, maar soms geloof ik toch, dat-ie nergens meer weet van heb," zegt opoe verdrietig.

Wanneer opa niet meer aan zijn stoel gekluisterd is en lopend patiënt wordt, blijven de doktersbezoeken achterwege. De dominee laat zich dan ook niet vaak meer zien.

„Uw man heeft er zo weinig aan," zegt hij. „Hij is nu niet voor ons te bereiken."

En dan, op een middag, wanneer Riek en Jozientje bij opoe zijn, komt Harmsen, de ouderling.

Opa zit op het trapje, dat naar het plaatsje voert. Het is een late zomerdag. Na een kille, natte zomer hebben zich onafgebroken de onnatuurlijke warme dagen gerekt naar October. Opa geniet van het koesterende zonnetje en tekent met zijn stokje figuurtjes in het zand.

Ouderling Harmsen gaat naast opa zitten en legt zijn hand op de verlamde hand, die gekromd in de zwarte doek hangt.

„En hoe gaat 't er mee, Goejegeburen?"

„Goed," knikt opa en hij kijkt ternauwernood op om te zien, wie er naast hem is komen zitten.

„Over de Bijbel wil-ie niet veel hore, Harmsen," waarschuwt opoe. „Hij heeft er geen weet van en as je d'r over rept, dan huilt-ie al."

Harmsen neemt de kop thee aan, die opoe hem toereikt. Een kop thee met veel suiker en veel melk naar Zeeuws gebruik, ingeschonken wanneer de bezoeker nog maar nauwelijks zijn voet over de drempel heeft.

Harmsen roert in zijn thee en knikt zwijgend.

Wanneer opoe naar het winkeltje geroepen wordt, zegt Riek met een hoofdknik naar haar vader: „'t Is een tobberd.”

„Topperd,” herhaalt opa en hij lacht zijn wezenloze lach.

„Soms zou je wense, dat-ie maar weggenome werd,” zegt Riek. „As 't tenminste goed met hem is.”

Opa heeft van Riek naar Harmsen gekeken. Aan de gespannen, onrustige trek op zijn verwrongen gezicht is te zien, dat hij begrijpt waarover het gaat.

Een glimlach glijdt over Harmsen's verweerde gezicht.

„Zou 't niet goed zijn met Goejegeburen? Heeft hij dan niet geloofd, dat de Here Jezus is gestorven ook voor zijn zonden? Heeft hij zijn zonden niet gebracht aan de voet van het Kruis?”

Als tegen een klein en angstig kind spreekt Harmsen. Hij legt zijn hand op opa's schouder.

„Opa gaat straks naar de hemel en hoort dan bij degenen, die koninkrijken beërven. En zijn nieuw verheerlijkt lichaam zal dan niet meer verlamd zijn.”

Opoe is teruggekeerd en heeft de laatste zinnen gehoord.

„As 't zo gemakkelijk was, Harmsen,” zegt ze. „God is een verterend vuur. D'r-zalle d'r heel wat niet komme, die denke dat ze d'r zijn.”

„Je hebt gelijk, vrouw Goejegeburen,” knikt Harmsen.

„Maar de verzekering, die ik je man gaf, bracht ik hem niet op losse gronden. Ik heb in zijn goede dagen met hem gesproken. Hij was een gelovig kind van God en hij wist dat zijn Heiland gestorven was voor zijn zonden.”

„'t Is maar gemakkelijk om te denke, dat je op een schoen en een slof de hemel in zal gaan,” bitst opoe.

„Het is nog veel gemakkelijker, vrouw Goejegeburen. We worden als Zijn kinderen de hemel binnengedragen,” knikt Harmsen.

Er valt een stilte en dan zegt opa zachtjes: „Zinge... zinge...”

Harmsen begrijpt en knikt, denkt even na en begint te zingen. Hij heeft geen mooie stem. Hij vibreert met een al wat schorrig oud-mannetjes-stemmetje. Hij zingt:

De Heer is mijn Herder,
'k Heb al wat mij lust.
Hij zal mij geleiden
Naar grazige weiden,
Hij voert mij al zachtkens
Aan waat'ren der rust.

Harmsen zingt het lied van zijn goede Herder. Op de veranda's boven hem en tegenover hem lawaaïen de geluiden van alle dag. Een wasborstel schrobt met korte, felle streken over een werkmansboezeroen. Een emmer wordt neergesmeten. Langs Harmsen lekt wat goor water van een veranda, die gereinigd wordt. Een losse locomotief tjoekt voorbij.

De Heer is mijn Herder,
Al dreigt ook het graf
Met grimmige kaken,
Geen leed zal mij naken,

zingt Harmsen.

Opa kijkt naar hem op en hij huilt niet. Het is, of de ouderling zijn kinderlijk verstand bereikt heeft met het eenvoudige lied. Opa knikt en neuriet de laatste regels zacht mee. Dan sluit hij de ogen en vouwt de handen.

„Zullen we nu samen bidden, Goejegeburen?”

Maarten Goejegeburen knikt blij en gretig. Zijn angst schijnt nu geheel weggenomen.

„Kijk, nou wil-ie ineens weer bidde,” zegt opoe tegen Riek.
„'t Is toch een rare geworde ook.”

Met gevouwen handen en gesloten ogen luisteren ze naar het eenvoudige gebed dat de ouderling opzendt tot God.

„Here Jezus, wees met dit arme schaap, dat zo gehavend is. Neem hem in Uw armen en draag hem, nu hij zelf niet meer

kan gaan. Geef hem de vrede, die alle verstand te boven gaat, Here Jezus, hij zal zijn voet aan geen steen stoten, als Gij het niet wilt."

Met gebogen hoofd luistert Riek naar het gebed. Jozientje zit op een stoof aan haar voeten. Op Riek's handen lekken tranen. Een zacht verlangen pijnt in haar naar de Here Jezus, tot Wie Harmsen bidt. Voor de God van haar moeder is ze bang. Hij is de Jehova van het Oude Testament. De God van de donder en de bliksem.

Riek voelt weer het grote en diepe heimwee, dat in haar gewekt werd door de moeder van Kees.

„Wanneer je zo kon geloven als Harmsen,” denkt ze, „dan kon geen kwaad je meer deren. Dan was je geborgen in leven en sterven.”

Harmsen knikt haar vriendelijk toe, als hij weggaat en vraagt, hoe het gaat in het huwelijk.

„Mijn man zorgt goed voor mij en voor de kinderen.”

Hij kijkt haar even in de rood-beschreide ogen. 't Is alsof hij iets zeggen wil, maar hij zwijgt en tast in zijn binnenzak.

„Hier heb ik een mooi plaatje voor de kleine meid. Goed bewaren, hoor!”

Jozientje bekijkt de afbeelding van de bekende voorstelling: De Goede Herder, Die een gewond schaap in Zijn armen draagt.

„Wat staat d'r onder, moeder?”

„Ik ben de Goede Herder,” leest Riek.

„Dat is de Here Jezus,” vertelt ze, „en dat schaap.... dat schaap is opa, je weet wel, dat die meneer dat zei, toen hij bad.”

Jozientje bekijkt het plaatje.

„Is de Here Jezus dan een herder?”

Haar moeder knikt haar toe.

Opoe heeft het gesprek met gefronst voorhoofd aangehoord. In het keukentje laat zij rumoerig het water plensen op een pannetje geschilde aardappelen.

„k Wou, dat je dat kind niet van die onwijze dinge vertelde,” bijt zē Riek toe. „D'r zal nog heel wat motte verandere bij mense as jij en ik, eer we d'r deel an magge

hebbe. 't Zal erg zijn om met een ingebeelde hemel 't eeuwige verderf in te motte gaan."

„Harmsen is ouderling," zegt Riek, „en hij praat d'r heel anders over."

Opoe lacht schamper.

„Of-ie ouderling is of dominee, je mot in de benauwdheid gezete hebbe. En dat kenne die stadschristene niet. Bij ons op 't dorp had je bekeerde mense, die op de minuut af konde zegge, wanneer ze gegrepe ware. Maar hier.... ze prate over de Here Jezus, of het niks is en dat prentje deugt ook niet. Dat is zonde tege 't tweede gebod. Bij ons op 't dorp liete de mense niet eens d'r eige portret make. En hier lope ze met plaatjes van onze lieve Heer zelf."

Riek zwijgt. Haar hart is beklemd. Het verlangen, gewekt door Harmsen, is verdrongen door schrijnende angst. Moeder had gelijk. 't Stond allemaal in de Bijbel. Als je 's Zondags in de kerk de wet maar hoorde lezen, wist je al, dat je met een God van toorn te doen had.

Jozientje laat de voorstelling van de Goede Herder niet los. 's Avonds, wanneer ze volgens gewoonte nog even in haar nachtponnetje mag rondribbelen, laat ze Coen haar plaatje zien.

„Mooi, hoor," knikt Coen.

„Zou u graag een schaap van de Here Jezus wille zijn?" vraagt Jozien.

Coen krabt zich achter het oor.

„Jij gaat wel recht op de man af, hoor."

„Maar u ken ook lam worde net as opa en dan draagt Hij u, hè moe?"

Riek heeft het gesprek vanuit het keukentje gevolgd. Wanneer Coen zich nog bezint op een antwoord, houdt Jozientje aan: „As u 't wil, mot u d'r maar om vrage."

Coen zet het kind met een zwaai op zijn schouder.

„Vraag jij d'r dan maar om," zegt hij. „Een kindergebed dringt door de wolke. Dat zei me moeder zaliger en die was d'r mee op de hoogte, want die bad heel de dag Onze Vaders en Wees gegroetjes."

„Wat benne dat: Wees gegroetjes?" vraagt Jozientje.

Coen maakt er zich lachend van af. „k Zal je moeder wel sture,” zegt hij. „Die heeft meer verstand van die vromigheid.”

Maar van haar moeder wordt Jozientje ook niet veel wijzer. „Dat begrijp je allemaal nog zo niet, me kind.”

„Dan vraag ik maar, of ik en vader en Freek en u ook schaapjes kenne worde van de Here Jezus,” zucht Jozientje.

„Want we kenne allemaal net zo goed lam worde as opa.”

Wanneer Jozientje haar nieuwe gebedje opgezegd heeft, dekt Riek haar toe.

„Als 't zo was als Harmsen zei,” denkt ze, „dan zou 't niet erg zijn om gewond en geslagen te worden, want dan had je het voorrecht om gedragen te worden door de Here Jezus.”

Ik ben de Here, uw God, Die u uit Egypteland, uit het diensthuis, uitgeleid heb....

Dat was de werkelijkheid. Zo stond het er.

't Is of Riek een blik heeft mogen slaan in een Paradijs, waarvan de poorten weer toegeslagen zijn.

Stil in zichzelf gekeerd zit ze 's avonds met haar stopwerk bij Coen.

„Wat zie je witjes, vrouw,” zegt hij bezorgd. „Denk d'r om, dat je niet te veel over je vader tobt, hoor. De man is oud en je heb al genog verdriet in je leve gehad. Bekijk alles nou maar is van de montere kant.”

Riek grijpt zijn hand, die op haar schouder rust en legt er even haar wang tegen. Wat zou ze graag praten met hem over de dingen, die haar bezighielden. Maar hij zou haar immers niet begrijpen. Hij zou er ook niet van willen horen. Hij stelt er geen belang in en maakt zich van deze dingen af met een grapje.

„In dat opzicht sta ik alleen,” denkt ze.

Op het dressoir leunt Jozientje's plaatje tegen een veelkleurig vaasje. Wanneer Coen naar bed is gegaan en Riek bezig is met zijn brood voor de volgende dag, neemt ze dat plaatje nog eens op en bekijkt het aandachtig.

Ik ben de Goede Herder....

Dat waren toch Zijn eigen woorden geweest. Waarom was

Hij dan toch ook weer zo streng, dat geen mensenkind bij Hem kon komen?

Zuchtend haalt Riek de schouders op en haar voetstappen zijn moe en slepend, als ze de trap op gaat.

„Wat heeft een mens toch weinig houvast,” denkt ze vermoeid.

HOOFDSTUK XX

Opa Goejegeburen is heengegaan. Zonder doodsstrijd weggeleden uit het leven.

Opoë heeft zich 's avonds naast hem neergelegd en 's morgens, toen ze wakker werd, voelde ze de ijsskoude kilte van zijn hand, die loodzwaar op de hare lag. „As-ie me nou maar niet nodig gehad heb 's nachts,” klaagt zij haar nood tegen Riek. „'k Zou het me hele verdere leve niet kwijt kenne rake.”

In al haar verdriet bedisselt opoe zelf de te nemen maatregelen.

„D'r mot een zuster komme om hem af te legge.”

Aan de begrafenisfonds-bode geeft ze de namen op van de familieleden, die bericht moeten hebben.

„Me man z'n broer en mijn broer. Die twee hebbe d'r nog belang bij. De rest is allemaal neeffies en nichies en die malen d'r toch nie om.”

Als opa afgelegd is, wordt hij meteen gekist en opgebaard in het kleine, afgesloten kamertje achter de winkel.

Wanneer de begrafenisdienaar weggaat, geeft hij Riek de sleutel.

„'t Is een mooie doje, juffrouw. Ik heb hem nog zo'n beetje geschore ook. Nee, dan heb ik ze heel anders gezien. Met hele blauwe lippe van benauwdigheid.”

Hij wil graag nog verder uitweiden over de geheimen van zijn vak. Hij is gewend nieuwsgierigheid te ontmoeten bij zijn lugubere ontboezemingen.

Maar Riek knikt afwezig en brengt hem door het winkeltje naar de deur.

Vreemde schemer hangt in het winkeltje achter 't neergelaten papieren rolgordijn.

Voor 't raam in de deur is een laken gespannen.

„As 't kon, zou 'k ook een laken willen hebben voor 't grote

raam," heeft opoe gezegd. „'k Hou niet van die neergelaten gordijnen. Bij ons op het dorp werden d'r lakens gespannen voor de ramen en zo hoort het ook."

In het gangetje staat Riek stil en draait de sleutel weer om van het dodenkamertje. Ze sluit de deur achter zich en buigt zich over de kist.

„Vader.... Vadertje," zegt ze zacht.

Ze kijkt naar zijn handen, die ineengevouwen op zijn borst liggen. De rechterhand is na de verlamming klauwachtig vergroeid. Wit en blank zijn die handen geworden. Vroeger waren ze verweerd en gehavend. Hij heeft gesloofd van 's morgens vroeg tot 's avonds laat.

„Ouwe lieverd," fluistert Riek. „Ouwe, goeie lieverd."

Zo stil en rustig is zijn gezicht. Riek hoort het stemmenrumoer uit de achterkamer. 't Liefst bleef ik bij hem, denkt ze.

„As ik nou maar wist, of-ie behouwe was," had opoe geklaagd. „'t Zal vreselijk zijn om zondig en wel te vallen in de handen van een levend God."

De Heer is mijn Herder.... 't Schaaap dat naar huis gedragen werd....

Eén van tweeën kan maar waar zijn, denkt Riek. Een tussenweg is er niet.

Coen is binnengekomen en legt zijn arm om haar schouders.

„Kom mee, meid. Ik maakte me zo ongerust over je. 'k Wist niet waar je was. D'r is heibel achter," vertelt hij. „Opoe heb een boodschap naar Jaan d'r dienst gestuurd en 't is nou uitgekome, dat ze d'r niet meer diende."

Riek werpt nog een laatste blik op het rustige gezicht. Voor hèn is er tenminste geen heibel meer, denkt ze.

„'t Is goed, dat die ouwe man niks meer van je bedrog gemerkt heb," raast opoe nog, als Riek achter komt.

„Ik zou een beetje opspelen, als me vader boven aarde staat," zegt Jaan bits.

„Ik zal nou me mond houwe, maar 't laatste woord is er nog niet over gesproke," zegt opoe.

Riek helpt haar moeder koffie schenken, als de buurvrouwen komen om te condoleren. Ze luistert naar het knusse

gebabbel van de buurvrouwen, die plichtmatig een traan wegwissen, als ze binnen komen, maar dan verder ook voor honderd procent genieten van de burenvizite.

„As-ie soms het een en ander nodig heb, buurvrouw, met de begrafenis. 't Mag een paar zwarte handschoene zijn. Of een donker tassie.”

„We hebbe d'r nog over gedacht om as buren een kransie te sturen, onthult een andere buur. „Maar hier, juffrouw Vermaat dacht, dat er van uw kerk geen blomme op mochte.”

„Een graf is een graf,” onderwijst opoe. „Dat is dood en verderf en dat mot niet opgefrunnikt worden met een paar blommetjes.”

„Nou ja, we dachten een palmtakkie. Dat is niet zo kleurig. Dat hebben ze bij mijn zus ook gedaan voor een buurman, die christelijk was.”

Opoe schudt het hoofd.

„Geen blomme,” waarschuwt ze. „Als de kaart komt, ken je 't er wel op zien staan.”

„Ik zeg maar zo, een mens z'n wil mot geëerbiedigd worden,” stemmen de buren toe.

Als ze de deur uitgaan, nemen ze onder hun schort een paar kroppen sla mee. Dat je niet verkocht op zulke dagen, sprak vanzelf. Maar zij zaten zonder groenten en hier lag de boel te vergaan. Dat hoefde nou ook weer niet.

Riek laat ze uit en vindt Jozientje tegen het winkelraam geleund.

„Wat sta je hier nou te blauwbekken, meissie. Ga nou naar juffrouw Voors. Dan ken je een ogie houwe op Freekie.”

Het huilen staat Jozientje nader dan het lachen. Ze kijkt naar het schoteltje met de halfgesmolten zuurbal, waaruit een stervende vlieg nog telkens pogingen doet, zich te bevrijden. 't Verkleurd papieren gordijn, slordig neergelaten, hangt er half in.

„Mag 'k nou hier blijven?”

Riek weifelt even. Dan trekt ze Jozientje naar binnen. Opa was immers van de vloer. 't Kind kon alleen maar wat tierigheid brengen.

De groten voelen een verademing, als Jozientje schuw binnenschuifelt.

Opoe, nog zwijgzaam en makkend tegen Jaan, trekt het kind naar zich toe.

„Hij hield zoveel van dat schaap. Och, och, wat hebt-ie om dat kind getobd.”

Ze grijpt naar haar blauwe schort en bedekt er haar gezicht mee. Maar er is geen tijd om te treuren. Tegelijk met Coen komt de begrafenisondernemer binnen. 't Is een oude bekende. Week aan week heeft hij de apart gelegde centjes uit het ronde, oorloze kopje gehaald en nageteld. Nu bezorgt hij opa Goejegeburen een nette, fatsoenlijke begrafenis en opoe houdt er nog een zwart rouwjak bij over ook.

Opoe wil de begrafenis zo sober mogelijk houden. Hofman wil oogluikend nog wat tweede-klas statie halen in 't armetierige derdeklas-begrafenisje. 't Zwarte statiekleed over de kist en twee paarden voor de twee volgrijtuigen. In 't geld zal 't geen verschil maken. Hofman kijkt voor een trouwe betaler niet zo nauw.

Maar opoe blijft het hoofd schudden.

„Geen extra tierelantijntjes bij een begrafenis. D'r mot niks verbloemd worden. Laten de overlevenden de naakte werkelijkheid maar gerust onder de ogen zien. Een lijk, dat wordt weggebracht naar de groeve van de vertering.”

Als Hofman verdwenen is, trekt Coen een stoel bij de tafel en neemt papier en potlood.

„En nou motte we is spijkers met koppe slaan. En kijke, wat er ingeslage mot worde voor de begrafenisdag,” zegt hij.

„As we is ieder een paar broodjes namen met ham of rookvlees,” stelt Jaan voor.

„'t Is geen bruiloft,” snauwt opoe. „Een gewoon aardappeltje met een stukkie spek en een happie groente ken ook wel.”

„'t Zal je tegenvallen die dag, moeder,” zegt Riek zacht.

„Dan kenne we toch wel een gewoon boterhammetje met kaas etc.”

Coen heeft zijn brede hand op opoe's schouder gelegd.

„'t Gaat er niet om, je boeltje op te eten, ouwetje. We zalle wel een gezamenlijk potje maken, waar we 't afnemen. Maar

'k weet bij ervaring, hoe trekkerig een mens is bij zulk soort gelegenhe.

Na wat heen en weer gepraat noteert hij dan de boodschappen. Een paar ons rookvlees en wat magere ham.

„Ome Bram zal ook nog wel een stukkie worst meebrengen,” bedenkt opoe. „Ze zalle morges in de loop van de dag wel komme.”

Coen neemt op zich, de bestellingen te doen. Jozientje stapt aan de hand van haar stiefvader over de drukke bruggen. „Je kan aan 't kind merken, dat het buiten opleeft,” denkt Coen. „Ze moest met de begrafenis maar bij vrouw Voors blijven. D'r zou wel heel wat gepraat worden over de dood en 't hiernamaals en daar had een kind zich niet mee te bemoeien. Domme, achterlijke lui. 't Beetje levendigheid, dat ze konden hebben, lieten ze zich nog vergallen door 't lopen piekeren over de dood en 't hiernamaals. Onrust bracht dat in een mensenleven, meer niet.

Riek repte d'r nou ook niet meer van om naar de kerk te gaan. Als ze nou is wat verder waren, zou hij ze is meenemen naar een circus of naar een cabaret. Zou ze d'r ogen uitkijken.

En met Jozientje moesten ze is naar een kindervoorstelling in de bioscoop. D'r most is wat tierigheid in hun leven komen.”

En als een voorproefje neemt hij Jozientje mee in de bioscoop-hal en laat haar de platen zien van de film, die draait.

't Maakt voorshands nog niet erg veel indruk op het kind. Coen moet haar optillen en ze aait langs de rug van één der sterk gedecolleteerde dames.

„Die kan effe kou vatten, vader. Ze heb helemaal niks over d'r rug.”

Coen lacht en koopt zoveel eierkoeken voor Jozien, dat ze er bijna onpasselijk van wordt.

In opoe's bedstee moet ze liggen om de draaierigheid kwijt te raken.

„Laat ze maar bij me slapen, 't geeft nog wat afleiding voor me,” zegt opoe.

„Mot er niet één van ons hier blijven?” weifelt Jaan. „U ken toch nie alleen met.. met...”

„Ik ken rustig met je vader onder één dak slapen,” zegt opoe streng. „k Heb 'm nooit bedroge en ik kon 'em bij z'n leven ook frank en vrij in z'n oge kijke.”

Jaan wil uitvallen, maar bedenkt zich. 't Is per slot van rekening niet 't enige geheim, dat ze voor haar moeder had. Ze snapt eigenlijk nog niet, dat niemand 't nog in de gaten heeft. 't Was al aardig te zien en dan d'r misselijkheid.

Affijn, alles werd nou maar geschoven op 'r zenuwachtigheid om vader z'n sterven. Goed, dat-ie 't maar niet meer beleefd had. Och, nou ja, zo'n doodzonde was 't nou ook al weer niet. Ze was heus niet de enige, die tegen de lamp gevlogen was en ze had al een paar jaar verkering met Rein.

't Beroerdste was, dat-ie nou weer bij zijn ouwelui in wilde. Maar zij zou zich met hand en tand verzetten. Ze had één keer leergeld betaald. Liever met een stoel en een stoof op een zolderkamertje, dan iedere dag herrie en ruzie.

De winkeldeur van opa Goejegeburen wordt in de gaten gehouden de dagen, dat zijn stoffelijk overschot nog in huis rust. De buurvrouwen leunen op de gevouwen armen uit de ramen en wisselen hun op- en aanmerkingen, in afwachting van de begrafenisdag, waarop ze vanwege hun fatsoen de gebeurtenis alleen van achter de neergelaten gordijnen kunnen meelevén. Kinderen zitten in het raamkozijn en proberen Jozientje uit te horen.

Wanneer werd d'r opa nou begraven en mocht ze ook mee in een koets?

„Ik heb al twee keer in een rijtuig gezete,” pocht één van de buurkinderen. „Allebei de keren voor een trouwerij.”

„En ik heb al wel vier keer in een auto gezete,” dient een ander van repliek. „Dat gaat nog veel fijnder.”

Jozientje schuift dichtër naar de winkeldeur. Ze mag niet bellen, maar als de deur opengaat, wil ze naar binnen glijpen. Ze is niet graag het middelpunt van de belangstelling. Lang hoeft ze niet te wachten. Daar komen oom Bram en oom Cent aangestapt.

Ze lopen achter elkaar in ietwat gebogen houding als twee schippers, die aan een jaaglijn lopen. Ze staren naar de grond en spuwen links en rechts hun bruine stralen speeksel. Ze hebben hun groenig zwarte slipjassen aan en de hoge, zijden petten op. Ze komen voor een begrafenis.

Op hun rug dragen ze een rood en wit geblokt zakje en een groene zak met een rode pluim.

Bij 't winkeltje houden ze stil, wijzen elkaar op 't neergelaten gordijn en knikken tegen elkaar.

Als ze binnen gelaten worden, loopt Jozientje achter hen aan. Ze drukken opoe de hand, maar blijven verder voor 't uiterlijk onbewogen.

Oom Bram voert het woord.

„Laat het een lering zijn voor ons, Siene. Wij staan nog in het heden der genade.”

Hij drukt Jaan en Riek de hand.

„En wat het jongvolk betreft, laat dit sterfbed een waarschuwing zijn. Heden ik en morgen gij.”

Hij heeft de vinger waarschuwend in de richting van Jaan gepriemd. Deze dreuntel even naar buiten en trekt Jozientje mee. Die doodbidders moest je maar uit de voeten blijven. Dat werd preken en zeuren tot vader onder de grond lag.

Binnen worden de bonte zakjes geleeqd. Spek en worst en kruidige bloedworst, een fiks krentenbrood. Gaven als voor een feestmaal.

„Je zal wel 't een en ander kenne gebruike voor 't begrafenismaal,” zegt oom Bram en hij wist zijn voorhoofd af met een zwart-witte zakdoek.

„Jammer van me twee onsies rookvlees,” bedenkt opoe. „We hadden ons nou best kenne redde.”

„As-ie Maarten nog is effe wil zien?” weifelt opoe.

Maar oom Bram schudt het hoofd.

„We hebbe niks geen haast om dat hopie stof te zien. Wat daar leit, is niks meer. En as we nou maar wiste, dat de ziel behouwe was.”

„Dat ken je van niemand zegge,” beslist oom Cent. „Iemand ken z'n leven lang God verheerlijke en 't kan allemaal lippe-

taal weze en met die lippetaal ken je de eeuwige verdoemenis ingaan."

Riek rilt. Wat had je d'r dan nog aan om Christen te zijn? Je hele leven kon je dan met angst en vrezen lopen en voor je sterven had je dan nog geen troost.

Als ze samen om de avondboterham geschaard zitten, gaat oom Cent voor in gebed. Zoals zijn uitspraken zijn, is zijn gebed.

„We benne maar arme aardworme en één heb je d'r weer vertrap,” zegt hij.

Riek voelt verzet in zich. Ze wil de vingers wel in de oren duwen. Laat ze er over ophouden. Wat helpt het je om altijd weer aan de eeuwige verdoemenis herinnerd te worden, als d'r geen redden aan is?

Opoe wil Jozientje ook 's nachts bij zich houden, maar Riek neemt haar mee.

„Vannacht heb-u gezelschap en met de begrafenis mot ze d'r niet bij zijn,” zegt ze.

Het groepje, dat de volgende dag in 't sterfhuis bijeen is, is maar klein. Familie is er bijna niet. 't Is hier geen gewoonte, dat burenen elkaar uitgeleide doen. Ze leven met elkaar mee in leven en bij het sterven. Nà het sterven gaan ze niet mee om elkaar ten grave te dragen. Er is geen plaats in het enkele armetierige volgrijtuigje en de weg naar 't kerkhof is te lang.

Maar in twee rijen vormen ze een erehaag en wachten bij het winkeltje tot opa Goejegeburen uitgedragen zal worden. Ze herinneren elkaar zijn goede eigenschappen. Een kerel met een hart van goud. Altijd klaar om een ander te helpen en voor geen cent bedroog-ie je.

„k Doe zelf nie an God noch gebod, maar voor zo'n Christen neem ik me pet af,” zegt een sober werkmannetje.

...De nagedachtenis des rechtvaardigen zal een zegening zijn....

Riek voelt een verademing, als de deur opengaat en ouderling Harmsen binnenkomt. Dominee heeft vanmiddag nog meer begrafenissen. Harmsen zal in het sterfhuis een paar

woorden spreken, dan zal dominee de stoet opwachten bij 't kerkhof.

De overgekomen zwagers kijken elkaar misprijzend aan. Ze zien zich de critiek op de dominee ontgaan. Maar dan zuchten ze diep en kijken naar de grond. Ze zijn ook bereid ouderling Harmsen onder 't mes te nemen.

Ouderling Harmsen schijnt niets van het wetten der critiek-messen te bemerken. Vriendelijk kijkt hij de kring rond en knikt tegen de bekende gezichten. Ouderling Harmsen heeft geen begrafenisgezicht en hij zal ook wel uitleggen, waarom hier geen betraand gezicht past.

Een arm, gewond lam is naar Huis gedragen. Een kind Gods heeft bezit genomen van de woning, die voor hem bereid was. Niet als invalide is hij thuisgekomen. Met een nieuw, verheerlijkt lichaam zal hij juichen voor Gods troon.

Dat zegt ouderling Harmsen. Hij zegt nog veel meer.

Oom Bram en oom Cent schuiven op hun stoelen heen en weer. Die man spreekt Gods'lastering. Op wat grond praat hij Maarten de hemel in?

Ouderling Harmsen beantwoordt hun vraag zonder deze te horen. Het bloed van Jezus Christus heeft hem gereinigd van alle zonden.

Met wijdopen ogen kijkt Riek naar de ouderling. Als water op een dorstig land, zo vallen de woorden in haar ziel. O, dat hij de waarheid toch sprak, deze man. Dat hij haar niet vleide met een ijdele hoop. Hij weet toch ook, dat de God der wrake bestaat? Ik ben de Here uw God, Die u uit Egypteland uitgeleid heb! De rechtvaardige God, Die verantwoording eist. De God, Die Riek heeft leren kennen door opoe.

Hoort ouderling Harmsen alle vragen? Ook de vragen, die opkomen in Riek's hart? Hij spreekt van de grote kloof, die er is tussen God en de mensen en van Jezus Christus, Die deze kloof heeft overbrugd.

Ouderling Harmsen evangeliseert. Hij weet wel, dat er op begrafenis en bruiloften arme, verdoolde schapen dwalen tussen de kudde.

't Evangelie van ouderling Harmsen bevalt opoe niet. En 't bevalt de broers ook niet. Straks, als ze naar huis terug-

boemelen in de poldertram, zullen ze ouderling Harmsen van repliek dienen. Dan zullen ze de water-, en melkgodsdienst van die stadse ouderling eens onder de loupe nemen. De aanspreker stommelt in 't gangetje. Hij heeft op zijn horloge gekeken. De wijzer kruipt verder. Vijf minuten over de afgesproken tijd.

„Amen,” zegt ouderling Harmsen en de aanspreker kijkt om 't hoekje van de volle kamer.

„Is er nog iemand, die de overledene wenst te zien?”

De genodigden maken de laatste ommegang van opa Goejegeburen, die nu naar de winkel gedragen wordt. Ze werpen even een blik in de kist. Enkelen uit nieuwsgierigheid, de familie met droefheid in het hart.

Opa Goejegeburen rust in zijn winkeltje. Daar heeft hij stekkies uitgezocht, litertjes olie getapt, zijn olienoten gevrijwaard tegen vocht. Bedriegen deed hij niemand. Hij was een kind Gods met een tere consciëntie. Hij kende niet de volle rijkdom van zijn Christendom. Hij had een jubelend kind van God kunnen zijn.

Riek kijkt naar de klauwachtige hand. Een nieuw, verheerlijkt lichaam.

Een wondere vreugde doorstraalt haar. „Dit moet ik vasthouden,” denkt ze. „Alles wat Harmsen gezegd heeft, moet ik onthouden.”

De genodigden verdringen elkaar in 't nauwe gangetje. Ze wachten tot het overschot van Goejegeburen geplaatst is op de lijkkoets.

Eén van de paarden kijkt om en stampvoet. Dan zet het langzaam aan om plaats te maken voor een volgrijtuig.

De aanspreker roept de namen af van de mannen, die mee-gaan. Vrouwen blijven thuis, is er beslist.

Coen en Maarten stappen in het tweede rijtuig. De buurt is trouw in het laatste eerbetoon. Links en rechts zijn de ramen bespannen met witte lakens. Ze zullen niet weggenomen worden vóór de familie terug is.

De stoet zet zich langzaam in beweging. Opa Goejegeburen heeft zijn plaats op aarde verlaten.

HOOFDSTUK XXI

Coen en Riek zullen hun eerste Kerstfeest samen vieren. Coen heeft alles gedaan om Kerstsfeer in huis te brengen. Er bungelen rode klokken onder aan de lamp. Hulst siert de schilderijtjes. De crayonvergroting van opa Goejegeburen is versierd met fris groen.

Riek hoopt, dat het plan van haar moeder om naar Zeeland te gaan maar doorgang zal vinden. Het is beter dat opoe deze Kerstversiering maar niet ziet. Ze weet nog, hoe opoe te keer kon gaan over de Kerst-etalages.

Coen geniet intens van zijn huis en van zijn gezin. En hij blijft maar kopen. Riek kijkt verwonderd naar het grote pak, dat hij voor haar neerzet, als hij met Jozientje voor de zoveelste maal de stad in is geweest.

„Drie keer raje, Riek,” glundert hij.

Riek raadt driemaal mis en vraagt zich ondertussen af met welk speelgoed hij de kinderen nu weer verwennen zal.

Er komt een stalletje uit het pak. Een stalletje met een strooien dak. De hele gebruikelijke inventaris is er bij: het Kindje in de kribbe — Maria — Jozef — de Herders — de Wijzen — de dieren.

„’t Was wel een dure grap, maar we kenne d’r een paar jaar mee doen,” zegt Coen. „’t Is de uitgaaf ineens, maar we hebbe nou ook alles compleet,” glundert hij.

Doch Riek schudt het hoofd resoluut.

„Neen Coen, dat kan niet. . . . het hoort hier niet. . . . Dat zie je bij mense van onze kerk niet.”

Coen pakt met een diepe teleurstelling op zijn gezicht het hel gekleurde stenen goed weer in. Nu had hij gedacht Riek een plezier te doen door het meebrengen van al die vrome spulletjes en nu was ’t nog niet goed.

Freek grijpt met kraaigeluidjes naar één der dieren.

„Late we ’t is eve passe hoe of ’t staat, moe,” bedelt Jozien.

„Ik zel wel probere het te ruile voor 't een of ander,” zegt Coen. „'t Is uit de grote bazar, dus keus is daar genoeg. Morgenochtend neem 'k het hele pak weer mee. Dan gaan we weer op stap, hè Jozien?”

Riek heeft het dressoir al leeggemaakt.

„Zet het hier maar neer,” zegt ze. „We motte ook zelf wete, wat we in ons huis wille zette.”

Die opmerking onthult Coen de ware reden van haar tegenzin in het stalletje.

„Aha, is dat de kwestie?” lacht hij opgelucht. „Denk d'r om, Jozien, as opoe komt, berge we de hele rataplan zo gauw mogelijk in de kast. Allemaal meehelpe.”

Riek schudt waarschuwend het hoofd. Zij wil niet, dat het kind betrokken wordt in de problemen, die er zo vaak rijzen tussen hen en opoe.

Jozientje, met haar knieën op de stoel, geniet volop van het kleine toneel, opgebouwd op het buffet.

De Wijzen worden verspreid in de kamer neergezet.

„Die zijn nou nog heel ver van de kribbe verwijderd, Jozien,” vertelt Coen. „Iedere dag komme ze een endje naderbij en met Drie Koningen benne ze bij de stal. Zo dede we dat vroeger thuis ook.”

„Ben je ook klein geweest, vader?”

„Ik... welnee... ik ben groot op de wereld gezet met kaplaarze en een duffel an,” grapt Coen.

Riek luistert naar het gebabbel van de twee. Een groot kind was die Coen zelf met zijn gulle lach en zijn willige bereidheid voor spel en luidruchtigheid.

„Je hebt een lot uit de loterij getrokken, Riek,” had de huisdokter nog onlangs tegen haar gezegd. „Zo'n man is medicijn voor jou en voor het kind. Jozien gaat zienderogen vooruit.”

Ook Riek voelt zich de laatste tijd beter. De hoofdpijndagen komen bijna niet meer voor. Van waar dan het tekort, dat ze voelt?

„Is er dan niet de minste diepgang bij Coen?” vraagt ze zich af. „Is de vrolijke luidruchtigheid alles wat hij mij te geven heeft?”

Ze denkt aan de pogingen, die ze na de dood van haar vader aangewend heeft om samen met haar gezin de weg te zoeken, die haar vader in het leven ging.

„Wat heeft de dominee nog gezegd op het graf?” had ze na de begrafenis schuchter gevraagd.

Coen had zijn schouders opgetrokken.

„Neem me niet kwalijk, Riek, maar 'k had op het kerkhof net last met m'n boordje. 't Knopie sprong los en me strikkie stond recht overend.”

Riek had in de eerste dagen na vaders dood naar haar Bijbel gegrepen na het middageten.

„Vin je het goed as ik lees, Coen?”

„Ga je gang, meid. Maar ik gaan terwijl op de divan legge. 'k Zal wel luistere, hoor. Maar dan ruste m'n ledemate vast.”

Zij had wat verlegen om het ongewone in de Bijbel gebladerd. Coen had wel geluisterd. Dat had ze een paar dagen later gemerkt, toen hij een kabeljauw voor haar schoonmaakte.

„Kijk, Jozien,” had hij gegrapt. „Dat is nou de buik van de walvis. Nou gaan we 't huissie van Jona bekijke.”

En Jozientje had gretig toegekeken, toen hij verder wees in het opengesneden vissenslijf.

„Kijk, wat hier klein is, was bij die walvis groot. Die grate dat ware een laddertje. Daar kon Jona op naar bove komme en dat zachte was zoveel as de divan.”

Jozientje had geschaterd van het lachen. Toen Riek later alleen was met hem, had ze hem gevraagd, of hij voortaan dat spotten wilde laten.

„Ik heb d'r niet bij stilgestaan,” had hij gezegd. „Ik ben alleen met het kind nog wat verder op het vertelseltje doorgegaan.”

„Op 't vertelseltje? Geloof je dan niet, dat 't echt gebeurd is?” Coen had bedenkelijk gelachen.

„Wou je mijn wijs make, dat jij dat wel gelooft? Zo'n man die daar een dag of wat in een visseboddy kampeert en dan... hoepla weer levend wordt uitgespuugd?”

De Bijbel was weer op zijn plaats gebleven en de indrukken van opa's sterfbed waren vervaagd. Het fel bewogen gemoed

was weer rustig geworden. Als een steen, die in het water geworpen, dit heftig beweegt, maar waarna het oppervlak rimpelloos wordt als tevoren.

Riek zucht. Volmaakt kreeg een mens het nu eenmaal niet in het leven. Wat wilde zij dan toch?

Wanneer ze in het keukentje samen afwassen en Coen onhandig de theedoek hanteert, toont hij haar nog een Kerstverrassing.

„Asjeblieft, Riek. Twee circus-biljetten. Ik heb 't er maar is op gewaagd. Voor morgenavond zijn ze.”

Riek bijt zich op de lip en kijkt strak voor zich uit. Zij denkt aan de keer, dat ze als kind alleen maar had gekeken naar de reclame-optocht van een circus. Met een klinkende oorveeg had moeder haar weggetrokken.

„Sta je soms naar de duivel te kijke?” had zij gesnauwd.

„Ik ben d'r niet in opgevoed, Coen, om naar dat wilde-beestespul te gaan kijke.”

Coen lacht daar hartelijk om.

„Nou ken ik zien, dat je geen verstand van uitgaan heb, Riek. 't Circus is geen beestespul, 't Is een gewone schouwburg en d'r wordt een gewoon stuk opgevoerd. 'k Heb, voor ik de kaartjes kocht, de reclameplate bekeke. 't Leek me nog een beetje christelijk ook. 'k Zag tenminste een non kniele bij een kruis.”

„Dat is helemaal spotterij,” zegt Riek zacht.

„Nou ja, as je persé niet wil gaan, dan doen we 't niet,” zegt hij ongeduldig. „Dan geef ik de kaartje aan Jaan. Die zou hier op komme passe, maar dan geef ik haar de kaartje kedo.”

„'k Zal wel is zien,” schippert Riek.

Coen weet het pleit gewonnen en maakt geen aanstalten om Jaan te berichten.

Eenmaal besloten te gaan heeft Riek alle bezwaren ver weg geschoven en leeft de gehele Zaterdag in vreugdige verwachting van haar ongewone uitgangetje met Coen.

Jaan blijkt de voorstelling al gezien te hebben en vertelt haar het een en ander, als ze komt om op te passen.

„Riek, je zal is zien hoe je geniet. Je huilt trane met tuite. Eerst al as die Veronica in de cel zit en later....”

„Je mot Riek niet de helft gaan vertellen,” waarschuwt Coen,
„want dan is de aardigheid d'r af.”

„k Vertel d'r toch niet hoe 't affloopt. Wat voor plaatse heb-ie
genomen?”

„Helemaal bove. Alles was uitverkocht.”

Jaan trekt haar neus op.

„Op 't schellinkie? Dat is spijtig. Dan had je beter kenne
wachte op een volgende gelegenheid.”

„k Heb eerste rij, dus we kenne goed zien. Geen vreemde
voor ons.”

Samen trammen ze door de overvolle straten naar het Cir-
cusbouw. Bij de halte stopt Coen zijn vrouw een gulden
in de hand.

„Ga maar wat lekkers kope. Een bonbonnetje of een peper-
muntje.”

„Is dat nou wel nodig?”

„Vanavond kijke we niet op een paar cente,” glundert hij.

De entree in het Circusbouw wordt een teleurstelling voor
Riek. De hoofdingang met de pluchen lopers en de helle
verlichting is voor de hoge rangen. Riek en Coen worden
verwezen naar een achteringang, waar ze naar boven klim-
men langs smalle, slecht verlichte trappen.

Riek knippert tegen het felle zaallicht. Jaan had gelijk. Ze
hadden beter kunnen wachten tot een volgende keer. Schuw
monstert ze de vrouwen, die om haar heen zitten. Zij zien er
uit, of ze achter de viskar weggewandeld zijn. Ongegeneerd
eten ze hun warme happen uit krakende vloiepapieren zak-
ken, die ze ruwweg over de balustrade naar beneden mikken
en schreeuwen hun rauwe op- en aanmerkingen tegen el-
kaar. Riek kijkt naar de rood fluwelen toneelgordijnen, ge-
drapeerd en opgebonden met dikke, gouden koorden. Afkerig
van deze omgeving, zou ze toch niet weg willen gaan, voor
ze het stuk gezien heeft.

Wat duizelig leunt ze terug op de harde bank. Coen heeft
zijn armen breeduit op de vettige, leren balustrade gelegd
en trapt op de maat van de schelle muziek. Een uitgaander is
hij zelf ook niet, maar zo'n enkel keertje mag hij graag een
verzetje nemen.

Riek zucht van verademing, wanneer de muziek zwijgt. Het zweet is haar uitgebroken van al het geroezemoes.

„Me hoofd is niet zo sterk,” glimlacht ze verontschuldigend, als ze haar voorhoofd afveegt.

Ergens in de verte rinkelt een belletje.

„Da's 't teken, dat de spelers zich klaar motte houwe,” weet Coen als man van ervaring.

Langzaam doven de zaallichten. De toneelgordijnen gaan open. Het toneeldecor schijnt het schelling-publiek maar matig te bevallen. Een afkeurend gemompel klinkt hier en daar en de critiek wordt niet onder stoelen of banken gestoken.

„... Nou zeg, lus je nog peultjes. Dat heet ook nog toneel. Een ouderwetse soldaat op de kale planke.”

„Ik mag liever een kamer met wat meubeltjes zien en wat opgefrunnikte mense,” verzucht een juffrouw achter Riek.

„Dat ze nou ook al met die soldatenrommel op 't toneel beginne. In 't gewone leve is d'r al vechterij genog.”

Eén van de ontevredenenen frommelt krakend een zak vijgen toe. Een waarschuwend gesis weerklinkt.

„Hou je gemak maar,” nijdigt de lawaaimaker in het wilde weg. „As-ie z'n bakkes opendoet, zal 'k heus geen leve make.”

De ridder op het toneel begint heen en weer te wandelen en verzucht zijn leed om de burchvrouw, die in gevangenschap toeft op het slot en die hij bewaken moet.

„Gelukkig staat die vent niet te rijme,” verzucht Riek's buurman. „Je wil nog wel is zien, dat die stukke uit de ouwe doos op rijm zijn. Maar dan vind ik d'r helemaal niks an.”

Riek probeert het stuk aanvankelijk met aandacht te volgen, maar haar gedachten dwalen telkens af. De taal van de heen en weer ijsberende krijgsman is hoogdravend en gezwollen en zijn wilde gebaren worden belachelijk, waar zijn woorden niet verstaan worden.

Dan zijn er de luidruchtige op- en aanmerkingen om haar heen, die haar beletten de gesproken woorden te volgen. Pas wanneer Hillegonde, de burchvrouw, zeer onverwacht ten tonele verschijnt, wordt het stiller in de zaal.

Riek kijkt geboeid naar de edelvrouw, wier gelaat omhuifd is als dat van een non.

„Wat is dat een knappe vrouw, hè?” fluistert ze tegen Coen. Maar deze lacht spottend.

„Allemaal opmaak, hoor. In werkelijkheid takelt ze al aardig af. Ze speelt veel moederrolle en ze heeft een volwasse dochter.”

Het is geen stuk, waar veel actie in zit. Een burchtvrouw, die gevangen wordt gehouden en ter dood veroordeeld wordt, maar door haar bijtijds teruggekeerde gemaal, met behulp van een bewaker uit de handen van de roofridder wordt verlost.

Riek voelt aanvankelijk niets van de ontroering, die Jaan haar voorspeld heeft. Maar wanneer Hillegonde haar doodvonnis hoort en luide klaagt over haar lot, krijgt ze het toch even te kwaad.

Zij is trouwens de enige niet.

„De rillinge lope me over me rug,” zegt de juffrouw achter Riek, wanneer de lichten voor de pauze aangaan. „As ik die kerels in me fikke kreeg, krabbelde ik ze de oge uit. Morgeochtend zal ze sterve. Wat een nachie mot zo'n mens ingaan.”

„Ze wordt niet van kant gemaakt, kijk maar in je programma,” stelt een ander haar gerust.

Coen bestelt in de pauze een glas bier en bezorgt Riek een glaasje limonade.

„Hoe heb-ie 't nou bij me, vrouw?” vraagt hij hartelijk.

„'t Laatste gedeelte was wel mooi, hè?” zegt ze voorzichtig.

„Volgende keer gaan we is naar een vrolijk stuk. „Rooie Sien” of zo iets, da's aardiger.”

Wanneer het doek na de pauze op gaat, ligt Hillegonde geknield voor een kruis. Een priester met een gebedenboek drentelt heen en weer en prevelt gebeden.

„Nee maar, daar hebbe we nog een beetje christelijkheid ook. Da's zeker ter ere van jou,” grapt Coen.

Riek luistert naar het aanroepen van God in hoogdravende toneelwoorden.

„Dat ik hier nou bij zit,” denkt ze bezeerd. „Dit is spotten.

Ik hoor hier toch niet. Dit is de eerste en de laatste keer. Coen moet maar begrijpen, dat ik van die Jan-Klaassen niet kan genieten."

Wanneer het circus uit is, wachten ze op de tram. Een scherpe ijzelregen striemt hun in 't gezicht. Dicht tegen haar man geleund staat Riek te wachten.

„Zo lang 't zo wintert, blijve we maar thuis. Zo'n avond is de moeite van kou lijje niet waard."

En Coen deelt haar gevoel van teleurstelling.

„As we weer is uit wille gaan, neme we een bioscopie. 'k Heb nog spijt dat we daar niet naar toe benne gegaan. Daar was nou echt stemming, hoor. Een kanjer van een kerstboom in de hal en overal roje lichies."

Riek tramt langs de helverlichte straten. Een café-deur zoeft open. Paartjes draaien rondom een kerstboom.

„Stemming," denkt Riek. „Kerststemming! Wat heeft het echter met Kerstmis te maken? Waren we maar thuis gebleven. Dan had ik koffie gezet en wat cake gebakken."

„Om thuis kerststemming te krijgen," ontleedt ze weer.

Maar zij kent te goed de weg om te weten, dat ook dàt niets met het eigenlijke Kerstfeest te maken heeft. Er schiet haar een kerstliedje te binnen:

Daar is uit 's werelds duist're wolken
Een Licht der lichten opgegaan.
Komt tot zijn schijnsel, alle volken,
En gij, mijn ziele, bid het aan.

Een Licht der lichten.

Zij weet wel. Ze hunkert naar dat licht.

„Wille we hier tot slot nou nog gezellig samen een glaassie bier pikke?"

Riek wil niet laten merken, dat ze veel liever naar huis ging. Ze volgt Coen, doch ook hier vindt ze niet de kerststemming, die Coen zoekt. Een uitgestorven zaal met een geeuwende kellner, die telkens op zijn horloge kijkt. Het café ligt te veel in de buitenwijken van de stad.

„Niet eens een stukkie meziek,” moppert Coen. „Bij Kerstmis hoort meziek.”

Zij vinden even later Jaan vast ingeslapen bij de tafel.

„Heb je je verveeld?” vraagt Riek.

„Moeder is geweest,” geeuwt Jaan.

Geschrokken kijkt Riek naar het stalletje.

„Is ze niet naar Zeeland gegaan? Zei ze nog wat?”

Jaan schurkt zich rillend van slaap de schouders.

„Of ze nog wat zei? Ze had het te kwaad over dat stelletje beeldjes. Later kreeg ik een beurt. Ze heeft in de gate gekrege, dat ik moet trouwe.”

„Dat had je ook wel wat eerder kunne vertelle.”

Jaan haalt de schouders op.

„Moeder is veel te stug.”

„Ze heb ook geen gemakkelijk leve in dat winkeltje zo alleen,” zegt Riek. „Wat zei ze van je trouwerij?”

„Ze zei, dat ik m'n achterwerk gebrand had en ook maar op de blare most zitte,” zegt Jaan, haar mantel aantrekkend.

„Zal Coen je niet een eindje wegbrenge?”

„Och nee, een vrouw as ik heb nergens last van op straat.”

„Ben je moe, vrouw?” vraagt Coen bezorgd, wanneer Jaan vertrokken is. „Je ziet zo bleek.”

„Ik teken nogal gauw. Ik kan niet tege dat nachtbrake.”

Samen kijken ze nog even bij de kinderen.

„Jozientje slaapt tegewoordig zo lekker,” zegt Riek. „Ze wil niet eens meer bij opoe blijven 's nachts.”

„We moeste 't ouwe mens met Oud en Nieuw maar hierheen hale,” zegt Coen goedig.

„As ze 't wil,” bibbert Riek tussen de ijsskoude lakens.

„We kenne 't in ieder geval vrage.”

Riek vlijt zich tegen zijn sterke, warme lichaam en na de avond, grauw van teleurstelling, voelt ze zijn arm warm en beschermend om zich heen en dan kan ze alleen maar blij zijn om zijn troostende nabijheid.

HOOFDSTUK XXII

O poe Goejegeburen drijft nu alleen haar winkeltje. Ze weegt aardappelen af en ze zoekt er groente bij uit. Vaste, mooie kleiaardappelen, blommig op de schaal. Opoe Goejegeburen kent de goede Zeeuwse soorten. De enkele slechte worden er niet meer uitgezocht. Opoe Goejegeburen heeft ze bij de koop moeten accepteren. De klanten zullen ze meegewogen krijgen. Dat is reëel. De burens veroordelen dat.

„An de ouwe man kon je zien, dat-ie vroom was,” zeggen ze. „De ouwe vrouw neemt het zo nauw niet. Die is vroom op rolletjes.”

De burens ergeren zich niet zozeer aan opoe's mindere vroomheid, maar ze hebben last van de slechte aardappelen. Dat is ook reëel.

's Middags is er niet zo veel loop in het winkeltje. Een vergeten boodschap, een werkman die een gekookt eitje voor de toonbank pelt en in het snuifje zout doopt, dat opoe hem toeschuift op een theeschoteltje. Soms kloppen ze er een flesje bier bij naar binnen. Ze vegen met de rug van de hand het schuim van hun mond en schuiven opoe het lege flesje weer toe.

„Hoeveel is 't?”

Opoe wacht achter de toonbank. Haar praat is niet veel, vooral niet tegen vreemden. Ze rekent af en gooit de centen in de la. En 's avonds worden de centen en dubbeltjes verdeeld over de oorloze kommen. Daar komt ook het geld van de domineeswas bij in.

Komt ze na opa's dood nog wel uit met het winkeltje? Ze weet het niet. Ze betaalt de kleine wissels, ze heeft het geld. Ze betaalt de uitgaven van de dag. Dat kan ze ook. Een half broodje in twee dagen, een ons margarine en een stukje

spek er zo eens bij. Groenten en aardappelen heeft ze vrij. Een mens alleen heeft zo weinig nodig.

Waarom houdt ze het winkeltje nog aan? Waarom ploetert ze voor dat domineesgezin?

Och, vandaag of morgen zet ze haar winkeltje wel aan de kant. Dan gaat ze terug naar haar dorp in Zeeland. Bij de boeren kan ze dan nog werken. Ze is immers nog flink genoeg. Ze is daar haar leven begonnen. Ze wil het daar ook beëindigen.

En haar kinderen? Die laat ze achter in de stad. Zo is het leven. Ze hebben hun eigen belangen. Zij storen zich niet om God of gebod. Niet dat opoe zelf zo'n trouwe kerkgangster is. Zij heeft heel dikwijls een reden om niet naar de kerk te gaan. Soms is haar muts niet brandschoon meer. Een andere keer is er een knoop van haar schoen. Dan blijft ze thuis en spelt de preken uit de boeken, die op het tafeltje naast de kachel liggen.

Hel en verderf voor wie niet siddert en beeft voor Jehova. Geen ontkomen voor hem, die niet als een worm heeft gekropen vanwege zijn zonden.

Die taal verstaat opoe. Ze wil zuchten en kermen onder Gods dreigende toorn. Dat is haar godsdienst. En daarom wil ze terug naar haar dorp. Ze aardt niet bij die nieuwlichters.

Opoe sloft door de kamer. Jammer vindt ze het, dat ze met Kerstmis niet is weggegaan. Er waren te veel bezwaren. Het winkeltje moest zo lang dicht en dan die verre reis.

Met Kerstmis naar haar dorp. Zitten tussen haar familie en praten met oude bureu en bekenden. Geen kerstboom en geen rood licht in de winkels.

Praten over de diepe wegen, die God met een mens nam, in een hunkering om zich te verdiepen in de vreselijke dreiging van Zijn toorn, waaraan geen ontkomen was.

Een mooie Kerstmis had ze nu gehad. Moederziel alleen had ze gezeten, terwijl ze drie kinderen had.

Opoe staat op het trapje, dat naar het plaatsje voert en kijkt naar de grijze mist. Gedaan is het weer met de koude. Alweer een kwakkelwinter.

De winter zal veranderen in zomer en de zomer zal veran-

deren in winter. Het ging er op lijken. Maar de mensen wilden het niet zien.

Riek en Jozientje zien opoe eerst niet in de schemering. Riek schrikt er van.

„Hè moeder, waar zit je? Ik dacht, dat je d'r niet was.”

„Waar zou 'k hier weze? Me winkelkeur is toch los!”

Het matte in opoe's stem treft Riek.

„Waar heb-ie gezete met de Kerstmis?” vraagt ze verwijtend. „Coen en ik zijn nog an de deur geweest.”

„Dan was ik zeker op bed. Ik heb 's middags geslape en dan hoor ik de bel niet altijd.”

„Waarom heb-ie je niet is late zien?”

Opoe klemt de lippen vast opeen. Dan zegt ze: „Ik was bij jullie vlak voor Kerstmis. Vertelde Jaan je dat niet?”

Ze zwijgen weer. „Nu kopt moeder over dat stalletje,” denkt Riek. Maar opoe begint over Jaan.

„Dat is me ook wat met Jaan.”

Riek haalt de schouders op.

„Ze mot d'r eige peultjes maar doppe, moeder. Nakaarte heb zo weinig zin.”

Opoe knikt en trekt Jozientje naar zich toe.

„Weet Jozientje ook de weg naar me winkeltje al niet meer?” vraagt ze met een ongewoon weke stem.

„'t Is zo'n end weg,” antwoordt Riek. „We hadde gedacht, dat u met Oud en Nieuw maar bij ons most komme.”

Opoe's verzet is minder dan Riek gedacht heeft.

„Wat zal ik uit me huis doen?” vraagt ze weinig overtuigd.

„We hebben de anderen ook gevraagd.”

„Geen gefeest, hoor,” waarschuwt opoe half overgehaald.

„Welnee,” sust Riek. „Ik zet wat anijsmelk en ik bak wat oliebolle.”

Opoe is opgestaan en warmt wat melk voor een kopje koffie.

„Je heb toch wel eve de tijd?”

Riek, blij om opoe's toeschietelijkheid, zet haar hoed af en trekt Jozientje het manteltje uit.

„Coen heb nachtdienst. Hij past nou op Freekje. We kenne wel een uurtje gemist worde.”

Wanneer ze achter de koffie met koek zitten, klaagt opoe weer: „Waar wil zo'n meid nou een uitzet vandaan hale? Ze heb geen cent in d'r mars. Geen meubeltjes, niks.”

„Ik zal me kinderkleertjes nog wel is nakijke,” belooft Riek.

„Jij heb zelf nog niks te misse. Je begint zelf pas.”

Riek kleurt fel. Ze is nu vijf maanden met Coen getrouwd en zelf heeft ze nog geen luiersmand nodig. Gelukkig niet. Om haar mogen Jozien en Freek alleen blijven.

Maar Coen denkt er anders over.

„Die er een kenne gebruike, krijgje d'r geen,” heeft hij schertsend gezegd.

Maar in zijn scherts was een wrange toon van ongeduld.

„'t Heb bij mijn geen haast,” zegt Riek na een lange pauze.

„Tweeërlei kindere in een gezin geeft dikwels strubbeling.”

„Hebbe wij in te grijpe in de gang van zake?” vraagt opoe streng.

Ze is naar het mahonie kastje gegaan en buigt zich naar de onderste plank. Ze licht er een paar stapeltjes goed uit. Twee hemden van gekleurd baai, onderbroeken van blauw „duveltjessterk”, een paar gekleurde overhemden en een paar lange manskousen. Opa Goejegeburen's schamele nalatenschap.

Ze legt het goed voor Riek op tafel.

„As ik daar de meid mee helpe kan. Weet jij het soms te vermake tot klein goed?”

Riek, weinig tederheid van haar moeder gewend, knikt.

„Zo'n klein wiegekind draagt gewoonlijk wit goed, hè. Maar as 't wat groter wordt, kenne we misschien kruipgoed make uit dat baai en de onderbroeke neem ik voor Coen over. Die benne gemakkelijk met vuil werk en dan koop ik voor dat geld wel geel ketoen om luiersbroekjes te breie.”

Opoe knikt en verlegt het linnengoed in de kast om wat lege planken te vullen.

„Me kassie wordt wel leeg,” zegt ze. „Vroeger, toen jullie nog klein ware, was het me lust en me leve om alle planke belegd te hebbe. Ik waste 's Maandags al vroeg en dan streek ik jullie kleertjes gauw en dan had ik het tenminste een paar dage in de kast.”

„Wat wist je toch eigenlijk weinig van elkaar,” denkt Riek. Zou je dit nu ooit achter moeder gezocht hebben? Vroeger op 't dorp werkte ze van 's morgens vroeg tot 's avonds laat. „'t Lijkt wel, of je geen rust in je lijf heb,” had vader gezegd.

„Moeder denkt alleen maar aan haar werk,” had Riek gemeend. En nu bleek dat ze net zo goed haar verlangen had gehad naar mooie meubeltjes en voldoende linnengoed. „Kom nou maar gezellig naar ons toe met Oud en Nieuw,” zegt Riek met een warme, hartelijke klank in haar stem. „Coen brengt je wel naar huis. Wat zal je hier alleen zitte koekeloere? 't Bezorgt je maar muizenisse.”

Als opoe Riek uitgelaten heeft, sloft ze door het winkeltje weer naar achteren.

„Die twee zijn nog het hartelijkst,” bedenkt ze, „en als ze nu persé willen dat ik kom, moest ik maar gaan.”

Een kwakkelwinter is vergleden in een zonloos voorjaar en als de langste dag en de kortste nacht aanbreken, zijn er amper een paar warme dagen geweest.

„Wacht maar op Sint Jan,” zeggen de boeren.

Maar op die dagen druift de regen even kil uit de lucht als op alle andere dagen. Riek loopt eind Juni nog te kleumen in haar huisje. Freekje is lastig en Jozien ziet er pierig uit. Riek gaat met haar naar het kinderziekenhuis. De dokter onderzoekt het meisje nauwkeurig, maar stelt Riek gerust. „Wanneer gaat ze naar school? In September? Laat haar nog maar eens flink buiten ravotten.”

Bij het weggaan klopt hij Riek op de schouder.

„'k Zou voor mezelf ook maar eens naar een dokter gaan, moedertje. Je ziet er ook verre van florissant uit.”

Riek, even geschrokken, besluit niets tegen Coen te zeggen. Ze zou wel eens naar de dokter gaan. Ze voelde trouwens de laatste tijd ook wel wat pijn in haar rug.

Maar zo'n wijsneus van een Jozien verklapt de waarschuwing van de dokter aan haar vader.

„En wat heb de dokter van ons bleekneussie gezegd?” vraagt Coen.

„En hij zei, dat moeder zelf ook maar is naar de dokter mot gaan,” vertelt Jozien rap.

„Hij kon niks vinde,” vertelt Riek.

Riek glimlacht om de felle schrik, die Coen's ogen doen verstarren.

„Och jonge, 't is niks. Maak je niet zo ongerust. 'k Voel me toch goed. As 't je gerust kan stelle, dan zal ik wel is gaan.”

Maar Coen wil niet, dat ze het doktersbezoek een dag uitstelt. Hij neemt één van zijn vacantedagen op om bij de kinderen te kunnen blijven en stuurt haar naar de specialist, die haar vroeger ook al eens behandelde.

En groter dan de onrust om de uitslag van het doktersbezoek is Riek's stille voldoening om Coen's bezorgdheid. Als een koestering voelt ze zijn rusteloosheid. Een mens die met je meeleeft, een mens die je zorgen deelt.

Stil en tevreden zit ze in de wachtkamer. Ze bedenkt hoe ze nu rustig kan wachten. Vroeger zou ze niet weg hebben kunnen gaan. Het winkeltje moest verzorgd worden.

Zij laat in de volle wachtkamer een laatgekomen moeder met een schreiend kind voorgaan.

„Gaat u maar effies voor uw beurt.”

„Eigenlijk mot u nou zelf achteraan,” mokt een werkman tegen Riek. „U staat bij wijze van spreke uw eigen plaats af. Dacht u, dat wij zoveel tijd hadde?”

Hij kijkt de kring rond, maar vindt weinig instemming.

„Nou vader, zo nauw zou 'k maar niet kijke. De wereld is niet razende gemaakt.”

„Jullie heb makkelijk prate, maar ik mot er om verlette.”

„Nee, wij verlette niks,” keft een van de wachtenden. „Je most is bij mijn thuis gaan kijke. De hele keet staat overend.”

Riek, verlegen om het tumult dat zij veroorzaakt heeft, wil ook de werkman voor laten gaan, maar ze wordt door een patiënt de wachtkamer uitgeduwd.

„Vooruit mens, 't is je beurt, maak maar geen kapsies.”

Maar dan wordt ze toch weer teruggestuurd naar de wachtkamer.

„Heeft u even tijd om te wachten tot het spreekuur voorbij

is?" vraagt de dokter. „Ik wilde u graag eens grondig onderzoeken."

„Mens, dan heb-ie vast wat ergs," constateert een van de wachtende vrouwen. „As-ie je terugstuurt, mot-ie d'r haring of kuit van hebbe. Dan vertrouwt-ie 't niet. Je ziet d'r trouwens niks florissant uit."

Riek is zwijgzaam, maar de wachtende vrouwen hebben geen antwoord nodig. Ze komen zelf los. Ze negeren het bordje, waarop ze vriendelijk verzocht worden niet over hun kwalen te spreken en laten en passant alle dokters de revue passeren.

„Hier deze, een bovenste beste, of je in 't vonnis ben of niet, dat maakt voor hem geen verschil."

„Toen mijn vrouw vorige maand een tweeling kreeg, kwam zijn vrouw met tien eieren en een kannetje soep andrage. Wie doet je wat?"

„Hij is zeker nog jong?" informeert een nieuweling. „As ze pas beginne, is 't overal botertje tot an de boom. Maar as ze een beetje praktijk krijge, dan is 't mis."

Wanneer de wachtkamer na eindeloos wachten eindelijk leeg is, dreunt Riek met kloppend hart heen en weer. Als ze nu maar niets ergs mankeerde. Als haar longen maar goed waren. „Ziezo, komt u nu eens binnen," nodigt de dokter haar uit. Terwijl hij haar ondervraagt, voelt ze als een kalmering zijn rustige vingers op haar pols. Dan zoekt hij in zijn kaart-systeem. Och ja, natuurlijk, dat was dat jonge weeuwte.

„En nu is u weer gehuwd? Hoe lang? Wat doet uw man?"

Riek antwoordt op al de vragen. Ze is niet zo breedspakerig als andere patiënten op dit spreekuur.

„Een net vrouwtje," denkt de dokter. „Het is te hopen, dat ze een goede man voor haar en haar kinderen getroffen heeft." Rustig onderzoekt hij haar. Terwijl ze zich weer aankleedt, staat hij met zijn handen op de rug voor het raam en kijkt naar de voorbijrollende vrachtwagens.

„U weet, dat u een kindje verwacht?"

Hij glimlacht om haar felle schrik.

„U heeft toch al twee kinderen," glimlacht hij, zich omkerend. „U is toch niet zo heel onwetend meer."

„Maar ik ben niet.... alles is....”

Dokter fronsd de wenkbrauwen en speelt met zijn vouwbeen. „U hoeft zich niet ongerust te maken,” zegt hij. „Maar ik houd niet van die afwijkingen. U moet veel rusten.... Neen, er is geen twijfel mogelijk. Vandaar ook uw klachten.”

Het grote nieuws is voor Riek zo onverwacht gekomen. Is ze er blij mee? Ze weet het niet. Met trillende knieën leunt ze bij opoe even tegen de toonbank.

„Nee, 'k ga niet naar binnen. 'k Ben bij de dokter geweest.”

„En wat zei-d-ie?”

„Hij zei.... ik was.... ik had.... er moet er bij ons eentje bij kome. Over vijf maande al.”

„Dat wist je dan toch zelf wel.”

„Dat is 't em juist. Ik heb 't niet kunne wete. Alles was normaal.”

Opoe is geschrokken.

„Dat hoor-ie nou niet zo dikwels,” zegt ze. „Zou de dokter z'n eige niet kenne vergisse?”

„Hij zei, dat-ie d'r zeker van was. 'k Heb trouwens zelf ook al is getwijfeld, maar 'k dacht dat dat niet kon.”

„'t Is gek, hoor,” knikt opoe.

„Kom, 'k most maar weer gaan. Coen zal ongerust worde, as ik zo lang wegblijf. Neen, 'k heb geen zin in koffie.”

Tegen een buurvrouw, die de winkel binnen stapt, lucht opoe haar onrust.

En de buurvrouw, de kroppen andijvie betastend, vertelt van analoge gevallen in haar kennissenkring.

„Na zes maande kreeg ze een vloeïng en ze bleef d'r in.”

Opoe, alleen gebleven, stapelt pakken lucifers tot een pyramide.

Wanneer je kinderen had, zat je altijd in de zorgen. Nu was deze fatsoenlijk getrouwd en nu had je dit weer. Enfin, ze moest het maar overgeven en haar hoofd buigen onder de bezoeken.

En wat Riek zelf betrof. Ze trouwde maar met een ongelovige en ze dacht maar, dat alles van een leien dakje bleef gaan. Ze kon het toch weten. Ze was al genoeg gestraft in haar leven.

„Twee doje verlore door een ongeluk,” mompelt opoe, „en nog niks wijzer geworde.”

Riek wordt met gejuich binnengehaald.

„Hè, hè, gelukkig, daar hebbe we moeder weer. Jozien, haal de melk uit de keuken.”

„D'r is geen melk meer in 't pannetje en 't sist heel erg,” waarschuwt Jozientje met een verschrikt gezicht.

Riek holt met haar hoed nog op naar de keuken. Ze is blij, dat ze in de drukte, die er is om de aangebrande overgekookte melk, de onderzoekende blik van Coen ontwijken kan.

„Kijk nou toch is an, me mooiste pannetje zwartgebrand en alles over me schone stel gekookt,” klaagt ze.

Coen heeft Freekje op zijn schouder getild en huppelt met hem door de kamer.

„Aangebrand en hallel gaar. Houd je mond en eet nou maar.” Maar als Riek zit, doet hij niet langer moeite zijn onrust te verbergen.

„Wat het die pil gezegd?”

Riek kijkt hoe hij onhandig de aardappelen schilt. Jozien leunt tegen zijn knie.

„Kijk is wat een dikke schille, moe. Ze knappe, zo dik as ze zijn. Vader hakt de aardappele.”

„Zo'n wijsneus,” zegt Coen.

Maar het mesje hakt opnieuw in een aardappel en blijft daar rusten. Ongerust zoekt hij Riek's gezicht.

„De kindere,” waarschuwt Riek. „Ik kan je nou niks zegge.” Rap trekt Coen zijn portemonnaie en stuurt Jozien er op uit om besjes te halen. Jozientje kijkt wijs van moeder naar Coen. Ze heeft moeders opmerking gehoord en ze weet dat ze nu weggewerkt wordt.

„Ik loop hard, dan ben ik gauw terug,” denkt ze.

Riek kijkt uit het raam.

„'t Is eh... we krije d'r eentje bij.”

Boem!

Coen is opgesprongen. De vergiet valt op de vloer en de aardappelen rollen over de grond. Maar daar bekommert hij

zich niet om. Met een paar stappen is hij bij Riek en kijkt haar aan. „Vrouw, zeg dat nog is. Weet je 't zeker?”

Riek knikt. Dan vertelt ze hem, dat er dit keer een afwijking is. Onrust en vreugde weerspiegelen zich op Coen's gezicht.

„Zou 't dan niet goed gaan? Kan je niet gaan legge?”

Maar Riek schudt lachend het hoofd. „'k Ben niet van suiker. Een beetje voorzichtig an doen. Dat mot ik wel.”

Hij zegt niets meer, wendt zich af en begint de aardappelen op te rapen.

Maar wanneer Jozientje thuiskomt, roept ze: „Vader die staat te huile in de keuke.”

En Coen haalt de blauwe handdoek, die bij de gootsteen hangt, over zijn gezicht en zegt met een stem, schor van aandoening: „'k Heb zeep in me oge gekrege, dat is 't em.”

Doch als hij binnenkomt, zoeken zijn ogen die van Riek en ze knikt hem vertederd toe. Precies een grote jongen was hij nu en nu ze zijn blijdschap zag, vond zij het heerlijk, dat hij ook zijn eigen kind zou hebben. De anderen zouden er niet onder lijden. Daar was hij te goedig voor.

Riek ligt onwennig in het middaguur alleen in het grote bed. Om Coen plezier te doen zou ze 's middags voortaan rusten. Beneden in de keuken is Coen bezig met de kinderen.

Een goed en veilig gevoel welt op in Riek's hart. De veiligheid van iemand naast zich te weten, die voor haar zorgt.

„'t Is alles nog zo goed geworden in mijn leven,” denkt ze, voor ze wegdoezelt in een weldoende slaap.

HOOFDSTUK XXIII

Jozien is een dag bij opoe te gast.
Het duurt niet lang meer, of ze zal naar school gaan en dan is 't kind gebonden, heeft moeder gezegd.

Jozien bekijkt de sponsdoos, die ze van opoe gekregen heeft. Aan één kant een stukje spons, aan de andere kant een stukje zeem. Opoe weet hoe het hoort.

„Hadde ze die bij u op school ook?” vraagt Jozien.

Opoe lacht smakelijk: „Bij mijn op school? De banke zijn van mijn rokke niet verslete, kind. Wij moeste met ons tiende jaar al naar 't land. Die sponsdoos is nog van tante Jaan of van je moeder geweest.”

Opoe roert met een houten lepel in de smeugige rijst, die staat te pruttelen op het kleine oliestelletje.

„Weet je nou al naar welke school je toegaat?”

„Waar Merietje van buurvrouw Kuiper ook gaat,” vertelt Jozien. „Vader brengt me dan tot hier, dan ken ik met d'r mee.”

„Dat is dus de christelijke school,” knikt opoe. „'t Valt me nog mee, dat ze je daar naar toe doen.”

Jozientje wurmt haar sponsdoos open en dicht.

„Je mot an die kant van de spons een bruine boon stoppe,” zegt opoe, „dan loopt-ie uit.”

„Wil de meester dat hebbe?”

Opoe schiet in de lach. Wat dat kind zich toch een voorstelling maakte van de school.

„Je mot altijd maar goed luistere, vooral as de juffrouw uit de Bijbel vertelt. En as-ie wat niet weet, kom-ie 't maar an opoe vrage.”

Jozientje roert met haar lepelteje door de rijst. Bij opoe kreeg je fijn veel kaneel. Alleen moest ze er zo erg veel van eten.

„Eet maar door terwijl ik lees,” zegt opoe, wanneer ze de Bijbel van het tafeltje neemt.

Joziertje luistert naar opoe, die door een geslachtsregister heen stottert. Opoë heeft opa's gewoonten gevolgd. Ze leest hoofdstuk na hoofdstuk.

„An de Bijbel mot geen tittel of jota afgedaan worde,” zegt ze. „Dat wazze moeilijke name,” zegt Joziertje. „Zou je die op school nou allemaal motte onthouwe?”

Opoë haalt de schouders op.

„k Weet niet, hoe ze 't tegeswoordig op die schole doen. Bij ons most je vroeger de hele Psalm 119 lere.”

„Is dat een lange?”

„Asjeblijft, effetjes 88 verzen.”

„Mot je die in één keer lere?”

„Nee, natuurlijk niet. Telkens een vers. En toen we hier in de stad kwamen, ging tante Jaan nog op school en die most toen wel is een Gezangvers lere. Maar dat wou je opa niet hebbe.”

„Wat is dat, een Gezangvers?” informeert Joziertje.

„Dat kan 'k jou niet allemaal uitlegge. Maar je mag ze niet zinge. Wij op 't dorp de je daar niet an mee.”

Joziertje fronst haar voorhoofd onder al deze problemen.

„En as ik ze nou is lere mot?”

„Dach-ie dat jouw vader z'n eige daar wat van an zou trekken?” lacht opoe schamper. „Voor zijn part lere ze op school straatversies.”

„Van je heila-hola-houd d'r de moed maar in,” grinnikt Joziertje.

„Welja, spot d'r maar mee,” zegt opoe grimmig.

En haar lippen klemmen zich opeen, als ze denkt aan de verleiding, waaraan zo'n kind werd blootgesteld.

„As die hitte nou maar is ophield, we krije nou alles ineens.”

Riek laat de lauwe waterstraal op haar zakdoek plensen en wist zich het zweet van het opgezette gezicht.

„Waarom kom-ie d'r ook door, meid. Zal ik een flessie spuitwater voor je ope trekke?”

Opoë, bedrijvig, laat Freekje drinken en duwt Joziertje een dubbeltje in de hand.

„Hier, haal maar twee ijssies. 'k Heb 't karretje net gehoord.”
Opoe trekt de grote leunstoel vlak voor de open deur.

„Ga hier nou maar zitte, lekker koel. Ja meid, 't is geen lolletje om wat te verwachte. Van 't ogenblik dat 't zo is, lijkt het wel of je zo ziek ben als een hond. Hoewel, bij ons op 't dorp werd d'r niet veel notitie van genome of een vrouw zo was. De dag voordat jij gebore werd, zat ik nog op 't land.”

Riek heeft de woordenstroom over zich heen laten gaan. Wanneer de vreemde duizeling wat geweken is, bukt zij zich om de knoopschoen los te maken. Haar voeten zijn zo gezwollen.

„'k Mot gaan ligge,” zegt ze verdrietig.

Opoe, geschrokken, duwt Freekje een plaatjescourant toe.

„Nee, stil nou, me jochie, laat opoe is effetjes prate.”

Ze wendt zich weer tot Riek.

„Je zei de laatste keer toch, dat nou alles in orde was?”

„'k Most met me water naar de dokter,” knikt Riek moe.

„Me niere benne niet zuiver.”

Opoe fronsd de wenkbrauwen.

„Mot je vier maande ligge? En wie doet je huishouwe dan?”

„Dat is 't hem juist. Wie mot me huishouwe doen?”

Opoe spoelt de blaren uit de blauw-epsilon theepot en schept een paar lepeltjes thee in de pot.

„'k Zal de thee maar niet te stérk zette.”

„De dokter heb me niks verboje, alleen geen zout in me etc.”

„Praat is met de vroedvrouw. Wie neem je?”

„Coen wil niet, dat ik een vroedvrouw neem. Hij wil een dokter hebbe, omdat alles niet normaal is.”

Opoe haalt de schouders op.

„Jaan mot ook al een dokter hebbe,” zegt ze schamper,

„waar mot ze 't geld vandaan hale? Ze zitte met een hoop schuld bij zijn moeder in.”

„As Coen 't niet kon betale, name we de vroedvrouw,” zegt Riek kort.

„Dat bedoel ik niet. Maar as je 't mijn vraagt, zou 'k het niet eens op een dokter hebbe. Ze staan maar direct klaar met tange en as je pijn heb, verdove ze je. D'r staat geschreve,

dat een vrouw met smart kindere ter wereld zal brenge en dan hoort een mens niet in te grijpe."

Joziertje spaart haar moeder het antwoord. Voorzichtig schuifelt ze binnen en legt het ijs naast de vier centen, die ze over heeft, op het tafelzeiltje.

„Astublief, twee van drie. 't Benne horentjes. Wafels had-ie niet meer. 'k Heb d'r lepeltjes bij."

Opoe schept het ijs op een bordje en geeft Joziertje twee lepeltjes uit het bekertje.

„Voer Freekie z'n ijs maar op en laat die houte rommel maar ligge."

„Dan gane we d'r buite mee spele in 't zand," zegt Joziertje, de spanen lepeltjes naar zich toetrekend.

Terwijl de kinderen het ijs snoepen, schenkt opoe de thee in de rose, gebloemde koppen. Maar als Joziertje met Freek later op het plaatsje met de lepeltjes wat vochtig zand tussen de brokkelige steentjes probeert te schrapen, neemt zij de draad van het gesprek weer op.

„As ik de kindere nou is nam."

Riek schudt het hoofd.

„Freek wil ik bij me houwe. Eén kind verongelukt is genog."

„Dach-ie dat ik er niet op zou lette?"

„Een ongeluk is een ongeluk," houdt Riek vol. „Dat kan een mens niet voorkomme."

„Juist daarom," knikt opoe. „Jij kan 't ook niet voorkomme; as God ze hebbe wil, haalt-ie ze toch."

„As Jozien nou is een poos bij u mocht weze. Ze wil wel. 't Is alleen maar, dat ze over een paar weke voor 't eerst naar school mot."

Opoe, in 't vooruitzicht voor Jozien te mogen zorgen, lacht.

„Wat dach-ie nou? Ik kan toch zeker dat kind wel naar school helpe. 'k Heb zelf ook kindere gehad."

Joziertje hijst Freekje de trap op en moedert: „Vruit Freek, nog één stappie. Je maakt je eige veels te smerig."

Opoe trekt Joziertje naar zich toe.

„Zo meid, kom jij opoe gezelschap houwe? Blijf dan nou maar gelijk hier."

„Nee, dat wordt wel overmorge," zegt Riek. „'t Ledekant

hale we naar beneje en we motte iemand zien te vinde, die de boel 's morgens wat an kant maakt."

„Nou ja, je ziet maar. Je geeft al d'r kleertjes maar mee. 'k Zal ze wel nakijke voor ze naar school gaat."

„Dat leg allemaal wel klaar. 'k Heb d'r een nieuw schooljurkie van blauw ketoen late make, dat kan d'r tege."

In de namiddag gaat Riek, zwaar steunend op Freek's wagentje, weer naar huis. Moeilijk slepen zich haar gezwollen voeten voort. Doodop voelt zij zich, maar haar onrust is geweken. Het was nu tenminste zo geregeld, dat rust mogelijk was. Jozien onder dak. Ze kon Coen niet het hele huis houden er bij laten doen. 't Was al erg genoeg, dat ze zo kort na het trouwen al begon te tobben.

Opoe staat in de deur en wuift tegen het telkens omkijkend Jozientje. Dan sloft ze terug naar het kamertje achter de winkel en schenkt zich de laatste lauwe thee uit de trekpot. Dan zet zij zich in de rieten leunstoel en bepeinst met de armen over elkaar de gerezen moeilijkheden bij Riek. Ziekte en narigheid, daar begon het al mee. En daarmee zou 't niet uit zijn. 't Zou haar niets verwonderen, als 't arme schaap dat verwacht werd, ook wat had.

Zij geeft zich over aan haar sombere gepeins tot het geknars van de klok het slaan inluidt. Al zes uur, waar bleef de tijd. Ze staat op en veegt het tafelzeiltje schoon. Dan snijdt ze van een tarwebrood vier sneden af, die ze met een paar plakken kaas belegt. Sedert opa's dood was opoe's leven iets royaler geworden.

„'k Zorg dat ik me natje en me drogie krijg," placht ze te zeggen. „'k Heb nooit honger gehad, maar me boterham was schraal en nou neem ik d'r beleg op. Dat kan je as je de stekkies ook verkoopt."

Zij haalde niet — zoals opa — de aangestoken vruchten uit de mand, voor zij die verkocht. Zij gaf haar winst niet weg. Opoe likt zich de lippen en tipt met haar vingers de kruimpjes van het tafelzeiltje. Dat Jozien kwam, gaf wat levendigheid in huis. Overmorgen zat ze niet meer zo alleen. En krap zou het schaap het niet hebben.

HOOFDSTUK XXIV

Dus u wil wel eve op me winkeltje lette? Met een kwartiertje ben 'k weerom. 't Kind gaat voor de eerste keer naar school."

„'k Red het wel, hoor," knikt de buurvrouw. „Veel klandizie zal d'r niet weze. Doen die grote komkommers ook zes cente?"

„Allemaal door mekaar zes cente. En as je andijvie verkoopt, die met de verdorde blaadjes 't eerst. Die kan je een paar cente goedkoper wegdoen."

Jozientje wacht in de deur. Ze heeft een nieuw katoenen jurkje aan en haar gewoonlijk loshangende haar is in twee uitstaande vlechtjes bedwongen.

„Dat is voor de beste," heeft opoe gezegd. „As je haar over de banke sliert, neem je makkelijk wat van mekaar over. Alle kindere zijn niet eve schoon."

„Zet opoe d'r witte muts op?" vraagt Jozientje.

Maar opoe strikt een helder blauw schort voor en slaat de mouwen van haar zwarte jak naar beneden.

„We hoeve toch zeker niet bij de Koningin op visite."

„Zukke schoolfrikke benne ook maar kale nete," lacht buurvrouw.

Jozientje voelt zich gewichtig, wanneer ze aan opoe's hand naar school stapt. Maar als ze dichter bij het hek komt, drukt ze zich tegen opoe aan.

„Kom nou maar," zegt opoe. „Wees nou maar een flinke meid."

„Breng-ie me d'r in?"

„Ja netuurlijk, daar ben ik toch voor meegegaan."

Kordaat als altijd stapt opoe met Jozientje door het hek en duwt de voor haar voeten slierende kinderen opzij.

De hoofdonderwijzer jaagt de kinderen van het pad af.

„Jullie moeten achter de school gaan spelen. Laat de weg vrij voor de kleintjes.”

Hij wijst opoe de weg naar binnen, waar de juffrouw een babbeltje maakt met haar nieuwe leerlingetjes en hun begeleidsters.

Zo en hoe heette dat kleine meisje? Jozientje? Maar dat was een prachtige naam. En hoe nog meer? Jozientje van Randwijk?

„Ze hiet eigenlijk anders, 't staat wel precies op dat pokkebriefje. Me dochter is voor de tweede keer getrouwd. Ze had zelf wel gekomme, maar ze mot legge van de dokter.”

Het nog jonge onderwijzeresje begint onmiddellijk rondom Jozientje haar roman te weven. Een aangenomen kind of een kind met een tweede vader. En dan nog zo jong.

Zij heeft haar arm reeds als in bescherming om Jozientje's hals gelegd.

„Jou zullen we eens een mooi plaatsje geven, vlak bij me.” Opoe neemt de juffrouw nog even apart.

„'t Is een slim zenuwachtig kind, juffrouw. D'r vader en d'r kleine broertje benne kort na mekaar verongelukt, begrijpt u?” Een veelbetekenend knipoogje vergezelt de zacht gesproken woorden.

„En dan is ze erg gevoelig voor kou en tocht. Een echt kasplantje bij wijze van spreke.”

Opoe heeft haar hand ten afscheid op Jozientje's hoofd gelegd.

„Denk d'r om, hoor, dat je een grote meid ben en vanmiddag weer gauw naar opoe toe komme met Merietje Kuiper.”

Het onderwijzeresje herademt wanneer ze eindelijk alleen is gebleven met haar kinders. Hier en daar een huilbui van een nerveus kind, maar dat wende wel.

Van leren komt niet veel die eerste morgen. Maar dat hoeft ook niet. Als de kinderen eerst maar wat wennen aan de school en vanmiddag graag terugkomen.

Jozientje zit muisstil in de bank in een houding die de kleintjes al geleerd hebben: met over elkaar geslagen armen. Er is zoveel te bekijken. Mooie, grote platen hangen aan de muur met kindertjes en dieren en bloemen.

Zij zit alleen in een bank en als de juffrouw een verhaal gaat vertellen, komt zij bij haar op de bank zitten. Haar voeten rusten naast Jozientje.

Deze bekijkt de gevlochten schoentjes met de hoge hak en de kousen, waar je doorheen kan kijken. Die juffrouw was zeker schatrijk. Ze draagt ook zulke prachtige kleren.

Juf gaat een verhaal vertellen van een jongetje en een meisje, die verdwaald waren.

„Morgen ga ik jullie nog een veel mooier verhaal vertellen,” zegt ze, wanneer de vertelling uit is. „Een verhaal uit de Bijbel. Jullie weten allemaal wel wat de Bijbel is, hè? Misschien ken je er wel een verhaal uit ook.”

Er zijn vingertjes die omhoog gaan en juf laat ze hun hartjes luchten.

„Van Abram, juffrouw.”

„Van God, juffrouw.”

„Toen Jozef verkocht werd, juffrouw.”

Jozien steekt haar vinger niet omhoog, maar ze fluistert:

„Bij me opoe op 't tafeltje legt de Bijbel, juffrouw.”

„Maar thuis toch ook wel?” vraagt de juffrouw. „Jullie hebben thuis toch ook wel een Bijbel, waaruit gelezen wordt?”

„Thuis leze we d'r niet in,” schudt Jozientje het hoofd. „Bij me opoe wel. We leze niet in de Bijbel, omdat me vader niet gelooft, zegt me opoe.”

De kinderen krijgen een vel papier, dat ze vol mogen tekenen. Juf komt naast Jozientje in de bank zitten.

„Is je eigen vader al lang dood?” informeert ze voorzichtig. Jozientje haalt de schouders op.

„Me vader heb een ongeluk gehad,” vertelt ze triomfantelijk.

„En me kleine broertje ook. Me broertje heb vergif gedronke en me vader is in 't water gevalle.”

Jozientje heeft niet vergeefs geluisterd naar de verhalen van opoe. Ze vertelt juf de finesses van het drama. Van 't broertje, wiens ledematen niet verstijfden toen hij dood was en van zijn mondje, dat blauw gebrand was.

„Alleen op wijn had-ie maar kenne leve,” knikt Jozientje wijs. „En me vader, die was al dood voor-ie in 't water kwam.

Hij sloeg met z'n hoofd op een paal. Anders had-ie nog wel kenne zwemme."

Na schooltijd brengt juf bij het schoolhoofd verslag uit over de nieuwe kinderen. Ze is nog zo erg jong en onervaren.

„Dat kleintje van Van Randwijk doet hele griezelverhalen over de dood van haar vader en haar broertje. En dan klaagt die grootmoeder nog over nerveusheid bij dat kind. En wat het gezin betreft, ik begrijp niet dat het kind op deze school verzeild is geraakt. De vader schijnt ongelovig te zijn en er wordt niet uit de Bijbel gelezen."

„Dacht u, dat we hier alleen kinderen uit zuiver christelijke gezinnen kregen?" glimlacht het hoofd.

„De moeder is ziek," vertelt de juffrouw nog.

Mijnheer Wijkervoort noteert Jozientje's adres en neemt zich voor, het gezin Van Randwijk te bezoeken, zodra hij daar gelegenheid voor heeft.

Jozientje brengt op haar beurt verslag uit bij opoe.

„We moste met onze arme over mekaar zitte en de juffrouw heb een verhaal verteld."

„Uit de Bijbel?"

„Morge vertelt ze een verhaal uit de Bijbel en vandaag een gewoon verhaaltje."

„Dat gaat voor," snibt opoe en ze bindt Jozien een theedoek als slabbetje voor. De geruite punten steken als grote oren opzij van Jozientje's spichtig hoofdje uit. Onbewust van opoe's sarcasme babbelt ze door:

„D'r is ook een kind, dat vanmiddag bloemen meebrengt voor de juffrouw. Dahlia's uit d'r eige tuintje."

„Daar beginne wij niet an," zegt opoe. „Wij doene niet mee an die verwennerij van de schoolfrikke. Ze verdiene d'r geld en daarmee basta."

Jozientje zucht. Ze had graag meegedaan aan die verwennerij.

HOOFDSTUK XXV

Jaan heeft haar kousevoeten op de stoelsport gezet en de schillenbak rust in haar gezwollen schoot. Eén voor één glijden de aardappels door haar vingers. Met een plomp vallen ze dan in het emmertje en doen het water hoog opspatten.

Riek schuift onrustig heen en weer. Wat was die Jaan toch onvoorzichtig. De waterspatten zaten hoog tegen het buffetje. Vanuit haar bed kon Riek dat zien. En er wat van zeggen kon je niet. Jaan was zelf niet zo vlug meer en ze pakte nou aan, terwijl ze op visite was. Bovendien moest je tegenover Jaan op je woorden passen. Ze kon weinig velen. „Ik schil de aarpels wel is op bed,” vertelt Riek. „’t Is zo vervelend voor Coen, dat-ie iedere avond direct an mot pakke. ’k Heb hier gistere ook spiering schoongemaakt.”

„Bah, wat een vies geklieder zal dat geweest hebbe.”

„’t Ging best,” glimlacht Riek. „Een plank over ’t bed en wat ouwe krante daarop. Coen had ze alleen maar te bakke.”

Wanneer Jaan opstaat en het aardappelvuil uit haar schoot graait, zegt Riek: „Jij verwacht de kleine nou nog eerder as ik, hè? En jij heb d’r zo goed as geen last van.”

Jaan haalt de schouders op.

„Jij ken beter die last hebbe as ik. Jij wordt verwend en vertroeteld, maar waar zou ik motte gaan legge? As ik zoiets had as jij, dan kon ik in een bedstee kruipe bij me vriendelijke schoonmoeder. ’k Zou graag met je wille ruile.”

Een zacht bescheiden belletje doet Jaan naar haar schoenen zoeken.

„Dat zal je nou altijd zien,” moppert ze. „Nou loop ik op me kouse en ik heb een gat in me kous en nou wordt d’r juist gebeld. Waar heb ik nou me schoene gelate?”

Riek vraagt zich af, wie er aan de deur kan zijn. Jaan’s harde stem dringt tot haar door.

„Ja zeker, meneer, u ben terecht. De moeder van Jozien woont hier. Moest u haar gehad hebbe? Ze is ziek.”
Verontrust richt Riek zich op, wanneer mijnheer Wijkervoort binnenkomt.

„Er is toch niets met Jozien?”

„Dat zal u het beste weten. Ik ben het hoofd van de school en ik kom eens kijken, waar mijn leerlingetje zit.”

Riek herademt en drukt haar hand tegen het wild-kloppend hart. Die angst voor ongelukken ook altijd.

„Ik wist niet, dat Jozien thuis gebleven is. Ze is bij haar opoe, moet u weten. Ze was van de week wel wat griepiger. 't Is maar een teer ding.”

„Och ja, natuurlijk, Jozientje logeert bij haar opoe. Nu u 't zegt, herinner ik het me weer. Dan is mijn bezoek hier eigenlijk overbodig.”

„Blijft u even zitten, nu u toch hier ben,” nodigt Riek. „Mijn zus wil misschien wel een kopje thee inschenke.”

Mijnheer Wijkervoort trekt een stoel bij het ledikant en knikt.

„Graag, nu ik toch hier ben, kunnen we wel eens wat nader met elkaar kennis maken.”

„Kan Jozien goed mee, meneer?”

„Zo heel veel kunnen we daar natuurlijk nog niet van zeggen,” knikt mijnheer Wijkervoort. „Maar ze is in ieder geval een ijverig kind.”

Jaen heeft de thee gebracht en roerend in zijn kopje probeert hij voorzichtig om eventuele moederlijke geraaktheid te ontzien: „Een beetje wijs voor haar leeftijd is ze wel. Ik bedoel, men kan zien, dat ze veel naar de gesprekken van grote mensen geluisterd heeft.”

„Hoe kan 't anders, meneer,” knikt Riek. „Een paar jaar geleden verloor ik m'n man en een kind allebei door een ongeluk.”

„Uw kleine meid vertelde me er alles van.”

Jaen lacht hardop. „Ja, as die meid op d'r praatstoel zit, breng ze je hele hebbe en houwe op straat.”

„'t Kind heb een treurige tijd achter d'r. We hebbe 't nou

weer gered. Ik ben voor de tweede keer getrouwd en met een bovenste beste man."

Mijnheer Wijkervoort knikt Riek toe en laat haar vertellen. Deze is van nature gesloten, maar er is iets in de vriendelijke belangstelling van de bezoeker, dat haar dwingt tot praten. Ze vertelt van de dood van haar man en haar kind. Van de moeilijkheden, die ze als vrouw alleen heeft gehad in haar winkeltje en ze lucht haar hart over deze nieuwe tegenslag. „Soms vraag je je af, waar een mens eigenlijk voor leeft,” eindigt ze.

„God wilde u, denk ik, heel dicht naar zich toe trekken,” zegt meneer Wijkervoort.

Riek haalt de schouders op.

„Ik ben verder afgedwaald van Hem, meneer. Ik ben nou getrouwd met een ongelovige man. As je in de narigheid zit, doe je veel om er onderuit te kome.... Hoewel....,” valt ze zichzelf in de rede, „spijt heb ik d'r niet van.”

„Waren de ouders van uw man ook ongelovig?”

„Zijn moeder was Rooms.”

„Voelt hij ook niets voor haar kerk?”

„Gelukkig niet, want dan was mijn leed niet te overzien.”

„Dat ben ik niet helemaal met u eens, juffrouw,” zegt meneer Wijkervoort. „Laat uw man u wel vrij in de opvoeding van de kinderen?”

„Dat heb u gezien aan Jozientje,” knikt Riek. „Ze mocht direct naar een christelijke school.”

„En hier in huis?” informeert de bovenmeester.

„Ik laat de kinderen bidden en danken,” zegt Riek. „Me zoontje zal — hoe klein ie ook is — z'n „Here, zegen deze spijs en drank” niet vergete.”

„Dat is goed,” knikt meneer Wijkervoort, „maar”.... hij wacht even.... Dan vervolgt hij: „Op u rust als moeder wel een bijzonder zware taak. U draagt alleen de verantwoording voor de geloften, die u bij de doop aflegde.”

Riek plukt aan de dekens en zwijgt even. Dan erkent ze: „As u 't mijn vraagt, meneer, voor zover ik 't bekijken kan, komt er dan niet veel terecht van die christelijke opvoeding en as je dan ook nog je lichaam tege krijgt.”

Hij legt zijn hand op de nerveus bewegende vingers.
„Misschien krijgt u uw lichaam wel tegen, om u alle zekerheid in het leven te ontnemen.”

Langzaam druppen tranen over Riek's wangen.

„Ik heb mijn leve in dat opzicht al lelijk verknoeid, meneer en God heeft me dat late voele. God strafte me zwaar.”

Doch de bezoeker schudt het hoofd.

„God slaat Zijn kinderen niet om ze te bestraffen. God wil Zijn kinderen heel dicht bij zich houden. Daarom neemt Hij ze soms in het leven veel af en bereidt ze teleurstelling op teleurstelling. U kent de geschiedenis van de verloren zoon toch wel? Wat moest die veel ondervinden in het leven, omdat hij van zijn vader was weggedwaald. Maar van 't ogenblik af, dat hij het huis verlaten had, wachtte zijn vader al op zijn terugkomst.”

„As u d'r zo over praat, dan geloof ik het wel,” zegt Riek, „maar... maar as ik wil bidde... ik ben zo bang voor God.”

Mijnheer Wijkervoort ziet Riek's ontroering. Hij praat niet verder voor het ogenblik, maar hij belooft haar gauw nog eens terug te komen. Voor hij weggaat, bidt hij met haar. Een eenvoudig gebed, een gebed dat een weggedwaald kind bij zijn Vader probeert terug te brengen.

„Here Jezus, Gij weet alle dingen, Gij weet hoe ongelukkig we ons voelen als we de rijkdom van Uw tegenwoordigheid moeten missen. O, leer deze moeder vragen, of Gij haar handen met kracht omvat wilt houden, want alleen kan zij niet verder, geen enkele schree.”

Riek snikt zachtjes als hij vertrokken is. Jaan laat haar wat drinken en loopt mopperend heen en weer. 't Was me wat moois van zo'n schoolfrik om iemand zo overstuur te maken. Als Coen het wist... Zij hield niet van dat gedweep.

Riek antwoordt niet. Wanneer haar tranen gedroogd zijn, ligt ze stil voor zich uit te kijken. Diep in haar trilt het nieuwe leven. Weer een kindje dat van haar zal zijn, nu van haar en Coen.

Zou Coen het zelf willen opvoeden en nu op zijn manier? Zij moest haar kinderen, ook dit kindje, naar Jezus brengen.

Naar de Heiland, van Wie mijnheer Wijkervoort vertelde en ouderling Harmsen en de moeder van Kees.

„Als Coen dit ook eens wilde?” denkt ze. „Samen sta je zoveel sterker.”

Mijnheer Wijkervoort is van Riek naar opoe gewandeld. Jozien zit met een rood wollen doek om haar keeltje geknoopt bij de tafel. Ze bekijkt een dik boek met een vergeeld-perkamenten kaft.

„Het boek der martelaren,” leest de bezoeker op de omslag. „k Geloof niet, dat dat erg geschikte lectuur is voor zo'n jong ding. Ik zal op school eens kijken, of we niet een aardig plaatjesboek voor haar hebben.”

Opoe trekt minachtend haar schouders op.

„Een mens is nooit te jong voor de waarheid,” zegt ze. „Laat ze maar zien, wat onze voorvaders voor d'r geloof af hebbe motte geven. Wij komme d'r ook niet zo maar.”

De winkelbel roept haar naar voren en mijnheer Wijkervoort dreunt wat rond in de kamer. Hij bekijkt het portret van de dominees met hun kniebroek. Hij bladert wat in de boekjes op opoe's tafeltje.

Een arm mensenkind dat zwaar geslagen was en dat Gods hand alleen heeft leren zien als een moker, die verbrijzelend neerkomt. Zo ziet hij nu Jozientje's moeder.

Wat arm was zo'n leven. Armer nog dan van hen, die nooit van het Evangelie hoorden, want zij hadden hun vrees te torsen, waar een ander onverschilligheid voelde.

„O Here Jezus, open haar ogen, dat ze U zien in Uw grote ontferming.”

De bezoeker vertelt Jozientje, dat hij bij haar moeder is geweest. Hij loopt naar buiten om haar konijntje te bewonderen en hij draagt de grote, grijze poes naar binnen, die zo moeilijk loopt omdat één van haar voorpoten gekneusd is. Hij betast de poot en zegt, dat 't wel los zal lopen.

„Is dat nou geen aardige meester?” vraagt Jozientje stralend.

Opoe mokt en haalt de schouders op. Geen woord had hij over God gezegd, bedenkt ze. Alleen maar proberen zo'n kind een boek af te nemen, waarin ze niets anders dan goeds

kon lezen. Niet eens een gebed en 't kind was toch niks goed.
Waar kwam zo'n man dan eigenlijk voor?

„As je vader komt, motte we is vrage om een stukkie rauwe
kalfslever,” zegt opoe. „Dat trekt de vuiligheid uit je keel.”

„Mot ik dat opete?” griezelt Jozien.

„Dat legge we d'r van buite op. Bij ons op 't dorp zwoere wij
d'r bij.”

„As we 't is op de poes z'n poot leje,” zegt Jozien.

„'t Is alleen goed voor zere kele en as d'r een stukkie lever
op de poes z'n poot zat, dan zou die 't er wel afsmikkele.”
Opoe lacht en Jozien lacht tevreden mee. Fijn dat opoe weer
in haar humeur was. Ze had straks zo lelijk gekeken.

HOOFDSTUK XXVI

O poe port met de pook in het gat van de jaagkachel. Een vonkenregen spat neer en dan begint het te snorren en te grommen in zijn blankgeschuurde buik.

De kamer is volgespannen met waslijnen. Het stijfselgoed heeft opoe buiten droog gekregen. 't Was hard en stijf geworden en droog gevoren.

De jaeger hemden en 't wollen wasgoed moeten nu in de kamer drogen. Opoe zal er geen hinder van hebben, want ze gaat uit. Jozientje is voor een paar dagen naar huis. Wat je zo'n kind nu toch miste!

Het winkeltje deed opoe vanmiddag maar op slot. Ze had bijtijds de klanten gewaarschuwd. Verse groente was er trouwens niet. De knollen en peen en uien konden ze wel een dag van te voren inslaan.

Opoe moet Jaan gaan bezoeken. Jaan heeft een zoon gekregen. Een flinke jongen van acht pond. Rein was de boodschap komen brengen.

„Ik heb nooit van gepoch op kindere gehouwe,” had hij gezegd, „maar dit kind... u zal 't zelf wel zien... zo mense-lijk al. Helemaal niet rood en een fijn koppie met haar! En zuigen dat-ie al doet. Dat wordt er een, die zich de kaas van z'n brood niet zal late hale en...”

„Hoe is 't met Jaan?” had opoe kortaf gevraagd.

„U mot maar is komme kijke. Jaan heb zich best gehouwe. In zes uur was alles achter de rug.”

„Dan heb ze 't kedo gehad,” zegt opoe.

„D'r gaat niks bove een dokter,” zegt Rein.

„Een vrouw mot zelf 't kind ter wereld brenge,” zegt opoe.

„Dat wast 't water van de zee niet af.”

„Ik gaan maar weer,” had Rein gauw gezegd.

Bij de deur had hij zich nog eens omgedraaid.

„As u komt, heb Jaan u nog wat te vrage.”

Benieuwd had opoe hem nagekeken. Wat kon Jaan haar te vragen hebben?

Ze trekt het zwarte, daagse jak uit en wast zich in het kleine keukentje tot haar gezicht rood en glimmend ziet.

Het duurt lang eer ze zich helemaal aangekleed heeft. Bukkend onder het natte wasgoed door, zoekt ze haar Zondagse kleren bij elkaar. Het zwarte, glimmende jak met de lakense rok, de schoudermantel en de knoopschoenen.

Voor het kleine keukenspiegeltje zet ze haar kanten kap op, waarover de hoed met het al wat verfromfaaide veertje. Uit de kast neemt ze een zakje met eieren. Bij het mahoniekastje weifelt ze even. Zou Jaan geld te leen willen hebben? Maar hoofdschuddend draait ze de sleutel om.

Jaan zou bij haar niet aankloppen. Ze wist wel, dat ze niet veel te missen had en als ze een dokter bij een bevalling haalde, zou ze er het geld ook wel voor hebben.

Moeizaam loopt ze later tussen de jachtende voorbijgangers. De scherpe wind bijt haar in de oren, die verwend zijn door de beschutting van haar zwart-wollen huismutsje. Het zakje eieren neemt ze van de ene hand in de andere over. Haar onbeschermden vingers tintelen zo.

„Kijk uit je oge,” snauwt ze tegen een opgedirkte fabrieksmeid, die tegen haar aanbotst.

Met brutale ogen lacht de deern haar uit en trekt haar muts wat schever.

„Wat doe je in de stad, boere hufter. Was in je negerij gebleve.”

Een werkmán neemt opoe in bescherming.

„Een beetje minder ken ook wel, snotneus.”

Opoe sloft weer door. Ze heeft moeite om de straat te vinden, waar Jaan woont. Een zijstraat van een zijstraat, een nauw, doodlopend straatje met vervallen, vervelozendeuren, die volgekladderd en bekrast zijn met namen en stuk voor stuk open staan.

„Een armoedig boeltje,” denkt opoe, die hier nog niet eerder geweest is.

„U mot zeker bij de kraamvrouw weze?” informeert een

vrouw, die, de kou negerend, uit een opgeschoven raam leunt. „Gaat u deze deur maar in, dan zal ik u verder helpen.”

Opoe klimt moeizaam langs de vervelozе en uitgesleten treden en kijkt misprijzend naar de felrode, fluwelen blouse en het hoogopgemaakt kapsel van haar gids.

„As u nou deze trap opgaat,” helpt de vrouw, „dan ziet u vanzelf de deur.”

Opoe stommelt tegen de tweede trap op en rammelt aan een gesloten deur.

„Blijf maar leve make, dan komme ze wel,” moedigt de vrouw aan. „Vrouw Weiszink dut nogal lang 's middags.”

Opoe kijkt ontsteld naar Rein's moeder, die slordig en geeuwend de deur open doet en het gore nachtjak bij de hals probeert dicht te houden. Nooit had ze kunnen denken, dat Jaan in zo'n gribus terecht was gekomen.

„Ha, daar is de moeder van Jaan. Kom d'r in, mens. U zal wel gedacht hebbe dat de kraamvrouw alleen lag, maar we neme 's middags nog een hortje slaap, omdat Jaan d'r kindje ons 's nachts wakker houdt.”

Jaan ligt in een alkoof, die afgesloten is van de woonkamer. Er hangt een weë, bedompte lucht van niet-geventileerd slaapvertrek, vermengd met lysol.

Jaan doet ongewoon hartelijk en trekt opoe naar zich toe.

„Zo moeder, 'k ben blij dat u d'r ben. Hier, ga zitte op deze stoel. 'k Zou me mantel maar anhouwe, want 't is hier koud.”

Jaan's schoonmoeder komt met een walmend petroleumkachelkje aandragen, maar Jaan stuurt haar met een snauw weg.

„Nee mens, neem nou maar mee. Je weet wat de zuster gezegd heb. 't Was niet goed voor de kleine.”

„Een beetje minder is ook goed,” waarschuwt opoe, als de vrouw weg is.

„Ze slooft zich allenig uit, omdat u d'r ben,” schampert Jaan.

„Je mot je nooit kwaad make, als je 't kind zelf voedt. 't Is overal wel is wat. Laat me nou eerst de kleine jonge is zien.”

Opoe bekijkt aandachtig het rimpelige oude-mannetjesgezichtje.

„'t Is een kleine Maarten,” zegt Jaan. „Rein wou het niet, maar ik heb voet bij stuk gehouwe. Ik wou dat 't kind naar me gestorve vader genoemd werd.”

Opoe toont niet veel blijdschap over deze bevoorrechting. Ze bekijkt hoofdschuddend het kleine kopje, dat schokbeweginkjes maakt.

„Zou zo'n schaaft het niet koud hebbe? Geen kapertje of niks heb 't op. Hoeveel dekentjes heb-ie?”

„Hij heb een warm kruikie en twee dekentjes. Hij leg warm genug.”

Opoe voelt in de wieg naar het kruikje.

„Blote pootjes,” knort ze, „en dat in de winter.”

„Ze worde niet meer zo ingebakerd as vroeger,” zegt Jaan.

„D'r gingen vroeger meer zuigelingde dood as tegewoerdig.”

Rein's moeder komt weer binnen. Ze presenteert thee met koek. „Hier, vrouw Goejegebure, beschuit met muissies hebbe we niet, maar dit smaakt ook wel. Kom u je straks effetjes warme bij mijn in de kamer? D'r kan hier niet gestookt worde.”

„En hoe gaat 't dan as 't kind geholpe mot worde?”

„De zuster komt d'r mee in mijn kamer. Wat een wolk van een kind, hè? Precies Rein, toen-ie zo klein was.”

„Dat zou ze wel wille,” zegt Jaan, als de vrouw verdwenen is. Opoe slurpt met kleine teugjes haar thee en warmt de handen om de hete kop. De koek schuift ze naar Jaan.

„Eet jij die maar op. 'k Ben bang, dat het zoete goedje in me kieze verzeild raakt.”

Jaan's hoofd verlegt zich onrustig op het kussen. Opoe wacht af. Nu zal ze dan horen, wat Jaan haar te vragen heeft.

„Moeder. . . we hadde gedacht,” begint Jaan. „'t Botert hier niet erg. En nou met dat kind. U wordt oud. As we is hutje bij mutje legde en bij u introkke?”

Opoe gaat rechtop zitten, of ze een electriche schok gekregen heeft.

„Jullie bij mijn in 't winkeltje? Daar komt niks van terecht en dat weet je wel ook.”

Jaan haalt moedeloos de schouders op.

„'k Heb al van alles geprakkezeerd, maar 'k weet geen andere oplossing.”

„Dach-ie dat 't bij mijn minder herrie zou geve?”

„Dan zouwe we ook geen hemel op aarde hebbe,” geeft Jaan eerlijk toe. „Maar dan zat ik tenminste bij me eige moeder en dan zate we ook niet zo in de rommel altijd. 'k Zou ook een handje kenne helpe in de winkel. U wordt oud.”

Opoe schudt vastberaden het hoofd.

„Dat zou ook iedere dag heibel geve. Jij zou de dame uithange en ik zou kenne werke en voor 't huishouwe zorge. Je hande staan nou eenmaal verkeerd na dat werk op die febriek.”

Jaan begint met zenuwachtig ingehouden snikken te huilen.

„'k Heb vroeger toch gediend. We hebbe een klein spaarpotje voor de meubels. As 't most, zouwe we dat bij u in de zaak kenne steke.”

„Laat me d'r eerst nog maar is over denke. Je valt me zo rauw op 't lijf.”

Langzaam loopt opoe naar huis. Thuisgekomen legt ze haar Zondagse kleren af. Ze neemt het droge goed van de lijn en stapelt het in de lege bedstede. Ze pookt in de jaagkachel en legt een stukje uitgegloeide briket in de test. Dan schuift ze met haar kousevoeten over het warme stoofvlak en trekt de koffiepote met een restje oude koffie op de vuurplaat.

Ze kijkt rond in haar rustige kamertje, waarin de oude klok tik-takt.

„Ja, ja,” zucht ze, „ja ja....”

Rein en Jaan bij haar in. Ze schudt het hoofd. Rein op de plaats van Maarten naast het kleine tafeltje met zijn boeken.

Jaans geschetter de hele dag om haar heen.

„'k Begin d'r niet an, 'k begin d'r niet an,” herhaalt ze. „'k Zal d'r is over prate met de anderen, die zalle ook wel de bezware zien.”

Maar Jaan kon daar ook niet blijven. Dat had ze vanmiddag wel duidelijk gehoord en gezien.

„Als d'r hier maar wat meer ruimte was,” denkt ze. „Een tweede kamer bij voorbeeld. Er is hier geen ruimte voor twee gezinnen met een kind. As ze in de penarie zitte, mot

moeder d'r maar weer bij te pas komme," zucht ze half hardop. „Ze hadde mijn en d'r vader niet nodig. Ze ginge d'r eige gang maar en beloge en bedroge ons. En nou zitte ze in de krul.”

Opoe gaat vroeg naar bed die avond. Ze is moe van de lange wandeltocht. Ze kan de slaap niet vatten. Ze gooit zich om en om en zoekt een oplossing voor de gerezen problemen. Ze herinnert zich, dat ze vergeten is haar avondgebed te doen. Ze sluit de bedsteedeuren weer open en kruipt huiverend onder de dekens uit. Even schrikt ze terug voor de kou. Zal ze haar gebed maar in bed opzeggen? Maar boos op zichzelf om die gedachte is ze al uit haar bed gegleden.

Niet liggend en ook niet op haar knieën in bed zal ze naderen tot God.

Met moeite buigt ze haar stramme knieën. Ze is echter geen kind, dat met een hart, zwaar van zorg, naar de hand van zijn Vader tast. Geen kind, dat zijn zorgen aan zijn Vader overgeeft. Het gebed bestaat uit wat stroeve, geijkte termen, uitgesproken voor een toornend, wrekend God.

„O Here, Die daar zijt gezeten op Uwe troon om recht over ons te doen....

O God, we hebbe alles weer verzondigd, maar doe ons nog niet weg van voor Uw aangezicht....

O God, verdoem Uw goddeloze dienstmaagd niet van voor Uw aangezicht....”

Huiverend van kou ligt ze weer in bed. En dan, wegdoezelend in de warmte, weet ze wat haar te doen staat. Ze zal het winkeltje overdoen aan Jaan en Rein. Heeft ze al telkens niet het plan opgevat, terug te gaan naar Zeeland?

Haar meubeltjes zal ze meenemen. Een eigen kamertje zal hier of daar wel voor haar in te richten zijn.

Terug naar haar dorp....

's Morgens, als ze wakker wordt, moet ze zoeken naar de gewichtige dingen, die haar de vorige dag zo beroerd hebben. O ja, ze zal hier opbreken en plaats maken voor haar kinderen. Op de rand van de bedstede gezeten, kijkt ze rond in het schemerig licht van de winterochtend.

Terug naar haar dorp....

Nu ze haar besluit genomen heeft, maakt de gedachte aan haar vertrek haar niet eens meer onrustig. Het huis dreunt onder het zware gestamp van de trein, die op de spoordijk voorbij rolt. Zij heeft dat geluid gehaat van het oogenblik af, dat ze hier is komen wonen.

Rein laat er geen gras over groeien. Reeds in de loop van de morgen komt hij aan. Met moeite kan hij zijn ongeduld bedwingen.

„k Heb d'r over gedacht,” zegt opoe, „en 'k ben beslote, dat 't niet gaat om hier same te wone.”

Het gezicht van Rein betreft.

„Bij ons gaat 't nog veel minder. Jaan wordt daar nog gek.”

„Je wordt niet gek als je wil. Maar 'k ben nog niet uitgesproke. 'k Wou zegge, dat ik genege ben om hier uit te gaan, as jullie dan de negosie voor je eige rekening wille neme. Een vette verdienste zit d'r niet an, dat weet je. 't Is hard werke en dan zit d'r nog maar een karige boterham in. Jij ben nog zo jong. Jij kan je baantje d'r wel bij houwe.”

„As Jaan dat maar wil, de zaak drijve,” weifelt Rein.

„Dan gaat 't niet door,” zegt opoe resoluut. „Jaan zal motte kieze of dele.”

„En wat benne de condities? Geld hebbe we niet veel.”

„Daar motte we met de anderen maar is over prate. As 't mijn alleen anbelangde, kon je 't zakie voor niks krije. Maar as ik as ouwe vrouw me kost niet meer op kan hale, zouwe de andere bij motte springe.”

„We zijn wel genege een kleinigheid te geve,” zegt Rein voorzichtig.

„k Zal d'r met de andere over prate,” zegt opoe.

Coen en Riek staan te kijken van het plotselinge besluit.

„'t Zal zo vreemd weze,” klaagt Riek tegen Coen.

„'t Ouwe mensje is veel beter op d'r plaats in 't boerland,” antwoordt Coen. „Deze geschiedenis zet er alleen maar wat meer haast achter. Vroeg of laat was ze toch gegaan.”

„Ik ben dan me ouderlijk huis kwijt. 't Plekje waar vader altijd zat ook. En Jozientje, wat zal die d'r anloopje misse.”

„Dat is 's werelds beloop, meid,” troost Coen. „Bekijk het ook is van een andere kant. We krijgen in Zeeland een trekpleister om te logere. We gaan eerst met de tram en dan met de boot, hè Jozien? En dan trekke we rare broeke an en zette gekke hoedjes op.”

Coen stapt met zijn broekspijpen opgetrokken door de kamer en de kinderen schateren van de lach. Die malle vader ook.

Coen en opoe regelen samen opoe's vertrek. Opoe zal opbreken uit haar winkeltje, wanneer Riek's tijd zal gekomen zijn. Ze zal een week of wat Riek's huishouden doen en dan vertrekken naar Zeeland.

En wat het geld betreft, Jaan en Rein zullen tot opoe's verscheiden iedere week een paar gulden naar Zeeland sturen. „Weet je wat je doet?” waarschuwt Coen. „'t Komt zwart op wit te staan en we ondertekene het allemaal. Wij zijn de getuigen.”

Jaan wil alles wel beloven, als ze maar wegkomt uit de gehate omgeving.

Wanneer ze weer beter is, duwt ze met moeite de kinderwagen over de volle bruggen. In haar toekomstige huiskamer rust ze uit.

Opoe kijkt naar het vervallen gezicht onder het oude, vervlenste hoedje. Zo waren die meiden. Zolang ze niet getrouwd waren, sierden ze zich op tot ze hun ongeluk in liepen en dan verschrompelden ze als een leeggelopen ballon. Jaan merkt niets van opoe's critische blikken. Ze heeft het te druk met het meubileren van haar kamer. In gedachten metamorfoseert ze de bekende omgeving. Op de plaats van de jaagkachel kwam het wit-epsilonle fornuijsje, dat ze overgenomen had.

Als het Rein nu maar lukte om die meneer van het afbetalingsmagazijn te bewegen, dat groen pluchen meublementje aan hen te geven.

Nou ja, krijgen kon ze het altijd, maar de termijnen waren haar te hoog. Die meneer moest maar wat met hen schipperen.

De kleine Maarten huilt en opoe schudt aan de wagen. „Niet doen, moeder,” waarschuwt Jaan, „dat is slecht voor z'n hersentjes.”

Opoe laat de duwer los en lacht schamper.

„Wat benne we tegewoordig toch geleerd. As jullie 't bij het rechte end hebbe, most d'r geen gezond mens meer lope. Ik beloof je, dat ik jullie wat geschud heb om je in slaap te krijge.”

„Een mens doet 't naar zijn beste wete,” zegt Jaan kregel. „As de dokters 't nou zo wille hebbe, doene we 't zo.”

Opoe schuift Jaan een beker melk toe.

„Drink maar is lekker op, da's goed voor 't zog.”

„As u 't missen kan.”

Terwijl Jaan de melk drinkt, haalt opoe het wasgoed voor de dag.

„k Mot gelijk een stukkie strijke, anders komt de was niet an de kant.”

Wanneer de bouten heet zijn, kijkt opoe op de gladde, glanzende baan, die ze door het vochtige goed trekt. En terwijl ze één van de ijzers terugklikt in de rood-gloeiende strijkepan, vraagt opoe onverhoeds: „Wat mot 't nou met de domineeswas? Ze hebbe gevraagd, of jij 'em over wou neme.”

„Ikke..?” schrikt Jaan. „Dach-ie dat ik dat d'r allemaal bij kon hebbe? 't Is allemaal al zo vreemd voor me. 't Kind helpe en voor de winkel zorge.”

„Je ben jong,” zegt opoe. „Wat ik op mijn leeftijd kon, mot jij ook kenne.”

Jaan wist zich het klamme zweet van het voorhoofd.

„U most is wete, hoe slap ik me nog voel.”

„Je ben amper drie weke kraams,” zegt opoe. „'t Komt allemaal met de dag bij. Je zal erg veel geld nodig hebbe in 't begin. Mijn geld mot d'r iedere week zijn en dan de afbetaling van je meubels.”

Jaan zwijgt en vraagt zich af hoe moeder nou weer wist, dat ze haar meubeltjes op afbetaling kocht.

Opoe spiedt naar Jaan's gezicht en geeft zichzelf een onopgemerkt knikje. Ze had het dus bij 't rechte eind gehad.

Jaan stooft niet kwaad op bij haar argumenten, dus had ze

de spijker op de kop getikt. De meubels had ze op afbetaling gekocht.

Ja natuurlijk, waar zou ze ook anders het geld vandaan hebben moeten halen? Ze had immers nog geen nagels om zich te krabben.

„As we maar gezond blijve, is 't allemaal niks,” zucht Jaan. „En as-ie maar werke wil,” houdt opoe aan. „Je kan niet 't winkeltje tot 's ochtends negen uur dicht late zitte en over de was zou 'k ook maar is denke. Je laat zo maar geen rijksdaalder per week schiete.”

Doch Rein snuift van verontwaardiging, als Jaan hem opoe's boodschap overbrengt.

„Ja zeker, dat zal d'r nog bij komme, dat je het ondergoed van die zalver en z'n familie schoon mot houwe.”

„Dat heb d'r nou niks mee te make,” vindt Jaan. „Of ze nou dominee benne of niet, 't goed is dan juist nog minder vuil dan van een sjouwerman.”

„Een sjouwerman laat z'n goed niet wasse,” zegt Rein. „En wie weet wat voor kwale die vreemde mense hebbe. 't Mot allemaal maar bij Maarten's goed gewasse worde.”

Jaan haalt de schouders op.

„Moeder zegt 't om ons eige bestwil. Ze denkt om de cente.”

„Wij hebbe an 't winkeltje onze hande vol,” blijft Rein volhouden, „en we kenne ook de wassen niet in onze kamer hebbe. We krije 't veel netter dan bij me moeder. 't Hout zou dof worde as d'r altijd goed in de kamer te droge hing.”

„Dan zeg jij 't haar maar,” zucht Jaan. „Je zal is wat hore.”

Jaan komt nu vaker naar huis. Ze wordt door opoe wegwijs gemaakt in het winkeltje en leert het klappen van de zweep.

„As ze niet wete, wat voor groente ze neme motte, raad je ze de bladgroente an, want die ken bederve. Een bedorven ei niet terugneme, je heb d'r zelf ook geen verhaal op. Alleen het fruit, dat effectief rot is, d'r uit gooie. Stekkies mot je verdele onder de klante. Bij 't snoepgoed oplette, wat 't meeste gaat. 't Mot veel zijn en gekleurd. Kindere hebbe geen fijne smaak. En an de wondertuutjes is ook veel te verdiene. Een paar kruimels in een zakkie en hier en daar een cent d'r bij in.”

In de kamer achter de winkel zitten ze, als er geen klanten zijn en Jaan verschoont het kind en laat het drinken voor ze weer naar huis gaat.

Met haar wijsvinger strijkt ze door het donzige haar, als het stil tevreden aan haar borst ligt.

„Zo'n arm schaap,” denkt opoe. „As een heiden begint het al. Het is niet eens gedoopt.”

Op een dag, dat het kindje niet goed in orde is, komt deze netelige kwestie voor het eerst ter sprake. Zachtjes kreunend ligt het in de wagen.

„k Begrijp niet, dat je nog door die kou gekomme ben,” knort opoe. „k Was maar thuis gebleve met 't schaap.”

„Hij legt warm ingepakt,” zegt Jaan.

Maar dan wordt plotseling de straat tot een spiegelglad vlak en is Jaan genoodzaakt bij opoe te blijven. En als Rein thuiskomt en het kindje steeds onrustiger wordt, loopt hij naar buiten en haalt een dokter naar binnen, die in de buurt bezoeken aflegt.

De dokter komt onder protest. Iedere patiënt moet zich maar bij zijn eigen dokter vervoegen, wanneer er geen direct levensgevaar aanwezig is.

„t Zou wat moois zijn, als iedere dokter maar uit de auto getrokken kon worden door ieder willekeurig mens.”

„t Kind kan wel sterve,” beeft Rein's stem en dan toont de dokter genoeg menselijk gevoel om de angst van de jonge mensen te begrijpen.

„k Zal wat druppels voorschrijven en haal er voor alle zekerheid morgen jullie eigen dokter bij. Ik zie geen direct gevaar.”

Wanneer Rein naar zijn eigen huis is, zitten opoe en Jaan bij de tafel en luisteren naar de klagende geluidjes, die de kleine maakt.

„As je 't mijn vraagt, ik vertrouw het niet,” zegt opoe. „Een kind veinst niet. 't Heb vast pijn.”

Jaan drementelt in doodsangst heen en weer. Als zo'n kind nu eens plotseling stierf? Je hoorde toch wel vaker zo iets. Opoe schuift Jaan een kop koffie toe.

„Hier, drink op en ga zitte. Je heb nou gedaan wat je kon.”

„As je nu is voor de kleine jongen bad, moeder!”

Opoe schiet recht overeind op haar stoel. De dunne lippen knijpen zich stijf opeen. Haar stem is hard en streng, als ze striemt: „Waarvoor mot ik bidde? Voor zo'n ongedoopt heidentje? Vergeet niet, dat ik ook maar een zondaar ben. Het schaaap is niet in 't genadeverbond opgenome. Een tussenpersoon heb jij niet nodig. As d'r wat an God te belijde valt, ga dan je gang maar. Ga zelf op je knieën. Jullie denke maar, dat je alles ongestraft kan doen. Je luistert niet naar God en z'n gebod. En as God dan terug komt eise en z'n oordele zendt, dan zou je wille bidde. Maar dan heb God jullie ook niet nodig.”

Jaan staat op en begint haar rusteloze wandeling opnieuw. Een buurvrouw, die nog even om het hoekje komt kijken, stelt haar weer wat gerust. Ze neemt het kindje uit de wagen, vlijt zijn hoofdje tegen haar hals en neemt zijn blote voetjes in haar grote, warme hand. Het kindje wordt werkelijk rustiger.

„Assieblief, wat ik je brom. 't Kind heb last van de kou,” triomfeert opoe. „Waar blijf je nou met je blote beentjes en kale kopje? Kijk die nou de warmte zoeke.”

Misschien heeft de buurvrouw gelijk, misschien beginnen de druppels te werken, in ieder geval wordt het kindje rustiger voor de nacht en als 's morgens Rein komt, is het even fleurig als anders.

De dokter wordt niet meer gehaald en Rein belooft Jaan een uitgangetje voor de avond.

„We gaan same een bioscopie pakke, meid. Je heb 't verdiend na al die angst.”

Jaan legt de wijsvinger tegen haar lippen en wijst waarschuwend naar het plaatsje, waar opoe bezig is luiers op te hangen. Wanneer ze later stof afneemt van het kleine tafeltje en opa's Bijbel in haar handen krijgt, denkt ze weer aan opoe's woorden.

God had haar niet nodig, had opoe gezegd. Och, nou ja en God trok haar niet. Als je in nood verkeerde zoals zij gisteren, kon je wel eens bijgelovig worden. Dan werkte de op-

voeding na, zei Rein. Je was met de angst voor God grootgebracht.

Maar als je ieder het zijne gaf en je leefde ordentelijk, dan moest je je maar niet verder in die dingen verdiepen.

Opoe let streng op Jaan die morgen. Gisteravond zat ze danig in de war over het kind. Toen wilde ze wel bidden. Opoe had haar de weg gewezen. Ze vraagt zich nu af, of Jaan gebeden zou hebben en of ze nu dankbaar zou zijn.

Maar in de uitbundige blijdschap van Jaan is niets te bespeuren van dank aan God.

„En van je heila, hola, houd d'r de moed maar in,” neuriet ze. „'k Zou maar een beetje piano an doen voor 't kind en voor de bure,” waarschuwt opoe. „Ze benne in dit huis geen straatversies gewend.”

Jaan laat zich niet uit haar humeur brengen. Ze helpt de kleine, die weer rustig drinkt en ze tracteert op een ons ham bij de boterham.

„Hè, wat een pak van me hart, dat 't kind weer goed is. Wat een schrik heb ik gehad. Zo'n klein, arm schaap. 't Ken ook nog niks zegge.”

„Je zal nog heel wat in de penarie zitte voor 't groot is,” waarschuwt haar moeder. „Zo is 't leve. As ik nog an jou denk. 'k Heb wat afgetobd voor je d'r was. Alle kinderziektes kreeg je. Mazele, de bof, roodvonk, roje hond. En je stak telkens al de anderen an.”

„En toch ben 'k groot geworde.”

„'k Zou maar niet zo hossele met dat kind en wete wat je zegt,” mort opoe. „Met zukke worde verzoek je God.”

HOOFDSTUK XXVII

De tijd van de geboorte van Riek's kindje nadert nu snel. Ze heeft opgezien tegen de maanden, die ze zou moeten liggen, maar de tijd is haar kort gevallen. Ze kijkt naar de luiermand, waarvan ze zoveel nog zelf in orde gemaakt heeft. Een oud speldekussen heeft ze overtrokken met blauw satinet en het omzoomd met witte kant.

Coen heeft er met potlood WELKOM op geschreven en zij heeft dat WELKOM beprikt met blanke speldekknoppen. Het ristje veiligheidsspelden, het geurige stukje zeep, een fles eau de cologne. Wat heeft ze alles al vaak door haar handen laten gaan. Het zijn maar kleine dingen, die bijeen liggen in het gecapitonneerde mandje, maar ze stemmen haar zo blij.

De wieg staat klaar in de hoek. Als Coen zijn zin had mogen doen, zou hij een rijk opgemaakte wieg gekocht hebben, die klonk als een klok. Maar zij heeft er op aangedrongen, dat hij een eenvoudig wiegje mee zou brengen.

Het liefst nog had zij het oude wiegje van Freekje opgekalfaterd, maar nu ze zelf van de vloer was en alles door vreemde handen moest laten doen, kon ze net zo goed een nieuwe kopen. Ze kijkt naar het wiegje en denkt aan het kleine, donzige kopje, dat zal rusten achter de gebloemde gordijntjes.

Haar vierde kindje.

„Zo God het wil,” denkt ze er bij.

Een mens moet geen plannen maken zonder die woorden er bij te zeggen, of te denken. En ze heeft ze nooit vergeten er bij te voegen.

Maar toen het duister was tussen God en haar, heeft zij ze vaak in bijgeloof en angst voor God gestameld.

Toen het duister was tussen God en haar.

Het is nu licht geworden. De zware mist is opgetrokken.
Hoe is dat gebeurd?

Ja, hoe gebeuren zulke dingen?

Gods kinderen wandelen op aarde. Ze zijn beland in verschillende kerken. Ze noemen zich Afgescheidenen, Afgescheidenen in een nieuw verband, Hervormd, Gereformeerd, of ze dragen nog een andere naam.

Ze strijden soms tegen elkaar. Soms is het duister in hun hart en huiveren ze voor God, zij durven Zijn liefde niet aanvaarden.

Christus is bezig met hun harten. Hij heeft hen lief met een oneindige liefde en trekt degenen, die Hij geroepen heeft, tot Zich.

Soms hebben zij Hem losgelaten en ze dwalen als onwillige schapen.

Maar Christus houdt de wacht. Nooit laat Hij los wat tot Zijn kudde behoort.

Daar is een vrouw opgevoed in de vreze des Heren. Die alleen heeft leren luisteren naar de banbliksems van Gods toorn en zich heeft afgewend van de wrekende God. En is geslagen ten bloedens toe.

En dan raakt Christus haar aan.

Zijn het de woorden van Jozientje's bovenmeester, die haar hebben gewekt? Hij heeft zijn bezoek herhaald, hij heeft het Evangelie gebracht.

Jozientje heeft haar een keer gezegd, dat ze niet hield van de God van opoe, maar wel van de Here Jezus van de school. Riek heeft ondervonden, dat de strenge, rechtvaardige God van opoe bestaat, maar dat Zijn toorn afgewend is door Christus, Die stierf voor haar zonden.

O, jubel Gods in deze boze wereld van slechte, twistzieke, overkerkelijke mensen. Van verkeerde godsdienstige begrippen en dwalende, verblinde mensen.

Christus houdt vast wat Zijn hand begon. Van alle volken, van alle kerken, richtingen en partijen. Van alle mensen, die elkaar trachten te vernietigen in toorn. Hij houdt Zijn kerk in stand.

O, jubel Gods. Christus houdt de Zijnen vast en zij moeten

zich overgeven als Hij zich met hen bemoeit. En de haat van de wereld doet hen niet meer bezwijken van angst. De halsstarrigheid waarmee kerken en kerkjes vasthouden aan hun eigen beginselen hoeft niet te doen vertwijfelen.

Christus houdt Zijn kerk in stand. Hij raakt de harten van de Zijnen aan. O, jubel Gods. Omdat Hij ze liefheeft met Zijn eeuwige liefde.

Riek ligt stil te wachten tot haar kindje gekomen zal zijn. Zo God het wil.

Coen ziet de rustige glimlach op haar gezicht en begrijpt haar niet.

„Je ben een flink wijf,” zegt hij. „Ik zal je vanavond voorlezen.”

Riek luistert graag naar Coen's rustige stem. Hij heeft haar eerst voorgelezen uit de boekjes, die ze vroeger van de Zondagsschool gekregen heeft.

Maar toen is hij naar een leesbibliotheek gestapt.

„Neem me niet kwalijk, wijf, maar die boekies komme allemaal op 'tzelfde neer. Bekering en een psalmpie. Dat boeit me niks.”

Hij heeft naar boeken gevraagd, die geschikt waren om een zieke wat op te beuren. Die kon hij krijgen te kust en te keur. En wanneer hij Riek 's avonds voorleest, moet hij soms ophouden van de lach.

„Nou vrouw, bevalt het je of niet?”

Riek heeft geglimlacht bij zijn gulle, hartelijke lach, maar ze heeft dikwijls niet geluisterd naar de grollen en grappen, die de mensen in zijn boeken maakten.

Op een avond heeft ze schuchter naar de Bijbel gewezen.

„Coen, als je me daar nou is uit wou voorlezen.”

Maar Coen heeft zijn hoofd geschud.

„Neen vrouw, neem me nou niet kwalijk. Ik vind dat nou net iets, wat bij een sterfbed hoort. Voor dominee ben ik niet in de wieg gelegd. As ik de lamp een beetje bijdraai, dan ken je zelf leze.”

„Ons kindje mot toch gedoopt worde, Coen,” had ze een keer gevraagd.

„Natuurlijk, meid, als jij dat wil,” had hij geknikt. „Alleen

mot je van mijn niet vrage, dat ik meega naar de kerk. Ik houd d'r niet van om d'r voor spek en bone bij te zitte. Ik voor mijn vind alles poppekast."

Toen hij zag, hoe stil Riek werd onder zijn woorden, had hij verzacht:

„Daar mot je nou niet boos om worde, Riek. We wete toch wat we an mekaar hebbe. Dat hebbe we toch recht gezet voor we trouwden, niet?"

Zij had vermoeid geknikt. Hoe kon ze hem uitleggen, dat alles anders was geworden, nu ze haar handen heeft gelegd in die van haar Heiland?

Soms wordt het haar bang om het harte, als ze aan haar naderende, zware ure denkt. Dan zoekt ze kracht in het gebed en later denkt ze er aan, hoe het zijn zou, als Coen met haar mee wilde bidden.

Wanneer ze haar gedachten tegen mijnheer Wijkervoort zegt, knikt hij: „Ja, mijn kind, als dat kon. Twee mensen die samen God vrezen en hun heil zoeken in Christus. Het volmaakte in een huwelijk. Maar vlei je niet met een ijdele hoop. Bij God zijn alle dingen mogelijk, maar 't ziet er niet naar uit, dat je man deze weg zal vinden. Hij is één van die mensen, die niet vijandig tegenover het geloof staan, maar die zich niet interesseren voor deze dingen. Ze zijn noch koud, noch heet."

„En daarom worden ze uitgespuwd," denkt Riek. „Het is vreselijk om iemand die je liefhebt niet te kunnen redden. Een zwaar kruis is je opgelegd. . . . Ik heb het kruis zelf gewild, maar ik wist toen niet. . . ."

„Bij God zijn alle dingen mogelijk," troost mijnheer Wijkervoort nog eens.

En Riek's bevende lippen stamelen, wanneer ze alleen is: „Here Jezus, Gij kunt alle dingen. Gij kunt de weg vinden naar zijn hart."

En als het kind beweegt in haar schoot, vouwen zich haar handen op het dek. „Stil maar," zegt ze, „jij zal in ieder geval worden opgenomen in het Verbond, al zal je moeder er alleen staan. Je moeder zal voor jou het Verbond sluiten met haar God."

En dan kan ze weer rustig wachten.

„Ziezo,” zegt opoe, „nou zalle we ons maar is installere. Jaan heb dan mooi de gelegenheid d'r eige helemaal in te werke.” „'t Kan nog wel een week anlope,” zegt Riek voorzichtig. Ze denkt aan Jozientje, die nu onder Jaan's toezicht staat.

„Je ben nou zo ongeveer uitgerekend,” beslist opoe, „en dan mot alles geregeld weze. Wie mot d'r bij je blijve, als Coen 's nachts om de dokter mot?”

Opoe blijkt gelijk te hebben gehad. Ze heeft nog geen twee dagen haar intrek genomen bij Riek, wanneer ze aan de fabriek bij Coen staat. Coen wordt in het portiershokje ontboden. Zijn ogen zijn groot van angst en spanning.

„Is 't er al?”

„Ja zeker, je krijgt zoiets maar zo kedo. 'k Wou je alleen maar komme zegge, dat 't begonne is. Je mot vrij neme om voor 't een en ander te zorge. De dokter is al gewaarschuw.”

„Geef mijn zo'n schoonmoeder,” grinnikt de portier, als opoe kordaat wegstapt op haar stoffen pantoffels.

Voor Coen wordt het een bange dag. De dokter verdrijft hem uit de kraamkamer. Hij heeft al gauw gezien, wat voor vlees hij in de kuip heeft.

„Ga maar wat wandelen, kerel. Wij klaren het hier wel zonder jou.”

Coen maait met grote passen door de havenwijken. Langzaam verstilt het ratelend rumoer van de straten.

„'t Is met haar eerste kinderen ook goed gegaan,” denkt Coen, „en waarom zou het dan met dit niet goed aflopen?”

„Maar dit was niet normaal,” bedenkt hij dan, „niet voor niets heeft ze zo lang moeten liggen.”

Dan gaat hij een weddenschap met zichzelf aan. Als het schip de Sindoro nog in de haven ligt, dan gaat alles goed. Maar als het uitgevaren is....

Dan ziet hij, dat het schip er niet meer ligt.

„Och, stil toch,” zegt hij driftig tegen zichzelf. „Ben ik niet goed wijs geworden om me op te houden met zulke kinderachtige dingen?”

Doelloos loopt hij voort, tot hij de richting van Jaan's huis inslaat.

„'t Zit me tot hier,” klaagt hij en hij wurmt aan zijn doorweekt overhemdboordje.

Jaan lacht hem uit. „Jullie benne kerels als bome, maar as iemand z'n eige in z'n vinger snijdt, dan val-ie al flauw.”

„Da's geen vergelijk,” zegt Coen. „As 't maar goed gaat.”

„En waarom zou 't niet goed gaan? D'r komme iedere dag zoveel mense op de wereld.”

„Ja, maar bij Riek is 't toch niet gewoon.”

„As de hemel valt, zijn we allemaal dood,” lacht Jaan ruw.

„Hier, drink een kop sterke koffie. Je beeft as een juffershondje.”

„Is moeder soms ziek?” vraagt Jozien.

„Je moeder is toch zeker al een paar maande ziek,” zegt Jaan.

„Over een paar dage is je moeder weer beter en dan mag je weer thuiskomen,” belooft Coen gretig.

Om hem wat af te leiden vertelt Jaan van de belevenissen in haar winkeltje.

„'t Valt me niet mee, Coen. Voor ieder akkefietje mot je naar vore. Ze komme om een cent snoep en ze staan vijf minute te zoeke en iedere buurvrouw die om een paar kilo aardappels komt, wil een kletspraatje houwe en terwijl staat de kinderwas koud te worde in 't sop.”

„'t Begint je al gauw te vervele,” spot Coen.

„Dat mot je niet denke. Al zou 'k een leve hebbe as een galeislaaf, as ik me bene maar onder me eige tafel ken steke, zal 'k het uithouwe.”

De kreten van de kleine Maarten roepen al de onrust in Coen weer wakker. Zou er nu morgen in zijn huis ook klein kindergehuil zijn? Hij staat op en drentelt heen en weer.

„As ik maar wat kon doen,” zucht hij.

„Je had een Roomse moeder, je ken op een doordeweekse dag de Roomse kerk ingaan om te bidde,” spot Jaan. „Die staat dag en nacht ope.”

Coen is stil blijven staan.

„Daar mot je niet om lache, meid. Wie gelooft dat-ie kan bidde, die is een stuk gelukkiger as wij.”

Jaan klemt de lippen opeen en kijkt hem aan. De spot is echter niet uit haar ogen geweken.

„Je mot me niet verkeerd begrippe,” legt Coen uit. „Ik ben de laatste, die vroom zal gaan doen, as ik in nood zit. 'k Heb bijvoorbeeld respect voor een man as je gestorven vader, die positief christelijk was, tot in z'n handeltje toe. En Riek....”

„Riek is de laatste tijd ook vroom geworden,” denkt Jaan. Zo waren de mensen, zo was ze zelf ook. Als ze in 't nauw gedreven werden, vielen ze op hun knieën, maar als 't gevaar geweken was. . . . Nou, enfin, Coen zou zelf wel zien, dat de vroomheid van Riek zo diep niet zat. Wanneer het kind er maar eenmaal was, dan. . . .

„Zou 'k eens gaan hore?” weifelt Coen.

„Welja,” knikt Jaan, „je gaat is kijke en as 't nog niet achter de rug is, dan kom je hier maar terug. Je ken hier desnoods vannacht slape ook.”

Coen slentert naar huis. Steeds langzamer wordt zijn gang. Een Rode-Kruisauto snort hem voorbij.

„Als die auto nu eens op weg is naar mijn huis?” denkt hij. Bij dat ene kind moet het maar blijven, neemt hij zich voor. Die spanning wil ik niet voor de tweede keer meemaken. Wanneer hij in zijn straat komt, kijkt hij schichtig naar zijn huis. Geen spiertje licht dringt naar buiten. Hij neemt de sleutel uit zijn zak en stopt hem weer weg. 't Beste was, dat hij maar aanbelde. Als hij naar binnen liep en hij hoorde, dat het niet goed was met Riek. . . .

Hij drukt zacht op de bel en wacht. . . . wacht. . . .

Opoe opent de deur, maar voor hij iets kan vragen, staat de dokter zelf in de gang.

„Nu, hoe vind je dat nu? De dochter is gearriveerd, zonder dat de vader present was.”

„Nee dokter. . . . ja dokter. . . .,” stamelt Coen en hij ziet in zijn zenuwachtigheid niet de uitgestoken doktershand.

Maar de dokter is gewend aan de nerveusheid van de kersverse vaders. Hij grijpt de afhangende hand van Coen en drukt die.

„Alles is in orde, man. Boven verwachting goed gegaan. Tot nu toe geen complicaties. Een wolk van een meisje. Acht pond, een heel gewicht voor de dochter van zo'n tengere moeder.”

Er dringen zwakke schreigeluidjes tot de gang door en Coen moet zich vasthouden aan de trapleuning. Hij is duizelig van de doorgestane emotie.

„Zou 'k eve naar d'r toe magge?”

„'k Zou nog even wachten,” remt de dokter. „Zo even was je vrouw wat ingedommeld.”

Maar de kraamverpleegster komt Coen halen.

„Uw vrouw heeft gehoord, dat u thuiskwam en ze wil u zien, voor ze gaat slapen,” glimlacht ze.

Als een kleine jongen staat Coen bij de deur en durft niet naar het ledikant te gaan, voordat Riek haar hand naar hem uitsteekt.

„Coen... jonge... ben je daar?”

En de grote man schaamt zich de tranen niet, die op haar handen druppen.

„'k Heb zo in angst gezeten, vrouw. En dat 't nou toch goed is gegaan.”

Riek legt haar hand op zijn hoofd.

„Nou wordt alles weer goed, Coen. Nou hoef je binnekort niet zelf meer te ploetere in je huishouwe.”

„Dat zal je is zien,” knikt Coen. „De eerste maande steek je geen hand uit.”

Ze lachen samen en de zuster, die even gewacht heeft, komt weer binnen.

„En de dochter wordt zeker vergeten, hè?”

Zij neemt het bundeltje en legt het in Coen's armen. Kleine kreungeluidjes maakt het kleine schepseltje.

„Acht pond. Een zware meid,” zegt Riek trots.

Een zware meid... Coen kijkt naar het rode gezichtje, gerimpeld als van een oud vrouwtje.

„O, is ze dat nou?” zegt hij bedremmeld. „Zien ze er allemaal zo uit?” vraagt hij voorzichtig, als hij in de keuken staat, waar opoe al bedrijvig bezig is met het eerste wasgoed.

„Nee,” zegt opoe, „zo zien ze er niet allemaal uit. Dit is er

eentje van acht pond. D'r zijn d'r bij van drie en vier pond, het gewicht van een flinke rollade."

Coen voelt de terechtwijzing en weifelt: „Zal 'k het maar is tege de bure gaan zegge?"

„Dat heb ik al gedaan," zegt opoe. „As je 't nieuwtje kwijt wil, ga 't dan tege Jaan vertelle. Opperuimd staat netjes."

Coen loopt weer de weg naar het groentewinkeltje. Hij liep deze dag al eerder deze weg, maar met een hart zwaar als lood. Dat is lang geleden. Nu loopt hij op een draf en zijn gang is licht als een veer.

Hij neuriet en zingt en praat hardop. Hij is als een dronken man. En hij is dronken. Dronken van geluk.

Bij Jaan trommelt en bonst hij op de ruiten, tot de burenen er aan te pas komen. De winkel deur gaat open, een paar ramen worden opgeschoven. Burengerucht zo laat op de avond. Maar het hindert niet. Want Coen heeft een dochter, een welgeschapen dochter van acht pond en hij zal niet rusten voor de hele wereld dat weet.

HOOFDSTUK XXVIII

Er schreit een kindje. Klagende geluidjes.

Ze maken een eind aan een periode van moeite en onzekerheid, ook aan een tijd van stille, vreugdevolle verwachting.

Moeder luistert glimlachend naar het schreien en haar handen vouwen zich.

„Dank U, God, voor dit kind. Wees nu verder háár God en mijn God.”

Stil ligt Riek te kijken naar het wiegje, dat wit oplicht in de donker gehouden kamer. Wat is God goed om haar deze rust te schenken na de bange onzekerheid van een abnormaal verwachte bevalling.

Opoë komt binnen en schuift een glas melk op het nachtkastje. „Hier meid, drink is op. As je wil hebbe, dat 't kind zuigt, dan mot je zorge, dat je wat heb.”

„k Heb de brievebus hore kleppe. Heb de post wat gebracht?”

Opoë haalt de schouders op.

„We hadde 't voor je verborge wille houwe, maar zo na in de familie is 't nou ook niet, dat je d'r wat van zou krije. De moeder van Kees is dood.”

Het grijpt Riek veel heftiger aan dan opoë verwacht had.

„Huil nou maar niet,” zegt ze ongerust. „As de dokter komt, dan heb ik 't gedaan.”

„Wat staat d'r op de rouwkaart?” vraagt Riek, haar ogen drogend.

„Wat d'r altijd op staat bij dat soort mense. Hede ontsliiep in haar Heer en Heiland. . . . Dat staat d'r, al komme ze alleen maar met de Nieuwejaar in de kerk.”

Maar opoë's opmerkingen kunnen Riek's blijde zekerheid niet meer deren.

Ze denkt aan de oude vrouw, die, neigend naar het graf,

roemde in haar Heiland. „Kees z'n moeder was een vrome vrouw, moeder,” zegt ze. „En as Coen 't goed vindt, zulle we ons kind naar haar noeme, omdat ze is gestorve op haar geboortedag.”

„Hoe zal ze dan hiete?” vraagt opoe, die al lang blij is, dat Riek zo gauw gekalmeerd is.

„Elsebeth,” leest Riek op de haar toegestoken rouwkaart, „Elsebeth Wilhelmina wordt het dan, de tweede naam van u.”

„'t Valt me mee, dat ik ook nog vernoemd word,” lacht opoe schamper. „Nou, je gaat je gang maar, zo naamziek ben ik niet.”

„Jozien is naar u genoemd,” zegt Riek. „'t Was eigenlijk de beurt van Coen, maar die maalt niët om z'n familie.”

Alleen gelaten kijkt Riek peinzend naar de rouwkaart. Een mens werd geboren, een mens ging heen. Dat was 's werelds beloop.

„Wat zal ze eenzaam geweest zijn,” bepeinst ze. „Van mensen verlaten. Maar ze ontsliep in haar Heer en Heiland. Legerscharen van Zijn Engelen wachtten om haar naar het Vaderhuis te dragen.”

Wanneer Coen de kamer binnenstapt, heeft opoe hem al ingelicht.

„Ik heb 'r de rouwkaart maar gegeve. Ze wil hebbe, dat 't kind vernoemd wordt naar d'r eerste mans moeder.”

„As 't maar een naam heb,” lacht Coen. „Van mijn kant heb ik niet veel te vernoeme. Dat heb de tijd nog.”

De kleine Elsebeth huilt weer. Coen doet de wiegegordijntjes open en het kindje is stil.

„Zo'n kleine heks,” lacht hij. „Dat merkt ze nou al. 'k Geloof dat ze lacht.”

Opoë duwt hem weg van de wieg.

„Dat bestaat niet, dat een kind van een dag al zou lache. Dat benne stuipe en dan mot je niet naar 't kind kijke.”

„Stuipe?” schrikt Coen. En dan moet opoe hem weer gerust stellen.

„Stuipies hebbe ze allemaal. Laat 't nou maar an mijn over.” Coen knipoogt tegen Riek en verdwijnt naar de keuken. Hij

is geen baas meer in zijn eigen huis, maar wat geeft het? Straks zal alles zijn, zoals het was in de eerste knusse tijd van hun trouwen. Jozientje weer in huis. Riek weer op de been en dan zal zijn eigen kleine meisje er zijn, dat niets van Riek's gezondheid genomen heeft.

Jozientje eet boterhammen met muisjes. Beschuiten heeft tante Jaan niet zo gauw kunnen kopen, maar dat hindert niet. Jozientje zet haar tanden in de knapperig-rose lekkernij en kijkt hoe tante Jaan haar kleine kindje op de tafel aankleedt. Ze geeft de veiligheidsspelden aan en laat het kleine jongetje naar haar vinger grijpen.

Tante Jaan heeft verteld, dat er bij haar thuis nu ook een klein kindje gekomen is.

De winkelbel gaat.

„Bah,” zegt tante Jaan uit de grond van haar hart. „Dat haat ik nou van een winkel. Ik ken dat kind niet zo maar late legge. Ga jij maar is vrage wat ze motte hebbe, Jozien.”

„Vijf kilo aardappels,” bestelt een buurvrouw en Jozien legt de grote, rood-blauwe knollen op de schuitvormige, zinken schaal.

„Je heb de gewichte d'r nog niet op,” waarschuwt de klant.

„Wacht is, hier heb-ie een vier-pondsgewicht. Weeg die nou eerst af en neem dan een drie-kilo-gewicht.”

Buurvrouw helpt een handje en zorgt dat ze tweemaal een flinke doorslag krijgt. Maar afrekenen kan Jozientje dan weer niet, omdat de buurvrouw betaalt met een rijksdaalder.

„Hè,” zucht Jozientje en ze kijkt naar de tussendeur. „Me tante is 't kindje an 't helpe.”

„Dan zal ik wel eve naar je tante toegaan,” zegt buurvrouw en ze dribbelt gewillig naar achteren. Maar haast om 't geld te wisselen heeft ze niet. Ze trekt opoe's rieten stoel bij de tafel en poseert zich op haar gemak.

„Wat een dot van een jonge.”

Doch het vleierijtje is de inleiding tot haar eigenlijke vraag.

„Wat ik zegge wou, schiet het bij Jozien thuis ook al in de richting? D'r was gisteravond nogal geloop.”

„Ik dacht, dat de bureu 't wel verteld zouwe hebbe,” zegt

Jaan. „Onze Riek haar man maakte zo'n burengerucht. Een meid is d'r, een flinke meid van acht pond.”

Buurvrouw kijkt naar Jozientje, die haar volle aandacht bij het kleine kereltje heeft.

„Nou is 't goeie leventje voor haar ook uit met zo'n stiefzussie.”

Jaan haalt de schouders op.

„Och, waarom? Coen is een reuzekeutel.”

„Wat geen eige is, wordt nooit eige,” zegt de buurvrouw.

„En dan komt d'r hier nog geharrewar over de kerk bij.”

Jozientje bepeinst de woorden van de buurvrouw. Het zusje is een stiefzusje en omdat het er is, zal zij het moeilijk krijgen. Dan kan ze er ook niet blij mee zijn.

Ze kijkt toe hoe buurvrouw de vuile kopjes bijeen pakt op het aanrecht en water opzet. Zij heeft opoe ook dikwijls willen helpen, maar bij haar heeft ze nooit de kans er toe gekregen.

„Van pottekijkers houd ik niet en as iedereen z'n eige zakies in het reine brengt, hebbe we allemaal genoeg te doen.”

Terwijl Jaan het kind te drinken geeft, trekt buurvrouw een bak aardappelen naar zich toe.

„Geef buurvrouw is een stoof, Jozien.”

Jozientje hengelt een stoof onder de bedstede uit en duwt die buurvrouw onder de grof gestopte kousevoeten, waarvan de afgetrapte pantoffels weggeschopt zijn.

„Wat heb-ie een lekker scherp aardappelmessie,” waardeert buurvrouw.

„D'r is nog niks van mijn bij. 't Is allemaal nog maar geleend spul van me moeder.”

„Neem-ie nog wat van d'r over?”

„Misschien wat beddegoed of wat keukegerei. De meubeltjes mot ze maar meenemen.”

„Zou je moeder nog wat over wille doen an vreemde?” informeert de buurvrouw voorzichtig. „'k Zou d'r kassie best kenne gebruike. 'k Heb altijd smul gehad in zo'n kammetje. Die portretteboel mot zeker ook van de muur,” wijst ze. „Die sacherijnige man met die oorkleppe en al dat domineesmirakel an de muur.”

„Ieder z'n meug,” haalt Jaan de schouders op. „As die ouwe mense daar nou d'r plezier in hadde. Ze zijn d'r niet minder om.”

Buurvrouw knikt toestemmend.

„Je vader was iemand, die de vromigheid niet alleen an de muur had hange. Geen stekkie zou je bij je sinaasappeltjes vinde.”

„Dat heb met vromigheid niks te make,” zegt Jaan stijfjes.

„Je mot goed met kwaad kope en dus ook verkope.”

Buurvrouw zet de aardappelbak met een plof op de vloer.

„Dat is dat,” zegt ze. „Nou gaan we een paar kommetjes afwasse en dan zet ik gelijk een bakkie troost.”

Jaan is blij geweest met de hulp. Maar ze vindt, dat de buurvrouw nu toch te vrij wordt.

„Zou je niet eerst voor je eige boeltje gaan zorge?” waarschuwt ze. „As je man strakkies thuiskomt...”

„Me man komt niet thuis voor vanavond,” stelt ze gerust.

„As 'k om zes uur me ete maar klaar heb. 'k Heb een erg gemakkelijke man.”

Terwijl Jaan nu telkens naar de winkel moet, bereddert de buurvrouw Jaan's boeltje. Jozientje zit op de stoof en steunt haar hoofd met haar beide handen. Ze heeft zoveel dingen om aan te denken. 't Nieuwe kindje dat gekomen is en de vreemde bedoening van haar tante Jaan en een vreemde in opoe's huishoudentje.

Maar ondertussen geeft ze haar ogen de kost en als de buurvrouw verdwenen is, zegt ze tegen tante Jaan: „Buurvrouw heb een plassie op de grond opgedaan met de schutteldoek en opoe wou nooit hebbe, dat ze hielp.”

„Kleine kindere motte geen wijsneuze zijn,” bestraft Jaan.

Jozientje peutert verlegen met haar vinger in een slijtgaatje van het tafelzeil. Lang blijft tante Jaan niet boos.

„Hier heb-ie een kommetje melk en zeg nou maar niks tege opoe.”

„Wanneer mag ik dan naar moeder toe?” informeert Jozientje voorzichtig.

Zij weet bij ervaring, dat grote mensen erg ongeduldig kunnen zijn.

„As je vader je vanmiddag niet komt hale, dan brengt je ome Rein je d'r morge wel naartoe, om naar je zussie te kijke. Je hoort d'r ook bij.”

Doch Coen komt Jozien 's middags wel halen.

„Je heb d'r een fijn zussie bij gekrege, Jozien. Je zal d'r van staan te kijke. 't Weegt acht pond.”

Zwijgend schuifelt Jozientje van haar moeders bed naar het kleine wiegje.

„Mag ik nou niet blijve?” vraagt ze. „Dan ken ik op d'r passe.”

„Nog een paar daggies geduld, meissie,” troost moeder. „Dan wordt alles weer gewoon. Dan komt moeder d'r bed uit en dan mag-ie d'r ook weer bij weze.”

De volgende dag vertelt Jozientje het grote nieuws op school aan de juffrouw.

„Ik heb een stiefzussie gekrege.”

De juffrouw tilt haar op de lessenaar en lacht haar hartelijk uit.

„Een stiefzusje? Geen sprake van, hoor! Jullie hebben dezelfde moeder toch. 't Is helemaal van jou. En daar zullen we eens op zingen. Lang zal Elsebeth leven!”

De klas zingt en de hoofdonderwijzer komt binnen en vraagt wie er jarig is.

„Het kleine zusje van Jozientje is gekomen,” lacht juf en mijnheer Wijkervoort knikt blij.

„Dan kom ik je moeder eens heel gauw opzoeken,” belooft hij. En hij zal zijn belofte houden ook.

HOOFDSTUK XXIX

Elsebeth, ik doop u in de Naam des Vaders en des Zoons en des Heiligen Geestes.”
„Het is een jonge, vreemde dominee, die Riek's kleine meisje doopt.

Er worden veel kinderen gedoopt in de avonddienst van de grote-stadskerk.

Maar niet één van de ouders is zo eenzaam als Riek. Alleen Jozientje is bij haar. Coen heeft zich niet laten vermurwen. „Nou mot je niet an me hoofd legge te zanike, meid. We wete in dat opzicht wat we an mekaar hebbe. Ik laat je vrij om de kindere op te voede zoas jij wil, maar dwing me nou niet mee te gaan naar dat kerkie van je, waar ik me zou voele as een kat in een vreemd pakhuis.”

Riek is de enige moeder, die haar kind alleen ten doop houdt. Ze is de enige moeder, die haar kind zelf de kerk binnendraagt. Maar het hindert haar niet. Tussen de anderen staat ze en wiegt Elsebeth in haar armen, terwijl de gemeente zingt: „God zal Zijn waarheid nimmer krenken. . . .” Een gouden belofte, die ze mee zal dragen naar huis.

Eenzaam is ze, maar rijk in het bezit van haar pas gevonden Heiland.

Haar hand rust op het zachte batist van de doopjurk, waaronder het blauw schemert van de zijden onderjurk. Die jurk is de oorzaak geweest, dat opoe ook niet is meegegaan naar de kerk. Coen heeft het doopkleed meegebracht. Verlegen had hij de platte doos op tafel gezet.

„Ik zorg voor de garderobe van de kleine dopeling,” had hij gegrept. „Mijn kind zal de mooiste zijn.”

Opoe had verontwaardigd het hoofd afgewend.

„As-ie nou denkt, dat het ankomt op dat soort dinge. God kan wel in toorn ontsteke, as-ie je kind in zij en fluweel de kerk indraagt.”

„D'r is niks van fluweel bij,” had Coen gelachen.

„As het schaap zo opgedirkt wordt, ga ik niet mee,” had opoe bedreigd.

Voor Riek was de keus niet moeilijk geweest. Ze had Coen niet voor het hoofd willen stoten en ze had de verontwaardiging van haar moeder niet gedeeld.

Dat Coen de waarde van de doop niet kende, dat was haar grootste verdriet. Dan sprak het vanzelf, dat hij de dingen niet zuiver kon zien. Het was van haar moeder even verkeerd om niet bij de doop tegenwoordig te willen zijn om een te mooi jurkje.

Direct na de doopsbediening moet ze het kerkgebouw weer verlaten. Ze vindt het zo jammer. Ze had zo heel graag de dienst bijgewoond, maar de kleine Elsebeth is stil geweest, zo lang het orgel zich van tijd tot tijd deed horen. Toen de muziek ophield, begon ze met haar zwak geschrei de dienst te storen. Ouderling Harmsen volgt haar bij het verlaten van de kerk. Hij drukt haar de hand en zegt haar, hoe blij hij is haar weer te zien.

„Ik kom u gauw bezoeken,” belooft hij.

Riek heeft een rijk gezegende avond gehad. Daar was de doop, daar was het zingen en bidden, daar was de bemoedigende handdruk van de ouderling en daar was ook geweest het voorlezen van Zondag één, die aan de beurt was om behandeld te worden.

Zondag één, het gouden kleinood van de Heidelbergse Catechismus.

Wat is uw enige troost, beide in leven en in sterven? Dat ik met lichaam en ziel beide in het leven en sterven niet mijn, maar mijns getrouwen Zaligmakers Jezus Christus eigen ben....

Riek's leven is al zo fel bewogen geweest. Als een opgejaagd hert was ze, tot ze deze woorden leerde verstaan.

Met lichaam en ziel.... in leven en sterven.... Christus' eigen kind.

Aanvankelijk voelt ze haar vermoeidheid niet, wanneer ze met haar nog zwakke krachten de kinderwagen over de volle bruggen duwt. Maar dan wordt haar gang trager. Ze

heeft een gevoel, of ze haar voeten niet meer op kan lichten. „Pak de wage vast, Jozien,” maant ze. „Je trekt zo an me rok.”

Misschien was het beter geweest, als ze had gewacht tot ze wat flinker was. Het kindje was nog zo klein en de afstand naar de kerk was toch wel groot.

„Maak maar niet zo'n haast met die doop. 't Lijkt wel, of de zaligheid van je kind d'r van afhangt.”

Met de twee anderen had Riek zo'n haast niet gehad. Jozientje was drie maanden geweest toen ze gedoopt werd. En Freekje. . . . Och, de doop van Freekje was zo'n fel bewogen dag geweest, toen ze daar als weduwe had gestaan na het verongelukken van haar man.

En nu heeft ze haast gehad. Elsebeth was nog geen drie weken. Nu heeft ze gehunkerd, haar kind opgenomen te zien in het Verbond met God.

Riek herademt als ze de kinderwagen haar straat induwt.

„Loop maar vooruit, Jozien en bel vast, dan kan opoe open doen.”

Maar 't is Coen, die met een stralend gezicht de deur wagenwijd open zet.

„Jullie benne fijn gauw terug. Je heb d'r onderweg toch geen spijt van gekrege, Riek, zodat je maar rechts-omkeert gemaakt heb? Jozien, vertel is eerlijk, of je moeder niet geflenkt heeft.”

Coen's goedhartige, luchtige spot doet Riek onnoemelijk pijn en ze moet haar tranen terugdringen, als hij aan Jozientje vraagt: „En Jozien, de dominee heb de kleine Elsebeth toch geen pijn gedaan? Hoe vonde ze de doopjurk? Was ze nou de fijnste?”

Vermoeid laat ze zich met hoed en mantel aan op een stoel vallen.

„Waar is moeder?” vraagt ze.

„Ze is op visite bij Jaan. 't Werd haar hier te feestelijk.”

Coen bukt zich naar 't dressoir en zet een schotel gebakjes op tafel.

„Die benne bezorgd terwijl je in de kerk was. 't Was een aardigheid voor jou. Een klein beetje feestelijkheid hoort

d'r toch ook bij. Veel verstand heb ik d'r niet van, maar as-ie gedoopt wordt, of as-ie communie doet, hoort d'r een zoetigheidje bij."

„Die had je toch niet op Zondag hoeve te bestelle,” zegt Riek zacht.

„Zo'n winkel is toch ope. Wat zou 't nou, of wij wat bestelle. Zo'n loopjonge kan toch niet op z'n achterwerk blijve zitte. Ik heb 'em trouwens een flinke fooi gegeve.”

„Is moeder kwaad weggelope?”

„Daar zou 'k me maar niet druk over make. Zet je hoed af en doe je mantel uit, dan neme we een lekker bakkie. 't Zal je goed doen na die kou.”

Met kleine slokjes slurpt Riek haar koffie. De duizeligheid, die ze voelde, trekt wat weg. Het warme vocht doet haar goed.

„Ik moet een vrolijk gezicht zetten,” denkt ze. „Coen kan 't wel niet helpen, dat hij die dingen zo bekijkt, maar als hij wist hoeveel hij me ontnemt. . . .”

Waar bleef de vervoering, die ze in de kerk heeft gevoeld? Haar eenzaamheid is zo groot.

Jozien is aan haar tweede gebakje bezig. Zij babbelt honderd uit. Wonderlijk zoals dat kind veranderd was de laatste tijd. Druk en opgetogen vertelt ze. „Elsbetje had de mooiste jurk an en ze was de enige die niet met d'r ogies knipperde, toen de dominee 't water op d'r hofie gooide. 'k Heb d'r op gelet.”

't Is al laat, als Riek die avond naar boven gaat. Zij is de laatste. Ze heeft op ope gewacht, maar deze is niet gekomen. „Ze is zeker bij Jaan blijven slapen,” denkt ze. „Morgen zal ze wel terugkomen.”

Langzaam klimt ze de trap op. Op de bovenste trede blijft ze staan, en luistert. Luistert naar de geluiden achter de openstaande deuren.

Naar Coen's wat zware ademhaling. Naar de kreungeluidjes uit de wieg. Naar de rustige ademhaling van haar andere kinderen.

Het maanlicht valt door het enkele kleine raam.

Ze luistert naar de geluiden van hen, die ze niet missen kan. Die ook haar niet missen kunnen. Met wie ze haar moeiten zal hebben. In een altijd schrijnend tekort.

„Here,” zegt ze, „Gij weet alle dingen, Gij weet dat ik U liefheb.”

Een wondere vrede daalt in haar hart. Een vrede, die alle verstand te boven gaat. De vrede van hen, die weten, dat ze met hun gehavende en verknoeide levens het eigendom zijn van Christus.

Opoe Goejegeburen gaat terug naar haar dorp.

Coen heeft haar weggebracht en een plaats voor haar gezocht in de tram. Aan de rechterkant van de wagen. Dan zal ze voor 't laatst haar winkeltje kunnen zien. Met de rug naar de locomotief om het draaiërig worden tegen te gaan.

„An zukke fratse geloof ik niet,” zegt opoe strak en ze zet zich op de bank.

„Heb u nou alles, opoe? Zal u gauw schrijve? Wanneer ben u d'r nou?”

De vragen die de ogenblikken vullen wanneer de mensen uitgepraat zijn.

„Ga nou maar,” zegt opoe, „Riek zal je hard nodig hebbe nou ze alleen is.”

Coen gaat niet weg. Hij staat buiten en wacht. Tot het nerveus bellende trammetje weghijgt naar het polderland. Naar het dorp, dat opoe nooit losliet en dat opoe nooit losgelaten heeft. Opoe rijdt langs het winkeltje. Langs de afgesloten periode van haar leven.

Jaan, die zich op het nippertje de tram herinnert, wuift achter het grote reclame-biljet, dat Rein heeft laten maken. Nieuwe ideeën van mensen, die een nieuw leven beginnen. Opoe gaat naar haar polderland. Ze denkt nu aan de tocht, die ze eens met haar man en kinderen maakte, toen ze naar de stad ging. Ze denkt aan de grote en kleine zorgen, die ze gehad heeft. Aan het winkeltje, aan de stekkies, aan de oorloze kommetjes in het kabinet, aan de schamele verschoningen, die twee dagen per week haar kastje vulden, aan het geploeter met de domineeswas.

Opoë zucht. Om alles, wat ze achterlaat. Omdat al haar zorgen en moeiten nu zullen worden tot voorbije vreugde. Overglansd door herinnering.

Opoë gaat terug naar haar dorp. Ze kijkt naar het gewirwar van huizen en torens, die ze achter zich liet.

Het grote Babylon. Zij keert terug in de schoot van haar dorp. Haar dorp, dat haar zal ontvangen en waar ze samen zullen klagen vanwege hun zonden. Tot Christus hen waarachtig aan zichzelf ontdekt. En ze zullen kermen: „Here, wees mij zondaar genadig.”

Maar na hun verlossing stralen zullen van dankbaarheid om het grote wonder, dat zij gevonden zijn door Hem, Die hen liefgehad heeft met een onuitsprekelijke liefde.

